

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย

The Thailand Research Fund

การศึกษาด้วยการสร้างจิตสำนึก[†] : กรณีคลองแส้นแสบ

กนกรัตน์ ยศไกร และคณะ

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของโครงการวิจัยชุด การศึกษาด้วยชุมชน โดยการสนับสนุนของ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

30 มีนาคม 2547

คณะผู้วิจัย

1. นางสาวกานกรัตน์ ยศไกร	หัวหน้าโครงการ
2. นางสาวนิดา ธรรมวิล	นักวิจัย
3. นางสาวเกคริน เตียวสกุล	นักวิจัย
4. ผศ. ธีชนน พรีเก่นเจันทร์	นักวิจัย
5. นายประisan แสงไพบูลย์	นักวิจัย
6. คณะครูโรงเรียนสู่海报คลาเดง	นักวิจัย
7. นายสวัสดิ์ นิกาจี	นักวิจัย
8. นายสนาan มະເຂອ	นักวิจัย
9. นายสอย ทับทิม	นักวิจัย
10. นายวินัย สะมะอุน	ที่ปรึกษาโครงการฯ
11. ผศ.นุชรินทร์ ศคิพิบูลย์	ที่ปรึกษาโครงการฯ

บทคัดย่อ

การศึกษาเรื่องการศึกษาภัพการสร้างจิตสำนึก : กรณีคลองแสนแสบ มีที่มาจากการที่นักวิจัยได้ร่วมงานพัฒนาภับชุมชนรวมใจก้าวต่อไป แม่น้ำลำคลองและสิ่งแวดล้อม โดยมี ดร. โกวิท วราพิพัฒน์เป็นประธานชุมชนในช่วงแรก เริ่มงานตั้งแต่ปี พ.ศ.2537 ณ คลองแสนแสบอย่างมีนbur และหน่องจากที่มีปัญหาหลักคือผักตบชวาแน่นเต็มคลองและมีการทิ้งของเสียลงคลอง การรณรงค์ต่อเนื่องกันมาจนถึงทุกวันนี้ ปัจจุบันชาวบ้านได้ใช้ประโยชน์จากคลองมากขึ้นทั้งในด้านการอุปโภคและการสัญชาติอย่างไรก็ตามพบว่าชาวบ้านยังมีพฤติกรรมที่ข้องเสียลงคลอง และเมื่อหน้าฝนน้ำจะฉะล้างฝืนนาที่มีสารพิษจากยากำจัดศัตรูพืชลงคลองทำให้ระบบนิเวศน์ในคลองเสียไป ดังนั้นหากไม่มีการสร้างจิตสำนึกได้คลองแสนแสบบริเวณรอบนอกที่ยังมีสภาพดีอยู่คงจะเสียไม่ช้า และหากมีการใช้เป็นบทเรียนแก่แหล่งน้ำอื่นที่ยังสามารถรักษาไว้ไม่ให้เสียจนยากจะเยียวยาเหมือนกรุงเทพฯขึ้นในภาคใต้มีประโยชน์ไม่น้อย กล่าวได้ว่าความสำเร็จของชุมชนที่ผ่านมาเป็นการเปลี่ยนแปลงในระดับโครงสร้าง ได้แก่ นโยบายภาครัฐต่อการรักษาแหล่งน้ำทั่วประเทศซึ่งเป็นมิติด้านกว้าง แต่ในมิติด้านลึกคือเรื่องของการสร้างจิตสำนึกให้รักษาแหล่งน้ำในที่นี้คือคลองแสนแสบยังไม่เพียงพอ ซึ่งในงานวิจัยครั้งนี้สามารถเติมเต็มในส่วนที่ขาด ด้วยการสร้างจิตสำนึกในการรักษาคลองแสนแสบให้เยาวชนและชาวบ้านผ่านการศึกษาที่เกิดขึ้นในชุมชน ริมคลองแสนแสบ

วัตถุประสงค์การวิจัย ได้แก่ ศึกษากระบวนการถ่ายโอนภูมิปัญญาในการรักษาคลองแสนแสบจากชุมชนกماลุลอดิสลา姆สู่ชุมชนศาลาแดง ศึกษากระบวนการทำหลักสูตรห้องถินที่สร้างจิตสำนึกในการรักษาคลองแสนแสบ ศึกษากระบวนการสร้างความตระหนักในปัญหาคลองแสนแสบและการสร้างจิตสำนึกในการรักษาคลองแสนแสบอย่างยั่งยืน และศึกษามิติอื่นๆ ที่มีผลกระทำต่อกระบวนการสร้างจิตสำนึกในการรักษาคลอง และหลักสูตรห้องถิน โดยจะทำการศึกษาที่ชุมชนศาลาแดง หมู่ 5 เขตหนองจอก และหมู่ 9 เขตกรุงทุ่มราย ใช้เวลาในการศึกษา 1 ปี คือ ตั้งแต่ 15 มกราคม 2545- 15 มกราคม 2546

แนวคิดที่ใช้ศึกษาได้แก่ แนวคิดแบบองค์รวมกับการสร้างจิตสำนึกต่อสิ่งแวดล้อม กระบวนการทางวัฒนธรรมและศาสนาภับการรักษาคลองแสนแสบ คลองแสนแสบกับบริบทที่เกี่ยวข้อง กระบวนการเรียนรู้ของชุมชนกับหลักสูตรห้องถิน ซึ่งแนวคิดทางด้านการศึกษาใช้ทฤษฎีการสร้างองค์ความรู้แบบพุทธิปัญญาและการมีปฏิสัมพันธ์กับสังคม การบูรณาการวิชา และการศึกษาปัจจัยเชื่อมโยงของการมีส่วนร่วมระหว่างโรงเรียนกับชุมชน

กรอบแนวคิดที่ใช้ในการวิจัย คือ ปัจจัยนำเข้าได้แก่สภาพพื้นฐานของโรงเรียนและชุมชน ผ่านกระบวนการของการทำหลักสูตรห้องถินในเด็ก การศึกษาดูงานในผู้ใหญ่ ทำให้เกิดจิตสำนึก

ในการรักษาคลองแสนแสบอย่างยั่งยืน เป็นที่มาของคำถกในภาริจัยที่ว่า กระบวนการถ่ายโอน หรือแลกเปลี่ยนระหว่างชุมชนกماลุลิอิสลามกับชุมชนศala แดง มีการขับเคลื่อนอย่างไรและได้ผลอย่างไร หลักสูตรท้องถิ่นของชุมชนศala แดง ที่ร่วมกันทำระหว่างครูกับชาวบ้านมีลักษณะใด จะช่วยแก้ปัญหาคลองแสนแสบได้มากน้อยเพียงใด ทำอย่างไรจึงจะให้ชาวชุมชนศala แดง ตระหนกในปัญหามลพิษในคลองแสนแสบและเกิดจิตสำนึกรักษาคลองแสนแสบให้มีสภาพดีอย่างยั่งยืน มิติด้านอื่นๆมีผลต่อการเรียนรู้เรื่องจิตสำนึกรักษาคลองหรือไม่ และส่งผลกระทบต่อหลักสูตรท้องถิ่นอย่างไร

จะเบี่ยงบวชในการภาริจัยที่ใช้เป็นเชิงคุณภาพและเชิงปริมาณ เชิงปริมาณได้แก่ การตรวจคุณภาพนำ้ในคลองแสนแสบและการประเมินผลทัศนคติของนักเรียน อาจารย์และชาวบ้านต่อหลักสูตรท้องถิ่นและกิจกรรมงานวิจัยต่างๆ ส่วนภาริจัยเชิงคุณภาพที่ใช้เป็นแบบภาริจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research) ที่นักภาริจัยเข้าไปมีส่วนร่วมกับโรงเรียนและชุมชนเกี่ยวกับการสร้างจิตสำนึกรักษาคลองแสนแสบทั้งในรูปแบบของหลักสูตรท้องถิ่นและกิจกรรมอื่นๆที่มีในชุมชน ผ่านวิธีวิจัย ประการแรกเป็นการสัมภาษณ์ที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ รวมถึงการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลัก ประการที่สองเป็นการสังเกตโดยตรงและแบบมีส่วนร่วม ซึ่งมีกรอบการสังเกตคือ จาก พฤติกรรม กิจกรรม ความสัมพันธ์ การมีส่วนร่วมและการให้ความหมาย การวิเคราะห์ข้อมูลด้วยการจำแนกและจัดระบบ รวมทั้งการตีความหมายของข้อมูล การนำเสนอข้อมูลให้วิเคราะห์

ผลการศึกษาพบว่าการถ่ายโอนภูมิปัญญาระหว่างชุมชนกماลุลิอิสลามมาสู่ชุมชนศala แดง ยังไม่ประสบผลสำเร็จมากนัก เนื่องจากเป็นการถ่ายทอดที่ขาดตอนที่ชุมชนศala แดงต้องตระหนกในปัญหาน้ำของคลองแสนแสบเสียก่อน แต่ได้มีการวางแผนรากฐานของวิธีคิดในการรักษาคลองแสนแสบผ่านสื่อหนังสือพิมพ์ชุมชน และผ่านการบรรยายของอิหม่ามวินัย สะมะอุนแห่งมัสยิดกามาลุลิอิสลาม นอกจากนี้ได้ขอสรุปว่าภูมิปัญญาในการรักษาคลองแสนแสบของชุมชนศala แดง น่าจะเปิดจากข้างในมากกว่าการรับมาจากภายนอก เนื่องจากมีศักยภาพเพียงพอ

กระบวนการจัดทำหลักสูตรท้องถิ่นภาคเรียนที่ 1/2545 ได้หลักสูตรเรื่องกับวิธีชีวิตของชุมชนศala แดง ซึ่งมี 6 หน่วย ประกอบด้วย เรื่องกับวิธีชีวิตของชุมชนศala แดง ประวัติชุมชนศala แดง ประเพณีและการละเล่นพื้นบ้าน กำจัดจุดอ่อนก่อนแข่งเรือ การว่ายน้ำและพายเรือ และมัคคุเทศก์น้อย ซึ่งเมื่อประเมินผลโดยอาจารย์ประจำหน่วยและนักภาริจัยพบว่าส่วนใหญ่ผลการประเมินอยู่ในระดับดีมากทุกหน่วย ส่วนข้อเสนอแนะคือควรมีการໂყงเข้ากับการสร้างจิตสำนึกรักษาคลองแสนแสบด้วย ส่วนหน่วยที่อาจารย์ไม่สนับสนุนที่มีคุณค่าทางวัฒนธรรม เช่นมัคคุเทศก์น้อย ได้เปลี่ยนเป็นเกษตรกรรมชาติซึ่งตรงกับความต้องการของชุมชนและความต้นแบบของอาจารย์ ส่วนกระบวนการจัดทำหลักสูตรท้องถิ่นในภาคเรียนถัดมา มีวัตถุประสงค์เพื่อแก้ไขข้อบกพร่องที่เกิดขึ้นในภาคเรียน

ที่แล้ว ทดลองการบูรณาการวิชาหลักสูตรห้องถินเข้าสู่วิชาแกน ทดสอบแนวคิดหลักสูตรห้องถิน พบว่าได้ผลเป็นที่น่าพอใจ อาจารย์สามารถบูรณาการวิชาแกนกับหลักสูตรห้องถินได้ ส่วนการทดลองทำ "หลักสูตรของหนู" ได้จุดประกายให้สังคมได้ขับคิด และได้ท้าทายให้เกิดการพัฒนาหลักสูตรของหนูให้เป็นจริงในโรงเรียนที่ศึกษารวมทั้งโรงเรียนอื่นๆ ผ่านทางสื่อมวลชน

กระบวนการสร้างความตระหนกในปัญหาคลองแสนแสบและการสร้างจิตสำนึกในการรักษาคลองแสนแสบ แบ่งเป็นกิจกรรมของกลุ่มนักเรียนและกลุ่มผู้ใหญ่ ซึ่งทั้งสองกลุ่มสามารถสร้างการแลกเปลี่ยนพูดคุยในเรื่องการพัฒนาของชุมชนมากขึ้น และทำให้มีจิตสำนึกร่วมในการรักษาคลองแสนแสบมากขึ้น

ส่วนมิติอื่นๆ ที่มีผลต่อกระบวนการสร้างจิตสำนึกในการรักษาคลองแสนแสบและหลักสูตรห้องถินพบว่ามีทั้งทางตรงและทางอ้อม ได้แก่ มิติด้านศาสนาและวัฒนธรรม มิติทางด้านการเมือง การปกครอง มิติทางด้านการสื่อสารและมิติทางด้านเศรษฐกิจ

ข้อเสนอแนะในการศึกษาครั้งต่อไปคือ พัฒนาแนวคิดหลักสูตรของหนูให้เป็นจริง และใช้กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเพื่อเสริมพลังชุมชนรวมเกษตรกรรมชาติหนองคายและเพื่อสร้างการพัฒนาจิตสำนึกต่อสิ่งแวดล้อมผ่านกระบวนการทางศาสนาและวัฒนธรรมในกลุ่มคนไทยพุทธให้มากขึ้น ฝ่ายการศึกษาสำนักงานเขตกรุงเทพมหานครชั้นนอก รวมทั้งโรงเรียนที่อยู่ในคลองแสนแสบ เขตกรุงเทพฯ ชั้นนอก รวมทั้งโรงเรียนอื่นๆ ที่มีบริบทใกล้เคียงกันสามารถนำ "วิธีคิด" ในกระบวนการรักษาแม่น้ำลำคลองผ่านการศึกษาไปปรับใช้ได้ นอกจากนี้เสนอให้ชุมชนรวมใจภักดีรักษาต้นไม้ แม่น้ำลำคลองและสิ่งแวดล้อม ได้ปรับวิธีการรณรงค์การรักษาคลองแสนแสบด้วยการเสริมสร้างพลังให้โรงเรียนและชุมชนสามารถรักษาคลองแสนแสบด้วยตนเอง โดยในขั้นต้นใช้การหาข้อมูลพื้นฐานของโรงเรียนและชุมชนที่มีศักยภาพ ตามด้วยการเสริมสร้างพลังให้โรงเรียนและชุมชนรักษาคลองแสนแสบด้วยวิธีการที่มีความต่อเนื่อง

Abstract

To study “Education and Awareness : a case of San-Sab Canal” came from researcher experiences with “Assembly of Collective Consciousness to preserve trees, rivers and canals, and environments” or Shom-Rom Raum-Jai-Pak which was governed by Dr.Kowit Worapipat in the initial phase in 1994-2000. The objective of this assembly is to preserve and conserve San-Sab canal from useless to be utility and dignity of historical canal. The results of their campaign are not only clean San-Sab canal but every rivers and canals in Thailand though “Conserving and Preserving Rivers and Canals Day” and many public policies about rivers and canals.

Even though San-Sab canal in Nong-jok, the outer area of Bangkok located along San-Sab canal, look like clean in physical but in fact there are some chemical from rice farming which destroy ecology in San-Sab canal especially in the rainy season. The way of life of Saladang community; in Nong-Jok area, need to use water from the canal. Moreover, almost Saladang people is not awareness in chemical problem. The researchers raise a question that If San-Sab problem in this area has not been solved, it will be crisis situation which cannot be recovered like inner area of Bangkok .

How Shom-Rom Raum Jai Pak do with the problem? They work in broad dimension; public policy like giving budget for waste carrier by boats, eradicate crops by trucks and doing big campaign in “Conserving and Preserving Day” (20 September in every year). The more doing in structure system, the less deepen inside villagers consciousness because it's assigned by top to bottom level. Therefore, this research will gain lack of bottom level by emphasizing in building up San-Sab preserving awareness though Education.

The research purposes are 1) to study the transfer process of local wisdom in preserving San-Sab canal from kamalunislam to Saladang community. 2) to study local curriculum in building up San-Sab preserving awareness. 3) to study San-Sab problems awareness and to preserve awareness. 4) to study other dimensions to involve in preserving awareness and local curriculum. Furthermore, the research scope are Saladang community area in Moo 5 and Moo 9 and has studied in a year from January 2002 to January 2003.

The research concepts are Holism, religion and culture process, learning process, theory of constructivism, integrated instruction, factors and conditions of the participation between school and community. And the conceptual framework is system process which comprised of input, process and output. The input means basic conditions of the school and the community including relationship and participation. The processes mean the local curriculum process and to make a tour of inspection of villagers. The last one is output which means awareness to preserve San-Sab canal.

Research methodology is both qualitative and quantitative method. The quantitative method is to check San-Sab water quality by scientific method and to evaluate the attitude of students, teachers and villagers about research activities. In addition, there are various methods to be used for instance interview and observation. Interview is formal and informal including key informant interview. Observation is direct and indirect including participation observation which scoped in setting, acts, activities, relationship, participation and interpretation. Moreover, the data analysis covers 1) typology and taxonomy 2) Interpret data. And the data presentation is descriptive method.

The results are 1) the transfer process of preserving San-Sab canal from kamalunislam to Saladang community has not been successful yet because it might be jump rapidly from San-Sab problem awareness to find out problem-solving. Moreover, it may be better if Saladang community will develop the appropriate problem-solving by themselves. However, Winai Samaul; emam of Kamalunislam, can transfer his way of thought in preserving San-Sab canal though monthly community newspaper; San-Sab. 2) The first Suloa-Saladang school local curriculum; **Boats and Saladang way of life**, includes 6 units for example (1) Boats and Saladang Way of Life (2) History of Saladang Community (3) Festival and Folk Media (4) Eradicate Weak Point Before Boat Competition (5) Swimming and Rowing (6) Little Tourist Guide. Finally, almost units of the local curriculum evaluation are good levels but they ought to relate with key concept; to building up San-Sab preserving awareness. Moreover, Little Tourist Guide unit has some problems with non-expertise in teaching tourist guide but agriculture instead then some lesson did not teach and some lesson is not successful enough. Therefore, it is reasonable to change this topic of this unit to be another like natural agriculture.

Therefore, the local curriculum in later semester of Saladang has 3 purposes for instance (1) to improve the previous local curriculum. (2) to integrated the unit of local curriculum into core 8 subjects and (3) to prove "*My Curriculum*" or children belonging curriculum. The results are (1) teachers are able to relate San-Sab preserving awareness with their lessones. (2) teachers can integrate local curriculum content to core subjects. (3) "*My Curriculum*" initiates not only the school but also Thai society with moving this concept to public by mass media; newspapers, radio and television.

3) The processes which build up San-Sab problem awareness and preserving awareness separate into 2 groups, children and adult. However, they can make more sharing opinion intensely about Saladang community development among their family and community

4) Other dimensions; religious and culture, politic, communication and economic, can affect directly and indirectly with San-Sab preserving awareness and local curriculum.

In sum, even though there are many topic that the research find out but there are some issues that need to be developed for instance : 1) Developing "*My Curriculum*" to be happen in full scale in Sulao-Saladang school and Thai society. 2) Using PAR to empower Nong-Jok natural circle. 3) Develop environmental awareness though Buddhism and culture in Thai group of Saladang community. 4) Educational sections of Bangkok office adopt this way of thought to develop San-Sab preserving awareness in schools which are nearby San-Sab canal. 5) Other schools nearby river and canal can adopt this way of thought to build up preserving awareness though local curriculum. 6) Shom-Rom Raum-Jai-pak adopt to use community-base development from only ceremony in "Conserving and Preserving Day" to empower strengthen community to preserve their San-Sab canal by themselves.

สารบัญ

หน้า	
คำนำ	๑
บทคัดย่อ	๒
สารบัญ	๓
บทที่ ๑ บทนำ	๑
ตอนที่ ๑ แนวคิดทางทฤษฎีและระเบียบวิธีวิจัย	๖
บทที่ ๒ แนวคิดแบบองค์รวม (Holism) กับการสร้างจิตสำนึกต่อ-สิ่งแวดล้อม	๗
บทที่ ๓ กระบวนการทางศาสนาและวัฒนธรรมกับการรักษาคลองแสนแสบ	๑๒
บทที่ ๔ คลองแสนแสบกับบริบทที่เกี่ยวข้อง	๒๖
บทที่ ๕ กระบวนการเรียนรู้ของชุมชนกับหลักสูตรท่องถิน	๓๓
บทที่ ๖ ข้อมูลพื้นฐานของโรงเรียนและชุมชน	๔๖
บทที่ ๗ กรอบแนวคิด คำถาหมหลักในการวิจัย	๖๐
ตอนที่ ๒ ผลการวิจัย การวิเคราะห์ สรุปและเสนอแนะ	๖๙
บทที่ ๘ กระบวนการถ่ายโอนภูมิปัญญาในการรักษาคลองแสนแสบ - จากชุมชน gamma กลุ่มอิสลาม มากับชุมชนศาลาแดง	๗๐
บทที่ ๙ กระบวนการทำหลักสูตรท่องถินที่สร้างจิตสำนึกในการรักษา-คลองแสนแสบภาคเรียนที่ ๑ ปีการศึกษา ๒๕๔๕	๘๕
บทที่ ๑๐ กระบวนการทำหลักสูตรท่องถินที่สร้างจิตสำนึกในการ-รักษาคลองแสนแสบ ภาคเรียนที่ ๒ ปีการศึกษา ๒๕๔๕	๑๑๖
บทที่ ๑๑ กระบวนการสร้างความตระหนักในปัญหาคลองแสนแสบ- และการสร้างจิตสำนึกในการรักษาคลองแสนแสบอย่างยั่งยืน	๑๕๔
บทที่ ๑๒ มิติอื่นที่มีผลต่อกระบวนการสร้างจิตสำนึกในการรักษาคลอง-และหลักสูตรท่องถิน	๑๗๐
บทที่ ๑๓ สรุป และเสนอแนะ	๑๗๕
บรรณานุกรม	๑๘๕
ภาคผนวก	๑๘๘
ภาคผนวกที่ ๑ สารการเรียนรู้ของหลักสูตรท่องถิน	๑๘๙
ภาคผนวกที่ ๒ วิธีการจัดทำหลักสูตรท่องถิน	๒๐๔
ภาคผนวกที่ ๓ สรุปประเมินผลหลักสูตรท่องถิน	๒๐๗
ภาคผนวกที่ ๔ หนังสือพิมพ์เสนอ	๒๓๑

บทนำ

การศึกษาคุปภิรูปมีการเคลื่อนไหวหลายอย่าง หลักสูตรท้องถิ่นถือเป็นส่วนหนึ่งของการเปลี่ยนแปลง ซึ่งหัวใจของการจัดทำหลักสูตรท้องถิ่นคือการคืนโรงเรียนให้ชุมชน หลังจากที่ภาครัฐได้ยึดการศึกษามาจากชุมชนกว่าสี่ทศวรรษของการพัฒนาประเทศ ภาพสะท้อนความล้มเหลวของ การศึกษาไทยคือ เกิดการรวมศูนย์อำนาจของส่วนกลางในขณะที่ท้องถิ่นเปรียบเสมือนร่างที่ไร้วิตality เนื่องจากเกิดการตัดซับทรัพยากรบุคคลที่มีความรู้เข้าสู่เมือง จากเนื้อหาทางการศึกษา เป็นตัวสนับสนุนที่สำคัญที่ให้รู้เรื่องส่วนกลางมากกว่าเรื่องที่อยู่ใกล้ตัวในบ้านตัวเอง ซึ่งแรกอาจ เป็นเพียงผลกระทบไม่มากนัก แต่นานเข้าปัญหาสมองให้หลังของชุมชนมากขึ้นเรื่อยๆ จุดหักเหที่ สำคัญของการทบทวนที่ย้อนกลับมาให้ความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่น น่าจะมาจากผล กระบวนการศึกษาพ้องสบูนีซึ่งวิกฤตเศรษฐกิจปี 2540 ที่ทำให้เห็นว่าความรู้ที่มุ่งเรื่องความ เจริญของเมืองแท้จริงไม่ได้ทำให้เกิดประโยชน์ต่อส่วนรวมดังข้ออ้างในการพัฒนาประเทศ ที่ผ่าน มาทัศนคติของนักเรียน นักศึกษามิใช้เพื่อสร้างประโยชน์ให้ชุมชนท้องถิ่นของตน แต่เป็นรู้เพื่อ สร้างฐานะทางสังคมของตนให้สูงขึ้นฯ หรือที่กล่าวว่า "เรียนสูงๆ จะได้เป็นเจ้าเป็นนายคน" ดังนั้น ทำให้ยิ่งเรียนสูงยิ่งห่างไกลจากชุมชนมากขึ้น

อย่างไรก็ตาม เมื่อโอกาสที่ชุมชนจะยึดพื้นที่ทางปัญญาด้วยภูมิรู้ของตน จึงควรอย่างยิ่งที่ สถาบันราชภัฏในนามสถาบันอุดมศึกษาเพื่อท้องถิ่น จะได้แสดงบทบาทของตนออกแบบอย่างเต็มที่ ก่อร์ปักบการได้รับการสนับสนุนทุนการวิจัยจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) และได้ รับการอุปถัมภ์ส่วนทางปัญญาจนกลายเป็นความแข็งแกร่งในแนวคิดพร้อมจะไปรับใช้ชุมชน จาก ทีมประสานงานการศึกษากับชุมชนในนามดร.อมรวิชช์ นาครทรรพและคณะ มากไปกว่าหนึ่งทีม ประสานงานได้ให้ข้อมูลและกำลังใจแก่นักวิจัยชาวราชภัฏที่มักถูกเมินจากวงวิชาการเสมอมา ด้วย การร่วมทุกเชื้อสุข ให้โอกาสและพร้อมที่จะเข้าใจ

นอกจากนี้ งานวิจัยเรื่องการศึกษากับการสร้างจิตสำนึก : กรณีคลองแสนแสบ จะเสร็จสิ้น ไม่ได้เลyah ไม่มีคณะกรรมการที่สำคัญ ได้แก่ เด็กๆ ที่มีจิตใจอ่อนโยน รวมทั้งคณาจารย์และอาจารย์ ใหญ่ทั้งสองท่านแห่งโรงเรียนสูงกว่าสาขาวิชาเดดที่มีความคิดสร้างสรรค์ วิทยากรทุกท่านที่สร้างความ ชัดเจน ช่าวสาขาวิชาเดดที่ให้โอกาสและให้ความช่วยเหลือ ชุมชนรวมใจภักดีรักษ์ต้นไม้ แม่น้ำลำ คลองและสิ่งแวดล้อมที่จริงใจกับการรักษาคลองแสนแสบและแหล่งน้ำที่ประเทศไทยเสมอมา รวมทั้ง ตัวแทนจากสำนักงานเขตหนองจอก และนักพัฒนาแห่งส่วนดงตะวันทุกท่านที่ให้การสนับสนุน

ด้วยจิตสาธารณะ

กนกวรรณ์ ยศไกรและคณะ

มีนาคม 2547

บทที่ 1

บทนำ

คลองแส่นแสบเมือง 166 ปี ชุดขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 3 จากหัวมากไปสิ้นสุดที่บางขานก มีวัตถุประสงค์ทางด้านยุทธศาสตร์เพื่อใช้เป็นเส้นทางอำนวยความสะดวกในการเดินทางขนเสบียงอาหารและส่งกำลังกองทัพจากเมืองหลวงไปยังเขมรและญวนในการสงคราม ใช้เวลาชุดนานถึง 14 ปี นอกจากนี้คลองแส่นแสบยังใช้เป็นเส้นทางที่เชื่อมโยงต่อกรุงเทพฯ ในการปักครองหัวเมือง และใช้เป็นเส้นทางสัญจรทางน้ำ ดังนั้นคลองแส่นแสบจึงมีความสำคัญทั้งในด้านยุทธศาสตร์และคมนาคม

นอกจากนี้คลองแส่นแสบยังมีความสำคัญในด้านการติดต่อค้าขาย เนื่องจากในปี พ.ศ. 2398 ที่ไทยได้ลงนามในสนธิสัญญาเบรจิกับจังกฤษ ทำให้ต้องเปิดประตูค้าขายกับต่างประเทศมากขึ้น เส้นทางการคมนาคมในยุคนั้นที่สะดวกมีเพียงคลองเท่านั้น และคลองแส่นแสบมีความเหมาะสมในการทำการขนส่งสินค้า เนื่องจากมีความยาวมาจากกรุงเทพฯ ไปถึงหัวเมืองใกล้เคียง ทำให้สินค้าได้รับบายไปสู่เมืองต่างๆ ที่อยู่ริมคลองหรือที่อยู่ใกล้กับคลองแส่นแสบที่แหล่งผ่าน

ต่อมาในช่วงสมัยรัชกาลที่ 6 มีการสร้างถนน ทำให้การคมนาคมเพื่อการติดต่อค้าขายได้เปลี่ยนจากการใช้แม่น้ำลำคลอง ไปเป็นการใช้ถนนมากขึ้น อย่างไรก็ตามวิถีชีวิตชาวบ้านในยุคนั้นยังใช้คลองเพื่อการสัญจรอยู่เช่นเดิม ยังมีเรือเมล์แล่นระหว่างกรุงเทพฯ และหัวเมืองใกล้เคียง ชาวบ้านริมคลองยังใช้น้ำเพื่อการอุปโภคและบริโภค รวมทั้งใช้ในการเกษตรอีกด้วย

ต่อมาช่วงปี 2520 เป็นต้นมา คลองแส่นแสบ เปลี่ยนหน้าที่หลักเป็นท่อระบายน้ำขนาดใหญ่ของคนกรุง เนื่องจากมีการปล่อยน้ำเสีย และสิ่งปฏิกูลลงคลอง ทำให้น้ำในคลองแส่นแสบในกรุงเทพฯ ซึ้นในเน่าเหม็น และมีสีดำ สวนกรุงเทพฯ ซึ้นออก เช่นเขตมีนบุรี หนองจอก คลองแส่นแสบ คลองสามวา ฯลฯ กลายเป็นแหล่งปลูกต้นไม้ ทำให้สภาพน้ำยังอยู่ในสภาพเช่นเดิม แต่เนื่องจากปริมาณที่พักอาศัยยังไม่มากนัก ทำให้สภาพน้ำยังอยู่ในสภาพเช่นเดิม ซึ่งชาวบ้านยังใช้น้ำในคลองแส่นแสบในการอุปโภค และรดน้ำต้นไม้

ดร. โกวิท วรพิพัฒน์ อธิบดีปลัดกระทรวงศึกษาและเครือข่ายประชาคมจากหลายอาชีพ รวมทั้งแกนนำชาวบ้าน เห็นความสำคัญของคลองแส่นแสบทั้งในด้านประวัติทางด้านเศรษฐกิจ ของชุมชน และด้านประวัติศาสตร์ที่คลองแส่นแสบเป็นคลองชุดที่ใช้เวลาภาระ ให้กับชุมชน ที่ดังกล่าวข้างต้นและยังเคยเป็นคลองที่สมเด็จพระบูชาจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเคยเสด็จประพาสต้นน้ำ ที่ด้วย ดังนั้นเพื่อให้คนรุ่นหลังได้รับลึกถึงสิ่งที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ จึงได้ร่วมกันตั้งชุมชนรวมใจภักดีรักษ์แม่น้ำลำคลองขึ้น (ต่อมาเปลี่ยนชื่อเป็นชุมชนรวมใจภักดีรักษ์ต้นไม้ แม่น้ำลำคลองและสิ่งแวดล้อม) ในปี พ.ศ. 2537 ได้กราบบังคมทูลเชิญ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา เสด็จ

ประพาสตัน นับว่าคลองแสนแสบได้รับพระกรุณาธิคุณจากเจ้าฟ้าเจ้าแผ่นดิน ถึงสองพระองค์ด้วยกัน อันทำให้ชาวบ้านริมคลองมีความปลาบปลื้มใจยิ่งนัก เกิดความตั้งใจที่จะร่วมกันอนุรักษ์รักษาคลองต่อมาจนถึงปัจจุบัน ส่วนหน่วยงานภาครัฐ เริ่มนิยมบายในการทำความสะอาดคลองและเก็บขยะริมคลอง ทำให้คลองแสนแสบทุกวันนี้สามารถใช้ในการสัญจรทางน้ำ การเกษตร และใช้ในชีวิตประจำวัน

จากจุดเริ่มต้นการพัฒนาคลองแสนแสบที่ประสบความสำเร็จในด้านการจัดประกายให้ชาวบ้าน ภาครัฐ ภาคเอกชน และสถาบันการศึกษาได้ร่วมมือการพัฒนาคลองแสนแสบให้มีสภาพดีขึ้นในกรุงเทพฯ ชั้นใน สิ่งปฏิกูลน้อยลง มีนิยมบายภาครัฐในการทำที่บ่อบังน้ำเสียก่อนทิ้งลงคลอง (แม้ไม่แล้วเสร็จ) แต่ในส่วนกรุงเทพฯชั้นนอกเขตมีนบุรี หน่องจอก คลองสามวา ฯลฯ คลองได้กลับฟื้นคืนชีพอีกครั้งหนึ่ง ด้วยรัฐบาลกำหนดให้วันที่ 20 กันยายน ซึ่งเป็นวันที่สมเด็จพระเทพฯ ได้เสด็จประพาสคลองแสนแสบ เป็นวันอนุรักษ์รักษา เมน้ำลำคลองแห่งชาติ เป็นที่มาของนิยมบายของภาครัฐที่เกี่ยวกับการรักษาแม่น้ำลำคลอง งบประมาณด้านคุณภาพน้ำที่ให้เฉพาะการคุณภาพทางน้ำ แบ่งมาพัฒนาการคุณภาพทางน้ำมากขึ้น

จากการมาเยือนของนายกฯ ที่วัดทรายสโนร โรงเรียนภักดีศรีราษฎร์ ที่ได้รับการปรับปรุงด้านโครงสร้างของนิยมบายภาครัฐ ทั้งในระดับชาติ ระดับภูมิภาค และระดับชุมชน โดยในระดับชุมชนมีแนวทางในการรักษาคลองแบบมีส่วนร่วมในกลุ่มชาวบ้าน ส่วนในกลุ่มครุภูมิบุษบาทเข้าร่วมงานวันอนุรักษ์รักษา เมน้ำลำคลองของทุกปี แต่มีบางโรงเรียนที่ได้นำแนวคิดเรื่องการพัฒนาคลองเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งในกิจกรรมการเรียนการสอน เช่น โรงเรียนสตรีศรีราษฎร์ โรงเรียนมีนบุรี โรงเรียนวัดทรายสโนร โรงเรียนภักดีศรีราษฎร์ เป็นต้น แต่หากดูผลแห่งการขับเคลื่อนของการศึกษาที่มีต่อการพัฒนาคลองแสนแสบยังไม่น่าพอใจ เนื่องจากยังขาดการพัฒนาคลองแสนแสบแบบมีส่วนร่วม ทั้งระบบมีเพียงชุมชนร่วมให้การสนับสนุนด้านงบประมาณเท่านั้น ความเชื่อมั่นของโรงเรียนในศักยภาพของชุมชนที่จะมาร่วมคิด ร่วมวางแผน ร่วมประเมินผล หลักสูตรการเรียนการสอนยังน้อยอยู่ ในขณะเดียวกันชุมชนได้ยกหน้าที่ของการศึกษาทั้งหมดให้แก่โรงเรียน

ดังนั้นหากต้องการสร้างพลังในการรักษาคลองแสนแสบให้มากพอที่จะทำให้คลองสะอาด และระบบนิเวศในคลอง รวมถึงบริเวณโดยรอบอยู่ในภาวะสมดุลย์ โรงเรียนกับชุมชนจะต้องจับมือกันพัฒนาคลองแสนแสบ ซึ่งจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีกลไกที่เอื้อพอให้เกิดการทำงานร่วมกันระหว่างโรงเรียนกับชุมชน ซึ่งนับเป็นโอกาสอันดี ที่พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติปี พ.ศ. 2540 ได้เห็นความสำคัญของการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการกระบวนการเรียนรู้ทางโรงเรียน จึงทำให้โรงเรียนต้องพึงภูมิปัญญาและทรัพยากรห้องถิน ในขณะเดียวกันชุมชนก็ต้องมีส่วนร่วมกับโรงเรียนในการให้การศึกษากับลูกหลานของตน กลไกที่เห็นชัดเจนคือ หลักสูตรท้องถิ่นนั้นเอง

นอกจากพลังในการขับเคลื่อนการรักษาคลองแสนแสบที่มากขึ้นแล้ว ความยั่งยืนในการรักษาคลองเป็นอีกสิ่งหนึ่งที่การศึกษาครั้นี้สนใจ หลังจากมีการปรับเปลี่ยนระดับโครงสร้างที่เป็นแนวทาง เป็นการปรับในระดับจิตสำนึกซึ่งเป็นแนวลักษณะจะทำให้เกิดความยั่งยืน และกลุ่มเป้าหมายในการรักษาคลองอย่างหลักเป็นกลุ่มเยาวชนที่จะมีการปรับเปลี่ยนทั้งทัศนคติและพฤติกรรมได้มากและยาวนานกว่า

การเชื่อมกลไกทางการศึกษาที่เอื้อให้เกิดหลักสูตรท้องถิ่น ประสานกับแนวคิดในการสร้างจิตสำนึกรักษาคลอง เป็นที่มาของงานวิจัยและพัฒนาในรูปแบบวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเรื่องการศึกษา กับการสร้างจิตสำนึกรักษาคลอง ที่มาจากเด็กและเยาวชน ที่เห็นความสำคัญของการรักษาคลองแสนแสบอย่างยั่งยืน ในขณะเดียวกันได้ศึกษาการใช้แนวคิดแบบบูรณาการ ที่เห็นความสำคัญของสภาพสิ่ง จึงสนใจศึกษาการเกิดจิตสำนึกรักษาคลองจากหลายประเด็น เช่น เกิดจากกระบวนการถ่ายโอนภูมิปัญญาเรื่อง การรักษาคลองแสนแสบจากชุมชนใกล้เคียงในที่นี่คือชุมชน gamma ลุล อิสลาม ที่มีชื่อเสียงในเรื่องของชุมชนเข้มแข็งโดยเฉพาะในเรื่อง การรักษาและพัฒนาคลองแสนแสบ มาสู่ชุมชนที่ศึกษาในที่นี่คือชุมชนศาลาแดง การสร้างจิตสำนึกรักษาคลองแสนแสบ ให้แก่ หรือชาวบ้านเกิดขึ้นพร้อมๆ กัน ตลอดจนมิติอื่นๆ ที่ส่งผลต่อการสร้างจิตสำนึกรักษาคลองแสนแสบ

จากการสำรวจเบื้องต้น ณ ชุมชนศาลาแดง ที่เลือกที่จะศึกษา เนื่องจากมีบริบทใกล้เคียงกับชุมชน gamma ลุล อิสลาม ที่ชาวบ้านส่วนใหญ่นับถือศาสนาอิสลาม อยู่ริมคลองแสนแสบบริเวณชานเมือง เพื่อตอบวัตถุประสงค์การวิจัยที่ตั้งไว้ นอกจากนี้กระบวนการทำวิจัยที่สนใจแนวคิดแบบบูรณาการที่สนใจการสร้างจิตสำนึกรักษาคลองแสนแสบด้วยการสร้างจิตสำนึกรักษาคลองแสนแสบ ทั้งเด็กและผู้ใหญ่ รวมทั้งแนวคิดบูรณาการในมิติที่หลากหลายที่เป็นปรากฏการณ์ในชุมชน อันส่งผลต่อการสร้างจิตสำนึกรักษาคลองแสนแสบ ได้แก่ มิติทางด้านสิ่งแวดล้อม มิติทางด้านการศึกษา มิติทางด้านการสื่อสาร มิติทางด้านสังคมและวัฒนธรรม เป็นต้น

ท้ายสุดจะมีสรุปปุจจัยและเงื่อนไขที่ทำให้เกิดหรือไม่ทำให้เกิดการสร้างจิตสำนึกรักษาคลองแสนแสบ เพื่อเป็นประโยชน์ที่ชุมชนอื่นๆ อาจจะนำไปประยุกต์ใช้ได้

2. วัตถุประสงค์ในการวิจัย

1. ศึกษากระบวนการถ่ายโอนภูมิปัญญาในการรักษาคลองแสนแสบ จากชุมชน gamma ลุล อิสลามมาสู่ชุมชนศาลาแดง
2. ศึกษากระบวนการทำหลักสูตรท้องถิ่นที่สร้างจิตสำนึกรักษาคลองแสนแสบ

3. ศึกษากระบวนการสร้างความตระหนักรู้ในปัญหาคลองแสนแสบและการสร้างจิตสำนึกรักษาดูแลให้กับชุมชนท้องถิ่น
4. ศึกษาวิธีด้านด้านอื่นๆที่มีผลต่อกระบวนการสร้างจิตสำนึกรักษาดูแล ให้กับชุมชนท้องถิ่น

3. ขอบเขตในการวิจัย

3.1 ขอบเขตด้านพื้นที่ ในภาคศึกษาขั้นการพัฒนาหรือ R2 นี้ มีวัตถุประสงค์จะทำให้เกิด การพัฒนาคลองแสนแสบ ณ ชุมชนศาลาแดง หมู่ 5 และหมู่ 9 และมีการศึกษากระบวนการ ถ่ายโอนจึงเกิดจาก 2 พื้นที่ คือชุมชนศาลาแดงและชุมชนมาลูอลิสลา� ดังนั้นพื้นที่ในการทำวิจัย ได้แก่ ชุมชนศาลาแดง หมู่ 5 เขตหนองจอก และหมู่ 9 เขตกรุงเทพมหานคร

3.2 ขอบเขตด้านเวลา ใช้เวลาในการทำขั้นตอนการพัฒนา 1 ปี (มกราคม - ธันวาคม 2545)

4. ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. เกิดหลักสูตรท้องถิ่นของชุมชนศาลาแดงอันเกิดจากการความร่วมมือระหว่างโรงเรียนกับ ชุมชน และเน้นเกี่ยวกับการรักษาดูแลคลองแสนแสบ
2. ช่วยชุมชนศาลาแดงตระหนักรู้ในปัญหาของคลองแสนแสบ และมีจิตสำนึกรักษาดูแล
3. เกิดความร่วมมือระหว่างชุมชนและองค์กรภายนอก กับชุมชนศาลาแดงในการ รักษาดูแลคลองแสนแสบ
4. เป็นตัวอย่างแก่ชุมชนอื่นๆในการพัฒนาแม่น้ำ คลองด้วยการใช้การศึกษาสร้าง จิตสำนึกรักษาดูแล

5. นิยามเชิงปฏิบัติการ

1. **การตระหนักรู้ในปัญหาคลองแสนแสบ** หมายถึง การเข้าใจอย่างถ่องแท้ของปัญหา ที่ทำให้คลองแสนแสบเกิดผลกระทบ
2. **จิตสำนึกรักษาดูแล** หมายถึง สร้างทางจิตที่รู้ตัวว่ามีความคิด ความรู้สึก และการกระทำการ ตนเองในการรับใช้ผลประโยชน์ของชุมชนของตน รวมไปถึงสังคมโดยส่วนรวม
3. **การรักษาดูแลคลองแสนแสบ** หมายถึง ความพยายามในการทำให้คลองสะอาด ปราศจากมลภาวะทั้งจากสารเคมี สารอินทรีย์หรือจากผักตบชวาและพกหญ้าต่างๆ
4. **การศึกษา** หมายถึง การให้การเรียนรู้ทั้งในระบบ นอกระบบและตามอัธยาศัย

5. การถ่ายโอนภูมิปัญญา หมายถึง การสืบทอดที่นำองค์ความรู้เรื่องการรักษาคลองแสนแสบจากชุมชนกماลุลิอิสลามที่เข้มแข็งมากกว่า ไปสู่ชุมชนศาลาแดงที่เข้มแข็งน้อยกว่า
6. หลักสูตรท่องถิน หมายถึง แผนการศึกษาที่ทำโดยคนในชุมชนคือครูและชาวบ้าน มีเนื้อหาที่เน้นเรื่องการรักษาคลองแสนแสบ
7. การจัดการทรัพยากร หมายถึงการสร้างกฎกติการะหว่างชาวบ้านในชุมชนศาลาแดง เพื่อรักษาคลองแสนแสบและนิเวศน์วิทยาด้านอื่นๆ ในชุมชน
8. องค์กรภายนอก หมายถึง หน่วยงานของภาครัฐและเอกชน ที่เข้าไปเกี่ยวข้องกับชุมชนศาลาแดง ได้แก่ สำนักงานเขตกรุงเทพมหานคร(หนองใจก) สถาบันราชภัฏจันทรเกษม ชุมชนรวมใจภาคีรักษ์ตันไม้ เม่น้ำลำคลองและสิ่งแวดล้อม

ตอนที่ 1

แนวคิดทางทฤษฎี และระบบวิธีวิจัย

ในตอนที่ 1 แบ่งเป็นสองส่วนใหญ่ๆ ได้แก่ แนวคิดทางทฤษฎีและระบบวิธีวิจัย โดยมีทั้งหมด 6 บท ตั้งแต่บทที่ 2 ถึงบทที่ 7 ดังรายละเอียดต่อไปนี้

- บทที่ 2 แนวคิดแบบองค์รวม (Holism) กับการสร้างจิตสำนึกต่อสิ่งแวดล้อม
- บทที่ 3 กระบวนการทางศาสนาและวัฒนธรรม กับการรักษาคลองแสนแสบ
- บทที่ 4 คลองแสนแสบกับบริบทที่เกี่ยวข้อง
- บทที่ 5 กระบวนการเรียนรู้ของชุมชนกับหลักสูตรห้องถิน
- บทที่ 6 ข้อมูลพื้นฐานของโรงเรียน และชุมชน
- บทที่ 7 กรอบแนวคิด คำถาหมลัก และระบบวิธีวิจัย

บทที่ 2

แนวคิดแบบองค์รวม (Holism) กับการสร้างจิตสำนึกต่อสิ่งแวดล้อม

ในปัจจุบันที่สิ่งแวดล้อมในประเทศไทย รวมถึงสิ่งแวดล้อมโลกได้รับผลกระทบจากปฏิบัติการการทำลายจากมนุษยชาติอย่างหนักหน่วงมาประมาณ 166 ปีที่ผ่านมา สิ่งที่มีผลต่อความเสียหายมากดังกล่าวเกิดมาจาก "วิธีคิด" ที่เปลี่ยนจากแนวคิดที่เชื่อมั่นในความมีตัวตนและความศักดิ์สิทธิ์ของธรรมชาติ เป็นแนวคิดวิทยาศาสตร์สมัยใหม่ที่สามารถอนรายการอนโนนซ์เครื่องแบบเดิม เป็นแนวคิดที่เน้นความเป็นกลไก แยกส่วนและลดส่วน เชื่อว่าธรรมชาติดำเนินไปหรือเคลื่อนไหวอย่างต่อเนื่องเหมือนเครื่องจักร ที่ถูกควบคุมด้วยกฎข้อบังคับที่และทุกสิ่งทุกอย่างอยู่ในโลกของวัตถุ ไม่ว่าจะเป็นมนุษย์ วัตถุหรือธรรมชาติ ฯลฯ สามารถที่จะวัดหรือคำนวณค่าอุกมาเป็นตัวเลข หรือผลทางคณิตศาสตร์ได้อย่างแม่นยำ แนวคิดนี้จึงสนใจเฉพาะสิ่งที่สามารถวัดและหาปริมาณได้ สามารถพิสูจน์และสัมผัสได้ด้วยอุปกรณ์ของมนุษย์ ดังนั้น "ความจริง" ของกระบวนการทัศนคىคือ โลกเป็นเครื่องจักรขนาดใหญ่ มนุษย์เป็นผู้ควบคุมธรรมชาติ ธรรมชาติเป็นสิ่งที่จะตอบสนองความต้องการของมนุษย์เท่านั้น¹ ดังที่นิเวศวิทยาแนวลึก (Deep Ecology) ชี้ Arne Naess ได้นำเสนอแนวคิดว่าด้วยทัศนคติแบบนิเวศวิทยาแนวลึก อันประกอบด้วยหลัก 7 ประการคือ 1) การมองภาพความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสภาพแวดล้อมแบบองค์รวม (Holistic) 2) การให้สิทธิกับสิ่งมีชีวิตที่จะมีชีวิตอยู่ 3) การเน้นความหลากหลายและการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน 4) การต่อต้านการแบ่งชนชั้น 5) การต่อต้านมลภาวะและการทำลายทรัพยากร 6) เน้นทำความเข้าใจระบบความสัมพันธ์ที่ซับซ้อน และ 7) ให้ความสำคัญกับการกระจายอำนาจและการปกครองตนเอง²

นิเวศวิทยาแนวลึกที่เน้นร่องรอยธรรมที่มีต่อสรรพสิ่ง (Land Ethic) ได้ระบุหัวข้อที่สำคัญที่สุดคือ มนุษย์ควรที่จะมีจิริยธรรมต่อธรรมชาติด้วย นอกจากนี้ยังกล่าวถึงผลด้านลบที่มีธรรมชาติ เกิดมาจากการมนุษย์มีความเชื่อมั่นในความเจริญเติบโตก้าวหน้าทางเทคโนโลยีและวิทยาศาสตร์สมัยใหม่ โดยเฉพาะวิธีคิดแบบวิทยาศาสตร์สมัยใหม่ที่ส่งผลเสียต่อสิ่งแวดล้อมคือ เป็นต้นตอของการไม่เคารพธรรมชาติ ไม่ว่าจะเป็นดิน น้ำ อากาศ และดินไม้ หรือเรียกว่าเป็นการลดความตักทึบสิทธิ์ของธรรมชาติลง และให้บทบาทเป็นเพียงสิ่งที่ตอบสนองมนุษย์ หรือเรียกว่าเป็นสิ่งที่ "มีประโยชน์" ต่อมนุษย์ หรือมีมุ่งมั่นแบบให้มนุษย์เป็นตัวตั้ง ดังแนวคิดที่ว่า

¹ ออฟฟิ งานวิทยาพงศ์. กรอบความคิดว่าด้วยกระบวนการทัศน์และกรณีศึกษา "กระบวนการทัศน์สุขภาพ". เอกสารประกอบการประชุมเรื่อง การปรับกระบวนการทัศน์ทางการแพทย์และสุขภาพของสังคมไทย. อัดสำเนา, 22-24 สิงหาคม 2544 พระนครศรีอยุธยา, หน้า 7.

² ยศ สนตสมบัติ และอรัญญา ศิริผล. "สภาพแวดล้อมนิยมในสังคมไทย." วารสารสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. ปีที่ 12 ฉบับที่ 2 2543, หน้า 170.

“มนุษย์ omnomy เหนือธรรมชาติ ทรัพยากรธรรมชาติทั้งหมดในโลกมีไว้ เพื่อให้มนุษย์ดูแล
เอาไปใช้เพื่อผลประโยชน์ของมนุษย์”

จะเห็นได้ว่าแนวทางปรัชญาวิทยาศาสตร์สมัยใหม่เน้นเรื่อง มนุษย์ต่อสู้กับธรรมชาติ มนุษย์พิชิตชนชะธรรมชาติ มนุษย์ควบคุมธรรมชาติ ดังนั้นเราจะเห็นได้ว่าในสังคมสมัยใหม่ที่ได้รับ อิทธิพลจากปรัชญาฯ จะเชื่อว่ามนุษย์มีความสามารถในการที่จะจัดการกับธรรมชาติได้ โดยอาศัย พลังอำนาจของเทคโนโลยี ซึ่งหากความคิดของวิทยาศาสตร์ธรรมชาติ ได้รับอิทธิพลจากการมองแบบกลไกของนิวตัน (1686) ที่ว่า

“โลกเราเป็นเครื่องจักร เราต้องดูว่าเครื่องจักรมีกลไกอะไรบ้าง กลไกเหล่านี้ ทำงานอย่างไร การมองโลก การมองสังคม มองชีวิตก็ไปในแนวเดียวกัน ทุกสิ่งทุกอย่างไปสู่รูป รวมกันที่เรื่องวัตถุ ธรรมชาติของก็กลายเป็นวัตถุและเป็นสินค้า เป็นทรัพยากรเพื่อเอาไว้ใช้ให้เกิด ประโยชน์”

“เมื่อรู้จักธรรมชาติและพฤติกรรมของไฟ น้ำ อากาศ ดวงดาว สรวงศักดิ์และสิงรอบตัวเรา...
รายอ่อนสามารถใช้ความรู้เหล่านี้เพื่อเป้าหมายของตน ดังนั้นจึงทำให้เราเป็นนายและผู้ครอบครองธรรมชาติ”

ดังที่ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์³ กล่าวว่าการครอบงำของปรัชญาแบบนี้มีส่วนช่วยทำให้มีการแยกมนุษย์ออกจากโลกธรรมชาติ ซึ่งนับเป็นการส่งเสริมให้มนุษย์มีความคิดที่จะเข้าชนชะธรรมชาติ เพื่อให้ได้มาซึ่งความเจริญทางวัตถุ นอกจากนี้แนวคิดวิทยาศาสตร์สมัยใหม่ได้ฝัง根柢ให้เกิดความร่วม สามร้อยปีมาแล้ว เป็นผลให้เกิดวิกฤติสิ่งแวดล้อม ทั้งดิน น้ำ อากาศ และสิ่งมีชีวิต หรือกล่าวได้ว่า เกิดความเสียหายต่อระบบ生命数学ทั่วโลก วิธีการแก้ปัญหาพระไภศาล วิชาโลก⁴ ถึงกับกล่าวว่า วิธีการปฏิรูปที่ผ่านมาที่ใช้มาตราชากทางกฎหมาย หรือการปรับปูชนโยบายสาธารณะไม่ประสบผลแต่อย่างใด จึงมีข้อคิดว่าความมีการปฏิรูปต้องสร้างทางสังคมที่เน้นการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจและพัฒนาอย่างไม่มีขีดจำกัด รวมทั้งการเปลี่ยนแปลงทัศนคติที่มีต่อธรรมชาติ หรือต้องปฏิรูปความสัมพันธ์ที่เรามีต่อธรรมชาติอย่างถึงขีด限สุดแล้วที่เดียว

คลองแสนแสบเป็นตัวอย่างอันดีที่สะท้อนให้เห็นการรุกรานธรรมชาติ โดยเฉพาะในเขตกรุงเทพฯ ที่มีการทิ้งน้ำเสียและขยะลงคลอง ส่วนคลองแสนแสบในเขตกรุงเทพฯ นักนักหลัง จำกมีการ/run ร่วมกันกำจัดพังพอน้ำที่แน่นเต็มคลอง ในปี พ.ศ.2537 จนคลองสามารถกลับมาใช้ใหม่ได้ อย่างไรก็ตามยังมีการทิ้งขยะและสารเคมีจากการทำการเกษตรลงคลองแสนแสบ เหตุการณ์ดังกล่าวแสดงถึงชาวบ้านมีกระบวนการทัศนคติของการเป็นนายธรรมชาติ ดังนั้นการแก้ปัญหาจึง

³ ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์. เศรษฐศาสตร์สีเขียว เพื่อชีวิตและธรรมชาติ. พิมพ์ครั้งที่ 3, กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์พุพัลกรรณ มหาวิทยาลัย, 2541, หน้า 26-27.

⁴ พระไภศาล วิชาโลก. “เมื่อธรรมชาติมีฐานะใหม่ในสำนึกมนุษย์.” แลข้อมพ้าเขียว. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์กมลคีมทอง, 2533, หน้า 17.

เข้าใจถึงตนเองนั้นคือวิธีคิด โดยต้องเปลี่ยนโครงสร้างความคิดหรือปรัชญาที่มีต่อธรรมชาติ ให้เป็นแบบการสร้างดุลยภาพและความกลมกลืนระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ และมองว่ามนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ นั่นคือการมองแบบองค์รวม (Holism) ซึ่งต้องทำให้ชาวบ้านริมคลองตระหนักว่า ชาวบ้านริมคลองต้องอยู่ร่วมกันกับคลองแสนแสบประหนึ่งสายรัก ที่ร่วมทุกข์ร่วมสุขมา_nับร้อยปี เรายังมีสิทธิ์จะไปทำร้ายเขาด้วยการทิ้งของที่ไม่เพียงประสงค์ต่างๆลงคลอง ไม่มีสิทธิ์ดึงเขามาใช้ในขณะที่น้ำในตัวเขาແเบะจะไม่เหลือเลี้ยงร่างกายตน หากแต่พึงปฏิบัติตอกันเมื่อไอนั้นเพื่อน หรือจากล่างได้ว่า เป็นญาติผู้ใหญ่ก็ได้ ข้ออ้างของการทำร้ายคลองแสนแสบต่างๆที่ผ่านมาก็จะฟังแล้วไม่มีเหตุผลเพียงพอทันที หากมองในกรอบความคิดแบบองค์รวม เช่น หากไม่ทิ้งขยะหรือสารเคมีลงคลองก็ไม่รู้จะไปทิ้งที่ไหน หรือหากไม่ดึงน้ำมาใช้ทั้งๆที่แทบจะไม่มีน้ำ ตัวเองก็ไม่สามารถจะปลูกข้าวได้ปีละสามครั้งซึ่งจะได้ปริมาณที่มากเพียงพอที่จะเลี้ยงครอบครัวที่ยากจนได้

นอกจากนี้การมองแบบองค์รวม ต้องมองความสัมพันธ์อันหลากหลายมิติภายในระบบใหญ่ ดังนั้นในการแก้ปัญหาเรื่องคลองแสนแสบ ความมองเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างคนหรือชาวบ้านกับคลองฯไม่เพียงพอ เพราะภายใต้สิ่งที่เราเห็นว่าเป็นข้ออ้างในการเพิกเฉยต่อธรรมชาตินั้นอาจเป็นข้อจำกัดหรือเป็นมิติอื่นๆที่ทำให้ชาวบ้านแม้จะมีกรอบความคิดแบบองค์รวม ก็ไม่สามารถที่จะรักษาคลองแสนแสบได้ เช่น มิติด้านเศรษฐศาสตร์ที่ยังเน้นการพัฒนาประเทศที่เน้นการเจริญเติบโตทางด้านอุตสาหกรรม เน้นการส่งออก อันส่งผลให้เป็นผลิตในปริมาณมาก อันเป็นที่มาของการทำลายทรัพยากรธรรมชาติเป็นอย่างมากดังที่เคยเป็นมา หากเป็นคำตอบได้ว่าทำไม่การทำเกษตรในเขตหนองจอก ริมคลองแสนแสบจะต้องทำปีละสามครั้ง จนกระทั่งดินไม่มีโอกาสได้พักตัว อันส่งผลให้ต้องดึงน้ำในคลองมาใช้ทั้งๆที่ขาดแคลน สวนมิติด้านศาสนาและวัฒนธรรมอาจจะส่งผลหรือไม่ต่อการรักษาคลองก็ได้⁵

จากการมองที่ครอบด้าน รู้ปัญหาที่แท้จริง วิธีการที่สอดคล้องกับปรัชญาการแก้ปัญหาแบบองค์รวมก็เป็นสิ่งสำคัญ ซึ่งขบวนการเคลื่อนไหวทางสิ่งแวดล้อมสมัยใหม่ ให้ความสำคัญกับการสร้าง “จิตสำนึกใหม่” ที่มีเนื้อหาอยู่ในทางด้านการพิทักษ์รักษาชีวิตในโลกธรรมชาติ (Biosphere Consciousness) ซึ่งจิตสำนึกทางสิ่งแวดล้อมและจิตสำนึกแห่งการอนุรักษ์ หมายถึง กระบวนการที่จะทำให้มนุษย์ได้รับรู้ เรียนรู้ เข้าใจและติดตัวเกี่ยวกับความสัมพันธ์ของเขากับโลกธรรมชาติ ซึ่งจิตสำนึกแบบนี้จะช่วยสอนให้มนุษย์เริ่มมีความเข้าใจที่จะดำรงชีวิต ในวิถีทางที่สอดคล้องกับธรรมชาติอย่างยืนยาว มีความห่วงใยในเรื่องการสูญเสียทางนิเวศและทางสังคมมากกว่า การเน้นการใช้ทรัพยากรธรรมชาติเพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดต่อเศรษฐกิจของตน นอกจากนี้การที่จะ

⁵ กนกวรรณ์ ยศไกร. "Holism กับการรักษาคลองแสนแสบ." วารสารวิทยาการจัดการ, ฉบับที่ 1 ปี พ.ศ. 2544, หน้า 20-40.

พัฒนาให้ยั่งยืนนาน ต้องอยู่บนพื้นฐานของจริยธรรมทางธุรกิจที่นี่คือ ความรักธุรกิจ ความห่วงใย ความอ่อนน้อมและเกื้อกูลต่อโลก⁶

จิตสำนึกลึกลับล้อมจะเกิดขึ้นได้อย่างไร โภมาตร จีสตี耶วทรัพย์⁷ กล่าวว่าเป็นเรื่องยากในปัจจุบันเนื่องจากเราได้รับอิทธิพลจากวิทยาศาสตร์สมัยใหม่ที่แบ่งกา yan กับจิตออกจากรากฐาน ซึ่งเป็นที่มาของการทำให้วิทยาศาสตร์สมัยใหม่จำกัดตัวเองอยู่เพียงมิติทางกาย ส่วนมิติทางจิตวิญญาณให้เป็นหน้าที่ของทางด้านศาสนา ดังนั้นจึงขาดองค์รวมของการเข้าใจภายใต้จิตไปพร้อมกัน อย่างไรก็ตามเนื่องจากภาวะวิกฤตลึกลับล้อมกำลังเกิดขึ้นบันทึกวุ่นแรงมากขึ้นเรื่อยๆ มนุษย์คงต้องพยายามที่ศึกษาหาทางเรียนรู้มิติทางด้านจิตวิญญาณกลับคืนมาโดยเร็ว การเข้าไปศึกษาคำสอนของศาสนาจึงเป็นเรื่องสำคัญ ซึ่งคำสอนศาสนาไม่ใช่เป็นศาสนาใดต่างมีลักษณะร่วมกันอยู่ประการหนึ่งคือ การให้ความหมายของการมีชีวิตอยู่ ซึ่งไม่ใช่เพียงแค่การมีชีวิตไปวนฯ แต่การเป็น"มนุษย์ที่แท้"นั้น อยู่ที่การทำให้มีความสมบูรณ์ทางจิตวิญญาณ

ตัวอย่างแนวคิด "นิเวศวิทยาของชาวพุทธ" ซึ่งอยู่ในกระแสแนวคิดของ นิเวศจิตวิญญาณ (Spiritual Ecology) โดยสอนให้มนุษย์รับรู้ความรู้สึกแห่งวิกฤตภารณ์ในโลกธุรกิจ เป้าหมายคือการเน้นเรื่องการเปลี่ยนแปลงทางจิตสำนึก ซึ่งจะกระตุ้นให้มีการมองโลกแบบใหม่ มีความรู้สึกเป็นหนึ่งเดียวกับธรรมชาติและเคารพภารณ์ อันจะเป็นการปลูกเร้าให้เรามีพลังที่จะทำการเคลื่อนไหวปฏิการเปลี่ยนแปลงสังคมไปในทิศทางของนิเวศนิยม นอกจากนี้มีหลักคำสอนของทุกศาสนาเกี่ยวกับธรรมชาติร่วมกัน ดังนี้

- (1) สรรพสิ่งทั้งหลายมีความเชื่อมโยงเกี่ยวกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งระหว่างสิ่งมีชีวิตกับสิ่งแวดล้อมของชีวิตเหล่านั้น
- (2) มนุษย์ต้องมีความเคารพภักในธรรมชาติและสรรพสิ่งที่มีชีวิตในโลกธุรกิจ
- (3) มนุษย์มีภาระหน้าที่ในการพิทักษ์วัสดุและคุ้มครองธรรมชาติ⁸

การเข้าใจความหมายของชีวิตหรือความสมบูรณ์ทางจิตวิญญาณนั้น จำเป็นต้องอาศัยประสบการณ์การเรียนรู้ที่เกิดจากการตระหนักร่องอย่างลึกซึ้งถึงชีวิตด้านในของเรา เรายังสามารถที่จะเข้าใจเรื่องดังกล่าวโดยใช้กระบวนการเรียนรู้ที่เป็นการทำบ่ น จะจำหรือครุ่นคิดในระดับหลักการและเหตุผล⁹ ดังนั้นการทำให้มนุษย์เกิดจิตสำนึกในการวิเคราะห์สิ่งแวดล้อมได้ ต้องทำให้คนเหล่านี้ได้เก็บเรื่องของความเสียหายของสิ่งแวดล้อมจากน้ำมือมนุษย์ไปครุ่นคิดตีกตรอง อย่าง

⁶ ข้างแล้วในเชิงอรรถที่ 2, หน้า 84.

⁷ โภมาตร จีสตี耶วทรัพย์. จิตวิญญาณกับสุขภาพ. เอกสารประกอบการประชุมเรื่อง "การปรับกระบวนการทัศน์ทางการแพทย์และสุขภาพของสังคมไทย." อัคคิสำเนา, 22-24 สิงหาคม 2544, พระนครศรีอยุธยา, หน้า 11.

⁸ ข้างแล้วในเชิงอรรถที่ 6, หน้า 84.

⁹ ข้างแล้วในเชิงอรรถที่ 7, หน้า 11-12.

ชาก్ยอจลดาด มีใช่ความหวังที่จะเปลี่ยนแคร่ระดับความรู้เท่านั้น หากแต่หวังถึงขั้นการเปลี่ยนแปลงในระดับจิตสำนึกเลยที่เดียว

ดังนั้นหากนำแนวคิดแบบองค์รวม (Holism) มาใช้เป็นหลักในการสร้างจิตสำนึกในการรักษาคลองแสนแสบผ่านกระบวนการเรียนรู้ทั้งที่อยู่ในโรงเรียนนั้นคือ การจัดทำหลักสูตรท้องถิ่นแบบบูรณาการ ที่มองมิติที่หลากหลายที่เชื่อมสัมพันธ์กันทั้งมิติทางด้านการจัดการเศรษฐกิจสังคมและวัฒนธรรม รวมทั้งการศึกษาทั้งจากกลุ่มที่เป็นผู้ใหญ่ได้แก่ ครู และชาวบ้าน ตลอดจนองค์กรภายนอก เช่น สถาบันราชภัฏ หน่วยงานพัฒนาเอกชน กับกลุ่มของเด็กๆ ที่เป็นนักเรียน การจัดกระบวนการเรียนรู้ที่อยู่นอกโรงเรียน ไม่ว่าจะเป็นเด็กที่ต้องเรียนรู้การรักษาสิ่งแวดล้อมผ่านกิจกรรมต่างๆ ที่นอกเหนือการเรียนการสอน และชาวบ้านที่เกิดความตระหนักในปัญหาของคลองแสนแสบและเกิดจิตสำนึกในการรักษาคลองแสนแสบ ด้วยกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้จากชุมชนอื่นๆ ที่มีบริบทใกล้เคียงกัน

ที่สำคัญอย่างยิ่ง ทางการใช้แนวคิดแบบองค์รวม คือ การมองความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ กับธรรมชาติในลักษณะของการพึ่งพา กัน ทำให้ชาวบ้านคิดกับคลองแสนแสบที่มากกว่าการใช้ประโยชน์ นั่นคือการเคารพต่อธรรมชาติ ว่ามีสิทธิในการดำรงอยู่ เช่นเดียวกับมนุษย์ ซึ่งหากแนวคิดของชาวบ้านไปถึงเป้าหมายอันสูงสุดเช่นนั้นได้ เมื่อนั้นจะมั่นใจในความยั่งยืนที่จะเกิดขึ้นจากการรักษาคลองแสนแสบ

บทที่ 3

ศาสนา พิธีกรรมกับการรักษาคลองแสนแสบ

ในหัวข้อที่ศึกษาเป็นเรื่องการรักษา"คลองแสนแสบ" ดังนั้นประเด็นที่อย่างวัฒนธรรมกับเรื่องของแม่น้ำ ลำคลอง ในวิถีชีวิตแบบไทยเดิม พบร่วมกับความเป็นตัวเองและอิสระมาก มนุษย์และสิ่งแวดล้อมมีปฏิสัมพันธ์กัน เนื่องจากความสมบูรณ์ของแผ่นดินที่ได้รับสมญาว่า "ในน้ำมีปลา ในนามีช้า" หรือแม้แต่ประเพณีเกี่ยวกับน้ำของสยามและในเชียงตะวันออกเฉียงใต้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งสัญลักษณ์ของนาคและมังกร นอกจากนี้มีหลายแห่งมุ่งที่คนไทยแสดงออกถึงสัญชาตญาณของคนน้ำ จากสัญลักษณ์อุปนาคมีอยู่ทั่วไปทั้งในส่วนราชภัฏและหลวง วิถีชีวิตความเป็นอยู่ช่วงกลาง ค.ศ.19 ยังมีบ้านแพะ และที่น่าแปลกที่คนขับรถบรรทุกทำตัวเป็นคนขับเรือจากการตอกแต่งพานะของตนด้วยแม่ย่านางเหมือนเป็นของถาวรผืน้ำ นอกจากนี้ในประเด็นเรื่องการตั้งถิ่นฐานของกรุงเทพฯที่เลียนแบบอยุธยา ซึ่งมีคลองหลายสายเพื่อใช้เป็นเส้นทางคมนาคมแต่ในปัจจุบันถูกเปลี่ยนเป็นทางสายฟ้าฟ้า (ส่วนคลองที่เหลืออยู่น้ำมีมูลภาวะอย่างมาก)

ชุมชนศาลาแดงที่ศึกษาเป็นชุมชนที่มีหลากหลายวัฒนธรรม แต่ส่วนใหญ่เป็นไทยพุทธและไทยมุสลิม และอัตลักษณ์ที่แตกต่างกันตามการประกอบพิธีกรรมทางศาสนา สิ่งที่น่าสนใจคือลักษณะสังคมแบบพหุสังคม (Plurality society) สามารถอยู่ร่วมกันอย่างสันติ ไม่ว่าจะเป็นศาสนาพุทธ ศาสนาอิสลาม ศาสนาคริสต์ สุวรรณ สถาบันที่กล่าวในการนำเสนอที่ทิศทางไห เรื่องพุทธศาสนา กับการเยี่ยวยาธรรมชาติว่า ในคัมภีร์แต่ละศาสนาซึ่งเกิดขึ้นก่อนศตวรรษที่ 16 ซึ่งเป็นช่วงที่วิทยาการยังไม่มีอิทธิพลกำหนดทิศทางของสังคม ความหมายของการไม่ทำลายสิ่งแวดล้อมอย่างเช่นในคัมภีร์ใบราณ เช่น ห้ามฆ่าสัตว์ ห้ามตัดต้นไม้ ห้ามเหยียบต้นข้าวในนา ไม่ใช้มีความหมายเป็นการรักษาสิ่งแวดล้อมหากแต่เพื่อกล่อม geleada ด้านศีลธรรมในการไม่เบียดเบี้ยนสิ่งที่ชาวบ้านทำ นอกจากนี้โลกก่อนศตวรรษที่ 16 สภาพแวดล้อมไม่ได้ถูกมองว่าอยู่ข้างนอกแต่อยู่ในตัวมนุษย์ ในจิตวิญญาณ เป็น พ่อ แม่ พี่ น้องหรือเป็นครอบครัวเดียวที่รักบ่มนุษย์ เป็นสิ่งที่มีชีวิตและศักดิ์สิทธิ์ ต่างกับปัจจุบันที่แยกอัตวิสัย (Subject) ออกจากวัตถุวิสัยหรือภาระ (Object) ดังนั้นธรรมชาติจึงเปลี่ยนจากสิ่งที่มีชีวิตเป็นสารเป็นสิ่งไม่มีชีวิต เป็นสิ่งที่มนุษย์ใช้วิทยาศาสตร์ไปจับไปแยกและเป็นส่วนๆไปศึกษาเพื่อวัตถุประสงค์ในการใช้ประโยชน์ที่รุนแรงถึงขีดรีด และธรรมชาติกลายเป็นทรัพยากรธรรมชาติหรือเป็นที่มาแห่งทรัพย์ ซึ่งทำให้มองธรรมชาติเพื่อผลประโยชน์ของมนุษย์เท่านั้น สรุปหัวใจของปัญหาสิ่งแวดล้อมคือ ระบบความรู้ของโลกสมัยใหม่ที่กำหนดความ

¹The Siam society Bangkok. "Culture and Environment in Thailand." A preliminary report on a symposium of the Siam society Bangkok and Chiang Mai, August 15-22, 1987, pp.1-29.

หมายของล็อกการยนกอให้เป็นวัตถุไว้วิตและไว้ความศักดิ์สิทธิ์ เป็นการสร้างระบบความรู้ของตนขึ้นทดแทนระบบวิธีอธิบายโดยแบบศาสตร์นั้นเอง²

อย่างไรก็ตาม ในคัมภีร์ผู้เขียนจะแยกให้เห็นถึงศาสนาพุทธ และศาสนาอิสลาม ซึ่งจะเห็นจุดร่วมกันหลายๆเรื่อง ซึ่งอาจจะเป็นปัจจัยที่ทำให้กลุ่มคนที่มีอัตลักษณ์แตกต่างกันอยู่ร่วมกันได้ อันจะส่งผลต่อการกำหนดหลักสูตรห้องถินที่เป็นผล (output) ที่สำคัญของการทำวิจัยครั้งนี้

1. ศาสนาพุทธ ตามนัยของอัคคณัญสูตรและจักรวัตติวิสูตรในพระไตรปิฎก ที่มีนิกายปากิริกรรม พระพุทธเจ้าได้ตรัสถึงสภาพดังเดิมในธรรมชาติ ทรงชี้ให้เห็นว่าเดิมที่มีมนุษย์มีธรรมชาติของจิตวิญญาณที่สะอาด สว่าง สงบ แต่ต่อมาเมื่อมนุษย์เบหงลงติดในสกปรกของรูป รส กลิ่น เสียง สัมผัส จิตวิญญาณของมนุษย์ก็เริ่มพัฒนาไปสู่ทิศทางที่หยาบลงๆ พร้อมกับมีความต้องการในการบริโภคสิ่งปุรุณแต่งที่ซับซ้อนมากขึ้นๆ ในช่วงแรกสังคมมนุษย์อยู่กันอย่างร่วมเย็นในดุลยภาพอันอุดมสมบูรณ์ของธรรมชาติ ดังที่ทรงบรรยายให้เห็นภาพว่า

“แล้วก็เกิดมีข้าวสาลีขึ้นเองในที่ไม่ต้องໄດ...ตอนเย็นสัตว์เหล่านั้นนำเอาข้าวสาลีชนิดใดมาเพื่อบริโภคในเวลาเย็น ตอนเช้าข้าวสาลีชนิดนั้นที่มีเมล็ดสุกงอกขึ้นแทนที่ ตอนเช้าเข้าหากันไปนำเอาข้าวสาลีนำมาเพื่อบริโภคในเวลาเช้า ตอนเย็นข้าวสาลีชนิดนั้นที่มีเมล็ดสุกงอกขึ้นแทนที่ไม่ประกายว่าบกพร่องไปเลย”

แต่เมื่อมนุษย์มีความกำหนด มีความเกี่ยวกับร้านและมีความโลภเพิ่มขึ้นมากขึ้น มนุษย์ก็เริ่มคิดค้นหาวิธีกัดตุนผลผลิตส่วนเกินให้กับตัวเอง มีการสะสมกัดตุนเพิ่มมากขึ้นๆเป็นลำดับ จนผลที่สุดระบบในเรศที่เคยมีอยู่อย่างสมดุลในธรรมชาติก็เริ่มถูกทำลาย เพราะความโลภของมนุษย์ที่มุ่งตักตวงผลประโยชน์จากการแปรเปลี่ยนธรรมชาติมากเกินไป สุดท้ายข้าวสาลีที่เคยขึ้นอย่างอุดมสมบูรณ์และมีให้เก็บกินทุกเม็ดเริ่มขาดแคลนและไม่ออกขึ้นมาต่อเนื่อง เมื่อก่อนเมื่อก่อนอีก ต่อมาจึงส่งผลให้สังคมมนุษย์เริ่มพัฒนาระบบการแบ่งแยกโภคทรัพย์ มีการปักปันเขตแดนและมีสถาบันกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินเกิดขึ้น ต่อมาเกิดปรากฏการณ์ของการขโมย การทะเลาะวิวาทແย่งชิง สุดท้ายจึงคิดค้นและสถาปนาสถาบันการปกครองขึ้นมาในสังคม และต่อมาผู้คนอีกส่วนหนึ่งที่เห็นความกวนวาย ทุกชีวันในสังคมเกิดจากอุคคลธรรมในตัวมนุษย์เอง จึงเป็นที่มาของการเกิดสถาบันศาสนาขึ้นในสังคม³

นอกจากนี้อัตราสูนาลย์ กบิลสิงห์กล่าวถึงอัคคณัญสูตรในแง่ทฤษฎีการเกิดขึ้นของมนุษย์ และกล่าวต่อไปว่า ธรรมชาติ ความแปรปรวนของฟ้าดิน ถูกกาลต่างๆขึ้นอยู่กับจริยธรรมของ

² กรรณิการ์ พรมเสาร์ บรรณาธิการ. พุทธศาสนา กับการเขียนยาธรรมชาติ. กรุงเทพฯ : สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา. 2536, หน้า 10-14.

³ สุนัย เศรษฐบุญสร้าง. กรรณิการ์ พรมเสาร์ บรรณาธิการ. “เลี้นทางแห่งการคิดค้นและแสวงหาของมนุษย์.” พุทธศาสนา กับการเขียนยาธรรมชาติ. กรุงเทพฯ : สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา. 2536, หน้า 115-118.

มนุษย์ ถ้าหากผู้ปกครองทำดีทำชอบถูกกล่าวว่าเป็นปกติ ประชาชนชาวนา ก็จะเก็บข้าวได้ตามปกติ ถ้าเกิดคอรัปชัน เกิดความไม่ชอบมาพากลขึ้น สิ่งที่ตามมาก็คือ สภาพแวดล้อมจะวิบัติ จะเปลี่ยนแปลง ความร้อนจะมากขึ้น มนุษย์จะถูกไฟเผาเผานุ่หมดถึงกาลเวลาของโลก เพราะว่าการละเลยในจริยธรรมของมนุษย์เอง นอกจากนี้พบว่าพระพุทธเจ้าเกี่ยวข้องกับป้าไม้ ต้นไม้ สภาพธรรมชาติตลอดเวลา เหตุการณ์สำคัญในชีวิต เช่น การประสูตรีบประสูติในป่าที่สวนลุมพินี ตรัสรู้ได้ตั้นโพธิ์ ปฐมเทศนาที่ป้าอิสิตตน์มุคทายวัน ปรินิพพานได้ตั้นรังคู่ เมื่อตรัสรู้ใหม่ๆใช้เวลาพิจารณาตั้นไม้เพื่อแสดงความชอบคุณโดยจะอยู่ใต้ต้นไม้ 7 วัน เป็นการชอบคุณตั้นไม้ที่ให้ร่วมงานตลอดเวลาในการเพียรพยายามแสวงหาธรรมะ และพระองค์มีการมองต้นไม้ในลักษณะ กตัญญู โดยกล่าวว่าผู้ใดก็ตามก็ใช้ร่มเงาของต้นไม้แล้วตัดกิ่ง ริดรอนต้นไม้ ถือเป็นคนอกตัญญู คบไม่ได้ และในปรัชญาพุทธได้กล่าวว่า “ทุกอย่างที่เกิดในธรรมชาติมันขึ้นอยู่แก่กันและกัน” หมายถึงมนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ ในขณะเดียวกันมนุษย์เป็นอันเดียวกันกับธรรมชาติ ดังในพระพุทธประวัติที่พระพุทธเจ้าทรงแนะนำพระราหูให้พิจารณาธาตุน้ำ โดยยกตัวอย่างว่า “หัวน้ำข้างนอกชนท่อ น้ำในภายในเชือกขันทันนั้น”⁴

พระเศวตฉักราช กล่าวถึงคำสอนในศาสนาพุทธ หรือพุทธธรรมจะสอนให้มีคุณภาพชีวิตที่ดี โดยใช้การบริโภคในปริมาณน้อย โดยเน้นว่าความสุขเกิดจากอิสรภาพโดยการกินอยู่น้อย ดังเช่น พระท่านกินอยู่น้อย แต่ใช้เวลาในการเจริญสติ เจริญสมาธิ ความสุขลั่นเหลือจนกระทั่งบรรลุธรรม อนึ่งการบริโภคน้อยเป็นผลให้มีการควบคุมและวิเคราะห์สิ่งแวดล้อมอย่างเข้มปัจจุบัน และได้เพิ่มเติมว่า “นักบุญจะมีการพัฒนาจิตใจเพื่อให้เกิดสมดุลในธรรมชาติ ควรจะต้องคืนความสมดุลให้กับสังคมด้วย”⁵

นอกจากปรัชญาจากคัมภีร์พุทธศาสนาที่กล่าวถึงธรรมชาติดังที่กล่าวข้างต้นแล้ว ในปัจจุบันได้มีการนำแนวคิดเรื่องพิธีกรรมที่มีในพุทธประวัติ มาประยุกต์เข้ากับการอนุรักษ์ธรรมชาติ แม้ว่าจะมีข้อตกลงโดยบางกลุ่มของพิธีกรรมเป็นเรื่องด้านลบเพียงด้านเดียว อย่างไรก็ตามพระธรรมปีฎิก (ประยุทธ์ ปัญต์โต)⁶ ให้ความหมายของพิธีกรรมว่า เป็นการกระทำที่เป็นพิธี คือเป็นกิจที่จะให้สำเร็จผลที่ต้องการ หรือการกระทำที่เป็นวิธีการเพื่อให้สำเร็จผลที่ต้องการ หรือนำไปสู่ผลที่ต้องการ มีการประยุกต์พิธีกรรมทางศาสนาพุทธมาตีความหมายใหม่เพื่อให้ชาวบ้านเกิดความตระหนักรู้ในการรักษาสิ่งแวดล้อมมากขึ้น เช่น พระอาจารย์พงษ์ศักดิ์ เดชอมโน เจ้าอาวาสวัดผาลาด จังหวัดเชียงใหม่ ค้นพบสิ่งที่เรียกว่า “การรักษาธรรมชาติคือการรักษาธรรม” ซึ่งเป็นการ

⁴ ข้างแล้วในเชิงอรรถที่ 16, หน้า 15-19.

⁵ ข้างแล้ว, หน้า 43-44.

⁶ พระธรรมปีฎิก (ประยุทธ์ ปัญต์โต). พิธีกรรม ครัวรำไม้สำคัญ. กรุงเทพฯ : มูลนิธิพุทธธรรม, 2537, หน้า 1-51.

ประยุกต์ในเชิงตีความให้ความหมายใหม่ จากนั้นท่านจึงได้ร่วมกับชาวบ้านรักษาป่าต้นน้ำแม่น้ำอย และพัฒนาป่าที่เสื่อมสภาพกว่า 2,000 ไร่ให้กลับคืนขึ้นมาใหม่⁷

เห็นได้ว่าพิธีกรรมได้มีบทบาทอย่างมากในงานอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม เพราะเป็นมากกว่าเรื่องทางศาสนาและประเพณี หากแต่เป็นเครื่องมือที่ทรงอำนาจและซ่อนเร้นในลักษณะโครงสร้างของสังคม เป็นมุ่งมองภายในใจของมนุษย์และเปิดเผยในเชิงหมายเชิงกลยุทธ์ เป็นการกระทำของสัญลักษณ์ในเหตุการณ์หนึ่งที่มีวัตถุประสงค์เฉพาะ เป็นรูปแบบปฏิสัมพันธ์ทางสังคมที่ก่อร่างขวางระหว่างมนุษย์ด้วยกัน หรือมนุษย์กับสิ่งอื่น ตัวอย่างการนำพิธีกรรมมาใช้ในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม พระครูนานัสนทพิทักษ์มีการจัดพิธีสืบชะตาแม่น้ำ เพื่อเรียกขวัญและกำลังใจของชาวบ้านกลับคืน จากการมาแห้งแล้งอย่างไม่เคยเป็นมากก่อนของน้ำแม่น้ำใจซึ่งเป็นผลจากการตัดไม้ทำลายป่าต้นน้ำ ซึ่งพิธีกรรมดังกล่าวได้แนวคิดจากพุทธประวัติในการสืบชะตาแม่น้ำด้วยแนวคิดที่ว่า

“...แม่น้ำเป็นผู้ที่ให้คุณประโยชน์แก่มวลมนุษย์ทั้งหลาย แล้วใจจะไม่มีบุญคุณต่อมนุษย์ ความเชื่อที่ว่าแม่น้ำมีเทวดาอาศัยอยู่ และการทำพิธีสืบชะตาแม่น้ำเป็นปฏิบัติการทางจิตวิทยาอย่างหนึ่ง ให้ชาวบ้านมองว่าพระยังเป็นที่พึงทางใจ..”

ต่อมาเมื่อการขยายผลสู่พิธีบวชต้นไม้ ซึ่งเป็นกุศลิlobayในการยับยั้งการลักลอบตัดไม้บริเวณป่าต้นน้ำโดยได้แนวคิดมาจาก การศึกษาพระไตรปิฎก ที่มีเรื่องรา嵬เกี่ยวกับพิธีกรรมเจริญพระพุทธมนต์ให้ต้นไม้ครั้งพุทธกาล ในปี พ.ศ. 2531 พระครูนานัสนทพิทักษ์นำพระสงฆ์และชาวบ้านไปจัดพิธีบวชต้นไม้ โดยเลือกเอาต้นไม้ที่ใหญ่ที่สุดในบริเวณนั้นถือว่าเป็นพญาต้นไม้ รวมคล้ายกับการบรรพชาหรืออุปสมบท ท่านได้รับเป็นอุปัชฌายทำพิธีบวชต้นไม้และเจริญพุทธมนต์จากนั้นแนวทางนี้ได้ขยายไปสู่เครือข่ายอีกหลายแห่ง⁸

2. พิธีกรรมในศาสนาอิสลามที่เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม ศาสนาอิสลามมีพิธีกรรมและความเชื่อที่เกี่ยวโยงกับธรรมชาติหรือสิ่งแวดล้อมค่อนข้างมาก ดังที่ทราบกันดีอยู่แล้วว่าศาสนาอิสลามเป็นศาสนาที่เน้นการนำมายังให้เดิมจริงในชีวิตประจำวัน โดยมีหลักยึดที่คำสอนขององค์ศาสดาที่มีการบันทึกลงในคัมภีร์กรุอาน

ศาสนาอิสลามมีคัมภีร์กรุอาน⁹ มีหลักครรภ์ဓารหรือความเชื่อ 6 ประการกับหลักปฏิบัติ 5 ประการคือ

⁷ เสาร์ พงศ์พิศ บรรณาธิการ. สุรเชษฐ์ เวชพิทักษ์ เขียน. “ภูมิปัญญาชาวบ้านกับการดำเนินงานด้านน้ำดื่มน้ำธรรมและการพัฒนาชุมชน.” ภูมิปัญญาชาวบ้านกับการพัฒนาชุมชน เล่ม 1. กรุงเทพฯ : มูลนิธิภูมิปัญญา, 2536, หน้า 88.

⁸ เสาร์ พงศ์พิศ บรรณาธิการ. รา瓦 บัวศรี เขียน. “การประยุกต์พิธีกรรมเพื่อกារอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม.” ภูมิปัญญาชาวบ้านกับการพัฒนาชุมชน เล่ม 1. กรุงเทพฯ : มูลนิธิภูมิปัญญา, 2536, หน้า 303-321.

⁹ คัมภีร์กรุอานมีความยาวประมาณ 80,000 คำ ชาวมุสลิมเชื่อว่าเป็นคำสั่งของพระอัลเลห์ เทพเต้าสูงสุดองค์เดียวทรงมีเทวโองการโดยทรงกระซิบสั่งให้นำมีนะมัดตลอดเวลาที่พระองค์ประภาศานาของพระเจ้าเป็นเวลา 23 ปี ด้วยเหตุนี้ชาวมุสลิมทั่วโลกจะต้องปฏิบัติตามคำสั่งของพระเจ้าที่พระมหัมดีรักษาไว้ในคัมภีร์กรุอาน ในคัมภีร์มีหลักครรภ์ဓารหรือความเชื่อ 6 ประการกับหลักปฏิบัติ 5 ประการ

ครั้ท毫หรือความเชื่อ 6 ประการ ได้แก่ 1) ศรัทธาในพระอัลเลาะห์องค์เดียว 2) ศรัทธาในศาสนาองค์ก่อนๆ และมีศรัทธาเชื่อมั่นว่าพระมະแหะมัดเป็นศาสดาองค์สุดท้าย 3) ศรัทธาในคัมภีร์กรุณา 4) ศรัทธาเชื่อมั่นว่าเทพเป็นผู้นำคำสอนจากพระเจ้ามาสู่บ่มะแหะมัด 5) ศรัทธาเชื่อในวันพระเจ้าพิพากษาโลก หรือวันสิ้นโลกซึ่งเป็นวันที่วิญญาณจะต้องรับผลกระทบจากการกระทำขณะเมื่อมีชีวิตอยู่ 6) ศรัทธามีความเชื่อว่าลักษณะของโลกและชีวิตเป็นไปตามเจตจำนงของพระอัลเลาะห์

หลักปฏิบัติ 5 ประการในชีวิตของชาวมุสลิมที่จะต้องปฏิบัติ ได้แก่ 1) ประการศปฎิญาณ ชาวมุสลิมต้องปฏิญาณอย่างน้อย 1 ครั้งในชีวิต ต่อหน้าพยาน 2 คนว่า มีศรัทธาเชื่อมั่นในพระเจ้าอัลเลาะห์และมະแหะมัดเป็นศาสนາทูตของพระอัลเลาะห์ 2) การสวามนต์ ชาวมุสลิมเรียกว่า ละหมาด ซึ่งในคัมภีร์กรุณากำหนดไว้ว่า จะต้องสวามนต์วันละ 4 ครั้ง แต่พระมະแหะมัดทรงสถาปนาตัววันละ 5 ครั้ง ดังนั้นชาวมุสลิมจึงปฏิบัติตามพระมະแหะมัดคือสวามนต์ในเวลา ก่อนพระอาทิตย์ขึ้น ก่อนเที่ยงวัน เวลาบ่าย ภายหลังตะวันตก และเมื่อตะวันตกแล้ว 2 ชั่วโมง 3) การบริจาคม การบริจาคมของชาวมุสลิมเป็นลักษณะสังคมสงเคราะห์ กล่าวคือ ตัวแทนของศาสนาจะเก็บเงินได้จากผู้บริจาคเพื่อไว้ใช้ช่วยเหลือผู้คนยากจน เป็นการทำให้สังคมของชาวมุสลิมมีสภาพดีขึ้น 4) การถือศีลอด ชาวมุสลิมต้องถือศีลอดเป็นเวลา 1 เดือน ในช่วงเวลา 1 ปี โดยจะเริ่มในเดือนรอมادอนคือเดือนที่ 9 ตามปฏิทินของศาสนาอิสลาม ในช่วงนี้ชาวมุสลิมจะสวามนต์วันละ 5 ครั้ง อดอาหารและน้ำ สำรวมกายและใจ ตั้งแต่พระอาทิตย์ขึ้นจนพระอาทิตย์ตก การที่ชาวมุสลิมถือศีลอดในเดือนรอมادอน เพราะเชื่อว่าเป็นเดือนที่พระอัลเลาะห์ส่งคัมภีร์กรุณามาให้มนุษยชาติ 5) การทำพิธีฮัจญ์ คือการไปแสวงบุญที่นครเมccaในประเทศซาอุดิอาราเบีย ซึ่งเริ่มพิธีในเดือน 12 ของปฏิทินในศาสนาอิสลาม การไปบำเพ็ญพิธีฮัจญ์ไม่ได้กำหนดให้ชาวมุสลิมต้องปฏิบัติ แต่ในคัมภีร์กรุนานอกล่าวว่า เป็นความประسنศ์ของพระอัลเลาะห์ให้มนุษย์ไปบำเพ็ญพิธีฮัจญ์ ผู้เข้าพิธีฮัจญ์ต้องเป็นชาวมุสลิม เป็นผู้บรรลุนิติภาวะ มีสติสัมปชัญญะสมบูรณ์ มีความสามารถทั้งกำลังกายและกำลังทรัพย์ และต้องมีการเดินทางปลอดภัย ผู้เข้าพิธีต้องแต่งกายชุดขาว ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของความสะอาด และเป็นการแสดงถึงความเสมอภาคและสามัคคีของชาวมุสลิมทั่วโลก¹⁰

นอกจากมีการประยุกต์คำสอนในคัมภีร์กรุณามาใช้ในการรักษาสิ่งแวดล้อม โดยประชญาติชาวบ้าน อิหม่ามวินัย สมะอุน แห่งชุมชนมาลุล อิสลาม ได้ประยุกต์เอาคำสอนเพื่อนำมาปลูกจิตสำนึกในการรักษาคลองแสนแสบว่าหากชาวบ้านรักษาคลองแสนแสบซึ่งเป็นลำน้ำให้ผ่านชุมชนของตนໄວ่ได้ ก็เหมือนกับว่าเราได้ออยู่ในสรวงสวารค์ ดังกรุณาที่กล่าวว่า

¹⁰ ชนู แก้วโภภาส. ศาสนาโลก. พิมพ์ครั้งที่ 2, กรุงเทพฯ : สุขภาพใจ, 2542,หน้า 195-197.

“เหล่านี้คือการตอบแทนของพวกเข้า คือการอภัยโทษจากพระผู้อภิบาลของพวกเข้า และส่วนส่วนรักษาภัย ณ เป็นอย่างล่าง มีสำเนาหน่วยสายไฟลั่นผ่าน เป็นผู้ที่นำรักในนั้น และช่างดีนี่เสียกระไร รางวัลของผู้ที่ทำงาน”

จากกรุณา บทที่ว่าด้วยเรื่องธรรมชาติ ได้กล่าวไว้ชัดเจนว่า ธรรมชาติเป็นสิ่งที่พระเจ้าสร้างมา จึงสามารถตีความต่อไปได้ว่า การทำลายธรรมชาติก็ถือว่าเป็นการทำลายสิ่งที่พระเจ้าประทานมาให้ ถือว่าเป็นบาป ดังนั้นจึงเป็นหน้าที่สำคัญที่มนุษย์ต้องรักษาสิ่งแวดล้อมต่างๆ และเข้าใจระบบวนเวียนที่สิ่งมีชีวิตต้องเกื้อกูลกัน

ดังจะเห็นจากผลการทำวิจัยในขั้น R1 ที่อิหม่ามวินัย ใช้เหตุผลทางศาสตร์มาเป็นตัวปลูกจิตสำนึกรักษาความสงบเรียบร้อย ให้ชาวบ้านรักษาคลองแสนแสบ ดังที่กล่าวว่า

“ศาสนาอิสลามสอนว่า น้ำเป็นปัจจัยในการทำความสะอาด และพระเจ้าแणมมาให้ น้ำอยู่หน้าบ้าน ดังนั้นดึงเข้าหาสิ่งที่ตนครัวทราย บทบัญญติประสมความสำเร็จในการปลูกจิตสำนึก เช่น รณรงค์เรื่องการไม่ทิ้งขยะ เพราะศาสนาสอนว่า การที่เราเก็บขยะออกจากทางเดินถือว่าเป็นการทำบุญ เราทำบุญโดยไม่ต้องลงทุน ถ้าเราละเลยเท่ากับเราขาดศรัทธาต่อพระเจ้า”¹¹

นอกจากนี้ น้ำยังเกี่ยวโยงกับความสะอาด ซึ่งถือเป็นส่วนหนึ่งของความครัวเรือนที่มีต่อ
พระเจ้า เป็นคุณธรรมที่สำคัญประการหนึ่งซึ่งนำมาซึ่งความสุข ความจำเริญและสันติของมนุษย์
ในสังคมนั้น ซึ่งความสะอาดมีทั้งภายในคือจิตใจ และภายนอกคือร่างกาย ซึ่งน้ำเกี่ยวโยงกับการ
ละหมาดดังที่กล่าวในคัมภีรกรูราณว่า

“บรรดาผู้ศรัทธาเชื่อย จงอย่าเข้าใกล้การละหมาด ขณะที่สูเจ้ายังมีเม้าอยู่ จนกว่าสูเจ้ายัง
 (ความหมาย)ที่สูเจ้ากล่าว และขณะมีภูษานาบะอุ เว้นแต่ผู้เดินผ่าน (เมื่อมีภูษานาบะอุจะอยู่ใน
 มัสยิดไม่ได้ แต่ให้เดินผ่านได้มีเมื่อจำเป็น จนกว่าสูเจ้าอาบน้ำ และสูเจ้าป่วย(ถูกน้ำไม่ได้) หรืออยู่
 ระหว่างเดินทาง(หน้าในบริเวณนั้นไม่ได้) หรือผู้ใดในหมู่สูเจ้ามาจากสั่วม(ซึ่งต้องทำวuduq) หรือสู
 เจ้าสัมผัส(คือสมสู่)ผู้หญิง(ซึ่งต้องอาบน้ำ)แล้ว...”

นอกจากนี้จริยวัตรและคำสอนของศาสนา(ศรีอุดม)ที่กล่าวที่ความสุขอย่างไรก็เป็นนายังมี

เป็นสิ่งจำเป็นสำหรับมุสลิมทุกๆ คน จะต้องอาบน้ำ สรงน้ำ และซ้ำว่า “ก้ายให้ทั่วทั้งตัว อย่างน้อย 1 ครั้ง ในรอบสี่ปี” (บคอรี. มสลิม)

กุญแจที่จะไปสู่สวัสดิ์นั้นก็คือการละหมาด และกุญแจสู่การละหมาด (ที่สมบูรณ์) คือความสะอาด (มัสลิม)

อัลลอห์จะไม่ทรงรับการละหมาดของผู้ใดผู้หนึ่งในหมู่พากท่าน เมื่อเขามีหนี้ด้วย จนกว่าเขายังได้อบายน้ำละหมาด (บคอรี, มัสลิม)

¹¹ สมภาษณ์นายวินัย สะมะอน, อิทธิพลสังคมมาลลิสลา� ชุมชนมาลลิสลา� เขตคลองสามวา, พฤษภาคม 2543.

เมื่อคนได้จากพากท่านตีนนอน แล้วเข้าจะอาบน้ำคละหมาย ก็ให้เขาสูดน้ำเข้าจมูก(แล้วสังออก)เสียก่อนสามครั้ง เพราะมารวายได้ค้างแรมบนรูจมูกของเข้าหั้งสองข้าง (บุคอรี, มุสลิม)
เมื่อพากท่านจะไปลับหมายก็อาบน้ำแล้วเสียก่อน (บุคอรี)

การอาบน้ำวันศุกร์เป็นข้อกำหนดสำหรับผู้บรรลุภาวะทางศาสนาทุกคน และการแบ่งพื้นและการใช้เครื่องหอม (มุสลิม)

เครื่องประดับของผู้มีศรัทธาจะบรรลุตามการบรรลุของการอาบน้ำคละหมาย (คืออาบน้ำคละหมายอย่างเรียบง่ายสมบูรณ์) (มุสลิม)

จากการกล่าวถึงการที่ชาวมุสลิมเน้นเรื่องการรักษาไว้ซึ่งความสะอาดในเรื่องต่างๆ เป็นการแสดงออกให้เห็นถึงความศรัทธา และบุคคลดังกล่าวอยู่เอมเป็นผู้ที่พระองค์อัลลอห์ทรงรักจากความสำคัญของการลับหมายของชาวมุสลิม จึงเป็นความจำเป็นที่จะต้องอยู่ในพื้นที่ที่มีน้ำอย่างสมบูรณ์ และต้องเป็นน้ำที่สะอาด จึงเป็นไปได้ว่าเป็นที่มาของการตั้งถิ่นฐานริมคลองของชาวมุสลิม นอกจากนี้มุสลิมต้องหลีกห่างจากสิ่งโสสมทั้งมวล และรักษาไว้ซึ่งความสะอาดอยู่ตลอดกาล ดังนั้นการดูแลสิ่งแวดล้อมในบ้านและชุมชนจึงความจำเป็นอีกประการหนึ่ง ส่วนความสนใจเรื่องความสะอาดของเหล่าน้ำ ได้มีการกล่าวไว้ในคัมภีร์กรุอานไม่ให้ปัสสาวะลงในน้ำนี่ (นะชาอี) ซึ่งอาจจะเป็นการหมักหมมสิ่งสกปรก¹²

ชาวมุสลิมที่มีบ้านเรือน หรือมั斯ยิดอยู่ใกล้คลองซึ่งเป็นแหล่งน้ำธรรมชาติ หากไม่มีแหล่งน้ำอื่นที่สะอาดกว่า ก็ต้องนำน้ำในคลองมาใช้ลับหมาย ดังนั้นจึงเป็นความจำเป็นอย่างยิ่งที่ชาวมุสลิมจะต้องรักษาคลองให้สะอาด เนื่องจากต้องมาใช้ในพิธีกรรมที่ศักดิ์สิทธิ์ของศาสนาอิสลาม

นอกจากนี้ศาสนาอิสลามมีแนวคิดเกี่ยวกับธรรมชาติ โดยเชื่อว่าองค์ค่าสำคัญมีอำนาจในการควบคุมปรากฏการณ์แห่งจักรวาลโดยทำให้เกิดน้ำให้ลอดอกมาจากก้อนเมฆเป็นน้ำฝน และไฟที่ออกมายจากก้อนเมฆเป็นฟ้าแลบ และเชื่อว่าเป็นอำนาจของพระองค์ในการทำให้สิ่งที่อยู่ตรงข้ามกันคือน้ำกับไฟสามารถอยู่ด้วยกันได้ ซึ่งแนวคิดนี้คล้ายกับการอยู่ร่วมกันของคู่ต้องข้ามระหว่างยินดีหยาดในศาสนาพุทธนิกายมหาayan ข้ออ้างของอนุภาพของพระเจ้าที่ทรงมีอำนาจต่อจักราลงดับได้จากอัลกรุอาน ซูเราะห์ที่ 13 อัรเจาะอุด¹³ ดังนี้

“...เป็นการแสดงให้เป็นที่ประจักษ์ถึงอนุภาพและอำนาจอันปราศจากขอบเขตของอัลลอห์ ตะอาลา โดยเฉพาะน้ำนั้นทรงบันดาลให้เป็นสาเหตุสำคัญแห่งการดำรงชีวิต โดยทรงบันดาลให้หลงมากจากก้อนเมฆ และภายในก้อนเมฆเองมีสิ่งที่ขัดกันอยู่ด้วยกันคือ น้ำซึ่งหมายถึงการให้มีชีวิตชีวา และสายพำนຍถึงการทำความพินาศ”

¹² เสาร์เนีย จิตต์หมาย. วัฒนธรรมอิสลาม. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ทางน้ำ, 2535, หน้า 204-207.

¹³ สมาคมนักเขียนแก้อาหารรับประเทศไทย. ความหมายอัลกรุอาน เป็นภาษาไทยภาค 2 ญชที่ 11-ญชที่ 20. มป., หน้า 508.

รวมถึงข้อ 13 ที่กล่าวถึงอำนาจต่อสายฟ้า¹⁴

13...ฟ้าลั่นจะแซ่ชร้อง สดุดีด้วยการสรวษิญพระองค์ และมະลาอิกะซูจะสดุดีด้วยเพราะ
ความกตัวพระองค์ และพระองค์ทรงให้ฟ้าผ่า แล้วมันจะพาดไปยังผู้ที่พระองค์ทรงประஸงค์ โดย
พากเข้าใต้เตียงกันในเรื่องของอัลลอห์ และพระองค์คือผู้ทรงอำนาจยิ่ง

นอกจากนี้ยังแสดงได้กล่าวเช่นก็อย่างระห่ำว่าอัลลอห์กับรวมชาติ ว่าทรงกำหนดการใดๆ
ของดวงอาทิตย์และดวงจันทร์¹⁵ ดังนี้

“ 2. กล่าวว่าอัลลอห์คือผู้ยกชั้นฟ้าหักห้ายไว้โดยปราศจากเสาคำชูน..ทรงให้ดวงอาทิตย์
และดวงจันทร์เป็นประไชน์(แก้มนุษย์) ทุกสิ่งในคราวไปตามวาระที่ได้กำหนดไว้ ทรงบริหารกิจการ
ทรงจำแนกโคงการหักห้ายชัดแจ้ง..

จากนั้นได้พูดถึงพระอัลลอห์ “ได้สร้างและกำหนดความเป็นไปของธรรมชาติ ”ไม่ว่าจะเป็น
แผ่นดิน ลำน้ำ และพืชผล¹⁶ ดังนี้

“3...พระองค์คือผู้ทรงແຜ่แผ่นดิน¹⁷ และในนั้นทรงทำให้มันมีภูเขา มีน้ำ และลำน้ำมาก
ห้ายและจากพืชผลทุกชนิดทรงให้มีจำนวนคู¹⁸ ทรงให้กลางคืนครอบคลุมกลางวัน...

4. ..ในแผ่นดินมีเขตแดนติดต่อใกล้เคียงกัน และมีสวนพุกษา เช่น ต้นอุ่น และต้นที่มี
เมล็ด และต้นอินพลดัมที่มาจากกรากเดียวกันและมีใช้รากเดียวกัน ได้รับแหล่งน้ำเดียวกัน และเรา
ได้ให้บางชนิดเด่นกว่าอีกบางชนิดในราชอาณาจักร¹⁹

จากนั้นอัลกุรอานได้กล่าวถึงลำน้ำโดยเฉพาะ โดยกล่าวพระอัลลอห์เป็นผู้กำหนดให้เกิด
น้ำและกำหนดการดำรงอยู่ของน้ำ เพื่อเป็นประไชน์ของมนุษย์ รวมทั้งคิดหาวิธีกำจัดน้ำที่เสียให้
กลายเป็นฟอง เหลือแต่น้ำดีคงไว้ในแผ่นดิน²⁰ ดังนี้

17. พระองค์ทรงประทานน้ำลงมาจากการฟากฟ้าและลำน้ำต่างๆก่อนให้ตามปริมาณของ
มัน กระแสน้ำได้พัดพาเอาฟองละอองอยู่เหนือน้ำ และจากสิ่งที่พากเข้าห้อมลงไปในไฟ เพื่อหวังทำ

¹⁴ อ้างแล้ว, หน้า 511.

¹⁵ อ้างแล้ว, หน้า 509.

¹⁶ อ้างแล้ว, หน้า 509.

¹⁷ ทรงแยกให้กวางใหญ่ไปศาลด เพื่อให้มนุษย์และสัตว์โลกพำนัคพกพิง (ความหมายอัลกุรอาน เป็นภาษาไทย : 509)

¹⁸ พืชผลทุกชนิดจะมีจำนวนคู คือเศษๆและเศษเมีย เพื่อให้เกิดการผสมพันธุ์ มีจำนวนมากขึ้นและแพร่หลาย ทั้งนี้ย่อมเป็นไปตาม
พระประสงค์ของพระองค์ (ความหมายอัลกุรอาน เป็นภาษาไทย : 509)

¹⁹ คือต้นไม้หลายชนิดได้รับแหล่งน้ำเดียวกัน และดินชนิดเดียวกัน แต่พืชผลที่อุมาไม่มีชนิดและราชชาติแตกต่างกันออกไป (ความ
หมายอัลกุรอาน เป็นภาษาไทย : 509)

²⁰ อ้างแล้วในเชิงอรรถที่ 26, หน้า 513.

เครื่องประดับหรือเครื่องใช้จะมีฟองเช่นกัน ...สำหรับฟองนั้นก็จะออกไปเป็นสิ่งที่เหลือเดน ส่วนที่เป็นประโยชน์แก่มนุษย์จะคงอยู่ในแผ่นดิน²¹ ..

ดังนั้นจึงไม่ต้องสงสัยเลยว่าทำไม่สามารถจึงให้ความสำคัญกับน้ำ เพราะแม้แต่ในอดีตว่า
านคัมภีร์สูงสุดของศาสนาอิสลามยังระบุไว้อย่างละเอียด นอกจากความศรัทธาที่ทำให้ชา
มุสลิมดำเนินชีวิตตามคำสอนของอัลลอห์ไม่ว่าจะเป็นความเคร่งครัดด้วยการละหมาดเพื่อให้จิตใจ
ร่างกายและจิตวิญญาณมีความสะอาดบริสุทธิ์แล้ว ยังมีประเด็นเรื่องการเสียสละเพื่อส่วนรวมและ
บุคคลที่ด้อยโอกาสกว่าด้วยการให้ทานหรือเรียกว่าซากาด นอกจากจะมีความสุขจากการเป็นคน
ของพระเจ้า และมีความสุขจากการเป็นผู้ให้แล้ว ชาวมุสลิมยังมีความเชื่อในชีวิตหลังความตาย ว่า
หากทำดีและเชื่อมั่นในพระเจ้า จะทำให้ได้ไปอยู่ในสวนสวรรค์ ไม่เฉพาะปัจจุบันหากแต่รวมถึงญาติของ
ผู้นั้นด้วย ดังคำสอนข้อ 22 และข้อ 23²² ดังนี้

22. ..บรรดาผู้อุดหนูโดยหวังพะแพตต์ (ความโปรดปราน) ของพระเจ้าของพวกเข้า
และดำรงการละหมาดและบริจัคสิ่งที่เราได้ให้เป็นปัจจัยยังชีพแก่พวกเข้า โดยชื่อนั้นและเปิด
เผย และพวกเขารู้จักความชั่วด้วยความดี ชนเหล่านั้นสำหรับพวกเขาก็คือที่พำนักในบ้านปลายที่
ดี

23. สวนสวรรค์ทึ้งหลายอันสถาพร พวกเขารู้จักเข้าไปอยู่พร้อมกับผู้ทำดีจากบรรพบุรุษของ
พวกเข้า และคุ้ครองของพวกเข้า และบรรดาถูกหลานของพวกเข้า และมະลาอิภะยะเข้ามาหา
พวกเขารากทุกประตุ (ของสวนสวรรค์)

สรุปแนวคิดด้านศาสนาไม่ว่าจะเป็นพุทธและอิสลามมีการกล่าวถึงธรรมชาติ ศาสนาพุทธ
จะเน้นที่ความสมดุลของการที่มนุษย์อยู่ร่วมกับธรรมชาติ เน้นการบริโภคน้อยทำให้เบี่ยดบังสิ่ง
แวดล้อมน้อย สวนศาสนาอิสลามกล่าวถึงพระอัลลอห์เป็นผู้สร้างและกำหนดความเป็นไปของ
ธรรมชาติ และกล่าวถึงน้ำใจของการกำหนดให้ศาสนอด้วยที่เป็นประโยชน์อยู่ด้านล่างส่วนที่
สกปรกจะเป็นฟองอยู่ตอนบนของลำน้ำแล้ว น้ำยังเป็นส่วนสำคัญในการทำความสะอาดเพื่อ
การทำในสิ่งหนึ่งที่สำคัญของศาสนาอิสลามคือการทำละหมาด

²¹ สิ่งที่เป็นประโยชน์แก่มนุษย์คือน้ำและแร่ธาตุบริสุทธิ์ หลังจากที่ได้ออกจากเดนที่ถอยอยู่ข้างบนออกไป (ความหมายอัลกุรอาน เป็นภาษาไทย : 513)

²² อ้างแล้วในเชิงอรรถที่ 26, หน้า 514.

บทที่ 4

คลองแสนแสบ กับบริบทที่เกี่ยวข้อง

บริบทที่สำคัญทางด้านวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับคลองแสนแสบ ได้แก่ ภาพสะท้อนในอดีต ในเรื่องนิเวศวิทยาทางการเกษตรของข้าวที่เกี่ยวข้องกับชาวบ้านริมคลองแสนแสบของบ้านบางชัน ชานเมืองกรุงเทพฯ ที่ได้แสดงถึงเรื่องราวของวัฒนธรรมและการต่อสู้ของชุมชนดังกล่าว นอกจากนี้ ยังสะท้อนให้เห็นถึงร่องรอยการเปลี่ยนแปลงของชุมชนที่อยู่ริมน้ำในอดีตที่มีเรือเป็นพาหนะที่สำคัญยิ่ง (ซึ่งความสำคัญของเรือเป็นร่องรอยที่คนรุ่นใหม่ยากที่จะทำความเข้าใจ ในทางกลับกัน หากย้อนอดีตให้คนรุ่นใหม่ได้เห็นบทบาทของเรือที่คนรุ่นเก่าใช้ จะสามารถโยงไปถึงความสำคัญของคลอง) หากแต่หน้าที่และความหมายของเรือจะเปลี่ยนไปจากเพื่อประโยชน์ใช้สอยของชุมชน กลายมาเป็น "ลือการศึกษา" ที่สำคัญในที่สุด บริบทท้ายสุดคือการมองคลองแสนแสบเป็นทุนทาง ธรรมชาติที่ทำให้ชาวบ้านริมคลองแสนแสบมีปัญหาน้ำท่วมหรือมีทุนทางสังคม (social capital) ที่ดีตลอดมา

1. ข้าวกับคลองแสนแสบ

"บางชัน" เป็นหมู่บ้านที่ลุดเชียน เอ็ม แยงส์¹ ได้ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างความหมาย สมัยใหม่ของนิเวศวิทยา ซึ่งคนไทยในที่นี้คือชาวชุมชนบางชันมีการรับรู้เรื่องเอกสารของชีวิตและ การพึ่งพาอาศัยกันระหว่างมนุษย์และสัตว์มีชีวิตทั้งหลายในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของพุทธปรัชญา นอกจากนี้ยังเห็นรายละเอียดเกี่ยวกับกิจกรรมทางเศรษฐกิจและความสัมพันธ์ทางสังคมของชาว บางชันและบรรยายการเพาะปลูกข้าวในเชิงประวัติศาสตร์และสังคมวิทยา ที่สำคัญคลองที่ไหล ผ่านหมู่บ้านแห่งนี้คือคลองแสนแสบ ทำให้มองเห็นความสำคัญของคลองแสนแสบในอดีตที่มีต่อ การเกษตรโดยเฉพาะการปลูกข้าว และการใช้เป็นเส้นทางคมนาคมทางเรือที่สำคัญ

จากการศึกษาของเyang's ในภาคแรก เป็นการกล่าวถึงบางชันกับการเพาะปลูกข้าว โดยชี้ ให้เห็นว่าวัฒนธรรมข้าวเป็นลักษณะเฉพาะของชาวເเชี่ยวชาดเนยซึ่งไทยเป็นแหล่งที่มีพื้นที่ลุ่ม กว้างใหญ่ ภูมิอากาศเหมาะสมสมกับการปลูกข้าว ต่อมาเป็นระบบนิเวศวิทยาของข้าวในธรรมชาติ เพาะผู้ยังชีพด้วยข้าวในเมืองไทยในยุคแรกเริ่มด้วยการเก็บเกี่ยวพืชผลที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ ต่อ มาจึงเริ่มวิวัฒนาการของการปลูกข้าวตั้งแต่การปลูกแบบไร่เลื่อนลอย ตามด้วยการปลูกแบบนา หัว่น แบบนาดำ จนมาถึงการเพาะปลูกพืชหมุนเวียน พิธีกรรมเกี่ยวกับข้าวเป็นเรื่องของความ

¹ ลูเชียน เอ็ม แยงส์ เชียน. นฤ鞠 อิทธิจิรจัลส แปล. ข้าวกับมนุษย์ : นิเวศวิทยาทางการเกษตรในเอเชียอาคเนย์. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2527, หน้า 9.

เคารพต่อแม่โพสพซึ่งเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ กล่าวคือมองข้ามเป็นสิ่งมีชีวิตที่ต้องมีพิธีกรรมทำขวัญ เรียกว่า ”ขวัญข้าว” นอกจากนี้แสดงถึงประเพณีของการช่วยแรงกันในการทำงาน

การปลูกข้าวแต่ละประเภทได้กล่าวถึงความสำคัญของน้ำที่นำมาใช้เพาะปลูก เมื่อจากข้าวไร่ที่ใช้ในการเพาะปลูกแบบไร่เลื่อนโดยจะต้องอาศัยการเน่าเปื่อยของสารอินทรีย์ที่มีอยู่ในดิน แต่หากปลูกข้าวแบบนาหัวน้ำและนาด้ำต้องอาศัยน้ำเป็นอาหาร น้ำจึงมีความสำคัญมากจึงทำให้พิธีกรรมต่างๆเพื่อให้ธรรมชาติอำนวยให้ฝนตกต้องตามฤดูกาล

แข่งคัรยังได้กล่าวถึงการเกิดขึ้นของคลองแส่นแสบ ในสมัยพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว (ค.ศ.1824-1851) โดยให้เหตุผลว่าเป็นปฏิกิริยาตอบโต้หนึ่งต่อการฟื้นฟูราชวงศ์ที่เข้มแข็งของเวียดนามซึ่งเป็นภัยต่อกลุ่มพันธมิตรทางด้านตะวันออกของราชอาณาจักรไทย ได้แก่ กัมพูชา สุวรรณเขตในลาว และนครวัสดุต่างๆบนฝั่งแม่น้ำโขง คลองแส่นแสบเป็นคลองขุดคนงานชาวจีน เส้นทางตัดออกจากกรุงเทพฯไปทางด้านทิศตะวันออกสู่แม่น้ำบางปะกง ทำให้กองทัพสามารถไปถึงเมืองพระตะบองได้เร็วกว่าไปทางอ่าวไทยและเข้าแม่น้ำบางปะกงตรงปากแม่น้ำ สร่านลักษณะทางภาษาพของคลองแส่นแสบคือ มีความลึก 10 ฟุต กว้าง 40 ฟุต ยาว 33.2 ไมล์ ใช้เวลาในการขุดคลองทั้งสิ้น 13 ปี การเกิดขึ้นของคลองแส่นแสบทามที่ให้คุณบางชันสะดวนในการเดินทางมากขึ้น

เมื่อเกิดคลองแส่นแสบที่เป็นคลองขุดขึ้นมา จึงเกิดพื้นดินใหม่ริมคลองสำหรับการตั้งบ้านเรือนซึ่งพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวได้บุนบำเหน็จเป็นที่ดินสองฝั่งคลองให้แก่เจ้ากรมและแม่ทัพนายกองที่เกี่ยวข้อง พร้อมกับให้เชลยศึกที่ได้มาจากกรุงศรีอยุธยาสูรบกับบรรดาสุลต่านของมาเลย์และเจ้าฟ้าของลาวซึ่งเชลยศึกเหล่านี้ยังคงมีสวนครัวเล็กๆและไก่อกีสองสามตัวที่เจ้านายให้มา เวลาผ่านไปจำนวนคนก็เพิ่มมากขึ้น ดินแดนคลองแส่นแสบเปิดโอกาสให้สำหรับการปลูกบ้าน ทำสวนและทำคอกซ้าง ซึ่งปรากฏเรื่องของคลองแส่นแสบโดย ดิ โอด โนปี ค.ศ.1860 ดังนี้²

“คลองนี้มีความยาว 55 ไมล์ เชื่อมน้ำกรุงเทพฯกับแม่น้ำบางปะกง ผ่านบริเวณที่ริบบันบทซึ่งใช้สำหรับการเพาะปลูกข้าวโดยเฉพาะ คนพื้นเมืองเป็นเชื้อสายมาเลย์ เช่นเดียวกับชาวสยามอื่นๆ พื้นบ้านของคนเหล่านี้ทำด้วยไม้ไผ่ ยกขึ้นสูงจากพื้นประมาณ 4 ฟุต เพื่อผู้ที่สูงใส่เป็นผ้ารักษาความสะอาด และไม่ว่าพากขาจะทำอะไรไว้อยู่ก็ตาม มือข้างหนึ่งจะใช้ปัดผู้งูงูอยู่เสมอ”

เห็นได้ว่าบริบทเรื่องข้าวของหมู่บ้านบางชัน นอกจากจะทำให้เห็นภาพของการเปลี่ยนแปลงในการปลูกข้าว ยังสะท้อนให้เห็นระบบความเชื่อและโลกทัศน์ของคนไทย ดังที่ สุริยา สมุทคุปต์และพัฒนา กิติอาษา ได้สรุปข้อเขียนของแข่งคัรยังนี้³

² เพียงช้าง, หน้า 109.

³ สุริยา สมุทคุปต์และคณะ. บุญข้าวประดับดินและบุญข้าวสาก : พิธีกรรม ข้าวและมนุษย์ในบริบททางสังคมและวัฒนธรรมของอีสาน. ขอนแก่น : ห้องปฏิบัติการทางมนุษยวิทยาของอีสาน มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2534, หน้า 3.

“แสงค์ได้อธิบายความสำคัญของข้าวที่มีต่อสังคมไทยว่า ข้าวไม่เพียงแต่เป็นพืชที่มีความหมายสมกับระบบนิเวศน์วิทยาของประเทศไทยและเชื่อว่าคนไทยนั้น หากยังเป็นความสำคัญจนถึงขั้นที่อาจล่าวได้ว่าสังคมไทย วิถีชีวิตของคนไทยนั้นมีข้าวเป็นปัจจัยพื้นฐานโดยเฉพาะในระบบความเชื่อและโลกทัศน์ของคนไทย”

แล้วได้ยกตัวอย่างข้อมูลของแสงค์ตอนหนึ่งที่ว่า

“...ตามความเห็นของชาวบ้านบางคน ร่างกายมนุษย์ก็คือข้าวและการรับประทานข้าวเข้าไปเป็นการเสริมสร้างร่างกายขึ้นใหม่โดยตรง...แม่โพสพซึ่งเป็นแม่ของข้าวจะอุทิศร่างและวิญญาณของเธอให้แก่ร่างกายของมนุษย์ เช่นเดียวกับที่แม่ให้อาหารของตนสำหรับการเลี้ยงดูทารก..”

ในปัจจุบันความหมายของข้าวในมิติของจิตวิญญาณเริ่มลดลงเรื่อยๆ จนแทบไม่เหลือความเชื่อใดๆ นอกจากแนวคิดเรื่องประโยชน์ใช้สอย อย่างไรก็ตามชาวบ้านร่วมกับองค์กรพัฒนาเอกชนได้มีการรื้อฟื้นประเพณีผ้าป่าข้าวมาใช้ในความหมายของการพัฒนา เนื่องจากผ้าป่าข้าวสะท้อนถึงความหมายที่เน้นความเท่าเทียมและการช่วยเหลือกันอยู่ในเชิง “อุดมคติ” แม้ว่าในงานวิจัยของอาริยา เศวตามร์พบว่าชาวบ้านโดยทั่วไปไม่ได้คิดเช่นนั้น หากเน้นไปเรื่องพันธะทางสังคมและการแลกเปลี่ยนตอบแทนพื้นฐานของผลประโยชน์ก็ตาม⁴ แต่เมื่อนำมาประกอบการศึกษาในชุมชนศala แสดงชี้ว่าบ้านส่วนใหญ่มีอาชีพทำนาได้ลงทะเบียนด้านความเชื่อและมโนทัศน์ของข้าว แต่สำหรับการวิจัยแบบมีส่วนร่วมที่อาจจะเกิดขึ้นต่อไป อาจจะเพิ่มความหมายของข้าวในลักษณะที่เป็นพันธกิจร่วมหรือการแลกเปลี่ยนก็ตามก็อาจมีผลอย่างมากต่อการพัฒนาระบบนิเวศของชุมชน

2. เรื่อกับแม่น้ำลำคลอง

เรื่องราวของเรือที่กล่าวถึง แม้จะไม่ได้โยงกับคลองแสบโดยตรง แต่สามารถสะท้อนให้เห็นภาพรวมของการใช้เรือในยุคสมัยก่อนชึ้นคนไทยได้ใช้เป็นพาหนะในการสัญจรที่สำคัญ นอกจากสะท้อนให้เห็นถึงประโยชน์ดังกล่าวแล้ว ยังสอดแทรกปรารายากาศที่สะท้อนให้เห็นวัฒนธรรมการดำรงชีวิตอยู่คู่กับแม่น้ำลำคลองของคนไทยสมัยก่อนโดยผ่านความหมายของเรือในด้านการเป็นพาหนะ แต่หากหันมาศึกษาเรื่องเรือในลักษณะท้องถิ่นอาจต้องเปลี่ยนความหมายใหม่ เช่น กลาย เป็นสื่อการเรียนการสอน เป็นต้น

ในสมัยก่อนเรือมีความเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของชุมชนเป็นอย่างมาก ตั้งแต่เช้า จวบค่ำ ตั้งแต่เดือนอ้ายจนถึงเดือนสิบสอง เรือได้มีบทบาทที่คุ้มครองป้องกันประเพณีที่สำคัญในอดีต เช่น งาน

⁴ อาริยา เศวตามร. ผ้าป่าข้าว : บทสะท้อนวิธีคิดของชุมชน. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกอ.) 2542, หน้า (11)-(13).

วัด งานทดลองสูนิ งานเทคโนโลยีชาติ เป็นต้น นอกจากนี้ในสมัยก่อนการพายเรือ ได้เป็นสัญลักษณ์ อันสะท้อนความสำเร็จของเด็กๆ ส.พลายน้อย ได้กล่าวถึงความประทับใจที่มีต่อเรือดังนี้

“การหัดพายเรือก็เหมือนกับการถือจักรยานสองล้อ ถ้าประคองตัวไม่เป็น ทำเวรคดไปคดมาเรือก็ล้มหรือจักรยานก็ล้ม ความจริงพายหรือไม่พายนอกจากจะใช้พุงน้ำให้เรือแล่นไปแล้ว ยังช่วยพุงไม่ให้เรือล้มได้อีกด้วย...”⁵

นอกจากนี้เรื่อยังมีความหมายที่สะท้อนทางด้านวัฒนธรรมที่อยู่มนุษย์กับสิงที่เนื้อรวมชาติ เช่น ความเชื่อเรื่อง “แม่ย่านางเรือ” ที่เจ้าของเรือบางคนเครื่องมากโดยจุดธูปบูชาทั้งเข้าและเย็น และเวลาที่จะออกเรือไปขายของไม่ว่าจะเป็นเรือเล็กหรือเรือใหญ่จะต้องจุดธูปบูชาบอกกล่าวทุกครั้ง นอกจากนี้ความเชื่อทางไดเกิดขึ้นตั้งแต่ช่วงของการต่อเรือ คือเมื่อวางแผนกราดูกุญแจและทวนหัวเรือก็ต้องทำพิธี ซึ่ง ส.พลายน้อยกล่าวว่าต้นเรื่องของแม่ย่านางมาจากภารนับถือผืนนั้นเอง โดยเชื่อว่าไม่ทำให้เรือมีน้ำไม่สิงอยู่ ดังนั้นมีการทำเรือก็จะตามมาสิงสติอยู่ในเรือนั้นด้วย ดังนั้นจึงต้องเข่นสรวงบูชาเพื่อให้นางไม่คุ้มครอง

ในวิถีชีวิตของชาวนา เรื่อยังเป็นสิ่งที่นำไปสู่การพักผ่อน ดังที่ ส.พลายน้อยได้บรรยายจนเห็นภาพความสุขของชาวชนบทสมัยก่อนดังนี้

“ชีวิตของคนในชนบทสมัยก่อน มีเวลาพักผ่อนในช่วงที่เป็นหน้าน้ำ ชาวนาได้พักผ่อนพักเหนื่อยเตรียมกำลังไว้เกียร์ข้าวตอนน้ำลด และเนื่องจากน้ำท่วมทุ่งเจิงไปหมด การติดต่อไปมาต้องใช้เรือ..เมื่อออกไปตามทุ่งเวลาหน้าท่วม จะหาผักมาทำกับข้าวได้สบาย ผักบุ้ง สายบัว ผักแวงเป็นของมีประจำ ที่เป็นพิเศษคือดอกโสน..”

“ในสมัยก่อนการเที่ยวทุ่งเป็นการพักผ่อนที่ดีอย่างหนึ่ง ถ้ามีเรือไปด้วยกันหลาย ๆ ลำก็สนุกเรือที่ใช้เที่ยวทุ่งมักเป็นเรือสำปั้น หรือเรือพายม้าที่นั่งได้หลาย ๆ คน และเตรียมอาหารไปรับประทานกันด้วย..เมื่อกินข้าวกลางวันแล้ว ก็นั่งพักผ่อนหรือนอนในเรือนั้นเอง บางคนก็เตรียมเอาเบ็ดไปตกปลาด้วย..เรื่องสนุกของการเที่ยวทุ่งมักจะมาลงเอยด้วยการแข่งเรือ ถ้ามีเรือไปเที่ยวกันมาก ๆ และพอรู้จักมักคุุนกันอยู่ ก็จะพยายามแข่งกัน ไม่มีรางวัลอะไร เป็นเรื่องสนุกเท่านั้น”⁶

นอกจาก เรื่อยังทำหน้าที่ที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตประจำวันอีกประการหนึ่ง คือการเป็นเรือเจ้ายของ ตั้งแต่ของสดจนถึงอาหารสำเร็จชูป เช่น พวงข้าวแกง ขันมีจีน กวยเตี๋ยว กาแฟและขนมต่างๆ ล้วนบรรยายกาศการขายของทางเรือเอามีดังนี้⁷

“...เรือขายหมูจะมาแต่เช้ามีคอก่อนใครๆ..เรือขายเนื้อจะมาภายหลังขายหมู...คนขายเป็นชาวมุสลิม เรือกาแฟจะออกขายตอนสายๆ เรือกาแฟบางลำก็เชิงด้วย..ตากดอนสายร้าวสี

⁵ ส.พลายน้อย. เกิดในเรือ : บันทึกความทรงจำของ ส.พลายน้อย. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์สารคดี, 2538, หน้า 25.

⁶ เพียงช้าง, หน้า 153-169.

⁷ เพียงช้าง, หน้า 162-163.

ไม่ใช่ไม่ใช่...ผู้คนเริ่มหิวมีเรื่องขายก่อนเตี้ยวอกขาย ซึ่งเรื่อดังกล่าวมีนาเดท่ากับเรื่องขายกาแฟเป็นเรื่องสำคัญมากเด็ก...เรื่องขายขันมเป็นเรื่องสำคัญ..ความจริงชีวิตของคนที่อยู่ริมแม่น้ำลำคลองในสมัยก่อน เป็นชีวิตที่สะอาดสวยงามพอสมควร มีเรื่องขายของกินของใช้ตามความต้องการของคนในสมัยนั้นอย่างพอเพียง โดยไม่ต้องออกจากบ้านไปซื้อหาที่อื่น เช่น เรือคันจีนบรรทุกต้องตู้เตียง ขนาดต่างๆไปขาย..."

การที่สามารถนำเรื่องมาโยงกับหลักสูตรท้องถิ่นได้ดี เนื่องจากเรื่องสามารถทำหน้าที่เป็นของเล่นของเด็ก สร้างความสุขให้กับเด็กๆ เป็นอย่างดี ดังเช่นในสมัยก่อนมีการสร้างเรื่องของเล่นด้วยภาบมะพร้าว แล้ววางตุ๊กตาในกลางลำ มีพายเล็กๆ เสียบที่ตุ๊กตาข้างละอัน กะให้พายแต่น้ำเพียงเล็กน้อย เสร็จแล้วเคารีอกผูกปลอกย่องน้ำ ถ้าเป็นเวลาที่น้ำไหลเขียวพายจะกระทบผิวน้ำ ทำให้เรื่องการมะพร้าวเอียงไปทางซ้ายสลับขวา มองดูเหมือนคนกำลังพายเรือ แล้วดึงเข้าหาตัว นอกจากนี้ยังมีการนำไม้มาตากให้เป็นธูปประจำ เช่นลงใบไนน้ำขณะกำลังไฟลแรง แล้วค่อยๆ ดึงเชือกที่ผูกกับไม้ตะเกียบให้ตัวจะระเข้าหวานน้ำ และกลไกต่างๆ จะทำให้จะระเข้าวิ่งทวนน้ำขึ้นมา นอกจากรูปนี้ยังมีการนำเอาไม้ไผ่มาเหลาให้เป็นธูปเรือ เคราขันไก่ขนาดยาว 3-4 นิ้วมาปักเรียงกันทำต่างไป เมื่อวางลงบนผิวน้ำและมีลมพัดมา เรือใบชนไก่จะแล่นไปซึ่งการเล่นแบบนี้จะมีคนเล่นกันหลายคน

จากการกล่าวถึงสภาพวิถีชีวิตของผู้คนที่เกี่ยวข้องกับและแม่น้ำลำคลอง จะช่วยงานบริจัยเรื่องนี้อย่างมาก เพราะชี้ให้เห็นความสำคัญของเรื่องทำให้นักเรียนนอกรากจะได้ทราบหนังสือความสำคัญของเรื่องในอดีตที่มีต่อคลองแสนแสบแล้ว เรื่องยังเป็นสื่อการสอนที่ดีที่จะดึงดูดให้เด็กไปใกล้กับน้ำในคลองแสนแสบมากที่สุด เนื่องจากเป็นสื่อที่สามารถสร้างความสนุกสนานให้เด็กได้อันอาจนำไปสู่การรื้อฟื้นการละเล่นในสมัยก่อน มาสร้างรายละเอียดให้สอดคล้องกับความร่วมสมัยในปัจจุบัน

3. คลองแส้นແສບกับทุนทางสังคม

ชาวบ้านร่วมกันลงคะแนนเสียงเมื่อว่าจะมีนโยบายเชื้อชาติ แต่สามารถอยู่ร่วมกันมาอย่างสงบสุขบนพื้นฐานที่เกื้อกูลกันหรือเรียกว่าได้ว่ามีทุนทางสังคม (social capital) ภายใต้การเกื้อกูลของทุนทางธรรมชาติ (natural capital) คือคลองแส่นแสบ

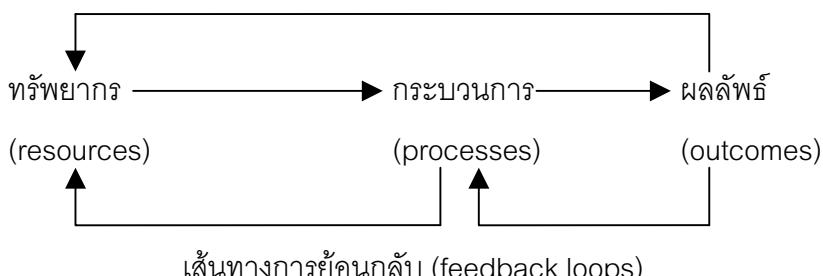
ทุนทางสังคมที่พับเห็นได้ในชีวิตประจำวัน ได้แก่ ความมั่นคง經濟 มิตรภาพ ความเห็นอกเห็นใจ และการมีปฏิสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างปัจเจกบุคคลกับครอบครัว ปัจเจกบุคคลกับเพื่อนบ้าน จากนั้นมีการขยายวงออกไปอย่างกว้างขวาง ในที่สุดจะนำไปสู่การสะสมทุนทางสังคมในชุมชนนั้นๆ ทุนทางสังคมเป็นบรรทัดฐานหรือคุณค่าร่วมที่ส่งเสริมให้เกิดความร่วมมือกันทางสังคม โดยมีมุ่งมองทางวัฒนธรรมและทำให้เกิดการติดต่อสื่อสารและร่วมมือกันในการทำกิจกรรมต่างๆ ประกอบด้วยปัจจัยที่สำคัญคือ ความไว้ใจกัน (trust) ซึ่งสามารถเกิดขึ้นจากการยึดโยง (bonding)

ภายในชุมชน เครือข่าย (network) อันเป็นการยึดโยงภายในและความเชื่อมโยง (bridging) จากภายนอก สถาบัน (institution) ซึ่งเป็นการเชื่อมโยงในระดับหน่วยงานของภาครัฐและเอกชน และท้ายสุดคือการรวมพลัง (synergy) เป็นการรวมกันของเครือข่ายชุมชนและความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับสังคม หรืออยู่ในระดับนโยบายคือ เน้นความร่วมมือ การส่งเสริมและการมีส่วนร่วม

ประเด็นทุนทางสังคมสามารถนำมาปัจจัยในการพัฒนาคลองแสนแสบ โดยมองว่าแม้ว่าสองฝ่ายเด่นคลองแสนแสบจะมีหลายเชื้อชาติ ไม่ว่า ไทย จีน เขมร ลาว มอญและแขก มีหลายศาสนาไม่ว่าจะเป็นพุทธ คริสต์ หรืออิสลาม แต่ชาวบ้านกลับอยู่ร่วมกันอย่างสันติร่วมผูกันอยู่ปีที่ผ่านมา ที่เป็นเช่นนี้ เพราะคลองแสนแสบได้สร้างวัฒนธรรมของการอยู่ร่วมกันอย่างพื่อย่างน่อง ทั้งเป็นส่วนทางของการคมนาคมติดต่อสื่อสารกัน ทั้งเป็นแหล่งน้ำธรรมชาติที่ใช้ร่วมกันมาตลอดเวลา⁸ สิ่งที่เกิดขึ้นที่เรียกว่าเป็นทุนทางสังคม นั่นคือมิติภาพและไมตรีจิตที่มีต่อกัน ซึ่งอาจลึกถึงความไว้เนื้อเชื่อใจกัน การเป็นเครือข่ายกัน หรือมีการกำหนดกฎกติกาว่าร่วมกันในการใช้คลองแสนแสบ

นอกจากที่คลองแสนแสบเป็นตัวสร้างทุนทางสังคมแล้ว คลองแสนแสบยังเป็นทุนธรรมชาติอีกด้วย ดังที่อัลัน แบล็ค (Alan Black)⁹ ได้แสดงให้เห็นว่ามีทุนที่หลากหลาย ได้แก่ ทุนทางสังคม ทุนมนุษย์ ทุนธรรมชาติ และทุนที่ถูกสร้าง เป็นต้น ซึ่งทั้งหมดเป็นปัจจัยที่ทำให้ชุมชนเข้มแข็งภายใต้ขอบเขตที่ทรัพยากรและกระบวนการภายในชุมชน ที่ดำเนินและเสริมสร้างความผาสุกของปัจเจกและกลุ่มคนให้หลักการ ความเท่าเทียม ความกว้างขวาง การมีส่วนร่วม การพึ่งตนเองและความรับผิดชอบต่อสังคม โดยมีตัวชี้วัดและวิเคราะห์ตัวชี้วัดความเข้มแข็งและผลลัพธ์ของชุมชนยั่งยืน (sustainable communities) ชุมชนฟื้นคืนสภาพเดิม (resilient communities) ความสามารถของชุมชน (communities capacity) การพัฒนาชุมชน (community development) ชุมชนสุขภาพดี (healthy communities) และชุมชนที่เข้มแข็ง (strong communities)

ซึ่งสามารถเขียนกรอบแนวคิดได้ดังนี้

⁸ สัมมนาเรื่อง “วัฒนธรรมสองฝ่ายเด่นคลองแสนแสบ” ณ ศalaการเปรียญวัดหนองจอก, วันที่ 20 กันยายน 2537.

⁹ http://www.wa.ipaa.org.au/papers/alan_black.ppt.

จากภาพกล่าวได้ว่า ทรัพยากรไม่ว่าจะเป็นทุนทางสังคม ทุนมนุษย์ ทุนธรรมชาติ และทุนที่ถูกสร้างผ่านกระบวนการของการใช้ทุนดังกล่าว ท้ายสุดทำให้เกิดผลลัพธ์ซึ่งจะย้อนกลับไปปรับเปลี่ยนทรัพยากรให้สอดคล้องกับสิ่งต่างๆที่เกิดขึ้น หากนำปภาคภูมิการณ์มาอธิบายเรื่องราวของคลองแสนแสบ คลองแสนแสบเป็นทุนทางธรรมชาติ ความสัมพันธ์ของคนริมคลองแสนแสบในลักษณะช่วยเหลือเกื้อกูลกับทุนทางสังคม ทำให้เกิดผลลัพธ์คือสังคมหรือชุมชนริมคลองแสนแสบ มีความเข้มแข็งนั่นเอง

ทุนทางสังคมในที่นี้ประกอบด้วย 1) ความสัมพันธ์ของความเชื่อมั่นและความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน 2) การร่วมมือและความมุ่งมั่นตั้งใจที่กระทำท่ามกลางบุคคลและกลุ่ม รวมถึง 3) ความสัมพันธ์กับเพื่อนสนิท (bonds) 4) คนที่คุ้นเคย (bridges) 5) คนแปลกหน้า ส่วนตัวที่วัดของทุนทางสังคม ได้แก่ การมีส่วนร่วมทางสังคม การมีส่วนร่วมของพลเมือง การครอบคลุมถึงองค์กรที่ไม่คำนึงถึงกำไรและอาสาสมัคร การเชื่อมโยงระหว่างปัจเจกและองค์กร/สถาบัน ความเชื่อมั่นทางสังคมและความน่าเชื่อถือ หลักปฏิบัติที่เห็นแก่ประโยชน์ของผู้อื่นเป็นที่ตั้ง และความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน ค่านิยมของการแลกเปลี่ยนซึ่งกันและกัน อุดมคติ จุดมุ่งหมายต่อบทบาทรวมความคงอยู่ได้ของความหลากหลาย ตลอดจนการรับรู้ของชุมชน

จากแนวคิดเรื่องทุนทางสังคม ทุนทางธรรมชาติ รวมถึงทุนอื่นๆมีประโยชน์ได้แรงที่เป็นรากฐานสำคัญในการที่จะทำให้ชุมชนเข้มแข็ง ซึ่งหากการศึกษาสามารถนำแนวคิดดังกล่าวมาใช้ในการทำหลักสูตรท้องถิ่นเพื่อให้เกิดจิตสำนึกในการรักษาคลองแสนแสบของโรงเรียนและชุมชนที่ศึกษา ก็ต้องหาความเชื่อมโยงกันให้ได้ระหว่างทุนทางสังคมที่มีมาตลอดในภัณฑ์รวมสองฝั่งเด่นคลองแสนแสบที่ดำเนินชีวิตร่วมกัน กับคลองแสนแสบที่เป็นทุนทางธรรมชาติที่สำคัญ

บทที่ 5

กระบวนการเรียนรู้ของชุมชนกับหลักสูตรท้องถิ่น

กระบวนการเรียนรู้ (learning process) หมายถึง การสืบสายถ่ายทอดความรู้ซึ่งกันและกันด้วยช่องทางต่างๆ ผ่านพิธีกรรม ประเพณี ค่านิยม ตัวบุคคล หรือกล่าวได้ว่ามีรากฐานมาจากประเพณีวัฒนธรรมท้องถิ่น ซึ่งไม่ได้แยกระหว่างการเรียนรู้กับปฏิชีวิต การรู้และการปฏิบัติหรือกล่าวได้ว่าเป็นการเรียนรู้จากการลงมือปฏิบัติจริงนั่นเอง¹ ดังนั้นกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนจึงเป็นกระบวนการเพื่อแสวงหาความรู้ที่ไม่เป็นทางการ และไม่ใช่การศึกษาในระบบที่อยู่ในสถาบันการศึกษา แต่ความรู้อยู่ในชุมชนนั่นเอง

กระบวนการเรียนรู้มีความสำคัญต่อการพัฒนาชุมชนตามแนววัฒนธรรมชุมชน คือเป็นการพัฒนาด้วยศักยภาพของชุมชนเอง เช่น กระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น ต้องใช้กระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของคนในชุมชนรุ่นแล้วรุ่นเล่า เพื่อบรรทั่วไปเชิงปัญญาของคนในท้องถิ่นมาโดยตลอด² และเป็นกระบวนการของการพัฒนาจิตสำนึก ภูมิปัญญา ความรู้ความสามารถ ของคนให้สามารถจัดการกับปัญหาต่างๆได้³ นอกจากนี้การที่ชุมชนร่วมกันเรียนรู้และแก้ปัญหา ต่างๆด้วยกันในชุมชน เป็นองค์ประกอบหนึ่งที่สำคัญในการทำให้เกิดพลังชุมชนอันเป็นที่มาของความเข้มแข็งของชุมชน⁴ ดังประสบการณ์ของนักพัฒนาทั้งในประเทศไทยและนานาประเทศทั่วโลกพบว่า ในชุมชนที่เข้มแข็งและสามารถจัดการแก้ปัญหาเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม ให้แก่สมาชิกในชุมชนได้ดีนั้นจะมีการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ของสมาชิกในชุมชนอย่างเข้มข้นและต่อเนื่อง ทั้งนี้เพื่อการพัฒนากระบวนการเรียนรู้เป็นการเข้าไปกระตุ้น พื้นฟู และยกระดับองค์ประกอบที่สำคัญของความเป็นชุมชนเข้มแข็ง⁵

จากปัญหาการศึกษาไทยที่โรงเรียนเน้นความรู้จากส่วนกลางมากกว่าภูมิปัญญาท้องถิ่น ทำให้เยาวชนไม่เกิดภาคภูมิใจในท้องถิ่นตนเอง เป็นที่มาของการพัฒนาตามแนวทางการพัฒนาแบบสมัยใหม่ (Modernistic Paradigm) ซึ่งปัจจุบันพบว่าเป็นสาเหตุสำคัญของการทำลายชุมชน ชุมชนขาดความมั่นใจในศักยภาพตัวเอง ขาดการพึ่งพาตนเองหวังพึ่งภาครัฐเท่านั้น ที่มีวิจัยคิดว่า แนวคิดที่จะแก้ปัญหาสังคมไทยในระดับลึก นั้นคือการแก้ปัญหาที่การศึกษาของชาติหรือที่เรียกว่า

¹ ปราสาที วัลย์เสดีร์และคณะ. กระบวนการและเทคนิคการทำงานของนักพัฒนา. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2543, หน้า 173-176.

² เพียงช้าง, หน้า 173-175.

³ สุลักษณ์ นาครทรรพ. “การศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน” การศึกษากับการวิจัย เพื่ออนาคตของประเทศไทย. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกอ.), 2539, หน้า 51.

⁴ ศุนย์วิจัยนโยบายการศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. แนวทางการพัฒนาประเด็นวิจัยชุดโครงการวิจัยด้านการศึกษาท้องถิ่น. เอกสารอัดสำเนา, 2541, หน้า 18.

⁵ เพียงช้าง, หน้า 64-65.

ปฏิรูปการศึกษา

ให้มีรูปแบบการศึกษาในโรงเรียนเน้นการมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชน เมื่อตนในอดีตในรูปของ "หลักสูตรห้องถิน" ที่ผ่านมาข้อแตกต่างระหว่างกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนต่างจากการศึกษาในโรงเรียน คือ 1) มีลักษณะเป็นกระบวนการกลุ่มที่เรียนรู้ร่วมกัน เพื่อยกระดับสติปัญญา จิตสำนึกระบบการพัฒนาไปสู่ความยั่งยืน เกิดในกระบวนการที่มีการพูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็น วิพากษ์วิจารณ์ปัญหา เสนอทางเลือกในการแก้ปัญหาและการตัดสินใจร่วมกัน 2) เป็นการเรียนรู้จากการลงมือปฏิบัติจริง จากกระบวนการคิด-ทำ-ทบทวน วิเคราะห์-ทำ ซึ่งเป็นการช่วยให้คนในกลุ่มได้เรียนรู้ที่จะแก้ไขปัญหา โดยการทดลองทำและทดลองแก้ไข สรุปบทเรียนและคิดหาวิธีการใหม่เพื่อทดลองใหม่ ทำให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ที่มีพลวัต และนำไปสู่การยกระดับความสามารถในการแก้ปัญหาต่างๆ ในสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไป 3) เป็นการเรียนรู้จากปัญหาในชีวิตจริง เพื่อพยายามแก้ปัญหาและพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนในชุมชนให้ดีขึ้น ซึ่งเป็นการศึกษาที่ส่งผลต่อการพัฒนาชุมชนโดยตรง 4) เป็นการเรียนรู้และทำงานร่วมกันในลักษณะที่เป็นเครือข่าย ที่เป็นความสัมพันธ์ในแนวทาง "ไม่มีโครงสร้างอำนาจมาบังคับบัญชา แต่เป็นความสัมพันธ์บนฐานความสมัครใจของกลุ่มคนที่มีวัตถุประสงค์จะเรียนรู้และทำงานพัฒนาร่วมกัน"⁶

นอกจากสามารถเอาแนวคิดของกระบวนการเรียนรู้ที่ทำให้ชุมชนเข้มแข็งมาใช้กับการทำหลักสูตรห้องถินได้ยังสามารถทำให้สรุป ลำดับขั้นตอนของกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนที่ทำให้ชุมชนเข้มแข็งว่า ประกอบด้วย 7 ขั้นตอน ดังต่อไปนี้ (1) รับรู้และตระหนักรู้ในปัญหา (2) ร่วมกันวิเคราะห์ปัญหา (3) ร่วมกันแสดงหาปัญหา (4) เลือกแนวทางแก้ปัญหา (5) ร่วมกันดำเนินงาน (6) ร่วมกันประเมินผลการดำเนินงาน (7) ร่วมกันปรับปรุงหากดำเนินการไม่สำเร็จ

ทั้งนี้ชุมชนส่วนใหญ่รับรู้และตระหนักรู้ในปัญหา จากการที่สมาชิกในชุมชนประสบปัญหา และรับรู้ด้วยตัวเอง ปัญหาดังกล่าวเป็นปัญหาที่ส่งผลกระทบต่อสมาชิกในชุมชนทั้งหมดหรือส่วนใหญ่ เป็นปัญหาเกี่ยวกับการทำมาหากิน การวิเคราะห์ปัญหาของชุมชนจะร่วมกันวิเคราะห์เป็นกลุ่มย่อยหรือประชุมหมู่บ้าน แล้วดำเนินการในลักษณะของการรวมกลุ่มจัดตั้งองค์กรสถาบันและประเมินโดยสมาชิกและผู้นำร่วมกัน

- 1) องค์ประกอบของกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนที่ทำให้ชุมชนเข้มแข็ง ประกอบด้วย กิจกรรมการเรียนรู้ สานการเรียนรู้ และเนื้อหาหรือองค์ความรู้ ดังรายละเอียดต่อไปนี้
กิจกรรมการเรียนรู้ส่วนใหญ่ ได้แก่ การศึกษาประสบการณ์จากชุมชนอื่น การศึกษาดูงาน หรือการทัศนศึกษา การสนทนาร่วมกัน หรือและเปลี่ยนความคิดเห็น การประชุมอย่างเป็นทางการ การประปฏิบัติจริง

⁶ เพิ่งอ้าง,, หน้า 51-53.

สู่การเรียนรู้ทั้งภายในและภายนอกชุมชน ซึ่งส่วนของการเรียนรู้ภายนอกชุมชน ได้แก่ ชุมชน บุคคล องค์กรภายนอก
สมาชิกชุมชน ผู้นำชุมชน ส่วนฐานการเรียนรู้ภายนอกชุมชน ได้แก่ ชุมชน บุคคล องค์กรภายนอก
เนื้อหาหรือองค์ความรู้ ประกอบด้วย เนื้อหาเกี่ยวกับการทำมาหากิน การเก็บปัญหาหรือ
การพัฒนาชุมชนเกี่ยวกับการทำมาหากิน

ในขณะที่ สีลักษณ์ นารถราษฎร์⁷ ได้เสนอองค์ประกอบการเรียนรู้ของชุมชนที่เป็นกุญแจ
สำคัญของการสร้างความเข้มแข็ง ว่าประกอบไปด้วยพลังและความสมดุลของ 1) ภูมิปัญญาและ
ธรรมาภิบาล ที่อยู่ในตัวผู้นำหรือสมาชิกของชุมชนนั้น ภูมิปัญญาเป็นองค์ความรู้ต่างๆที่สัมพันธ์กับการทำ
ชีวิตของคน ในการอยู่ร่วมกับคนอื่นในสังคมและครอบชาติ ผ่านการกลั่นกรองจนสามารถนำไป
ปรับใช้กับการทำชีวิตในโลกยุคใหม่ได้ ซึ่งส่วนใหญ่จะมีเนื้อหาสาระที่เป็นหลักธรรมะอยู่ใน
ตัวเนื่องจากธรรมะเป็นไปเพื่อการทำชีวิตของคนร่วมกันอย่างสันติสุข 2) การเรียนรู้ ได้แก่ เรื่อง
ของการคิดวิเคราะห์ การตั้งคำถาม และการหาคำตอบ เกี่ยวกับปัญหา สาเหตุ และแนวทางแก้ไข
ปัญหาต่างๆ การพัฒนาการเรียนรู้ของชุมชนจึงหมายถึง การทำให้เกิดกระบวนการของการที่
สมาชิกในชุมชนเข้ามาร่วมกลุ่มคิดวิเคราะห์ปัญหา วิเคราะห์สาเหตุ วิเคราะห์ทางเลือกของการแก้
ปัญหา ตัดสินใจเลือกทางเลือกในการแก้ปัญหา และการสรุปบทเรียนเพื่อยกระดับสติปัญญาใน
การแก้ปัญหาของชุมชน 3) การจัดการ เป็นเรื่องของกลไกที่ทำให้การดำเนินงานบรรลุผลตามเป้า
หมายที่ตั้งไว้ ในชุมชนที่เข้มแข็งจำเป็นต้องมีการจัดการ อันเป็นการกระจายบทบาท ภาระหน้าที่
ความรับผิดชอบในด้านต่างๆให้แก่สมาชิก รวมทั้งเป็นการกำหนดสิทธิ ภาระ และวินัยสำหรับการ
อยู่ร่วมกันเป็นองค์กร หากปราศจากการจัดการชุมชนก็จะมีแต่อุดมการณ์ร่วมกันเท่านั้น แต่ไม่
สามารถผลักดันให้เกิดกิจกรรมการพัฒนาหรือการแก้ปัญหาต่างๆได้

จากการบูรณาการเรียนรู้สามารถอยู่เข้ากับเรื่องการศึกษาตามพระราชบัญญัติการศึกษา
แห่งชาติ พ.ศ. 2542⁸ ซึ่งเป็นกฎหมายปฏิรูปการศึกษาของไทยฉบับล่าสุดได้ เนื่องจากมีการนิยาม
ความหมายของการศึกษาว่าเป็นกระบวนการเรียนรู้เพื่อความเจริญของกิจกรรมชั้นเริ่มจากสภาพแวด
ล้อมทางสังคม ซึ่งทำให้เกิดการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต ทั้งการศึกษาในระบบ นอกระบบ
และตามอัธยาศัย โดยมีหลักการระดมทรัพยากรจากแหล่งต่าง ๆ มาใช้ในการจัดการศึกษา
เนื้อหาจะมีความสอดคล้องกับสภาพปัญหา ความต้องการของแต่ละกลุ่ม หรือเรียนตามความ
สนใจ ศักยภาพ ความพร้อม โอกาสจากบุคคล ประสบการณ์ สังคม สภาพแวดล้อม สืบและแหล่ง
เรียนรู้อื่น ๆ

ส่วนแนวทางการจัดการศึกษาถือว่าผู้เรียนมีความสามารถที่จะเรียนรู้และพัฒนา ดังนั้น

⁷ เพิ่งข้าง, หน้า 51, 65-66.

⁸ สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ. พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542. กรุงเทพฯ, 2542.

จึงเน้นทั้งความรู้ คุณธรรม บูรณาการตามความเหมาะสม การจัดกระบวนการเรียนรู้จะต้องจัดสาระกิจกรรมให้สอดคล้องกับความสนใจและความต้นของผู้เรียน ฝึกทักษะกระบวนการคิด การจัดการ การแข่งขันสถานการณ์ นำความรู้มาใช้ป้องกันและแก้ปัญหา จัดกิจกรรมให้ผู้เรียนเรียนรู้จากสภาพจริง ฝึกปฏิบัติ เกิดการฝึกซ้อมอย่างต่อเนื่องผสมผสาน ความรู้ด้านต่าง ๆ นอกจากนี้ยังส่งเสริมให้ผู้สอนสามารถจัดบรรยากาศ สภาพแวดล้อม สำหรับเรียน เพื่อให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ สามารถใช้การวิจัยเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการเรียนรู้ ซึ่งรู้สึกต้องสนับสนุนจัดตั้งแหล่งการเรียนรู้ ตลอดชีวิต จัดการประเมินผู้เรียนโดยพิจารณาพัฒนาการของผู้เรียน พฤติกรรมการเรียนรู้ การร่วมกิจกรรม ซึ่งในระดับอุดมศึกษาจะต้องมุ่งพัฒนาวิชาการ ค้นคว้าวิจัย พัฒนาองค์ความรู้ พัฒนาสังคม และส่งเสริมให้มีการพัฒนากระบวนการเรียนการสอนให้เหมาะสม โดยการทำวิจัยในชั้นเรียน นอกจากนี้คณะกรรมการธิการฯ เสริมว่าการศึกษาควรเป็นกระบวนการพัฒนาด้านความรู้และทักษะ ทุกคนต้องได้รับโอกาสการเรียนรู้และพัฒนาตนเอง ได้รับการศึกษาขั้นพื้นฐานที่ดี โรงเรียนควรสอนให้ผู้เรียนมีความไฟที่จะเรียนรู้และมีความสุขที่ได้เรียนรู้ มีความสามารถในการแสดง才华 ความรู้ มีความอยากรู้อยากเห็น เพื่อพัฒนาสติปัญญาของตนเอง โดยเป็นสังคมที่แต่ละคนสามารถผลัดเปลี่ยนเป็นทั้งผู้สอนและผู้เรียนตลอดเวลา ซึ่งการจัดการศึกษาโดยอาศัยหลักการเรียนรู้อาจแบ่งได้ 4 แบบ ได้แก่ การเรียนรู้เพื่อรู้ การเรียนรู้เพื่อปฏิบัติได้จริง การเรียนรู้เพื่อจะอยู่ร่วมกัน และการเรียนรู้เพื่อชีวิต

1) การเรียนรู้เพื่อรู้ ไม่ได้หมายถึงการแสดง才华ข้อมูลที่จัดประเภทและสะสมไว้ แต่เป็นการเรียนรู้วิธีแสดง才华มากกว่า จึงเป็นทั้งวิธีการและเป้าหมายพร้อมกัน

2) การเรียนรู้เพื่อปฏิบัติได้จริง เป็นการเรียนรู้ที่ช่วยสร้างความสามารถให้มุ่งมั่น ดำรงชีพอยู่ในสถานการณ์ต่าง ๆ ได้ สามารถทำงานเป็นกลุ่มกับผู้อื่น เป็นการรวมคุณลักษณะของแต่ละคนที่มีมาแต่เกิด และที่ได้รับจากการอบรมที่เรียกว่าทักษะชีวิต ให้เข้ากับความรู้และวิธีดำเนินงาน ใช้สติปัญญาในการพัฒนางานมากกว่าการใช้แรงงานเพียงอย่างเดียว สามารถปฏิบัติงานในชีวิตจริงได้อย่างมีประสิทธิภาพ หลักสูตรจึงควรประกอบด้วยการเรียนภาคทฤษฎี สลับกับการฝึกภาคปฏิบัติจริง

3) การเรียนรู้เพื่อจะอยู่ร่วมกัน เป็นการเรียนรู้ที่เข้าใจผู้อื่นและตระหนักร่วมมุ่งมั่น ซึ่งจะต้องพึ่งพาอาศัยกัน ดำเนินโครงการร่วมกัน และรู้จักวิธีการแก้ปัญหา ข้อขัดแย้งต่าง ๆ โดยซึ่งให้เห็นถึงความหลากหลาย ความเข้าใจอันดีต่อกันและมีสันติภาพ

4) การเรียนรู้เพื่อชีวิต เป็นการเรียนรู้ที่จะปรับปรุงบุคลิกภาพของตนให้ดีขึ้น ดำเนินการต่าง ๆ โดยอิสระเสรียิ่งขึ้น มีคุณภาพนิ่ง และรับผิดชอบต่อตนเองมากขึ้น มีศักยภาพด้านความรู้

ความจำ การใช้เหตุผล ความทราบซึ่งในสุนทรียภาพ สมรรถนะทางร่างกาย และทักษะในการติดต่อสื่อสารกับผู้อื่น⁹

จะเห็นได้ว่าในการปฏิรูปการศึกษาเป็นการให้ความสำคัญกับผู้เรียนมากขึ้น ดังที่สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ชี้ให้เห็นคุณลักษณะของเด็กและเยาวชนในศตวรรษที่ 21 ในภารกิจคร่าวห์เด็กและเยาวชนไทยว่ามีลักษณะดังนี้คือ

- 1) สติปัญญา : มีความใฝ่รู้ฝรั่งเรียน รอบรู้ด้านวิชาการ ทดลองปฏิบัติอย่างสม่ำเสมอ เรียนรู้เชิงวิถีและชุมชน สามารถแสวงหาข้อมูลที่หลากหลาย แยกแยะวิเคราะห์เชื่อมโยง เลือกสิ่งที่เป็นประโยชน์ ตัดสินใจได้ถูกต้องเหมาะสม มีความคิดสร้างสรรค์และทักษะการเป็นผู้นำ
- 2) การพึงพาตนเอง : กระตือรือร้นและมุ่งมั่นในการทำงาน มีทักษะด้านอาชีพเพียงพอต่อการประกอบอาชีพในอนาคต เรียนรู้ถึงการทำงานเป็นคนทำงาน มีวินัย ตรงต่อเวลา ขยัน หมั่นเพียรอดทน ซื่อสัตย์สุจริต

3) สุขภาพกายสมบูรณ์ : สนใจวัฒนธรรม เอกลักษณ์ และประเพณีอันดีงามของชาติ และท้องถิ่น รวมทั้งเรียนรู้และรักษาไปด้วย มีความสัมพันธ์อันดี ห่วงใย เกราใจใส่ เรียนรู้และรักษาไปด้วย มีความสัมพันธ์อันดี ห่วงใย เกราใจใส่และเรียนรู้จากผู้เฒ่าผู้แก่ เห็นคุณค่าของภูมิปัญญาท้องถิ่นและนำเสนอประยุกต์ใช้ พัฒนาให้เป็นระบบ ยอมรับความแตกต่างทางวัฒนธรรม ของชนกลุ่มอื่น และเรียนรู้เพื่อเข้าใจพร้อมส่งเสริม

4) สุขภาพใจมั่นคงเข้มแข็ง : มีศีลธรรม จริยธรรมและความประพฤติดีดีงาม มีความผูกพันกับครอบครัวและชุมชน มีความรับผิดชอบต่อตนเองและการกระทำการของตน เป็นพลเมืองดีเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม ความเป็นอยู่พอเพียง รู้คุณค่าทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม และมีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนาสังคม¹⁰

หลักสูตรที่มีความสอดคล้องต่อการศึกษาโดยการใช้ผู้เรียนเป็นตัวตั้ง เรียนแล้วมีความสุข ทำให้มีความภูมิใจ เห็นความสำคัญของชุมชน ตระหนักรถึงการมีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาของชุมชน นั่นคือหลักสูตรท้องถิ่น ซึ่งในการศึกษาครั้นนี้เป็นหลักสูตรที่เกี่ยวข้องการรักษาคลองแสนแสบ

หลักสูตรท้องถิ่นว่าด้วยการรักษาคลองแสนแสบ

คลองแสนแสบอันเป็นลำคลองที่มีสำคัญต่อการปลูกข้าว และเคยเป็นเส้นทางสัญจรที่สำคัญของคนริมคลองมาแต่อดีต กำลังประสบปัญหาเพราะการกระทำการที่มีอิฐมุกซึ่ง ความพยายาม

⁹ คณะกรรมการวิการนานาชาติว่าด้วยการศึกษาในศตวรรษที่ 21. การเรียนรู้ชุมทรัพย์ในตน. (ฉบับภาษาไทย) กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2540, หน้า108.

¹⁰ ผู้จัดการรายสัปดาห์ ปีที่ 14 ฉบับที่ 759 วันที่ 18-24 มิถุนายน 2544.

ในการแก้ปัญหาที่ผ่านมา มีทั้งการแก้ปัญหาเชิงระบบ เช่น นโยบายภาครัฐในการตั้งงบประมาณในการดูแลคลอง การเก็บขยะริมคลอง การกำจัดผักตบชวาและลอกคลองไม่ให้ตื้นเขิน ฯลฯ แต่ปัญหานั้นเกิดจากประชาชนที่ยังทิ้งของเสีย สารเคมีลงคลอง และปล่อยให้มีวัชพืชในคลอง ขาดการมีส่วนร่วมในการรักษาคลองแสนแสบ ซึ่งหากปล่อยให้ปัญหาเหล่านี้ดำเนินต่อไปในอนาคต ก็จะเป็นปัญหาเมื่อไหร่วัชพืชก็เก็บแต่ฝ่ายราชภารกิจ จนในที่สุดถึงขั้นเกินความสามารถที่จะทำให้คลองสะอาดได้ ดังนั้นหนทางที่ควรจะทำพร้อมๆกับการแก้ไขระบบคือ การสร้างจิตสำนึกให้ประชาชนริมคลองร่วมกันรักษาคลอง จนกระทั่งถึงแนวคิดที่ว่าคลองไม่ใช่เป็นเพียงแค่ต้นที่มนุษย์จะใช้ประโยชน์เท่านั้น แต่คลองเป็นสิ่งที่มีคุณค่าต่อชาวแสนแสบ เพราะให้ทั้งความร่มเย็น เป็นเส้นทางสัญจรไปมาของลำคลองสายนี้ และทำให้ภาคภูมิใจในประวัติศาสตร์อันยาวนานของลำคลองสายนี้

การสร้างจิตสำนึกในการรักษาสิ่งแวดล้อม ให้ได้ผลดีควรเริ่มตั้งแต่เด็ก ดังคำพูดที่ว่า “ไม่อ่อนตัวง่าย ไม่แก่ตัดยาก” ดังนั้นโรงเรียนจึงเป็นสถาบันการศึกษาที่สำคัญซึ่งเด็กๆได้รับการอบรม แต่โรงเรียนยังติดปัญหาระดับแนวคิดที่แยกส่วนจากชุมชน เน้นเนื้อหาการสอนที่เป็นแกนกลางซึ่งหมายเรื่องก็ใกล้เกินตัวเท่าที่เด็กจะเข้าใจ นอกเหนือนี้ลิสต์สำคัญที่เกิดขึ้นในชุมชนคือ การศึกษาทำให้เด็กห่างไกลชุมชน ยิ่งเรียนสูงขึ้นโรงเรียนจะดึงเด็กออกจากความภาคภูมิใจในชุมชนของตนมากขึ้น ส่วนชุมชนเองก็คิดว่าไม่ใช่หน้าที่ของชุมชนที่จะไปมีส่วนในเนื้อหาการเรียนของลูกหลานตัวเอง

จนกระทั่งเกิดหลักสูตรชุมชนตามพระราชบัญญัติทางการศึกษาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2533 จนถึงพระราชบัญญัตินับล่าสุดปี พ.ศ. 2542 ที่เปิดโอกาสให้โรงเรียนได้ร่วมมือกับชุมชนในการให้การศึกษาลูกหลานของตัวร่วมกับช่วยกันผลิตเนื้อหาที่ให้ความสำคัญกับชุมชนมากขึ้น ดังรายละเอียดต่อไปนี้

- 1) หลักสูตรประสมศึกษาพุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ.2533) ได้กำหนดว่า “ให้สถานศึกษาจัดการศึกษาให้สอดคล้องกับสภาพ และความต้องการของห้องถินและเปิดโอกาสให้ห้องถินมีส่วนร่วมในการพัฒนาหลักสูตร”
“ให้สถานศึกษาขึ้นพื้นฐาน มีหน้าที่จัดสรรงห้องน้ำที่เกี่ยวกับสภาพปัญหาในชุมชน สังคม ภูมิปัญญาห้องถิน คุณลักษณะอันพึงประสงค์ เป็นสมาชิกที่ดีของครอบครัว ชุมชน สังคมและประเทศไทย”
- 2) พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2542 มาตรา 23 วรรคที่ 2 มีเจตนารณ์อย่างชัดเจนเกี่ยวกับหลักสูตรห้องถินว่า
“ให้สถานศึกษาขึ้นพื้นฐาน มีหน้าที่จัดสรรงห้องน้ำที่เกี่ยวกับสภาพปัญหาในชุมชน สังคม ภูมิปัญญาห้องถิน คุณลักษณะอันพึงประสงค์ เป็นสมาชิกที่ดีของครอบครัว ชุมชน สังคมและประเทศไทย”
- 3) รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 ซึ่งเป็นรัฐธรรมนูญฉบับมหาชนได้บัญญัติไว้ในหมวด 5 แนวนโยบายแห่งรัฐ มาตรา 81

“พัฒนาวิชาชีพครูและส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปะและวัฒนธรรมของชาติ”

และหมวดที่ 4 หน้าที่ของชาวไทย มาตรา 69 ที่ว่า

“บุคคลนี้หน้าที่พิทักษ์

ปกป้องและอนุรักษ์วัฒนธรรมไทย

รักษาใช้และรักษา

ทรัพยากรธรรมชาติสิ่งแวดล้อม และภูมิปัญญาท้องถิ่น”¹¹

นอกจากนี้ การจัดการศึกษาที่มุ่งปลูกฝังและสร้างลักษณะที่พึงประสงค์ให้ผู้เรียนที่มีคุณธรรมเกี่ยวกับตนเอง และความสัมพันธ์ของตนกับสังคม ชุมชน ชาติและสังคมโลก หลักสูตรท้องถิ่นจะเข้ามาเกี่ยวข้องอย่างมาก ดังที่ชาตรี สำราญ¹² ได้กล่าวว่า

“...เพรากการที่จะให้เด็กชี้ช่องสิ่งดังกล่าวได้ ครูต้องสอนให้เด็กเห็นวิญญาณของการสร้างบ้านสร้างเมือง ต้องให้เด็กเห็นว่า ผืนดินที่ขยายอยู่นั้นมีความเป็นมาอย่างไร ผู้ใหญ่ในอดีตต้องล้มตายไปกี่ร้อย กี่พัน กี่หมื่น กี่แสน และกี่ล้านเพื่อรักษา หรือสร้างบ้านเมืองตรงนี้ได้ จงสอนให้เห็นคุณค่าของถินที่อยู่ ให้รู้ประวัติศาสตร์ที่เป็นประวัติศาสตร์ไม่ใช่กระดาษเปื้อนหมึก...ครูต้องเปิดโอกาสให้เขาได้สมมุติตนเองว่า ถ้าเขามีชีวิตอยู่ในช่วงเวลานั้นแล้ว เขาจะมีส่วนร่วมทำอะไรบ้างอย่างไร และลึกซึ้งแค่ไหน”

ส่วนในการจัดการศึกษาเพื่อให้มีคุณภาพ ดิเรก พรสีมา¹³ กล่าวว่า ผู้เรียน ครู ผู้บริหาร โรงเรียน ผู้ปกครอง สมาชิกชุมชนทุกคนต้องมีมั่นและถือปฏิบัติในความมุ่งหมายและหลักการที่สำคัญในการจัดการศึกษา ที่ไม่เน้นเพียงการพัฒนาการด้านสติปัญญาเพียงอย่างเดียว หากแต่สนใจที่จะพัฒนาการด้านคุณธรรม จริยธรรมและด้านอื่นๆ ผู้เรียน และมีหลักการข้อหนึ่งที่สำคัญคือการเรียนเพื่อให้เกิดสำนึกทางการเมือง รักษาและส่งเสริมสิทธิหน้าที่ ศาสนา ศิลปวัฒนธรรม ทรัพยากร สิ่งแวดล้อม อาชีพ วิถี สร้างสรรค์ ให้รู้ นอกจากนี้ในพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542 “ได้เน้นให้การจัดการศึกษาที่มีความเป็นเอกภาพทุกรอบดับแต่กรุงปฏิบัติเพื่อบรรลุเป้าหมายอาจดำเนินได้หลายวิธีแตกต่างกัน ต้องตระหนักร่วมกันว่า อำนาจการจัดการศึกษาต้องกระจายไปสู่เขตพื้นที่การศึกษา สถานศึกษา และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นหรือองค์กรท้องถิ่นศึกษา ในที่สุดต้องมีการระดมทรัพยากรจากทุกส่วนเข้ามาในการจัดการศึกษา ต้องถือว่าหน้าที่ในการจัดการศึกษาเป็นของทุกคน ดังนั้นบุคคล ครอบครัว ชุมชน องค์กรชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เอกชน องค์กรเอกชน องค์กรวิชาชีพ สถาบันศาสนา สถานประกอบการ และสถาบันสังคมอื่นต้องเข้ามาร่วมในการจัดการศึกษาและถือเป็นหน้าที่ของครูและผู้บริหารสถานศึกษาที่จะต้องออกเป็นเชื้อเชิญบุคคล หรือผู้แทนของบุคคลเหล่านี้ให้เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาเพื่อลุก遑านของเขา

¹¹ สำลี รักสูตริ. เทคนิคบริการเรียนหลักสูตร. กรุงเทพฯ : พัฒนาศึกษา, 2544, หน้า 38-39.

¹² ชาตรี สำราญ. คนสอนคน. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : มูลนิธิศศิลป์-สุกษ์ดิวงศ์, 2543, หน้า 136-137.

¹³ ดิเรก พรสีมา. ปฏิรูปการศึกษา. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ส.รุ่งทิพย์อອฟเซ็ท. 2543, หน้า 53-57.

ตัวอย่างของการจัดหลักสูตรห้องถิน ดังเช่นกลุ่มไก่เกี๊อ่อน ที่อำเภอสะเดา จังหวัดสงขลา ซึ่ง มีอาจารย์สุพจน์ แสงจันทร์เป็นประธาน มีรากของความคิดมาจากการเพลงกล่อมเด็กที่ชื่อไก่เกี๊อ่อน ของคนในท้องถินทางใต้ ที่นำเอาริชีวิตที่ผูกพันกับธรรมชาติมาเรียบเรียงถ้อยคำ เนื้อหาให้การศึกษาภักดูกลุ่มชนโดยใช้ไก่เกี๊อ่อนเป็นสัญลักษณ์ นำเอาจุดเด่นมาประยุกต์ใช้สื่อความหมาย เช่น ความขยัน การตั้งต่อเวลา มาให้การศึกษาในระบบครอบครัว การถ่ายทอดภูมิปัญญาจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง และเป็นเครื่องรัดข้องคน ครอบครัว และชุมชน แนวทางที่อบรมลูกหลานคือให้ลูกสาวเรียนรู้เรื่องการเป็นแม่บ้านจากแม่ ลูกชายเรียนรู้เรื่องงานหนักจากพ่อ คนรุ่นก่อนจะเรียนรู้งาน วิชาการดำรงชีวิตในด้านต่างๆจากคนใกล้ตัว ทำให้พร้อมที่จะรับภาระหน้าที่ในอนาคตอย่างสมบูรณ์ ดังนั้นจึงไม่มีปัญหาเรื่องการว่างงาน ไม่จำเป็นต้องไปทำงานที่อื่น ทำให้ห้องบ้าน พ่อแม่ ผู้เฒ่าในหมู่บ้านคือผู้ทรงภูมิรู้ที่พร้อมจะถ่ายทอดองค์ความรู้เหล่านี้เป็นการจัดการการศึกษาที่สมบูรณ์แบบ เป็นการจัดการศึกษาเพื่อชีวิต ครอบครัว ชุมชนและความสงบสุขของคนทุกคนเปี่ยมล้นไปด้วยคุณธรรม จริยธรรม ซึ่งเปรียบได้กับการกินข้าวยำที่ต้องคลุกเคล้าให้ดีจึงจะอร่อย จะเห็นได้ว่าการนำเสนอการเรียนแบบไก่เกี๊อ่อนที่มีบรรยากาศแบบสวนฟ่อดำที่ระบบอนิเวศน์มีความสมดุลกัน แล้วจัดองค์ความรู้แบบกินข้าวยำที่บูรณາการการพัฒนาทั้งกาย ใจและอารมณ์ โดยหันกลับมาใช้ความรู้ในท้องถินในการจัดการศึกษา¹⁴

นอกจากนี้สุทธินันท์ ปรัชญพุทธ์¹⁵ ได้ยกตัวอย่างหลักสูตรห้องถินเรื่อง Heidi ซึ่งเกิดขึ้นในสวนหลังบ้าน การเรียนรู้การปลูกอาหารกับแม่ และการเรียนรู้การเพาะเห็ดจากฐานความรู้ใหม่ จากอาจารย์ราชภัฏ จนในที่สุดได้ออกแบบความรู้ที่ได้จำกฐานความรู้ใหม่(เทคโนโลยี) และความรู้ที่ระดับ(พัฒนาการเรียนรู้ไปสู่อาชีพ) เหล่านี้เป็นความรู้เกิดขึ้นในห้องถินที่เด็กอยู่ ซึ่งจะนำไปประยุกต์ในการนำมาใช้กับชีวิตจริง และการประกอบชีวิตในอนาคต

ดังนั้นกล่าวได้ว่าหลักสูตรห้องถินเป็นระบบการศึกษานี้ เป็นเครื่องมือที่ทำให้เกิดความเข้มแข็งของชุมชนได้ แต่ต้องมีเงื่อนไขที่เหมาะสม และการศึกษาที่จะเป็นปัจจัยสร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชนได้ดี จะต้องทำหน้าที่พัฒนาทั้งปัจเจกชน ชุมชน (สังคม) สิ่งแวดล้อมของชุมชน (ธรรมชาติ) ได้อย่างบูรณากิจกรรมและโดยต่อเนื่อง แล้วผลของการพัฒนาทั้ง 3 ระดับนี้ จะต้องตอบสนองกลับมาพัฒนาบุคคล ชุมชนและสิ่งแวดล้อมของชุมชนเองด้วยเช่นกัน การศึกษาที่จะช่วยให้เกิดความเข้มแข็งของชุมชนได้ดีนี้ 1) ควรเป็นกระบวนการเรียนรู้เพื่อชีวิตของชุมชน หมายถึงพัฒนาทั้งความรู้ ความสามารถพื้นฐานเพื่อการดำรงชีวิตและเลี้ยงชีพ รู้จักเทคโนโลยี การศึกษาแบบนี้ไม่เน้นที่ความจำ แต่เน้นการครอบคลุมถึงจิตวิญญาณ มีจิตสำนึกของจริยธรรม เข้าใจคุณค่าของชีวิต ธรรมชาติ มีสติปัญญาที่จะควบคุมตนเองและพัฒนาจิตใจให้มีอิสรภาพและความ

¹⁴ พิทยา วงศ์กุล, บรรณาธิการ. ปฏิวัติการศึกษาไทย. กรุงเทพฯ : โครงการวิถีทรอร์น์, 2542, หน้า 24-30.

¹⁵ สุทธินันท์ ปรัชญพุทธ์. โรงเรียนบ้านนอก. กรุงเทพฯ : มูลนิธิสศรี-สุกษ์ดิวัตี, 2544, หน้า 81-92.

สุขด้วยตนเอง 2) ชุมชนมีการแลกเปลี่ยนการเรียนรู้อย่างกว้างขวาง 3) กระบวนการเรียนรู้เพื่อชีวิตมีลักษณะบูรณาการหรือเป็นองค์รวม โดยทำหน้าที่เชื่อมบุคคล ชุมชน ให้สอดคล้องกับธรรมชาติ และทำหน้าที่ร้อยรัดกิจกรรมต่างๆให้กลมกลืนเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน 4) กระบวนการศึกษา เป็นการถ่ายทอดวัฒนธรรมหรือการขัดเกลาทางสังคม 5) การศึกษายังทำหน้าที่จัดสรตรำดำเนิน และหน้าที่ให้แก่สมาชิกในชุมชนนั้น¹⁶

นอกจากนี้พบว่าปัจจัยและเงื่อนไขที่ทำให้โรงเรียนสามารถทำงานร่วมกับชุมชนเพื่อสร้างความเข้มแข็งให้ชุมชน เงื่อนไขสำคัญซึ่งจะทำให้โรงเรียนสามารถทำหน้าที่หรือแสดงบทบาทดังกล่าวคือ 1) มีวิสัยทัศน์ในเรื่องการศึกษาของชุมชนร่วมกัน ทั้งครู ผู้นำชุมชน ผู้ปกครอง ชาวบ้าน ทั่วไป ภาคีอื่นๆ 2) การมีส่วนร่วมและความสนับสนุนจากภาคีอื่นๆไม่ว่าจะเป็นความรู้ ความคิด กำลังใจ ประสบการณ์ บทเรียน งบประมาณ เป็นต้น 3) โครงสร้างการจัดการศึกษาเป็นแบบแนวราก 4) นโยบายการจัดการศึกษาของรัฐ 5) ชุมชนมีเงื่อนไขพื้นฐานเพื่อการพัฒนา เช่น ยังมีทรัพยากรพื้นฐานคงเหลืออยู่ เช่น ทรัพยากรธรรมชาติ บุคคล ผลผลิต รายได้ เป็นต้น หรือมีปัจจัยแห่งความเข้มแข็งบางส่วนคงอยู่ เช่น กลุ่มผู้นำตามธรรมชาติ ความสัมพันธ์เชิงสังคม ภูมิปัญญา ห้องถิน เป็นต้น¹⁷

ส่วนกระบวนการเกิดความร่วมมือ และการทำงานร่วมกันระหว่างโรงเรียนและชุมชน โดยเงื่อนไขหรือปัจจัยที่เอื้อให้เกิดความร่วมมือและเกื้อกูลให้ความร่วมมือระหว่างโรงเรียนกับชุมชน มี 2 เงื่อนไข ได้แก่ เงื่อนไขที่จำเป็นและเงื่อนไขที่พอกเพียงซึ่งเงื่อนไขทั้งสองด้านมีลักษณะสมดุลกัน สรุปได้ว่าเงื่อนไขที่จำเป็นของกระบวนการเกิดความร่วมมือระหว่างโรงเรียนกับชุมชน ได้แก่ 1) บุคลากรที่เกี่ยวข้องมีทัศนคติที่เห็นคุณค่าและความสำคัญของการเรียนรู้ ว่าเป็นปัจจัยสำคัญต่อการพัฒนาความรู้และจิตสำนึกของตนเอง 2) บุคลากรมีทัศนคติที่เคารพและเชื่อมั่นในศักยภาพการพัฒนาตนเองของมนุษย์ 3) บุคลากรมีทัศนคติเชื่อว่าความหลากหลายเป็นลักษณะแท้จริงของธรรมชาติ และมีประโยชน์เชิงพัฒนา¹⁸

ส่วนของกระบวนการเกิดและการดำเนินความร่วมมือระหว่างโรงเรียนและชุมชนนั้น อาจเริ่มเป็นลำดับขั้นดังนี้ 1) สำรวจหาระบบทรือกลไกที่จะสร้างหรือพัฒนาบุคลากร ให้มีทัศนคติและวิสัยทัศน์ที่เอื้อต่อการทำงานร่วมกัน 2) เมื่อผ่านการปรึกษาหารือและมองเห็นปัญหาเรื่องความร่วมกันแล้ว ขยายไปสู่การร่วมคิด วิเคราะห์ กำหนดแนวทางแก้ไขปัญหาและวางแผนกิจกรรมเพื่อนำไปสู่การร่วมมือกันจัดกิจกรรม 3) จัดกระบวนการเรียนรู้จากการปฏิบัติและการจัดการ ตามกิจกรรมที่

¹⁶ อุทัย ดุลยเกษมและอรครี งามวิทยาพงศ์. ระบบการศึกษา กับชุมชน : กรอบความคิดและข้อเสนอเพื่อการศึกษาวิจัย.
กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกอ.), 2540, หน้า 78-80.

¹⁷ เพียงอ้าง, หน้า 80-82.

¹⁸ เพียงอ้าง, หน้า 82-83.

กำหนด 4) แสงทางการแก้ไขแนวทางของการขยายความคิด กิจกรรม การเรียนรู้ไปสู่ประชาชนในชุมชน และภาคีต่างๆเพื่อขยายการมีส่วนร่วมให้ทั่วถึง 5) สำรวจหารูปแบบและระบบของความร่วมมือ และความสัมพันธ์กับภาคีอื่นๆภายนอกชุมชน นอกจากนี้พบว่าความร่วมมือระหว่างโรงเรียนกับชุมชนจะมีโอกาสเกิดขึ้นได้ง่ายหากเริ่มที่โรงเรียนก่อน โดยเฉพาะจากอาจารย์ใหญ่ กระบวนการเรียนรู้ของโรงเรียนกับชุมชน มักเกิดขึ้นบนฐานของการปฏิบัติมากกว่าการคิดเพียงอย่างเดียว และการกระตุ้นให้เกิดการขับเคลื่อนเคราะห์ปัญหา และมองเห็นทางแก้ไขที่มีอยู่ เช่น งานดูงาน ทัศนศึกษา กิจกรรมของผู้อื่น มักจะมีผลให้เกิดความร่วมมือในการพัฒนาชุมชนด้านต่างๆ ส่วนเครื่องซึ่งวัดผลการดำเนินงาน ได้แก่ 1) โครงสร้างความสัมพันธ์จากแนวคิดมาเป็นแนวรับ 2) การเปลี่ยนแปลงวิสัยทัศน์ของบุคลากรเกี่ยวกับเป้าหมายของการจัดการศึกษาในชุมชน 3) ความสามารถในการจัดการ 4) การมีส่วนร่วมของชุมชน 5) กระบวนการเรียนรู้เพื่อชีวิต-ชุมชน 6) ศักยภาพความเข้มแข็งของชุมชน¹⁹

นอกจากนี้ประดิษฐ์น่าสนใจเรื่องการศึกษาอิกประสงการหนึ่งคือ การยอมรับในภูมิรู้ และความคิดสร้างสรรค์ที่เด็กมีอยู่แล้ว ซึ่งอาจนำมาร่วมในการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นให้เกิดขึ้น จากเด็กอย่างแท้จริง ทั้งนี้จากแนวคิดเรื่องการสร้างความรู้ด้วยตนเอง (Constructivism) ที่วีก็อทสกี้ (Vygotsky) และเพียเจต์ (Piaget) นักทฤษฎีการเรียนรู้ในกลุ่มพุทธนิยม (cognitivism) ที่ให้ความสนใจเกี่ยวกับกระบวนการการทำงานปัญญา โดยเพียเจต์อธิบายว่าพัฒนาการทำงานเชาว์ปัญญาของบุคคลมีการปรับตัวผ่านทางกระบวนการซึ่งซาบหรือดูดซึม (assimilate) และกระบวนการปรับโรงสร้างทางปัญญา (accommodation) พัฒนาการเกิดขึ้นเมื่อบุคคลรับและซึ่งซาบข้อมูลหรือประสบการณ์ใหม่เข้าไปสัมพันธ์กับความรู้หรือโครงสร้างทางปัญญาที่มีอยู่เดิม หากไม่สามารถสัมพันธ์กันได้ จะเกิดภาวะไม่สมดุลขึ้น บุคคลจะพยายามปรับสภาวะให้อยู่ในภาวะสมดุล (equilibrium) โดยใช้กระบวนการปรับโรงสร้างทางปัญญา เพียเจต์เชื่อว่า ทุกคนจะมีการพัฒนาเชาว์ปัญญาไปตามลำดับขั้น จากการมีปฏิสัมพันธ์และประสบการณ์กับสิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติ และประสบการณ์ที่เกี่ยวกับการคิดเชิงตรรกะและคณิตศาสตร์ รวมทั้งการถ่ายทอดความรู้ทางสังคม (social transmission) วุฒิภาวะ (maturity) และกระบวนการพัฒนาความสมดุลของบุคคลนั้น

ส่วนวีท็อสกี้ ให้ความสำคัญกับวัฒนธรรมและสังคมมาก อธิบายว่ามนุษย์ได้รับอิทธิพลจากสิ่งแวดล้อมตั้งแต่แรกเกิด ซึ่งนอกจากสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติแล้ว ก็ยังมีสิ่งแวดล้อมทางสังคมซึ่งก็คือวัฒนธรรมที่แต่ละสังคมสร้างขึ้น ดังนั้นสถาบันสังคมต่างๆเริ่มตั้งแต่สถาบันครอบครัวจะมีอิทธิพลต่อพัฒนาการทางเชาว์ปัญญาขั้นสูง พัฒนาการทำงานภาษาและทางความ

¹⁹ เพิ่งอ้าง, หน้า 84-101.

คิดของเด็กเริ่มด้วยการพัฒนาที่แยกจากกัน แต่เมื่ออายุมากขึ้น พัฒนาการทั้งสองด้านจะไปร่วมกัน

การนำทฤษฎีการสร้างความรู้ไปใช้ในการเรียนการสอน ทำได้หลายประการดังนี้

1. ตามทฤษฎีการสร้างความรู้ ผลของการเรียนรู้จะมุ่งเน้นไปที่กระบวนการสร้างความรู้ และการตระหนักรู้ในกระบวนการนั้น เป้าหมายการเรียนรู้จะต้องมาจาก การปฏิบัติงานจริง ครูจะต้องเป็นตัวอย่างและฝึกฝนกระบวนการเรียนรู้ให้ผู้เรียนเห็น ผู้เรียนจะต้องฝึกฝนการสร้างความรู้ด้วยตนเอง

2. เป้าหมายการสอนจะเปลี่ยนจากการถ่ายทอดให้ผู้เรียนได้รับสาระความรู้ที่แน่นอนตายตัว ไปสู่การสาธิตกระบวนการแปลงและสร้างความหมายที่หลากหลาย การเรียนรู้ทักษะต่างๆจะต้องให้มีประสิทธิภาพถึงขั้นทำได้และแก้ปัญหาจริงได้

3. ใน การเรียนการสอน ผู้เรียนจะมีบทบาทในการเรียนรู้อย่างตื่นตัว (active) ผู้เรียนจะต้องเป็นผู้จัดการทำกับข้อมูลหรือประสบการณ์ต่างๆและจะต้องสร้างความหมายให้กับสิ่งนั้นด้วยตนเอง โดยการสร้างให้ผู้เรียนอยู่ในบริบทจริงหรือจากสื่อ วัสดุ อุปกรณ์ สิ่งของหรือข้อมูลต่างๆที่เป็นของจริงและมีความสอดคล้องกับความสนใจของผู้เรียน โดยผู้เรียนสามารถจัดกระทำ ศึกษา สำรวจ วิเคราะห์ ทดลอง ลองผิดลองถูกกับสิ่งนั้นๆจนเกิดเป็นความรู้ความเข้าใจขึ้น

4. 在 การจัดการเรียนการสอน ครูจะต้องพยายามสร้างบรรยากาศทางสังคม-จริยธรรมให้เกิดขึ้น โดยผู้เรียนจะต้องมีโอกาสเรียนรู้ในบรรยากาศที่เอื้อต่อการปฏิสัมพันธ์ทางสังคม ซึ่งจะปัจจัยสำคัญของการสร้างความรู้ ปฏิสัมพันธ์ทางสังคม การร่วมมือ และการแลกเปลี่ยนความรู้ ความคิดและประสบการณ์ระหว่างผู้เรียนกับผู้เรียน และบุคคลอื่นๆจะช่วยให้การเรียนรู้ของผู้เรียนกว้างขึ้น ซับซ้อนขึ้นและหลากหลายขึ้น

5. ใน การเรียนการสอน ผู้เรียนมีบทบาทในการเรียนรู้อย่างเต็มที่ โดยผู้เรียนจะนำตนเองและควบคุมตนเองในการเรียนรู้

6. ใน การเรียนการสอน ครูจะมีบทบาทเปลี่ยนจากผู้ถ่ายทอดและควบคุมการเรียนรู้ เป็นผู้ให้ความร่วมมือ อำนวยความสะดวก และช่วยเหลือ

7. ในด้านการประเมินการเรียนการสอน เนื่องจากการเรียนรู้ขึ้นกับความสนใจ และการสร้างความหมายที่แตกต่างกันของบุคคล ผลการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นจึงมีความหลากหลาย ดังนั้นการประเมินผลจึงจำเป็นต้องมีลักษณะที่ประเมินตามจุดมุ่งหมายในลักษณะที่ยืดหยุ่นแต่ละบุคคล ควรใช้วิธีประเมินที่หลากหลาย เช่น ประเมินจากเพื่อน ประเมินจากเพื่อนผลงาน รวมทั้งประเมินตนเองด้วย นอกจากนั้นการวัดผลจำเป็นต้องอาศัยบริบทจริงที่มีความซับซ้อนเช่น

เดียวกับการจัดการเรียนการสอนที่ต้องอาศัยบริบท กิจกรรม และงานที่เป็นจริง การวัดผลจะต้องใช้กิจกรรมหรืองานในบริบทจริงด้วย²⁰

ชาตรี สำราญ²¹ กล่าวว่าสิ่งสำคัญของครูต้องรู้ให้ได้ว่า เด็กได้เรียนรู้อะไร เรียนรู้อย่างไร เรียนรู้แค่ไหน การเรียนรู้อย่างไรมีคุณค่ามากกว่าการเรียนรู้อะไร เพราะการเรียนรู้อะไรแล้วมักจะหยุดอยู่เพียงได้รู้แล้วเคนน์ แต่หากเด็กได้รู้วิธีการค้นหาความรู้แล้ว เด็กจะมีพลังในการไฟหานความรู้เพิ่มเติมขึ้นมากเรื่อยๆ ยิ่งหาความรู้มากก็จะกล้ายเป็นผู้รู้มากหรือมีความรู้มาก สนุกตื่นเต้นและท้าทายให้เด็กเกิดนิสัยอยากรู้เรียน อยากรู้

ในการทำหลักสูตรท้องถิ่น ควรจะทราบโครงสร้างของหลักสูตรทั้งหมดเสียก่อนว่ามีอยู่ 2 ประเภท ได้แก่

(1) หลักสูตรแม่บทหรือหลักสูตรแกนกลาง หมายถึงหลักสูตรที่กระทรวงศึกษาธิการ (กระทรวงศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม) ประกาศให้ใช้ร่วมกันทั่วประเทศ ซึ่งในหลักสูตรนั้นมีการกำหนดมาตรฐานอย่างแน่นหนาสาระให้กับผู้เรียนในระดับเดียวกันได้เรียนรู้ในสิ่งที่คล้ายคลึงกัน อันจะเป็นพื้นฐานในการพัฒนาตนของต่อไป

(2) หลักสูตรท้องถิ่น หมายถึงมวลประสบการณ์ที่จัดขึ้นทั้งในห้องเรียน และนอกห้องเรียน เพื่อพัฒนาผู้เรียนให้มีความรู้ ความสามารถ ทักษะ เจตคติ และคุณภาพการดำรงชีวิตโดยพยายามใช้ทรัพยากรท้องถิ่น ภูมิปัญญาท้องถิ่น ให้ผู้เรียนได้เรียนรู้บนพื้นฐานของสภาพชีวิตเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมของตนเอง ตลอดจนมีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาต่างๆ ของชาติ บ้านเมือง

หลักสูตรท้องถิ่นสามารถบรรจุในทุกสาขาวิชา รายวิชา ไม่ว่าจะเป็นรายวิชาทั่วไปหรือกลุ่มประสบการณ์ ครูสามารถทำหลักสูตรท้องถิ่นได้ทั้งสิ้น เพียงแต่ครูมีความรู้ความเข้าใจสามารถเคราะห์หลักสูตร จุดประสงค์ เนื้อหาได้ ในวิชาต่างๆได้แก่ วิชาภาษาไทย วิชาคณิตศาสตร์ วิชาสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต (สปช.) วิชาการงานพื้นฐานอาชีพ (กพอ.) วิชาสร้างเสริมลักษณะนิสัย (สln.) และวิชาภาษาอังกฤษ

การนำเอาหลักสูตรแทรกเข้าไปในวิชาแกนดังกล่าว เรียกได้ว่าเป็นรูปแบบการสอนแบบบูรณาการ (Integrated Instruction) แบบสอดแทรก จากแบบทั้งหมด 4 แบบอีก 3 แบบ ได้แก่ แบบคู่ขนาน เป็นการสอนแบบวางแผนร่วมกัน สอนคนละวิชา ต่างคนต่างสอนไป แต่หัวข้อเรื่องความคิดรวบยอด ปัญหาเดียวกัน ระบุสิ่งที่ร่วมกัน และตัดสินร่วมกัน จะนำไปสอนอย่างไรในวิชาของตน แบบสหวิทยาการ เป็นการสอนคล้ายๆกับแบบคู่ขนาน ครูผู้สอนตั้งแต่ 2 คนขึ้นไป สอน

²⁰ พิศาล แซมมานี. ศาสตร์การสอน : องค์ความรู้เพื่อการจัดกระบวนการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพ. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2545, หน้า 90-91, 94-96.

²¹ ชาตรี สำราญ, คนสอนคน. กรุงเทพฯ : มูลนิธิสศรี-สุษัติงค์, 2543 หน้า 135-141.

ต่างวิชากัน มุ่งสอนหัวเรื่อง ความคิดรวบยอด และปัญหา ต่างคนต่างสอน แต่ไม่ชอบหมายให้ผู้เรียน ทำโครงการร่วมกันซึ่งจะช่วยเชื่อมโยงสาขาวิชาต่างๆเข้าด้วยกัน วางแผนโครงการร่วมกัน และแบบข้ามวิชาหรือสอนเป็นคณะ เป็นการสอนที่ครูผู้สอนนิเวศวัตถุต่างๆมาร่วมกันเป็นคณะ วางแผนบริการหรือร่วมกันดำเนินการสอนนักเรียนกลุ่มเดียวกัน ซึ่งข้อดีของการบูรณาการ คือการมีรากฐานความคิดอิสระ มองทุกสิ่งทุกอย่างแบบไม่มีติดมุมมองเห็นเหตุผลเชื่อมโยงถึงศาสตร์ทุกสาขา คือความคิดที่เป็นบูรณาการ²²

เมื่อจัดหลักสูตรท้องถิ่น ต้องมีการประเมินผลการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญหากมองใน แบ่งของการสื่อสารเป็นการสื่อสารสองทางทำให้การสื่อสารครอบงำมากขึ้น นอกจากนี้พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ มาตราที่ 24 เปิดโอกาสให้ครูใช้ความสามารถของตนในการจัดกิจกรรมการศึกษาได้มาก โดยให้ครูเลือกจัดกิจกรรมการเรียนการสอนให้สอดคล้องกับความต้องการของผู้เรียน แต่การที่ทราบความต้องการของผู้เรียนได้การวิจัยในชั้นเรียนจะช่วยได้มาก ซึ่งเป็นการประเมินผลการเรียนการสอนในสภาพที่เป็นจริง ซึ่งจะตรงกับมาตรา 30 ที่ว่า

“..ส่งเสริมให้ผู้สอนสามารถวิจัยเพื่อพัฒนาการเรียนรู้ที่เหมาะสมกับผู้เรียนในแต่ละระดับการศึกษา”

ดังนั้นจึงเป็นที่มาของกระบวนการร่วมเรียนรู้ระหว่างผู้สอนกับผู้เรียน โดยผู้สอนจะต้อง เรียนรู้ว่าผู้เรียน “ได้เรียนรู้อะไร ได้เรียนรู้อย่างไร ได้เรียนรู้ไปแล้วเพียงใด ยังมีอะไรที่ขาดบกพร่องไปบ้าง และจะเสริมอย่างไรจึงจะให้ผู้เรียนเกิดความสมดุลทั้งสาระ คุณธรรมและจริยธรรม นั่นคือครูจะต้องนำข้อค้นพบจากการวิจัยในชั้นเรียนมาพัฒนาภารกิจกรรมการเรียนการสอนของตน อยู่ตลอดเวลา²³

สรุปกระบวนการจัดทำหลักสูตรท้องถิ่นที่ยึดตามปรัชญาการปฏิรูปการศึกษา ตามพระราชบัญญัติการศึกษาฉบับบังคับ นอกจากจะคำนึงถึงการสร้างหลักสูตรที่สอดคล้องกับชุมชน ศัษ堪ที่นักเรียนอยู่แล้ว ควรต้องคำนึงถึงกระบวนการเรียนรู้ที่ให้ความสำคัญกับผู้เรียน รวมถึงการให้ความสำคัญกับขั้นตอนการประเมินผลที่สามารถใช้การวิจัยในชั้นเรียนมาเป็นส่วนหนึ่งของข้อ มูลการประเมินผลหลักสูตรได้อีกด้วย นอกจากนี้ผู้วิจัยเห็นว่าหลักสูตรท้องถิ่นหัวใจคือชุมชน ดัง นั้นการประเมินผลหลักสูตรท้องถิ่นน่าจะมีความพิเศษตรงที่ ให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการประเมินผล ด้วยนั่นเอง

²² เปญจมาศ ออยู่เป็นแก้ว. การสอนแบบบูรณาการ (Integrated Instruction). พิมพ์ครั้งที่ 2, กรุงเทพฯ : ศูนย์พัฒนาการเรียนรู้, 2545, หน้า 4-5.

²³ เพิงอ้าง, หน้า 140-141.

บทที่ 6

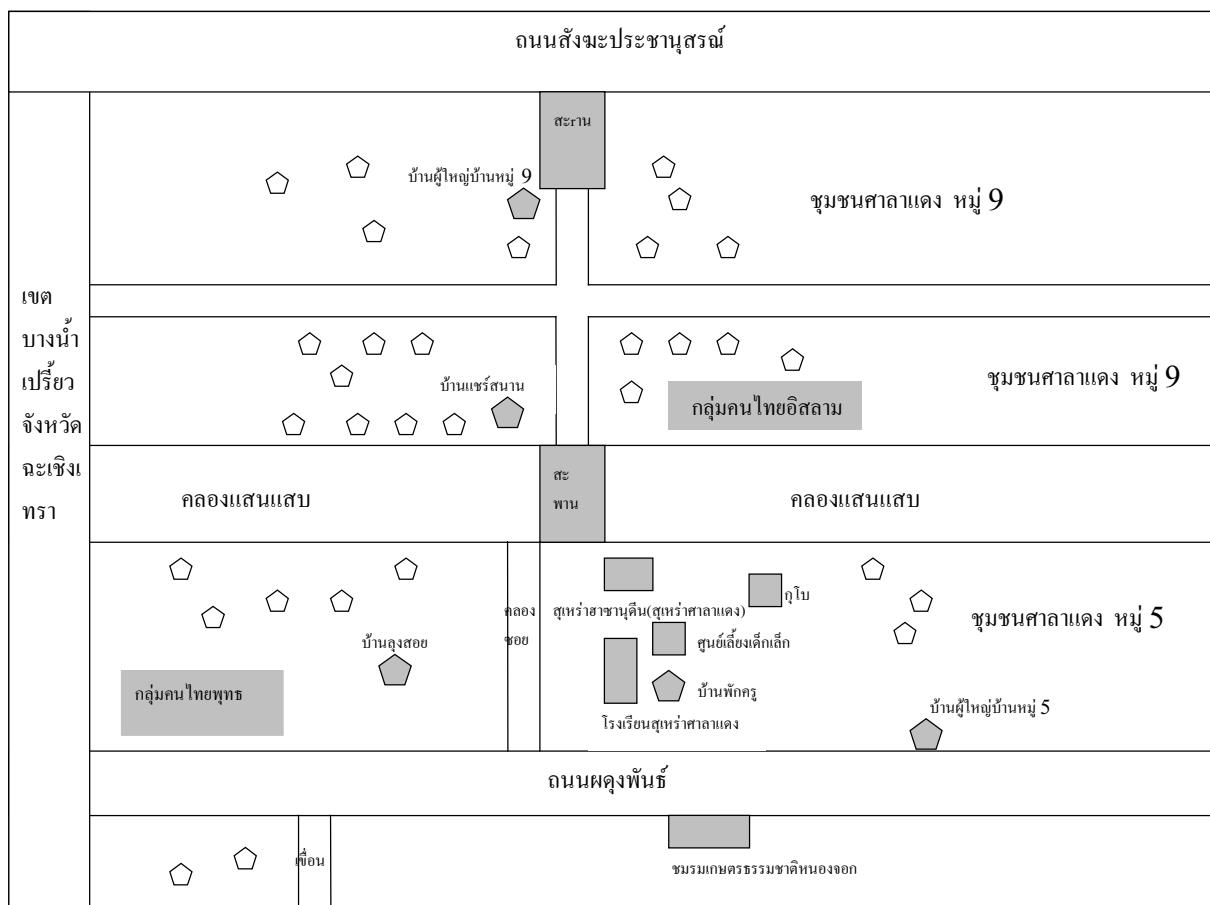
ข้อมูลพื้นฐานของชุมชน และโรงเรียน

ข้อมูลพื้นฐานของชุมชนที่ศึกษาได้แก่ชุมชนศาลาแดง รวมถึงกล่าวถึงชุมชนที่ศึกษาเรื่องการถ่ายโอนภูมิปัญญา ได้แก่ ชุมชนกามาลุล อิสลาม ส่วนโรงเรียนที่ศึกษาคือโรงเรียนสุเรว่าศาลาแดง ซึ่งข้อมูลส่วนใหญ่ได้มาจาก การทำวิจัยในชั้น R1 แต่ได้มีการปรับข้อมูลให้เป็นปัจจุบันมากที่สุด ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1. ข้อมูลพื้นฐานของชุมชนศาลาแดง

เริ่มต้นด้วยการสร้างแผนที่ของชุมชน (Mapping)

ชุมชนศาลาแดงหมู่ 5 เขตหนองจอก หมู่ 9 เขตกรุงเทพฯ

ภาพที่ 2 แสดงแผนที่ชุมชนศาลาแดงหมู่ 5 เขตหนองจอก เขต 9 กรุงเทพฯ

ชุมชนศาลาแดงมีอยู่สองหมู่คือหมู่ 5 เขตหนองจอก และหมู่ 9 เขตกรุงเทพฯ โดยมีคลองแแสนแสบกั้นกลาง ซึ่งโรงเรียนสุเรว่าศาลาแดง ตั้งอยู่เลขที่ 25 หมู่ที่ 5 ถนนคุวงศ์พันธ์ แขวงหนองจอก เขตหนองจอก เป็นเขตสุดท้ายของกรุงเทพฯ ที่ต่อกับอำเภอบางนา แขวงเพรียว จ.ฉะเชิงเทรา กลุ่มชาวไทยมุสลิมจะอาศัยใกล้ๆกัน บริเวณโรง

เรียน สวนชาวไทยพุทธ สวนใหญ่จะอยู่ค่อนไปทางอ.บางนาเปรี้ยว บ้านเรือนตั้งห่างจากแมกต์บ้านเรือนอยู่ในที่นาของตน มีสะพานไม้ข้ามคลองแสนแสบ สถานที่สำคัญคือมัสยิดยาชานุดิน สวนวัดไม้มีนรูปชื่อ

1.1 ประวัติศาสตร์ชุมชน ชุมชนศาลาแดงเป็นชุมชนดั้งเดิม

ตั้งแต่ต้นกรุง

รัตนโกสินทร์ เป็นคนไทยมุสลิมจากภาคใต้ ซึ่งถูกการต้อนรับเช่นขึ้นมาและให้ด้วยบ้านเรือนมากำกินในบริเวณชุมชนนี้ นอกจากส่วนใหญ่ที่นับถือศาสนาอิสลามแล้วยังมีชาวบ้านทั้งอยู่ดังเดิม และอยพยพมาที่นับถือศาสนาพุทธ ชาวบ้านที่เป็นมุสลิมมีการรวมตัวกันสร้างมัสยิดมีชื่อว่า “อาชา นุดดิน” เพื่อไว้ประกอบพิธีทางศาสนา โดยในช่วงแรกมีลักษณะเป็นบ้าแلاءหรือเป็นเพิง ต่อมาเมื่อประมาณ 10 กว่าปีก่อนจึงรื้อและก่อสร้างเป็นอาคารถาวรอย่างในปัจจุบัน

เมื่อ วศ. 126 (พ.ศ.2450) พระบาทสมเด็จพระปุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จเปิดทางรถไฟสายเหนือตั้งแต่ปากน้ำโพธิ เมืองพิษณุโลกสายตะวันออกถึงเมืองฉะเชิงเทราแล้วจะเสด็จกลับทางรถไฟเมื่อขึ้นไป แต่เมื่อเสด็จไปประทับอยู่ที่เมืองฉะเชิงเทราเกิดมีพระราชประสังค์จะทอดพระเนตรทางคลองแสนแสบ จึงโปรดเปลี่ยนเป็นเสด็จกลับทางเรือ ให้จัดกระบวนเรือที่จะเสด็จกลับขึ้นที่เมืองฉะเชิงเทราในครั้นนั้น โดยพระองค์โปรดทรงเรือนมาด "ยอดไชยา" มีการประทับรวมกางทาง 2 คืน ¹ระหว่างทางพระองค์ได้เสด็จประทับที่ศาลาแดง บริเวณชุมชนนี้ ดังนั้นชุมชนนี้จึงเรียกต่อมาว่า ".ชุมชนศาลาแดง"

1.2 ลักษณะทางกายภาพของชุมชน ชุมชนศala แดง มีความยาวที่ติดกับคลองแส้น

ແສບ 5 ກົລະເມຕຣາ ມີຄົນພຸດົງພ້ນນີ້ແລະຄັນສັງກະປະຈານສູງສະບົບ ເລື່ອບ່ານານກັບຄລອງແສນແສບ ດ້ວຍ
ທີ່ສະເໜີ້ອຈະຈຸດຊົມຂັງກະະທຸ່ມຮ່າຍ ທີ່ສະເໜີ້ໃຈຈຸດຄລອງ 14 ເຊື້ອຕິດຕໍ່ອັກບໍລິຈຳຂວັດຈະເຊີງທ່າວາ ມີປະຕູນ້າ
ຫນອງຈອກອ່ານຸ່ມບໍລິເວນຄລອງ 13 ເພື່ອກັນໄມ້ໃໝ່ນໍ້າຈາກແມ່ນໍ້າບາງປະກອທະລັກເຂົ້າມາທ່ານກຽງເທິງໃນ
ໜ້າຜົນ ດັດຈາກປະຕູນ້າຂຶ້ນໄປມີຄລອງແຍກອີກສາຍໜຶ່ງຄືອຄລອງນຽມເນື່ອງເຊົດຕໍ່ ສິ່ງໄປສິ້ນສຸດທີ່ປະຕູນ້າ
ນໍ້າທ່າໄໝ ຄໍາເກອເມື່ອງ ຈັງກວັດຈະເຊີງທ່າວາອີກສາຍໜຶ່ງຈະອົກໄປສິ້ນສຸດທີ່ ຄໍາເກອບາງນໍ້າເປົ້າຢ່າງ ຈັງກວັດ
ຈະເຊີງທ່າວາ

พื้นที่ของชุมชนศากาแดงส่วนใหญ่เป็นที่นา เพราะชาวบ้านที่นี่ส่วนใหญ่มีอาชีพทำนา ระหว่างคลองสองด้านมีสะพานไม้เชื่อมกันอยู่ซึ่งชาวบ้านได้ใช้ประโยชน์อย่างมาก

1.3 จำนวนประชากร ปัจจุบันคาดว่ามีประชากรประมาณ 1,200 คน นับถือศาสนา

อิสลามร้อยละ 60 ศาสนาพุทธร้อยละ 40 มีฐานะยากจนถึงระดับปานกลาง (บางปีขาดรายได้)
ข้าวได้เพียงเกวียนละ 3,000 – 4,000 บาท ในขณะที่ต้นทุนประมาณเกวียนละ 6,000 บาท) และ
ส่วนใหญ่ไม่มีที่ดินทำกินของตนเอง

1.4 อาชีพ ส่วนใหญ่มืออาชีพเกษตรกรรมคือการทำเป็นส่วนใหญ่ รองลงมาเมือง

เลี้ยงสัตว์ซึ่งได้แก่ เปิดและปิด และมีการขุดบ่อเพื่อเลี้ยงปลา นอกจากรากน้ำคุณหนูมีสาวในชุมชนนี้จะ

¹ สถาบันราชภัฏจันทรเกษม. วัฒนธรรมสองฝั่งแดนคลองเสนนแบบ. กรุงเทพฯ : วิชาการพิมพ์, 2537, หน้า 7.

เข้าไปทำงานในโรงงานอุตสาหกรรมย่านลาดกระบังและโรงงานในพื้นที่ราชการ ค้าขาย ซึ่งมีเพียงเล็กน้อย ในชุมชนแห่งนี้เคยมีธุรกิจป่าบ้านได้ทำเป็นที่ก่อตั้งชุมชนเกษตรรวมชาติหนองจอก

1.5 การปลูกสร้างบ้านเรือน บ้านวิมคลองส่วนใหญ่จะเป็นบ้าน 2 ชั้น น้ำไม่เคยท่วมถึงด้วยน้ำ แต่อยู่แค่บริเวณคลองเท่านั้น บ้านวิมคลองส่วนใหญ่จะหันหน้าลงคลองและจะสร้างสะพานยื่นลงไปในน้ำ เพื่อสะดวกในการใช้ประ邈ชน์จากน้ำ บ้านมีเนื้อที่เฉลี่ยหลังละ 80-100 ตารางวา แต่ละหลังจะห่างกันประมาณ 50 เมตร ดังนั้นจึงเป็นชุมชนที่อยู่กันอย่างไม่หนาแน่น สลับกับบ้านที่ว่างเป็นช่วงๆ บ้านแต่ละหลังไม่มีรั้วกัน บางบ้านจะมีคันยอไว้หน้าบ้านเพื่อไว้จับสัตว์น้ำ

1.6 การคมนาคม ทางน้ำมีคลองแสนแสบผ่านกลางชุมชน ทางบกมีถนนผดุงพันธ์และถนนสังฆะประชาสุรน์ nab song phong คลองแสนแสบ ดังนั้นการคมนาคมทางบกจึงสะดวกมาก ทำให้ชาวบ้านมีการใช้เรือน้ำยอลง江南เหลือไม่ถึงร้อยละ 5 ของประชาชุมชนศาลาแดง

1.7 การสาธารณูปโภค มีไฟฟ้าใช้ตามบ้านมาแล้วประมาณ 20 ปี แต่ไฟฟ้าตามถนนมาติดได้ไม่ถึง 1 เดือน ที่ชุมชนศาลาแดงไม่มีน้ำประปา ใช้ ยังใช้น้ำในคลองแสนแสบและบางบ้านขุดเจาะน้ำบาดาลและสูบขึ้นมาพักในแท้งค์ แล้วจึงส่งจ่ายไปในละแวกใกล้เดียว

1.8 สถานที่สำคัญในชุมชน ประกอบด้วย โรงเรียนสุเรวาราศาลาแดง มัสยิดอาชานุดдин

1.9 การติดต่อสื่อสารในชุมชน การสื่อสารระหว่างบุคคลของชาวบ้านทั้งสองฝั่งคลองแสนแสบได้รับติดต่อสื่อสารกันสะดวกจากการที่ได้มีสะพานเชื่อมระหว่างฝั่งทั้งสอง นอกเหนือจากนี้ชาวบ้านยังนิยมไปนั่งคุยกันตามศาลาเริมหน้าบ้าน หรือศาลาหน้ามัสยิด

นอกจากการสื่อสารระหว่างบุคคลแล้ว มีการใช้สื่อสื่อเสียงตามสายที่มัสยิด “สานุสุดdin” ส่วนใหญ่จะใช้ในการเชิญชวนให้ชาวบ้านมาทำละหมาดทั้ง 5 เวลา ดังนั้นกล่าวได้ว่าชุมชนนี้มีการติดต่อสื่อสารกันในชุมชนเป็นอย่างดี เนื่องจากมีความสัมพันธ์แบบเครือญาติ

1.10 วิถีชีวิต เนื่องจากอยู่ท่ามกลางธรรมชาติที่สงบ ทำให้วิถีชีวิตของประชาชนชุมชนศาลาแดงอยู่กันอย่างเรียบง่ายและปฏิบัติต่อ กันด้วยมิตร แม้ว่าจะต่างศาสนาแต่ความขัดแย้งกันมีน้อยมาก

วิถีชีวิตส่วนใหญ่ยังผูกพันธ์กับสายนาeva ในคลองแสนแสบ เพราะที่นี่ไม่มีน้ำประปา จะมีก็แต่เพียงน้ำบาดาลสำหรับบ้านที่พอมีน้ำกินเท่านั้น ประชาชนส่วนใหญ่จึงยังใช้ประ邈ชน์จากคลองแสนแสบ ทั้งใช้ชำระร่างกาย ล้างภาชนะ ซักผ้า รถนำต้นไม้ ใช้น้ำในการทำงาน ใช้ในการเลี้ยงสัตว์ รวมทั้งถือว่าที่คลองแสนแสบเป็นแหล่งทรัพยากรธรรมชาติที่มีเสบียงอาหารอยู่ตลอดเวลา เนื่องจากชาวบ้านที่นี่จะจับสัตว์น้ำในคลองมาปรับประทานตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันเครื่อง

บางส่วนมีอาชีพรับ

มือที่ในการจับสัตว์น้ำต่างชนิดกันไป อาทิ เมื่อน้ำในคลองมีปริมาณน้อยจะใช้สูบน้ำร่องแม่น้ำ หากน้ำมากชาวบ้านจะเลือกใช้ยอและตาข่าย

ชาวไทยมุสลิมจะประกอบศาสนกิจที่มัสยิด伊斯兰นัดดินอย่างเคร่งครัด โดยจะทำละหมาด 5 เวลา (เช้ามืด เที่ยง เย็น หัวค่ำ และเวลาดึก) หากใครที่ไม่ค่อยมีเวลา จะละหมาดอาทิตย์ละวัน คือ ในเวลาเที่ยงของวันศุกร์

ชาวไทยพุทธรวมตัวอยู่ถัดไปทางใต้ของชุมชนจะไปประกอบพิธีทางศาสนา ที่วัด 2 แห่งคือ วัดบึงทองหลางและวัดใหม่เจริญราษฎร์ อัญเชิญจังหวัดฉะเชิงเทรา ชาวบ้านจะไปทำบุญวันพระที่วัดทั้งสองนี้ และทุกเข้าพรรษาจะออกบิณฑบาตทางเรือมาถึงชุมชนนี้

2 สภาวะพื้นฐานของโรงเรียนสู่ Herrera ศาลาแดง

2.1 ลักษณะทางกายภาพของโรงเรียนสู่ Herrera ศาลาแดง โรงเรียนศาลาแดงตั้งอยู่เลขที่ 25 หมู่ 5 ถนนผดุงพันธ์ แขวงหนองจอก เขตหนองจอก วิมคลองแสนแสบ ในที่ดินของมัสยิดอาชานนัดดิน จำนวนเนื้อที่ 2 ไร่

นักเรียนส่วนใหญ่เป็นคนที่อยู่ในชุมชนนี้มีประมาณร้อยละ 90 ที่เหลืออีกร้อยละ 10 อยู่ในละแวกใกล้เคียง ศาสนานี้นักเรียนนับถือมากที่สุดคือศาสนาอิสลาม ร้อยละ 65 ศาสนาพุทธร้อยละ 35

2.2 วิสัยทัศน์และขีดความสามารถของบุคลากร คุณภาพของครูโรงเรียนสู่ Herrera ศาลาแดง จบปริญญาโท 1 คน กำลังศึกษาปริญญาโท 1 คน ปริญญาตรี 9 คน ปวส. 1 คน บุคลากรครู เป็นผู้มีความสามารถ เห็นได้จากการวัดครูดีเด่นด้านเกษตร การพัฒนาและศิลปะจากกรุงเทพมหานคร อย่างไรก็ตามเนื่องจากภาระงานทั้งจากส่วนกลางและส่วนโรงเรียนมีมาก ทำให้เห็นผลลัพธ์ของการร่วมมือ บางครั้งเต็มที่ทุกคน บางครั้งร่วมมือเป็นบางคน

วิสัยทัศน์ของโรงเรียน “ภายในปีการศึกษา 2548 นักเรียนสู่ Herrera ศาลาแดงจะมีคุณลักษณะที่พึงประสงค์ มีความรู้ ความสามารถ ก้าวทันเทคโนโลยี มีคุณธรรม จริยธรรม มีจิตสำนึกรักษาสิ่งแวดล้อม และสามารถดำเนินชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข” ส่วนปัจจุบันของโรงเรียนคือ “การศึกษา คือหัวใจของการพัฒนา” คำขวัญ ได้แก่ “วิชาการก้าวไกล แก้ไขสิ่งแวดล้อม น้อมใจให้คุณธรรม” ส่วนวิสัยทัศน์ของอาจารย์ในโรงเรียน ได้แก่ เห็นความสำคัญของการเรียนที่เน้นการปฏิบัติให้เห็นจริง เน้นกิจกรรมร่วมกับการเรียนภาคทฤษฎี อาจารย์ส่วนใหญ่ให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของชุมชนต่อโรงเรียน

2.3 ภาวะผู้นำของผู้บริหาร

เนื่องจากการทำวิจัยในชั้น R2 นี้ ได้มีโอกาสทำงานกับอาจารย์ใหญ่โรงเรียนสุเรวศala แดงจำนวน 2 ท่าน ท่านแรกคืออาจารย์พิมพ์ พร้อมฤกุล ท่านที่สองคืออาจารย์สุวพิร์ พันพึง ซึ่งทั้งสองท่านต่างมีภาวะผู้นำแตกต่างกันคนละด้าน

อาจารย์ใหญ่ทั้งสองเป็นผู้ที่มีวิสัยทัศน์ ในด้านการศึกษาในแนวใหม่ที่ให้ความสำคัญกับผู้เรียนเป็นสำคัญ ให้ความสำคัญกับการทำวิจัยในชั้นเรียน และการทำการประกันคุณภาพการศึกษา ส่วนความมีมนุษยสัมพันธ์ เข้ากับชาวบ้านได้ดีน้อาจารย์สุวพิร์ พันพึงสามารถทำได้ดี อาจเนื่องด้วยบุคลิกส่วนตัวที่เข้าถึงชาวบ้าน เช่น การพูดจาไฟแรงแต่ตรงไปตรงมา ฉลาดในการตัดสินใจที่ดีต่อชุมชน และทำงานเพื่อบรรลุเป้าหมายไม่มีวันหยุด ซึ่งพฤติกรรมทั้งหมดทำด้วยความสม่ำเสมอ ดังนั้นาอาจารย์สุวพิร์จึงสามารถเข้าไปนั่งในใจชาวบ้านโดยใช้เวลาไม่นาน เช่น ชาวบ้านยินดีบริจาคเงินซื้อครุภัณฑ์ให้โรงเรียนในเดือนแรกของการเริ่มงาน ชาวบ้านโดยเฉพาะกรรมการโรงเรียนยินดีจัดงานเลี้ยงน้ำชาเพื่อหาทุนทรัพย์ในการสนับสนุนโรงเรียน ทั้งๆที่ร้างรามาเป็นเวลาเกือบ 4-5 ปี

ทรัพยากรโรงเรียน ทรัพยากรบุคคลประกอบด้วยอาจารย์ 12 คน ครุ佳จัง 2 คน พนักงานธุรการ 1 คน พี่เลี้ยงเด็ก 2 คน นักการการโรง 2 คน แม่ครัว 4 คน ส่วนนักเรียนมี 313 คน เป็นชาย 161 คน หญิง 152 คน ชั้นอนุบาล 1-2 จำนวน 60 คน ประถมศึกษาปีที่ 1 จำนวน 52 คน ประถมศึกษาปีที่ 2 จำนวน 42 คน ประถมศึกษาปีที่ 3 จำนวน 41 คน ประถมศึกษาปีที่ 4 จำนวน 46 คน ประถมศึกษาปีที่ 5 จำนวน 29 คน ประถมศึกษาปีที่ 6 จำนวน 43 คน

เกี่ยวกับอาคาร สถานที่ โรงเรียนสุเรวศala แห่งมีอาคารเรียนพิเศษของกรมโยธาธิการ 2 หลัง โรงอาหาร 1 หลัง ศาลาเอนกประสงค์ 1 หลัง บ่อน้ำบาดาลพร้อมถังเก็บน้ำ 1 แห่ง มีห้องปฏิบัติการคอมพิวเตอร์ใช้ประกอบการบริหารและจัดกิจกรรมการเรียนรู้

2.5 สิ่งแวดล้อมภายนอกโรงเรียน สิ่งแวดล้อมภายนอกโรงเรียน สภาพโรงเรียน ศาลาแดงมีพื้นที่น้อย อาคารต่างๆ ค่อนข้างแออัด มีสนามกีฬาเล่นฯ 1 สนาม ด้านที่ติดคลองแสนแสบได้ทำป้ายโรงเรียนและตากแต่งด้วยสวนหย่อมดูงดงาม ด้านข้างโรงเรียนเป็นคลองชอຍ สภาพน้ำสะอาดดีบริเวณผนังตึกมีผลงานจิตกรรมฝาผนังของนักเรียน เขียนเกี่ยวกับวิถีชีวิตรวมถึงประเพณีของชุมชน มีการเขียนวิถีชีวิตวิมคลงแสนแสบ

นอกจากนี้อาจารย์สุวพิร์ พันพึงได้มีการทำเรทีใหม่ที่ใช้ความสามารถในการเขียนภาพของอาจารย์ศิลปะทำเป็นเวทีที่สวยงามแต่ไม่สีน้ำเงินเปลี่ยงทุนทรัพย์ มีการนำงบประมาณจากการเลี้ยงน้ำชาทำศาลาการเรียนรู้ นอกจากนี้มีการปรับทางเดินหน้าห้องอนุบาลทำเป็นศูนย์การเรียนรู้ หลักสูตรท้องถิ่น ซึ่งมีทั้งแบบจำลองและรายละเอียดของหลักสูตรดังกล่าว ซึ่งดูสะอาดตาแต่ไม่สีน้ำเงินเปลี่ยงทุนทรัพย์มาก

สิ่งแวดล้อมภายนอกโรงเรียน คลองแสนแสบหน้าโรงเรียนน้ำใสสะอาดและไม่มีพงหญ้า
ต่างกับก่อนปี 2537 ซึ่งคลองเต็มไปด้วยผักตบชวาและมีต้นหญ้ากรรmach เต็มคลอง ปัจจุบันสองฝั่ง
คลองมีทัศนียภาพที่สวยงาม ชาวบ้านยังมีชีวิตความคิดของเมื่อก่อนในอดีตคือ อาบน้ำซักผ้า ล้าง
ajan ริมคลอง เป็นต้น บ้านเรือนส่วนใหญ่เป็นเรือนไทยขนาดย่อม ส่วนด้านหลังโรงเรียนที่ติดถนน
ซอยทะลุนนใหญ่ บรรยากาศเต็มไปด้วยต้นไม้ ห้องนาและคลองชาย

**2.6 เกียรติยศโรงเรียนได้รับ ในช่วงปี พ.ศ. 2545-2546 โรงเรียนสุเร่ศala แดง
ได้รับวัดดังต่อไปนี้** 1) ผ่านการประกันคุณภาพตามมาตรฐานการประกันคุณภาพการศึกษา ของ
สถาบันส่งเสริมการประเมินคุณภาพและมาตรฐานการศึกษาแห่งชาติ (สมศ.) 2) ป้ายโรงเรียนคุณ
ภาพตามมาตรฐานการประกันคุณภาพการศึกษาของสำนักการศึกษา กรุงเทพมหานคร 3) ใบ
ประกาศเกียรติคุณได้รับมาตรฐานโครงการ “หนึ่งโรงเรียน หนึ่งการเรียนรู้” ในงาน “ก้าวใหม่ครู
กทม.” จากสำนักการศึกษาระดับ 3) นักเรียนได้เป็นตัวแทนเข้าร่วมแข่งขันวอลเลย์บอล
กีฬานักเรียนกรุงเทพมหานคร โดยได้รับรองชนะเลิศอันดับ 2 วอลเลย์บอลชายรุ่น 10 ปี

**2.7 กิจกรรมร่วมกับเครือข่าย มีการจัดอบรมเชิงปฏิบัติการ การจัดทำหลักสูตรการ
ศึกษาขั้นพื้นฐาน ร่วมกับโรงเรียนสุเร่ศala ใหม่ โรงเรียนสุเร่ศala บ้านเก่า และโรงเรียนสุเร่ศala นานาชาติ**

2.8 วิชาที่ครูสามารถใช้สร้างจิตสำนึกในการรักษาคลองแสนแสบ

- วิชาสังคม และวิชาสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต(สปช.) เช่น ฝึกกระบวนการสำรวจข้อมูลชุมชน
- วิชาพลศึกษา เช่น การหัดว่ายน้ำ พายเรือ เป็นต้น
- วิชาสุขศึกษา เช่น การช่วยเหลือคนตกน้ำ
- วิชาภาษาไทย เช่น หลักเกณฑ์การสัมภาษณ์ สุ่ป รายงาน การฟังการบรรยายและจด
บันทึก เยี่ยมเรียงความ คำขวัญต่างๆ
- คณิตศาสตร์ เช่น คำนวนค่าใช้จ่ายในการจำหน่วยของที่ระลึกให้คนที่มาเที่ยวคลอง
แสนแสบ
- วิชาสร้างเสริมลักษณะนิสัย (สln.) เช่น วัดภาพเกี่ยวกับเรือ
- วิชาการงานพื้นฐานอาชีพ (กพอ.) เช่น การประดิษฐ์เรือ การพับเรือ
- ภาษาอังกฤษ เช่น หาคำศัพท์ภาษาอังกฤษเกี่ยวกับเรือ
- ภาระงานเทคโนโลยี เช่น อาชีพในชุมชน

กิจกรรมเสริมหลักสูตรเกี่ยวกับการพัฒนาคลองแสนแสบ

ทางโรงเรียนจัดรายการประเทืองปั่นญ่า จัดเป็นกลุ่มๆ เช่นกลุ่มภาษาไทย ให้คิดและเขียน
เกี่ยวกับการรักษาคลอง กลุ่มการงานพื้นฐานอาชีพ ทางด้านการเกษตรจะปลูกผัก โดยอาศัยนำ
จากคลองแสนแสบมา準備 น้ำต้นไม้

นอกจานี้ได้มีแผนงานด้านวิชาการ ประกอบด้วย โครงการค่ายวิทยาศาสตร์ โครงการสอนสร้างเสริมและจัดตั้งชุมชนวิชาการ โครงการจัดกิจกรรมเสริมทักษะด้านศิลปะ โครงการพัฒนาการเรียนการสอนเกลี่ยสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต และโครงการเสริมทักษะภาษาอังกฤษ

แผนงานด้านกิจการนักเรียน ประกอบด้วย โครงการจัดกิจกรรมสหกรณ์นักเรียน โครงการส่งเสริมและอนุรักษ์ศิลปะและวัฒนธรรมไทย โครงการจัดกิจกรรมวันสำคัญ โครงการจัดกิจกรรมห้องสมุดและการให้บริการ โครงการส่งเสริมคุณธรรม จริยธรรม และความมีระเบียบวินัย โครงการจัดบริการอาหารกลางวัน โครงการสร้างเสริมประชาธิปไตยในโรงเรียน โครงการสุขภาพอนามัย และโครงการทัศนศึกษาลีสิ่งแวดล้อม

2.7 ประวัติความเป็นมาและความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชน

โรงเรียนศาลาแดงก่อตั้งเมื่อ พ.ศ. 2471 รวมระยะเวลา ก่อตั้งถึงปัจจุบัน 75 ปี มีเนื้อที่ 2 ไร่ เป็นที่ดินของมัสยิดชาชานนุดдин หมู่ 9 แขวงหนองจอก กรุงเทพมหานคร ตั้งโรงเรียนขึ้นครั้งแรก เป็นโรงเรียนอนุบาล ปัจจุบันสอนในระดับประถมศึกษา

ความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับโรงเรียนมีมาก เพราะเป็นโรงเรียนที่ชาวบ้านสร้างขึ้นมา และโรงเรียนสร้างบนเนื้อที่ของมัสยิด กรรมการมัสยิดจะเป็นกลุ่มเดียวกันกับกรรมการโรงเรียน ชาวบ้านจะส่งลูกหลานมาเรียนที่โรงเรียนสูหร่ศาลาแดง เวลาทำงานโรงเรียน ชาวบ้านจะมาร่วมงานหลายร้อยคน

2.8 ชีวิตและการทำงานของครูโรงเรียนสูหร่ศาลาแดง

ลักษณะภูมิหลังโดยทั่วไปของครู ส่วนใหญ่จบปริญญาตรีและเป็นคนนอกพื้นที่ เช่น มีภูมิลำเนาอยู่ที่ร้อยเอ็ด นครปฐม ราชบุรี นครศรีธรรมราช เป็นครูที่อยู่ในพื้นที่ 2-3 คน ฐานะทางเศรษฐกิจส่วนใหญ่มีฐานะปานกลาง

ลักษณะการทำงานทั่วไปของครู รับผิดชอบด้านการสอน 20-22 ชั่วโมง/สัปดาห์ ภาระงานอื่นๆ เช่น อายุห้องสมุด / ห้องสปช. / ห้องสหกรณ์ / ห้องเกษตร / ห้องศิลปะ / ห้องพละ เป็นต้น ส่วนงานพิเศษ ที่ได้รับมอบหมายจาก กทม. เช่น เป็นฝ่ายสถานที่จัดนิทรรศการต่างๆ เป็นต้น

กิจกรรมพิเศษของครู เวลาว่างครูที่อยู่ในพื้นที่จะอยู่บ้าน ดูโทรทัศน์ ปลูกต้นไม้ ส่วนครูที่อยู่นอกพื้นที่มักจะกลับบ้าน

ปัญหาของครู ได้แก่ จบมาในสายที่จะต้องสอน จำนวนครูมีน้อย ชั่วโมงสอน ภาระงานด้านเอกสารมีมาก กิจกรรมที่ขอความร่วมมือมีมากทั้งขอบุคลากรไปช่วยงาน และกิจกรรมนอกหลักสูตร สื่อการสอนไม่เพียงพอและไม่ทันสมัย

ความต้องการของครู ต้องการบประมาณที่จะนำมาใช้ในการพัฒนาโรงเรียน และชื่อครุภัณฑ์ที่จำเป็น

3. กระบวนการโรงเรียน-ชุมชน

3.1 การนำชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการตัดสินใจของโรงเรียน

โรงเรียนดึงชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมกับการทำงานของโรงเรียน ตั้งแต่การรับรู้ถึงปัญหา การร่วมคิด ร่วมทำ และร่วมหนุนช่วย ในการร่วมรับรู้ปัญหา โรงเรียนและโรงเรียนรับรู้ปัญหา ของชุมชน โดยคนในชุมชนเป็นกรรมการโรงเรียนมีผู้ปกครองนักเรียนร่วมด้วย โดยจะแจ้ง ปัญหาต่างๆ ในที่ประชุม โดยประชุมร่วมกันประมาณเดือนละ 1-2 ครั้ง ในด้านการร่วมคิด โดยบางครั้งโรงเรียนมองไม่เห็นปัญหา คนในชุมชนจะให้ข้อคิด หรือบางครั้งเรื่องยาเสพติดผู้ปกครองไม่ทราบพฤติกรรมของลูกหลานตนเองทางโรงเรียนกับผู้ปกครองจะช่วยกันแก้ปัญหา ในด้านการร่วมทำ คือทุกครั้งที่โรงเรียนมีงานวันสำคัญ เช่นวันพ่อ วันแม่ วันครู วันเด็ก ทางโรงเรียนจะเชิญผู้ปกครองมาร่วมงานทุกครั้ง ส่วนการร่วมหนุนช่วย ชุมชนได้ช่วยกันหางบประมาณให้โรงเรียน ด้วยการจัดงานที่เลี้ยงน้ำชา หมายถึงชาวบ้านจะเจ็บความประสงค์ว่าจะนำอาหารมาขายในงาน ส่วนรายได้ทั้งหมดจะมอบให้โรงเรียน

3.2 โรงเรียนเข้าไปมีส่วนร่วมกับชุมชนในการพัฒนา/แก้ไขปัญหาต่างๆ โรงเรียนให้สถานที่กับชุมชนในการจัดงาน เช่น งานวันอนุรักษ์ รักษา คุคลองแห่งชาติ วันที่ 20 กันยายน 2545 เป็นต้น นอกจากราชการนี้ครู เจ้าหน้าที่และนักเรียน ได้ช่วยชุมชนลอกคลองแสนแสบ ตัดหญ้าริมคลองให้ดูสะอาดตาบ่ออยครั้ง

3.3 กิจกรรมส่งเสริมความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชน กิจกรรมที่เสริมให้ชุมชนกับโรงเรียนมีความแน่นแฟ้นกันอย่างมากคือ กิจกรรมทางศาสนา เช่น การทำلامหาดทุกวันอาทิตย์ 5 ครั้ง กิจกรรมที่ชาวบ้านจัดงานหาทุนให้โรงเรียน รวมทั้งชุมชนเกษตรกรรมชุมชนท้องถิ่นของจังหวัดสนับสนุนการเรียนวิชาเกษตรของโรงเรียน ด้วยการให้ใช้ที่ดิน และการเป็นวิทยากรให้ เป็นต้น

นอกจากนี้ยังมีกิจกรรมวันอนุรักษ์ รักษาคุคลองแห่งชาติ (20 กันยายน ของทุกปี) ที่ชาวบ้าน โรงเรียนและเขตต้องช่วยกันทำความสะอาดและเข้าไปร่วมงาน เช่น ประกวดริมคลองงาม ลำน้ำใส ทำให้ทุกคนในชุมชนต้องมาช่วยจัดหน้าบ้าน หน้าโรงเรียนให้ดูสวยงาม ส่วนในปี 2543 และ 2545 ได้มีการจัดงานที่ชุมชนศาลาแดง ในบริเวณโรงเรียนสุหร่าศาลาแดง

3.4 พลังโรงเรียนเสริมชุมชน ศักยภาพของโรงเรียนที่ช่วยเสริมชุมชน ส่วนใหญ่เป็นศักยภาพของครูบ้างคนที่มีความใกล้ชิดกับชุมชน แต่ส่วนใหญ่เป็นเรื่องของการช่วยเหลือชุมชนใน การดูแลด้านสิ่งแวดล้อม เช่น การช่วยดูแลให้คลองแสนแสบบริเวณโรงเรียนและชุมชนมีความสะอาด สวยงาม ทั้งยังอบรมลูกหลานให้ไปช่วยกันดูแลบริเวณบ้านของตนให้สะอาด น่าอยู่ อีกด้วย

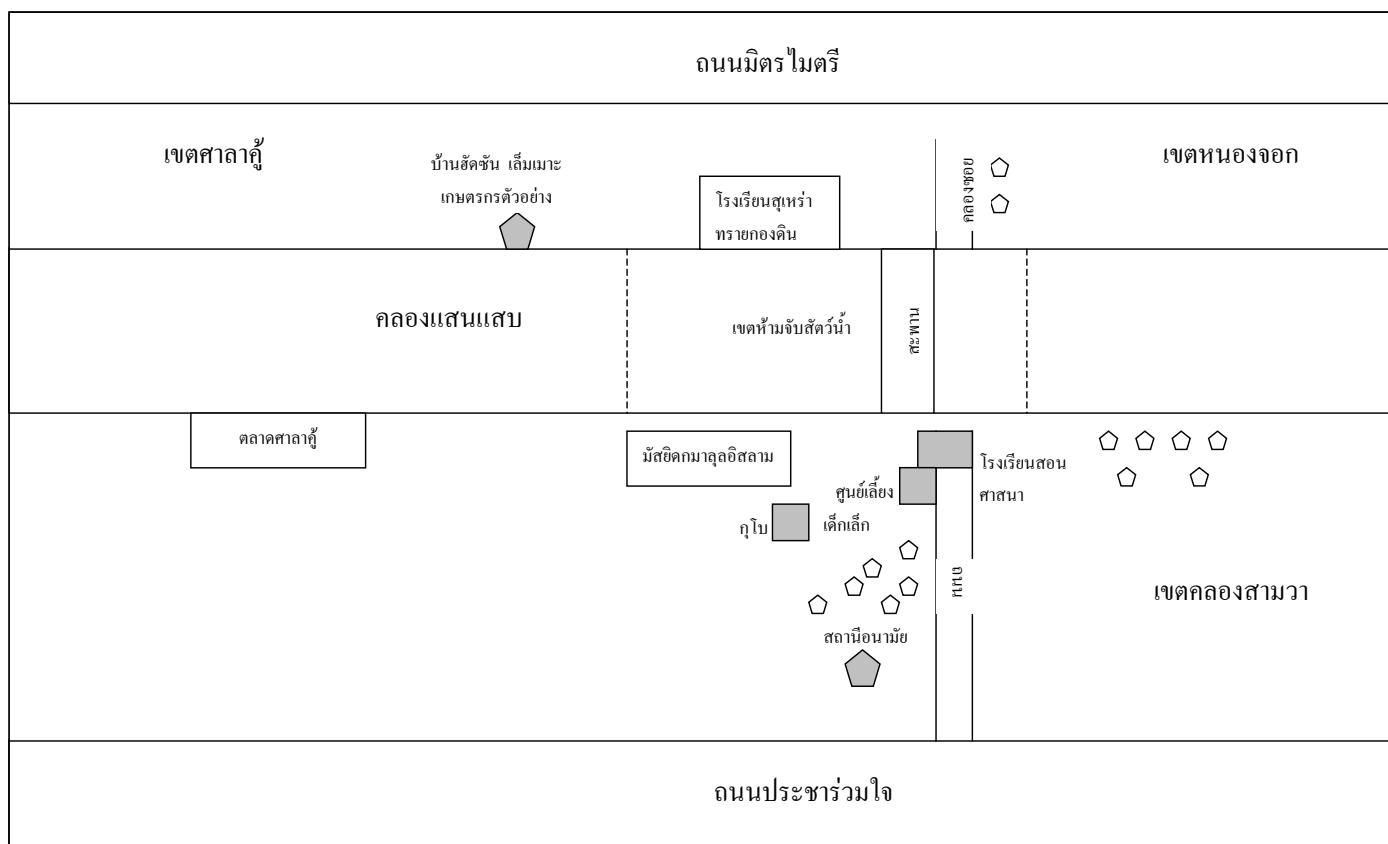
สรุปได้ว่า พลังของโรงเรียนและพลังของชุมชนในชุมชนศาลาแดง ได้ช่วยเกื้อหนุน พึ่งพิงกันเพราเป็นพื้นที่อยู่ใกล้จากสำนักงานเขต (ชุมชนสุดท้ายอยู่ติดกับอำเภอบางน้ำเปรี้ยว จังหวัด

ฉบับเชิงเทรา) ดังนั้นโรงเรียนจึงเป็นสิ่งที่มีค่าของชุมชน จะต้องดูแลไว้ให้ลูกหลานของตนได้เข้าเรียน ชาวบ้านจึงให้ความร่วมมือกับโรงเรียนทุกอย่าง ในขณะเดียวกันความผูกพันของครูในพื้นที่และพี่เลี้ยงเด็กกับผูกพันกับชุมชน เพราะต่าง ก็เป็นคนในพื้นที่

2. ข้อมูลพื้นฐานชุมชนกลุ่มอิสลาม (ทรายกองดิน)

ชุมชนกماลุลิสลา� (ทรายกองดิน) เดิมอยู่ในเขตมีนบุรี ต่อมาในปี พ.ศ. 2540 ได้เปลี่ยนมาอยู่ในเขตคลองสามวา คลองแสนแสบ ในเขตมีนบุรีเริ่มตั้งแต่บริเวณประตูน้ำบางขันด้านตะวันตกเฉียงใต้ ซึ่งเป็นเขตติดต่อกับเขตบึงกุ่ม ให้ผ่านตลาดมีนบุรีไปทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือระหว่างแนวถนนประชารั่วມ ใจและถนนราษฎร์อุทิศ ไปจนครบทุก巷弄จากมีระยะทางยาวตลอดลำคลอง 14 กิโลเมตร ส่วนชุมชนกماลุลิสลาમเริ่มตั้งแต่คลองบริเวณที่ขานกับหัวถนนประชารั่วມ ใจ ยาวไปถึงชุมชนศาลาค้อ ยาวประมาณ 6 กิโลเมตร ซึ่งเป็นแนวที่ชุมชนได้ดังนี้

ចុំងនកមាលូលិតាម ខេតគលែសាមវា

ภาพที่ 3 แสดงแผนที่ชุมชนกมลาลลิสลา� เขตคลองสามวา

ชุมชนกามลุลวิสลา� ตั้งอยู่ริมคลองแสนนແسب เขตคลองสามวา ติดกับถนนประชารั่วມใจ มีศูนย์เลี้ยงเด็กเล็ก และโรงเรียนสอนศาสนาอิสลาม ตั้งอยู่บนที่ดินของมัสยิดกามลุลวิสลา� ฝั่งริม

คลองแสนแสบที่อยู่ตรงข้ามกับมัสยิด เป็นที่ตั้งของโรงเรียนสุหร่าทรายกองดิน บริเวณหน้ามัสยิด เป็นบริเวณห้ามจับสัตว์น้ำ เลยกางมัสยิดไปทางขวาคลองสามวาเป็นที่ตั้งบ้านของเกษตรกรดีเด่น นายอัศชัน เลิ่มมาะและกลุ่มแม่บ้าน บ้านเรือนบริเวณมัสยิดจะอยู่ค่อนข้างหนาแน่น

ส่วนรายละเอียดของชุมชนฯด้านต่างๆมีดังต่อไปนี้

1. สภาฯพื้นฐานของชุมชนทรายกองดิน (gamma ลอิสลาม)

1.1 ประวัติศาสตร์ ชุมชนทรายกองดินเป็นชุมชนดั้งเดิมที่อยู่พมาจากภาคใต้ตั้งแต่สมัยต่อนั้นกรุงรัตนโกสินทร์ เป็นชาวไทยมุสลิม จากประวัติศาสตร์ของคลองแส้นแสบในหนังสือศิลปวัฒนธรรม กล่าวว่า ในช่วงสมัยรัชกาลที่ 5 ชุมชนแห่งนี้พร้อมใจกันที่จะสร้างมัสยิดแทนมัสยิดใหม่ขึ้นเดียวกับที่กรุงโรม ซึ่งได้รับบริจาคทรัพย์จากชาวบ้านจนมีขนาดก่อสร้างทั้งพระบาทสมเด็จพระปูจญาณก่อสำเร็จแล้วได้พระราชทานทรัพย์สมทบด้วยเงินกันเมื่อครั้งเสด็จประพาสคลองแสบ ล้วนชื่อของชุมชนได้มาจากสมญานามที่ชาวบ้านตั้งไว้ว่า “ทรายกองดิน” จึงมีชื่อที่เรียกจนถึงปัจจุบันนี้ว่า “ชุมชนทรายกองดิน” หรือ “ชุมชนกามลาลลิสลาม”

1.2 ลักษณะภัยภาพของชุมชน แบ่งเป็น 2 ช่วงคือ 1.) ช่วงระหว่างสะพานข้ามวัดแสนสุข ถึงสะพานคนข้ามหน้าสุเหร่า ริมลำคลองไม่มีได้กันเขื่อนและทางเดินเท้า เป็นที่อยู่อาศัยบ้านพักเดี่ยวและเป็นที่_ling 2.) ช่วงระหว่างสะพานคนข้ามหน้าสุเหร่าถึงสะพานปูนรถข้ามข้างโรงเรียนสุเหร่าทรายกองดิน แนวริมลำคลองมีเขื่อนกันด้วยไม้ และมีทางเดินเท้าต่อลอดแนว เป็นที่อยู่อาศัยบ้านพักเดี่ยว มีท่าน้ำ ท่าจอดเรือ บ้านพักอาศัยแต่ละหลังอยู่ห่างกันประมาณ 600 เมตร

ชุมชนที่ศึกษาเริ่มจากบริเวณส่วนต้นคือดังแต่บริเวณหัวถนนประชาร่วมใจ ซึ่งอยู่ทางฝั่งทิศใต้ของคลอง ซึ่งถนนทั้งสองตัดขวางกันไปกับคลองจนจุดเดียวบนของจาก ระยะทางยาวทั้งสิ้น 6 กิโลเมตร ชุมชนสูงหร่าทรายกองดินเป็นชุมชนทั้งชุมชนที่อยู่บริเวณกิโลเมตรที่ 4 นับจากหัวถนนประชาร่วมใจ ในเขตมีนบุรี

1.3 จำนวนประชากร 1,350 คน มีฐานะยากจนถึงระดับปานกลาง นับถือศาสนาอิสลามร้อยละ 94 เป็นพุทธร้อยละ 6 ซึ่งมุสลิมทุกคนต้องสังกัดหรือเป็นสมาชิก (สันบุรุษ) ของมัสยิดและต้องเสียเงินค่าบำรุงมัสยิดเป็นรายปี ๆ ละ 50 บาท

1.4 อาชีพ ประชากรบงส่วนยังประกอบอาชีพเกษตรกรรม เช่น ทำนา เลี้ยงไก่ เลี้ยงเป็ด ชุดป่อเลี้ยงปลา การเลี้ยงปลาในกระชัง และการหาปลาในลำคลอง ได้แก่ การวางแผนขายดักปลา การยกยอ การใช้สูบดักปลา เป็นต้น

คนหนุ่มสาวส่วนใหญ่จะเดินทางเข้ามาทำงานในเขตนิคมอุตสาหกรรมบางชั้น โรงงานซึ่งโดย
และโรงงานอื่นๆ ซึ่งขณะนี้ได้ปิดกิจการไปหลายแห่ง ทำให้ประชาชนว่างงานลง นอกจากนี้
ยังมีอาชีพรับจ้าง ค้าขายและรับราชการอีกด้วย

1.5 การปลูกสร้างบ้านเรือน บ้านเรือนของชุมชนทั้งสองฝั่งคลองจะมีลักษณะคล้ายๆ กัน เป็นบ้านไม้สองชั้นยกพื้นสูงประมาณ 1-2 เมตร แต่ละบ้านจะมีบริเวณบ้านเป็นของต้นเอง ประมาณ 80-100 ตารางวาไม่ได้กันบริเวณและสร้างห้องกันเป็นหย่อมๆ เมื่อหนาแน่น สถาบันกับมีพื้นที่ว่างเป็นช่วงๆ โดยปกติถ้าไม่ใช่ฤดูฝนในระยะที่มีฝนตก น้ำจะไม่ท่วมได้ถูบ้าน ชาวบ้านจึงใช้พื้นที่บริเวณใต้ถุนบ้านเป็นที่เลี้ยงสัตว์ เช่น เลี้ยงเป็ด และเลี้ยงไก่ไว้กินไข่ เป็นต้น

1.6 การคมนาคม ส่วนใหญ่ใช้การคมนาคมทางบก เพราะสะพานสบายนี้ ถนนคู่ขนานใกล้กับชุมชน คือ ถนนประชาร่วมใจและถนนราชภูมิอุทิศ มีรถโดยสารประจำทางวิ่งผ่านตลอดทั้งสองสาย ส่วนใหญ่ไม่ค่อยใช้เรือเพราะมีสะพานข้ามคลองมีทางเดินลียบคลองตลอด

1.7 ระบบสาธารณูปโภค มีไฟฟ้าใช้มา 30 ปีแล้ว น้ำที่นำมาใช้เพื่อการอุปโภค นำมาจากคลอง หากเป็นน้ำบริโภคจะใช้จากประปาหมู่บ้าน ซึ่งมีการเดินท่อน้ำต่อถึงกันหรือน้ำฝน สำหรับบ้านที่อยู่ห่างออกไปและระบบประปาหมู่บ้านยังไม่ถึง แก้ปัญหาโดยการขุดน้ำบาดาลใช้และแบ่งปันกันในละแวกบ้านข้างเดียวและบางส่วนยังใช้น้ำจากคลองแสนแสบ

1.8 สถานที่สำคัญในชุมชน ศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก (ระดับอนุบาล) โรงเรียนชาลีมุนยานาน (สอนศาสนา) สุหร่าทรายกองดิน สถานีอนามัย และสหกรณ์ร้านค้า

1.9 การสื่อสารภายนอกชุมชน มีทั้งการสื่อสารระหว่างบุคคล การสื่อสารเป็นกลุ่มอย่าง การสื่อสารกลุ่มใหญ่โดยใช้สื่อหอกระจายเสียงและสื่อมวลชน ชาวบ้านที่นี่จะมีการปฏิสัมภารกันมากไม่ว่าจะมาพบปะคุยกันที่มัสยิด หรือการไปเยี่ยมเยียนตามบ้านเพราะสามารถเดินไปหากันได้ตลอดทั้งชุมชน เพราะมีทางเดินลียบคลองซึ่งเป็นสะพานปูนยกสูงขึ้นเหนือผิวน้ำประมาณ 1-2 เมตร นอกจากนี้ยังใช้จักรยานบนทางเท้าอีกด้วย หากจะข้ามไปอีกฝั่งมีสะพานไม้ยกสูงเหนือผิวน้ำประมาณ 3-4 เมตร ทำให้สะดวกในการติดต่อกันภายในชุมชนเดียวกันและชุมชนที่ตั้งอยู่คลองฝั่งคลอง

การสื่อสารกลุ่มอย่าง จะมีผู้นำชุมชนที่เป็นอิหม่าม คือ นายวินัย สะสมอุน (มรawan) ประชุมชาวบ้านที่มัสยิดอยู่เป็นประจำ

การสื่อสารกลุ่มใหญ่ โดยใช้สื่อหอกระจายเสียงและสื่อมวลชน เพราะความเชื่อที่ว่าการกล่อมเกล้าต้องทำอย่างต่อเนื่อง นายวินัย สะสมอุน ได้ใช้หอกระจายเสียงเป็นสื่อกลางในการถ่ายทอดผ่านความคิดเห็นผ่านหอกระจายเสียงซึ่งมีอยู่ตามบ้านชาวบ้านจำนวนถึง 500 ตัวเป็นประจำทุกวันในเวลา 04.00 – 06.00 นาฬิกา ในขณะเวลาเดียวกันบางวันก็ต่อโทรศัพท์เพื่อไปอกรายการที่สถานีวิทยุ ต่างๆ เนื้อหาส่วนใหญ่จะเป็นการประยุกต์เอกสารสอนของศาสนามาใช้กับชีวิตประจำวัน

นอกจากนี้ ยังมีการสนับสนุนให้เยาวชนในชุมชนไปอบรมการจัดรายการหอกระจายเสียง แล้วให้มาจัดรายการในช่วงเวลา 16.30 – 18.30 น. โดยใช้ห้องโถงของมัสยิดเป็นสถานที่จัดราย

การ เนื้อหามีความหลากหลายทั้งช่วงประจำวัน บทความแสดงความคิดเห็นทางการเมือง ซึ่งจะนำเอาหลักทางศาสนามาสอดแทรกด้วย ทั้งนี้รายการจะไม่มีรายการเพลงหรือบันเทิง มีลักษณะเป็นสาระทั้งสิ้น ซึ่งปรากฏว่าชาวบ้านที่นี่ ให้ความสนใจฟังช่วงรายการผู้นำชุมชนทางหอกระจายข่าวมาก จากเดิมในปี 2530 มีลำโพงอยู่ 100 ตัวซึ่งได้มาจากภาครัฐ แต่ในปัจจุบันเพิ่มจำนวนเป็น 500 ตัวซึ่งเป็นเงินทุนจากชาวบ้านเองที่ต้องการติดลำโพงบริเวณบ้านของตน และจากการสังเกตพบว่าชาวบ้านนิยมฟังสาระในรายการหอกระจายข่าวมาก โดยจะทำภาระกิจงานบ้านของตนไปด้วย พึงรายการอย่างตั้งใจไปด้วย

ดังนั้นจากล่าไห้กว่า การสื่อสารในชุมชนนี้ได้ผลดีมาก จึงเป็นสาเหตุที่ทำให้ชาวบ้านที่นี่ร่วมใจกันพัฒนาชุมชน เนื่องจากได้รับข้อมูลข่าวสารที่ดีพอ ได้รับการโน้มน้าวใจด้วยการประชาสัมพันธ์ให้มาร่วมพัฒนาและมีการสื่อสารที่มีเนื้อหาล่อเมဂาให้เป็นคนดีโดยใช้สื่อผสมผสาน ทั้งสื่อบุคคลคืออิหม่าม สื่อหอกระจายข่าว และสื่อกิจกรรมคือพิธีกรรมทางศาสนา และกิจกรรมพัฒนาในชุมชน

1.10 วิถีชีวิต เนื่องจากชาวบ้านชุมชนกماลุลลิสลา� เป็นคนที่เคร่งครัดในศาสนามาก ดังนั้นวิถีชีวิตของคนແบันนี้จึงยึดถือคำสอนของศาสนาเป็นสำคัญ มีชาวบ้านจำนวนมากป่วยนาตัวเพื่อทำงานรับใช้ศาสนาโดยมาช่วยทำงานที่มัสยิดตั้งแต่ต้นน้ำต้นแม่น้ำทุกวัน ทำการสระอาบน้ำ ทำอาหาร หรือช่วยประชาสัมพันธ์หรือทำงานบริหารมัสยิด ทั้งหมดจะถูกคนจะอุทิศตนเพื่อศาสนาโดยไม่หวังค่าตอบแทนใดๆ

นายวินัย สมะอน อิหม่ามแห่งมัสยิดแห่งนี้ได้กล่าวว่า "...นอกจากมัสยิดจะเป็นที่ประกอบศาสนพิธีแล้ว มัสยิดยังสามารถใช้เป็นที่รวมพลหรือเวทีชาวบ้านได้ด้วย..."

ศาสนาอิสลามสอนให้มุสลิมทำกิจกรรมที่เป็นสาระมากดังจะเห็นจาก การจัดงานต่างๆ ของชุมชนมุสลิม เช่น การจัดงานน้ำชา ซึ่งจะจัดเป็นประจำทุกปี เพื่อหารายได้สมทบแก่มัสยิด กิจกรรมบูนეที่จะมีเต็วชากา เช่น การปาฐกถาหรือบรรยายของนักคิด นักวิชาการ ที่จะหยิบยกประเด็นต่าง ๆ ที่เกี่ยวโยงระหว่างปัญหาบ้านเมืองและเรื่องราวของศาสนา แต่จะไม่มีการนำคนตัวร้าย หรือลิ่งที่แสดงให้เห็นถึงความบันเทิงมาในงานดังกล่าวเลย

การพักผ่อนส่วนใหญ่ของชาวบ้านที่นี่คือการอยู่กับครอบครัวตัวเอง เช่น ช่วงเย็นครอบครัวที่อยู่ริมคลองเสนอแบบมานั่งเล่นที่ริเวียงหน้าบ้าน หรือหากไม่มีอะไรเบี่ยงกีฬาครอบครัวมาบ้านเล่นที่ท่าน้ำหรือสะพานไม้เล็ก ๆ ที่ยื่นลงไปในคลอง สำหรับกติกาของหมู่บ้านนี้คือการไม่จับปลาในเขตมัสยิด และทุกบ้านต้องเก็บผักตบชาที่ให้ตามน้ำผ่านหน้าบ้านของตนเอง

จากข้อมูลเบื้องต้นของชุมชนศาลาแดงและชุมชนกماลุลลิสลา� พบร่วมกัน ที่มีส่วนที่คล้ายกัน ในเรื่องของลักษณะทางภาษาพหุภาษาที่เป็นชุมชนชานเมืองกรุงเทพมหานคร อยู่ติดกับคลองแสนแสบ และลักษณะประชากรที่ชาวบ้านส่วนใหญ่เป็นชาวไทยมุสลิม แต่ส่วนที่ต่างคือชุมชนศาลาแดงทำ

อาชีพเกษตรกรรมโดยเฉพาะการทำนามากกว่า และประชาริ่นชุมชนแม้จะมีไทยมุสลิมมากกว่าแต่ก็เพียงร้อยละ 60 อีกร้อยละ 40 เป็นชาวไทยพุทธ อย่างไรก็ตามในการศึกษาครั้งนี้สนใจว่าสามารถทำกระบวนการอ่อนน้อมเป็นอย่างการวัดขนาดของเส้นและระหว่างชุมชนได้หรือไม่

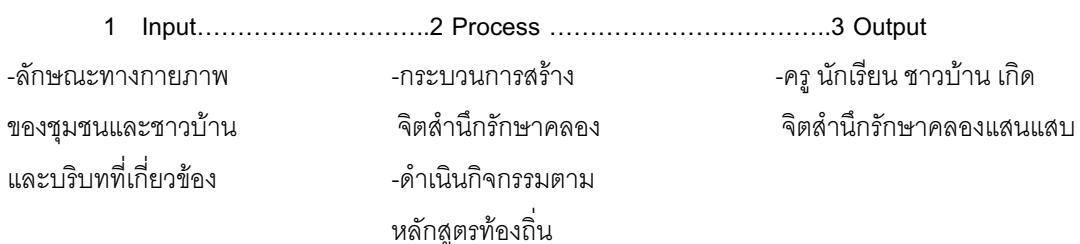
บทที่ 7

กรอบแนวคิด คำถ้ามหลัก และระเบียบวิธีวิจัย

1. กรอบแนวคิดในการวิจัย (Research Framework)

จากการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องตั้งแต่บทที่ 2 ถึงบทที่ 7 สามารถเขียนกรอบแนวคิดในการวิจัยที่เป็นระบบ (System) ที่ประกอบไปด้วยข้อมูลนำเข้า (input) ในที่นี้คือลักษณะชุมชน ลักษณะของชาวบ้านรวมทั้งปริบพิที่เกี่ยวข้อง จากนั้นเป็นกระบวนการ (Process) ที่มีการดำเนินกิจกรรมในการสร้างจิตสำนึกด้วยกระบวนการโรงเรียน-ชุมชน เพื่อให้ชาวศalaแดงเกิดความรู้สึกต่อธรรมชาติโดยเฉพาะคลองแส่นแสบเนื่องสืบต่อสืบทอดทางชีวภาพ และสร้างสมดุลกับธรรมชาติแบบพึ่งพา กันมากกว่าแนวคิดจากกระบวนการทัศนวิทยาศาสตร์สมัยใหม่ ที่มุ่งเน้นคือผู้ควบคุมธรรมชาติ

ส่วนผลลัพธ์ที่ได้ (Output) คือ เยาวชน ชาวบ้านและครูมีจิตสำนึกต่อการรักษาคลองแส่นแสบมากขึ้น ซึ่งการใช้เวลาเพียง 1 ปี อาจจะได้จิตสำนึกในระดับเบื้องต้นที่เป็นรูปธรรม เช่น เห็นความสำคัญของสื่อกลางที่จะนำไปสู่จิตสำนึกในการรักษาคลองแส่นแสบ นั่นคือหลักสูตรท่องถินที่เกิดจากโรงเรียน-ชุมชน ดังนั้นผลลัพธ์ในระดับนี้จึงเป็นผลการประเมินผลหลักสูตรท่องถินโดยนักเรียน ชาวบ้านและครู ดังแสดงกรอบแนวคิดในภาพต่อไปนี้

ภาพที่ 4 แสดงกรอบแนวคิดในการศึกษาเรื่อง การสร้างจิตสำนึกด้วยการศึกษา : กรณีศึกษาคลองแส่นแสบ

2. คำถ้ามหลักในการวิจัย

2.1 กระบวนการถ่ายโอนหรือแลกเปลี่ยนระหว่างชุมชนกับชุมชนศalaแดง มีการขับเคลื่อนอย่างไร ได้ผลอย่างไร

2.2 หลักสูตรท่องถินของชุมชนศalaแดงที่ร่วมกันทำระหว่างครูกับชาวบ้านมีลักษณะใด จะช่วยแก้ปัญหาคลองแส่นแสบได้มากน้อยเพียงใด

2.3 ทำอย่างไรจึงจะทำให้ชาวชุมชนศalaแดงตระหนักรู้ในปัญหามลพิษในคลองแส่นแสบ และเกิดจิตสำนึกในการรักษาคลองแส่นแสบให้มีสภาพดีอย่างยั่งยืน

2.4 มิติด้านด้านอื่นๆ ที่มีผลต่อการเรียนรู้เรื่องจิตสำนึกในการรักษาคลองหรือไม่ และส่งผลต่อหลักสูตรท้องถิ่นอย่างไร

3. ระเบียบวิธีวิจัย (Research Methodology)

ระเบียบวิธีวิจัย (Research Methodology) การศึกษาเรื่องการสร้างจิตสำนึกกับการศึกษา : กรณีคลองแสนแสบ มีวิธีการในการวิจัยจึงเป็นการศึกษาคู่กันระหว่าง การวิจัยเชิงปริมาณ และเชิงคุณภาพ เชิงปริมาณ ได้แก่ การวัดคุณภาพของน้ำในคลองฯ และการประเมินผลการสอน

ส่วนการวิจัยเชิงคุณภาพจะใช้ เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research) ที่นักวิจัยเข้าไปมีส่วนร่วมกับโรงเรียนและชุมชน เกี่ยวกับกิจกรรมสร้างจิตสำนึกในการรักษาคลองแสนแสบ ทั้งในรูปแบบของหลักสูตรท้องถิ่น และกิจกรรมอื่นๆที่มีต่อชุมชน มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

3.1 วิธีวิจัย (Research Method) การตอบคำถามหลักการวิจัยว่า “ขอบเขตทางการศึกษาอะไรบ้างที่เป็นการสร้างจิตสำนึกในการรักษาคลองแสนแสบ ของชุมชนศาลาแดง” ที่มีวิจัยจึงได้คิดวิธีวิจัยดังนี้

3.1.1 การสัมภาษณ์ (Interview) มีทั้งการสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ (Informal Interview) โดยมีลักษณะเป็นการพูดคุยกับผู้คนที่มีลักษณะเป็นธรรมชาติ แต่กำหนดประเดิมในการพูดคุย เช่น ความคิดเห็นเกี่ยวกับปัญหาคลองแสนแสบ ความคิดเห็นเกี่ยวกับหลักสูตรท้องถิ่น ของโรงเรียน-ชุมชนศาลาแดง สัมภาษณ์ทั้งก่อนทำหลักสูตรท้องถิ่น ขณะทำหลักสูตรท้องถิ่น และหลังทำหลักสูตรท้องถิ่น ในคนสามกลุ่มใหญ่ๆได้แก่ นักเรียน ครูและชาวบ้าน

นอกจากนี้ยังใช้เทคนิคการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key Informant Interview) ด้วยการให้ชาวบ้านระบุชื่อผู้รู้ แล้วเข้าชื่อที่ชาวบ้านระบุมากที่สุดเป็นผู้ให้ข้อมูลหลัก โดยพยายามใช้คนแต่ละกลุ่มที่หลากหลาย เช่น ชาวบ้านก็จะเลือกคนที่กลุ่มไทยพุทธอยู่ถึงมากที่สุดและเป็นคนที่มีลักษณะพิเศษคือเป็นคนที่ซ่างวิเคราะห์ ได้แก่ นายสอย ทับทิม ซึ่งเป็นนักวิจัยชาวบ้าน ส่วนกลุ่มไทยมุสลิมมีหลายคน ได้แก่ นายประเสริฐ สุขุมการและนายโนรี แพฟิกฟัน แทนนำชุมชนเกษตรชุมชนชาติหนองจอก และอิหม่ามสวัสดิ์ นิกาจี นายสนาน มะแอ ซึ่งเป็นคนเก่าแก่ซึ่งสามารถให้ข้อมูลเชิงลึกได้ ส่วนโรงเรียนสัมภาษณ์ทั้งผู้บริหาร คืออาจารย์พิมพ์ พร้อมฤกต และอาจารย์สุวพิรพันพึง ซึ่งเป็นอาจารย์คนเก่าและใหม่ตามลำดับ ส่วนอาจารย์ระดับปฏิบัติการ ได้แก่ อาจารย์ทรงศักดิ์ บิดัลและ อาจารย์พากษา สุขุมภัย ส่วนประเด็นที่สัมภาษณ์หากเป็นชาวบ้านจะเป็นเรื่องของปัญหาของคลองแสนแสบ ความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชน ความคิดเห็นต่อการร่วมมือกันสร้างหลักสูตร ความคิดเห็นต่อคลองแสนแสบ ความสัมพันธ์กับชุมชน ความคิดเห็นต่อการร่วมมือกันสร้างหลักสูตร

ห้องถินกับชุมชน นอกจานนี้ยังสัมภาษณ์นายวินัย สะมะอุน อิหม่ามแห่งมัสยิดมาลูลิสลา� เกี่ยวกับความเป็นไปได้ในการถ่ายโอนภูมิปัญญาเรื่องการรักษาคลองแสนแสบ ระหว่างชุมชน gamma กลุ่มอิสลามกับชุมชนศาลาแดง

3.1.2 การสังเกต (Observation) โดยเริ่มต้นสำรวจชุมชนด้วยวิธีการสังเกต โดยตรง (Direct Observation) จากนั้นเป็นการฝ่าดูโดยที่ผู้วิจัยเข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ ซึ่งเรียกว่าการสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participation Observation) โดยกรอบการสังเกตประกอบด้วย จากหรือสภาพแวดล้อมและบุคคล (Setting) พฤติกรรม (Acts) กิจกรรม (Activities) ความสัมพันธ์ (Relationship) การมีส่วนร่วม (Participation) และการให้ความหมายในเหตุการณ์ของผู้เป็นสมาชิกในชุมชนหรือมองแบบ "คนใน"

ในที่นี้มีการสังเกตพฤติกรรมของนักเรียนเวลาดำเนินกิจกรรมหลักสูตรท้องถิน และพฤติกรรมของชาวบ้านในร่วมสร้าง และใช้หลักสูตรท้องถิน รวมทั้งสังเกตพฤติกรรมการทำงานร่วมกันของครูกับชาวบ้าน ทั้งก่อนทำหลักสูตรท้องถิน ขณะที่ทำหลักสูตรท้องถิน และหลังทำหลักสูตรท้องถิน นอกจากนี้ยังสังเกตพฤติกรรมของชาวบ้าน เมื่อจัดกิจกรรมแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับชุมชน gamma กลุ่มอิสลาม เพื่อตอบคำถามเรื่องความเป็นไปได้ในกระบวนการถ่ายโอนภูมิปัญญาเรื่องการรักษาคลองแสนแสบอีกด้วย

อนึ่งในระหว่างที่มีการสังเกตจะมีการจดบันทึกการแสดง (Field Note) ทั้งการบันทึกด้วยการเขียน ด้วยภาพและด้วยวีดีโอ

ขั้นตอนการดำเนินงาน

เนื่องจากมีเวลาในการทำวิจัยเพียง 12 เดือน ที่มีวิจัยจึงคิดที่จะทำงานให้เกิดผลไม่ว่าจะเป็นการทราบกระบวนการสร้างจิตสำนึกเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม หรือเกิดผลต่อจิตสำนึกของชุมชน ด้วยการกำหนดกิจกรรมเพื่อตอบคำถามการวิจัยทั้ง 4 ข้อ แต่ขั้นตอนแรกสุดเป็นการสร้างความคุ้นเคยและสร้างความไว้วางใจ (Rapport) ให้ครูโรงเรียนสุเรรากษาแดงรวมทั้งชาวบ้านชุมชนศาลาแดง รวมทั้งเจ้าหน้าที่ภาครัฐที่เกี่ยวข้อง ในที่นี้คือผู้อำนวยการกรุงเทพมหานคร เขตหนองจอก ภาคเอกชนที่เกี่ยวข้องคือประธานและเลขานุกรรมรวมใจภักดีรักษ์ตันไม้ แม่น้ำลำคลองและสิ่งแวดล้อม ซึ่งกิจกรรมเพื่อตอบวัตถุประสงค์ดังกล่าวมีดังต่อไปนี้

1. ทำเรื่องขออนุญาตการทำวิจัยกับผู้อำนวยการสำนักงานกรุงเทพมหานคร เขตหนองจอก เจ้าหน้าที่ภาครัฐ เลขานุกรรมรวมใจภักดีรักษ์คลองแสนแสบฯ ครูไหญ์โรงเรียนสุเรรากษาแดง
2. สร้างความเข้าใจระหว่างนักวิจัยจากสถาบันราชภัฏ และนักวิจัยในชุมชน รวมถึง

ครูในพื้นที่ ถึงวัตถุประสงค์ เป้าหมาย กิจกรรมและผลที่คาดว่าจะได้รับตลอดโครงการ จากการเข้าค่ายวิทยาศาสตร์ทางทะเล ตำบลแสมสาร อำเภอสัตหีบ จังหวัดชลบุรี

3. นักวิจัยสร้างความคุ้นเคยกับชาวบ้าน และนักเรียน ผ่านกิจกรรมดังนี้

3.1 นักวิจัยในพื้นที่ (อิหม่ามสวัสดิ์ นิกาจี, เกษตรกรที่เป็นไทยพุทธ, เกษตรกรที่เป็นไทยมุสลิม และครูในโรงเรียนสุเรวราคลาเดงทั้ง 3 คน) นัดประชุมชาวบ้านเพื่อแจ้งวัตถุประสงค์ของการเข้ามาวิจัยในพื้นที่ แนะนำนักวิจัยจากสถาบันราชภัฏ และขอความร่วมมือจากชาวบ้าน

3.2 ให้ผู้ช่วยนักวิจัยที่เป็นนักศึกษาจากสถาบันราชภัฏจันทรเกษมจัดกิจกรรมเด็กเล็กที่มีทั้ง สาระและบันเทิง ประกอบด้วยการแนะนำโครงการด้วยละครหุ่น泥偶 และนำโครงการอย่างไม่เป็นทางการด้วยการพูดคุย

3.3 ออกจดหมายข่าว รายเดือน โดยฉบับแรกเป็นการแนะนำโครงการวิจัย และนำนักวิจัย และนำเสนอแนวคิดเกี่ยวกับความสำคัญในการรักษาคลองแสนแสบ หลักสูตรท่องถินเกษตรธรรมชาติเพื่อลดปัญหาลพิษจากสารเคมีที่มากับยาฆ่าแมลงและหอยเชอร์ เป็นต้น

รายละเอียดของกิจกรรมแบ่งเป็น 2 ช่วง คือช่วง 6 เดือนแรก คือตั้งแต่เดือนมกราคม ถึงเดือนมิถุนายน 2545 และช่วง 6 เดือนหลังคือ ตั้งแต่เดือนกรกฎาคม 2545 ถึงเดือนธันวาคม 2546 ดังรายละเอียดดังนี้

ช่วงที่ 1 6 เดือนแรก (มกราคม – มิถุนายน 2545)

วัตถุประสงค์

1. กระบวนการครู ชาวบ้านและเด็กชุมชนศalaแดง เกิดการเห็นปัญหาของคลองแสนแสบด้วยตัวชาวบ้านเอง

2. ค้นหาวิธีการสร้างจิตสำนึกในการรักษาคลองแสนแสบ ด้วยกระบวนการก่อสร้าง ประกอบด้วยกลุ่มครู ผู้ใหญ่และเด็กในชุมชน รวมถึงการเชื่อมโยงภูมิปัญญาระหว่างเครือค่ายของชุมชนริมคลองแสนแสบ และองค์กรภายนอก

3. สร้างหลักสูตรท่องถินจากข้อมูลพื้นฐานจากการระดมสมองของครู ชาวบ้านและเด็ก ประกอบด้วยข้อมูลพื้นฐานของครูจากการทำวิจัยในชั้นเรียน พื้นฐานของการเข้าใจปัญหาของคลองแสนแสบของเด็กและผู้ใหญ่ ซึ่งหลักสูตรท่องถินในภาคเรียนที่ 1/2545 มีชื่อว่า “เรือกับวิถีชีวิตของชุมชนศalaแดง”

4. มีการเริ่มใช้หลักสูตรท่องถินในระยะแรก ผลที่คาดว่าจะได้รับ

1. ครู ชาวบ้านและเด็กชุมชนศalaแดงตระหนักในปัญหาของคลองแสนแสบด้วยตัวเอง

2. ครู ชาวบ้านและเด็กชุมชนศala แดงเกิดจิตสำนึกที่ต้องการรักษาคลองแสนแสบด้วยตัวเอง และการร่วมมือของเครือข่าย และองค์กรภายนอก
 3. มีการร่วมกันสร้างหลักสูตรท้องถิ่น ระหว่างครู ชาวบ้านและเด็กในชุมชน
 4. เริ่มทดลองใช้หลักสูตรท้องถิ่นระยะแรก

จากนั้นดำเนินกิจกรรมเพื่อให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ต่อไปนี้

1. ศึกษาระบวนการถ่ายโอนภูมิปัญญาในการรักษาคลองแสนแสบ จากชุมชนกลุ่มอิสลามมาสู่ชุมชนศala แดง

กิจกรรม :

- จัดดูงานที่ชุมชนกลุ่มอิสลาม ศึกษาความเข้มแข็งของชุมชนกลุ่มอิสลาม และศึกษาการรักษาและการใช้ประโยชน์จากคลองแสนแสบ
- เชิญนายวินัย สมบูรณ์ อินม่ามแห่งมัสยิดกลุ่มอิสลาม กล่าวบรรยายเรื่อง จิตสำนึกระหว่างการรักษาคลองแสนแสบ ในวันเปิดงาน "นักนิเทศน์อยรักษ์คลองแสนแสบ" ในวันที่ 6-7 พฤษภาคม 2545 ณ โรงเรียนสุเรหราศala แดง
- บทความจากนายวินัย สมบูรณ์เกี่ยวกับศาสนาอิสลามกับการพัฒนาคลองแสนแสบ ในหนังสือพิมพ์ "แสนแสบ" ทุกฉบับ ซึ่งเป็นหนังสือพิมพ์ในโครงการวิจัยฯ เมย์พร์ในชุมชนศala แดง มีระยะเวลาอุ่นไอถ่อง

2. ศึกษาระบวนการจัดทำหลักสูตรท้องถิ่น เกี่ยวกับการรักษาคลองแสนแสบ โดยโรงเรียนและชุมชน

กิจกรรม :

- สำรวจการทำงานของครูที่ชุมชนศala แดงพบว่าขณะนี้ต้องมีการทำผลงานทางวิชาการ เช่น การทำวิจัยในชั้นเรียน ดังมีกิจกรรมจัดอบรมเชิงปฏิบัติการเรื่องวิจัยในชั้นเรียน 2 ครั้งคือ
 - เชิญวิทยากรบรรยายเรื่อง "แนวทางของการทำวิจัยในชั้นเรียน"
 - นำผลการจัดการเรียนหลักสูตรท้องถิ่นภาคเรียนที่ 1/2545 มาประเมินผล ซึ่งเป็นชั้นตอนแรกของการทำวิจัยในชั้นเรียนคือสำรวจการเรียนการสอนที่ผ่านมา จากนั้นตั้งวัตถุประสงค์แนวทางการแก้ไข และกำหนดวิธีประเมินผลในภาคเรียนที่ 2/2545 ต่อไป
- จัดอบรมเชิงปฏิบัติการเรื่อง "การจัดทำหลักสูตรท้องถิ่นชุมชนศala แดง" โดย รศ. ประวิทย์ แซ่เตีย จากมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ให้แก่ อาจารย์ใหญ่ ครุในโรงเรียนทั้งหมด ส่วนชาวบ้าน ซึ่งเปลี่ยนผ่านที่จะให้คำแนะนำแก่ชาวบ้านเข้ามาร่วมกำหนดเนื้อหาการเรียนซึ่งเป็นเรื่องใหม่ สำหรับโรงเรียนและชุมชนศala แดงมาก จึงนำร่องชาวบ้านด้วย นักวิจัยชาวบ้าน ได้แก่ อินม่าม สวัสดิ์ นิกาจี นายสมาน มะแฉและนายสอย ทับทิม

- ครูและชาวบ้าน ร่วมกันคิดการจัดทำศูนย์การเรียนรู้ที่ประกอบด้วยเนื้อหา วิถีชีวิตริมคลองแสนแสบเน้นของที่จับต้องได้ เช่น แบบจำลองชุมชน เครื่องมือเครื่องใช้ในการดำรงชีวิต หรือตัวอย่างเรือขนาดเล็ก เป็นต้น ส่วนเนื้อหาหลักคือ การนำเสนอหลักสูตรท้องถิ่นที่จัดขึ้นในภาคเรียนที่ 1/2545 และพัฒนาต่อในภาคเรียนที่ 2/2545

- ประเมินผล หลักสูตรท้องถิ่นในภาคเรียนที่ 1/2545 จากนักเรียนและชาวบ้าน

2. ศึกษากระบวนการสร้างความตระหนักรู้ในปัญหาการสร้างมลภาวะให้คลองแสนแสบ และการเกิดจิตสำนึกรักษาคลองแสนแสบอย่างยั่งยืนของชาวบ้านศาลาแดง

กิจกรรม :

- จัดกระบวนการกลุ่มการมองอนาคตต่อไป (Future Search Conference) ในกลุ่มผู้ใหญ่บุนหลักษณะที่ต้องการให้ชุมชนมองเห็นปัญหาของชุมชนและสิ่งแวดล้อมด้วยตัวเอง โดยเฉพาะที่เกี่ยวเนื่องกับคลองแสนแสบในประเด็นต่างๆ ตามกรอบความคิดของชาวบ้าน มิใช่กรอบความคิดของนักวิจัย

- จัดกิจกรรมละลายพฤติกรรมและสร้างจิตสำนึกที่ดีต่อสิ่งแวดล้อมในกลุ่มเยาวชน

- จัดกิจกรรม "นักนิเทศน์อยร้อยวิชาชีว์คลองแสนแสบ" ซึ่งมีกิจกรรมอยู่ 2 อย่าง ได้แก่ กิจกรรมการเป็นนักนิเทศน์อย ซึ่งมีทั้งเป็นนักหนังสือพิมพ์ชุมชน และเป็นนักจัดรายการวิทยุ ข่าว ส่วนอีกอย่างหนึ่งเป็นกิจกรรม "นักสืบสายนำ้" เพื่อสร้างจิตสำนึกให้เยาวชนรักษาคลองและแหล่งน้ำ

- จัดกิจกรรมดูงานให้ชาวบ้านเพื่อสร้างจิตสำนึกในการรักษาสิ่งแวดล้อม และเรียนรู้การจัดการความจนและกองทุนหมู่บ้าน โดยศึกษาดูงานเรื่องวนเกษตรและการจัดการความจน ที่บ้านผู้ใหญ่บุญลัษย์ เชื้อมฉลิม อำเภอสนมชัยเขต จังหวัดฉะเชิงเทรา ส่วนศึกษาเรื่องการจัดการกองทุนหมู่บ้าน และเปลี่ยนรีบูนรักบ้านอ่างเตย กิ่งอำเภอท่าตะเกียบ จังหวัดฉะเชิงเทรา

4. ศึกษามิติด้านอื่นๆ เช่น การจัดการทรัพยากร เศรษฐกิจ ศาสนา และองค์กรภายนอกที่มีผลต่อการเรียนรู้เรื่องจิตสำนึกรักษาคลองและหลักสูตรท้องถิ่น สังเกตการณ์ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในชุมชน (ไม่มีกิจกรรมของงานวิจัย)

ช่วงที่สอง 6 เดือนหลัง (กรกฎาคม – ธันวาคม 2545)
วัตถุประสงค์

1. ทดลองใช้หลักสูตรท้องถิ่นจบภาคเรียนที่ 1/2545 (10 ตุลาคม 2545)

2. ปรับปรุงหลักสูตรท้องถิ่นในช่วงปิดเทอม (11-31 ตุลาคม 2545) และนำหลักสูตรที่ปรับปรุงแล้วมาใช้ในภาคเรียนที่ 2/2545 (พฤษจิกายน 2545 – มีนาคม 2546) เรียกว่า “หลักสูตรของหนู”
3. มีการจัดนำ้งานวิจัยในชั้นเรียนมาใช้ประกอบการทำหลักสูตรท้องถิ่นสร้างศูนย์การเรียนรู้ที่จะมีประโยชน์ต่อคนในชุมชน และเครือข่ายชุมชนริมคลองแสนแสบอื่นๆ
4. ร่วมมือกับองค์กรภายนอกจัดกิจกรรมวันแม่ประจำปี (20 กันยายน 2545)
5. เพื่อประเมินผลหลักสูตรท้องถิ่น ศูนย์การเรียนรู้ สีอชุมชน รวมทั้งความร่วมมือระหว่างโรงเรียน ชุมชนและองค์กรภายนอก
7. เพื่อให้ได้ข้อสรุป เพื่อนำเสนอข้อมูลต่อสภาก.และสาธารณณะ ผลที่คาดว่าจะได้รับ
 1. ได้หลักสูตรท้องถิ่นที่ผ่านกระบวนการสำรวจการร่วมกันคิดระหว่างโรงเรียน ชุมชนและผู้เรียน ตลอดจนมีการปรับปรุงในระดับหนึ่ง
 2. ครูในพื้นที่มีผลงานส่วนบุคคลคืองานวิจัยในชั้นเรียนเสร็จ และมีผลงานของส่วนรวม คือ ร่วมกันทำหลักสูตรท้องถิ่นจนเสร็จ
 3. มีศูนย์การเรียนรู้ที่จะมีประโยชน์ต่อคนในชุมชน และเครือข่ายชุมชนริมคลองแสนแสบอื่นๆ
 4. องค์กรภายนอกเกิดความรู้สึกร่วมในการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น และสร้างศูนย์การเรียนรู้
 5. สร้างจิตสำนึกร่วมในการรักษาคลองแสนแสบให้แก่ชาวบ้านชุมชนศาลาแดง
 6. สรุปและเขียนผลการวิจัย

ช่วง 6 เดือนหลัง ทำกิจกรรมตามวัตถุประสงค์การวิจัย จำแนกได้ดังนี้

1. ศึกษาระบวนการถ่ายโอนภูมิปัญญาในการรักษาคลองแสนแสบ จากชุมชนกลมารุลิสลาามมาสู่ชุมชนศาลาแดง

กิจกรรม :

 - เชิญนายวินัย สะมะอุน อิหม่ามมัสดิกมาลุลิสลาาม บรรยายให้นักเรียน เรื่อง ศาสนาอิสลามกับการรักษาคลองแสนแสบ ในหลักสูตรท้องถิ่นหน่วยที่ 3 ศาสนาและวัฒนธรรม ในภาคเรียนที่ 2/2545
2. ศึกษาระบวนการจัดทำหลักสูตรท้องถิ่น เกี่ยวกับการรักษาคลองแสนแสบ โดยโรงเรียนและชุมชน

กิจกรรม :

- ดำเนินการสอนหลักสูตรท้องถิ่น "เรือกับวิถีชีวิตของชุมชนศาลาแดง" ในภาคเรียนที่ 1/2545 ต่อ
 - เชิญวิทยากรเพื่อแนะนำเทคนิคการประเมินผลความรู้ และเจตคติของนักเรียนจากการสอนหลักสูตรท้องถิ่นในภาคเรียนที่ 1/2545 และมีประโยชน์ต่อขั้นการสำรวจข้อมูลเพื่อการทำวิจัย ในชั้นเรียนในภาคเรียนที่ 2/2545 ควบคู่ไปกับการจัดทำหลักสูตรท้องถิ่นภาคเรียนที่ 2/2545 ชื่อ "หลักสูตรของหนอง" เนื่องจากเน้นการมีส่วนร่วมของนักเรียนในขั้นตอนที่สูงขึ้นคือการร่วมคิด
 - ครุสสอนหลักสูตรท้องถิ่นที่ปรับปูนภาคเรียนที่ 2/2545 ด้วยหลักสูตรของหนอง โดยมี กิจกรรม หลักสูตรของหนอง ประกอบด้วยสิ่งที่หนองอยากรู้ และสิ่งที่หนองอยากรู้ให้ครุสอน โดยวิทยากร อาจารย์ประสาน แสงไฟบูล์ และอาจารย์ดำรง สุภาชนิช แห่งค่ายวิทยาศาสตร์ทางทะเล ตำบล แสมสาร อำเภอสัตหีบ จังหวัดชลบุรี
 - ขยายแนวทางหลักสูตรของหนองที่เข้ามายังเฉพาะ เป็นค่ายแพรกในรายวิชาอื่น เช่น วิชาเกษตร วิชาวิทยาศาสตร์ วิชาการงานพื้นฐานอาชีพ (กพอ.)
 - * วิชาเกษตรให้นักเรียนได้เรียนนอกสถานที่ กับผู้รู้ในชุมชน เริ่มจาก "เกษตร อินทรีย์" กับคุณดิสทัต ใจนันลักษณ์ แห่งสวนดวงตะวัน และ "เกษตรธรรมชาติ" กับคุณประเสริฐ สุขดาวรและคุณโนนี พ斐กິฟິນ แห่งชุมชนเกษตรธรรมชาติหน่องจอก
 - * วิชาวิทยาศาสตร์ ด้วยกิจกรรม "การตรวจคุณภาพน้ำ" โดยคุณจริรัตน์ ปราแก้ว แห่งกองจัดการคุณภาพน้ำ สำนักการระบายน้ำ กทม.
 - * วิชาการงานพื้นฐานอาชีพ (กพอ.) รวมกับหน่วยที่ 6 สิ่งประดิษฐ์เกี่ยวกับเรือ โดยการทำ "เรือจิ๋ว" วิทยากรคือคุณสุกร วิบูลกิจธนกรและคณะ แห่งพิพิธภัณฑ์เรือจิ๋ว จำกัด
 - ครุจัดเตรียมการประเมินผลหลักสูตรท้องถิ่นภาคเรียนที่ 2/2545 ชุดหลักสูตรของหนอง
 - นักวิจัยทำแบบประเมินผลหลักสูตรท้องถิ่นในภาพรวมทั้ง "เรือกับวิถีชีวิตของชุมชน ศาลาแดง" กับ "หลักสูตรของหนอง" ต่อนักเรียน ครุและชาวบ้าน
 - สรุปประเมินผล เตรียมหลักสูตรท้องถิ่นที่ต่อเนื่องในภาคเรียนถัดไป เป็นการร่วมมือ กับชุมชนเกษตรธรรมชาติหน่องจอก เน้นการศึกษาเรื่องเกษตรธรรมชาติเพื่อการรักษา ระบบนิเวศน์
3. ศึกษาระบวนการสร้างความตระหนักรู้ในปัญหาการสร้างมลภาวะให้คล่อง แสลงแสบ และการเกิดจิตสำนึกรักษาคลองแสลงแสบอย่างยั่งยืนของชาวบ้านศาลาแดง
- กิจกรรม :**
 - จัดงานวันแม่ (12 สิงหาคม 2545) เริ่มด้วยการประชุมครุ และกำหนดกิจกรรมที่เกี่ยวกับ

คลองแสนนและ โดยนำไปแทรกในรายวิชาที่จะโยงเรื่องแม่กับการสร้างจิตสำนึกให้รักษาคลองแสนนและ ส่วนรูปแบบกิจกรรมในวันงานมีหลากหลาย เช่น พิธีกรร่วมวันแม่ การแข่งขันการตอบคำถามและร้องเพลง การแสดงบันเทิง นิทรรศการ เป็นต้น

- จัดงานวันอนุรักษ์คุคลอง แห่งชาติ (20 กันยายน2545) ร่วมกันระหว่างองค์กรภายในได้แก่ ชาวบ้าน โรงเรียน และองค์กรภายนอก ได้แก่ สำนักงานกรุงเทพมหานคร เขตหนองจอก และชุมชนรวมใจก้าวเดินรักษ์ต้นไม้ มน้ำลำคลองและสิ่งแวดล้อม สถาบันราชภัฏจันทรเกษม สถาบันราชภัฏพระนคร วิทยาลัยพลศึกษาชลบุรี โดยโรงเรียนและมัสยิดให้สถานที่ในการจัดงานและมีการนำเสนอผลงานหลักสูตรท่องถิ่น “เรือกับวิถีชีวิตของชุมชน” และนำเสนอแบบจำลองชุมชนศาลาแดง ในงานนิทรรศการ

- จัดกิจกรรมวันพ่อ (5 มีนาคม 2545) โดยโยงกิจกรรมวันพ่อกับการรักษาคลองแสนนและ

- สร้างภาพโยงการรักษาแหล่งน้ำที่นอกเหนือจากคลองแสนนและ ที่เป็นแหล่งน้ำในชุมชน เพื่อสร้างจิตสำนึกระหว่างน้ำที่ต้องดูแลรักษาในระดับที่กว้างขึ้น ด้วยการจัดค่ายเยาวชนรักษ์ทะเล ที่ค่ายวิทยาศาสตร์ทางทะเล ตำบลแสมสาร อำเภอสัตหีบ จังหวัดชลบุรี

- นำชาวบ้านดูงานเพื่อสร้างมูลค่าเพิ่มให้กับคลองแสนนและ ด้วยแนวทางการพัฒนาของชุมชนที่อยู่ริมแม่น้ำ เช่น ที่ตลาดน้ำวัดดอน hairy ริมแม่น้ำนนนครชัยศรี ทำเป็นสถานที่ท่องเที่ยว และดูงานกิจกรรมการเพาะเต็ตและการแปลงรูป ของกลุ่มเห็ดอร่อยญี่ปุ่น จังหวัดนครปฐม

- ดูงานเรื่องการรักษาสิ่งแวดล้อมจากการทำเกษตรกรรมชาติ ที่วิทยาลัยเกษตรกรรมของโยธา

- ศึกษากิจกรรมของชุมชนเกษตรธรรมชาติหน่องจาก ที่จัดงานร่วมกับกลุ่มทำวิจัยเรื่องชีวันธุกรรมจากจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

- ศึกษากิจกรรมของภาคเอกชนเพื่อการพัฒนา ที่สวนดวงตะวันในการทำเกษตรอินทรีย์

4. ศึกษามิติด้านอื่นๆ เช่น การจัดการทรัพยากร เศรษฐกิจ ศาสนา และองค์กรภายนอกที่มีผลต่อการเรียนรู้เรื่องจิตสำนึกรักษาคลองและหลักสูตรท่องถิ่น กิจกรรม :

- ศึกษากิจกรรมการประชุมของชาวบ้าน เกี่ยวกับกองทุนหมู่บ้าน
- ศึกษากิจกรรมการจัดงานเลี้ยงน้ำชาที่ทำร่วมกันระหว่างโรงเรียนกับชุมชน เพื่อหาทุนสร้างห้องคอมพิวเตอร์และศาลาการเรียนรู้ของโรงเรียนสู่ศาลาแดง
- ศึกษาการจัดงานของชุมชนเกษตรธรรมชาติหน่องจาก

การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับการศึกษาด้วยการสร้างจิตสำนึกรักษาคลองแสนแสบ ใช้รูปแบบ

1. การจำแนกและจัดระบบ (Typology and Taxonomy) มีการจำแนกข้อมูลออกเป็น 2 ประเภท ได้แก่ จำแนกประเภทของปรากฏการณ์ (Typology) และเป็นเหตุการณ์ต่างๆ ในรอบปี และจำแนกระบบข้อมูลแบบที่มีความสัมพันธ์ (Taxonomy) เช่น ดูความสัมพันธ์ระหว่างกิจกรรม กับวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้

2. การตีความหมายของข้อมูล (Interpret Data) โดยการตีความหมายด้วยการแปลความหมายตามที่ได้ศึกษาในการบททวนวรรณกรรม ตั้งแต่บทที่ 2 ถึงบทที่ 7 นอกจากนี้อาจมีบางส่วนที่ไม่สามารถอธิบายด้วยทฤษฎีเดิม ต้องใช้การอธิบายตามปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น

3. การนำเสนอข้อมูล ใช้การนำเสนอข้อมูลด้วยวิธีพรรณนา

ตอนที่ 2

ผลการวิจัย การวิเคราะห์ สรุปและเสนอแนะ

ในตอนที่ 2 ประกอบไปด้วย 2 ส่วนใหญ่ๆ ได้แก่ ส่วนแรกเป็นผลการวิจัยซึ่งจะตอบวัดดูประสิทธิ์ทั้ง 4 ข้อ ได้แก่ กระบวนการถ่ายโอนภูมิปัญญาในการรักษาคลองแสนแสบ จากชุมชน gamma ลูกอิสลาม Majority ชุมชนศาลาแดง กระบวนการทำหลักสูตรห้องถินที่สร้างจิตสำนึกในการรักษาคลองแสนแสบ กระบวนการสร้างความตระหนักในปัญหาคลองแสนแสบและการสร้างจิตสำนึกในการรักษาคลองแสนแสบอย่างยั่งยืน และมิติอื่นที่มีผลต่อกระบวนการสร้างจิตสำนึกในการรักษาคลอง และหลักสูตรห้องถิน โดยให้นำหนักในบทที่กล่าวถึงกระบวนการทำหลักสูตรห้องถินเนื่องจากเป็นประเด็นการวิจัยหลักของการศึกษารังนี้ ในส่วนหลังเป็นการวิเคราะห์ สรุปและเสนอแนะ ดังนี้

บทที่ 8 กระบวนการถ่ายโอนภูมิปัญญาในการรักษาคลองแสนแสบ จากชุมชน gamma ลูกอิสลาม Majority ชุมชนศาลาแดง

บทที่ 9 กระบวนการทำหลักสูตรห้องถินที่สร้างจิตสำนึกในการรักษาคลองแสนแสบภาคเรียนที่ 1 ปีการศึกษา 2545

บทที่ 10 กระบวนการทำหลักสูตรห้องถินที่สร้างจิตสำนึกในการรักษาคลองแสนแสบภาคเรียนที่ 2 ปีการศึกษา 2545

บทที่ 11 กระบวนการสร้างความตระหนักในปัญหาคลองแสนแสบและการสร้างจิตสำนึกในการรักษาคลองแสนแสบอย่างยั่งยืน

บทที่ 12 มิติอื่นที่มีผลต่อกระบวนการสร้างจิตสำนึกในการรักษาคลอง และหลักสูตรห้องถิน

บทที่ 13 สรุป และเสนอแนะ

บทที่ 8

กระบวนการถ่ายโอนภูมิปัญญาในการรักษาคลองแสนแสบ

ในการศึกษาเรื่องกระบวนการถ่ายโอนภูมิปัญญาในการรักษาคลองแสนแสบ จากชุมชนมาลูลอسلامซึ่งเป็นที่ยอมรับในวงกว้างว่า สามารถรักษาคลองแสนแสบได้ด้วยตัวชาวบ้านเอง ไปสู่ชุมชนศาลาแดงซึ่งมีลักษณะทางกายภาพและลักษณะของประชากรที่คล้ายกัน และอยู่ในพื้นที่ที่ไม่ห่างกันมากคือจากเขตคลองสามวา นายยงเขตหน่องจาก ซึ่งต่างก็ตั้งริมคลองแสนแสบเช่นเดียวกัน การศึกษาเรื่องการถ่ายโอนภูมิปัญญาระหว่างชุมชน เพื่อดูความเป็นไปได้ว่าสามารถทำได้มากน้อยเพียงใด ภายใต้ปัจจัย เงื่อนไขใด ก่อนที่จะดูกระบวนการถ่ายโอนควรศึกษาถึงสภาพพื้นฐานของแต่ละชุมชนในการดูแลคลองแสนแสบ เสร็จจึงดูกระบวนการที่ทีมวิจัยได้กำหนดให้เกิดสภาพของการถ่ายโอนขึ้น

1. ชุมชนศาลาแดง

ชุมชนศาลาแดงมีสภาพพื้นฐานในการดูแลคลองแสนแสบ รวมถึงลักษณะโดยทั่วไปของชุมชน เช่น โครงสร้างอำนาจในชุมชน การอบรมสมาชิก การสร้างจิตสำนึกสาธารณะในการรักษาคลองแสนแสบ เป็นต้น

1.1 สภาพน้ำและการดูแลคลองแสนแสบ คุณภาพน้ำที่ดูด้วยตาเปล่า บริเวณชุมชนศาลาแดงมีลักษณะที่เป็นสีน้ำตาล มีผักตบชวาประปราย ส่วนการดูแลคลองแสนแสบ เนื่องจากชาวบ้านละแกวนี้จำเป็นต้องใช้ประโยชน์ในชีวิตประจำวัน ทั้งการอุปโภคและบริโภค ดังนั้นชาวบ้านส่วนใหญ่ได้ดูแลรักษาคลองในลักษณะหน้าบ้านใคร ใครทำ แต่ถ้าบางครั้งที่มีภาระกิจมาก ทำให้หน้าและผักตบชวาขึ้นเกือบเต็มคลองในตอนนั้นชาวบ้านจะระดมช่วยกัน พัฒนา แต่หลังจากปี พ.ศ.2537 ที่สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารีเสด็จประพาสคลองแสนแสบ จึงได้มีการกำจัดหน้าและผักตบชวาครั้งใหญ่ วันพีชจึงหมดไป แต่ในฤดูกาลที่มา เช่น ช่วงหัวน้ำข้าว ชาวนาจะปล่อยน้ำจากนา และในช่วงที่ฝนตก น้ำจากนาจะไหลลงในคลอง ทำให้สารเคมีจากยากำจัดศัตรูพืช หรือกำจัดหอยเชอร์รีดอนจะล้างลงสู่คลองแสนแสบ ทำให้สัตว์น้ำตายจำนวนมาก

1.2 การใช้ประโยชน์จากการคลองแสนแสบ

เนื่องจากคลองแสนแสบคือหัวใจของชุมชนศาลาแดง ชาวบ้านย่อมต้องใช้ประโยชน์จากการคลองแสนแสบในชีวิตประจำวันทุกหลังคาเรือน เนื่องจากในชุมชนนี้ไม่มีน้ำประปา มีเฉพาะน้ำบาดาลที่จะขาดเฉพาะบ้านที่มีรูประปา น้ำ ประโยชน์ใช้สอยตั้งแต่การอุปโภคบริโภค คือใช้อบนำ ล้างภาชนะ ซักผ้า ลดน้ำดันไนโตริก การใช้ คือ ตักน้ำในคลองมาใส่ภาชนะทิ้งไว้แล้วนำสารส้มมาแกงก่อนแล้วจึงนำไปให้น้ำตกลง

ตະກອນກ່ອນແລ້ວໃຫ້ໜຸ້ງຂ້າວໄດ້ ນອກຈາກນີ້ຢັງໃຫ້ຄລອງແສນແສບໃນກາຮສັງຈະໄປນາ ທີ່ຈະມີເພີຍ 2-3 ບ້ານເທົ່ານັ້ນເພຣະສາມາຮຖາໃຫ້ຕົນທີ່ຂາບຄລອງທັ້ງສອງຝ່າຍສະດວກມາກກວ່າ

ໃນເວລາເຢັນຫຼັງຈາກລັບຈາກທຳການຫີ່ອກລັບຈາກໄວ່ຈາກນາ ທ່ານບ້ານມັກຈະນັ່ງພັກຜ່ອນທີ່ສາລາວິມຄລອງແສນແສບໃນບ້ານຂອງຕົນ ຮ່ອມາຊູມນຸມທີ່ສາລາຫ້າມສົມບົດ

ກາຮຈັບສັດນຳໃນຄລອງ ທ່ານບ້ານຈະມີເຄື່ອງມື້ອ ໃນກາຮປາລາທັ້ງສຸມ ແລ້ວ ເບີດ ແລະຍອເພື່ອນມາເປັນຄາຫາ ນອກຈາກນີ້ຢັງໃຫ້ນຳໃນຄລອງໃນກາຮເລື່ອງສັດວ ເຊັ່ນ ເບີດ ໄກ່ ແລະບາງບ້ານ ຫຼຸດບ່ອເລື່ອງປລາດ້ວຍ

1.3 ກາຮທຳລາຍຄລອງແສນແສບ ສິ່ງທີ່ທຳໃຫ້ຄລອງແສນແສບລະແກນນີ້ເສີຍມາກທີ່ສຸດຄືອກາຮທຳນາ ໂດຍໃນຊ່ວງເດືອນພົຖະກາມ-ມົງນາຍຸນ ທ່ານຈະປລ່ອຍນຳໃນນາລັງຄລອງ ທີ່ນຳດັ່ງກລ່າວ ຈະຫະສາຣອິນທີ່ຢືນຕ່າງໆ ຕລອດຈານ ເສີ່ງໃປໄມ້ຕ່າງໆ ລົງຄລອງ ທຳໃຫ້ເພີມສາຣອິນທີ່ຢືນໃນຄລອງ ຈົນເກີນຄວາມສາມາຮຖາທາງຮຽນໝາດຕີໃນກາຮຍ່ອຍສລາຍ ນອກຈາກນີ້ໃນຊ່ວງທີ່ຕັ້ນຂ້າວໂດໄດ້ປະມານ 1 ເດືອນ ທ່ານຈະອື່ນຍາກ່າຍອຍເຊວ່າ ແລະໄສ່ປູ່ຍ ເມື່ອຝັນຕກະໜະ ເຄາສາຣເຄມີ່ ແລ້ວນີ້ລັງໄປໃນຄລອງອີກ ທຳໃຫ້ສັດວນຳຕາຍຈຳນວນມາກເປັນປະຈຳເກີບທຸກປີ

ສ່ວນນຳເສີຍຈາກຄວາມເວົ້ອນ ບາງບ້ານທີ່ສູ້ານະຍາກຈຸນ ເມື່ອອາບນຳ ລ້າງຈານ ຫັກຜ້າ ໃນຄລອງເລຍທຳໃຫ້ສາຣເຄມີ່ຕ່າງໆ ຮວມທັ້ງເສີ່ງອາຫາຮລັງຄລອງທັ້ງໝົດ ແຕ່ສ່ວນໃໝ່ຈະສູນນຳຈາກຄລອງໄປໃຫ້ໃນບ້ານເວົ້ອນບຣິວັນຫຼັງບ້ານ ເມື່ອໃຫ້ເສົ່ງແລ້ວຈະປລ່ອຍນຳລັງທີ່ພື້ນດິນໄມ້ໄດ້ຕ່ອທ່ອລັງຄລອງ

ຈາກກາຮສັງເກດພບວ່າ ຕາມບ້ານເວົ້ອນຕ່າງໆ ມີຫລາຍບ້ານທີ່ກອງຂະຍະໄວ້ທ່ານບ້ານວິມຄລອງໃນຊ່ວງໜ້າແລ້ງນຳໃນຄລອງຈະແໜ່ງ ທ່ານບ້ານປະສົບປ່ຽນຫາເຮືອກາຮສູນນຳໄປໃຫ້ໃນກາຮທຳນາ ທຳໃຫ້ປົມານນຳມື້ອຍ ໂອກສທິ່ນໜ້າຈະເສີຍເກີດຂຶ້ນ່າຍ

1.4 ໂຄງສຮ້າງຈຳນາຈຂອງຊຸມໜີ

- **ດ້ານອອກປະກາຊັນ ຊຸມໜີທີ່ນີ້ເປັນຊຸມໜີດັ່ງເດີມ ມີທັ້ງໄທຍມຸສລິມແລະໄທຍພຸທຣອອກປະກາຊັນທີ່ນີ້ເຂັ້ມແຂງພອສນຄວາມ ມີຜູ້ນຳທີ່ເປັນທາງກາຮທາງກາຮປາກຄອງຄືອຸ່ນໃໝ່ໃໝ່ບ້ານ ແລະຜູ້ນຳທີ່ໄມ້ເປັນທາງກາຮ ໄດ້ແກ່ ອິ່ມມ່າມຫີ່ອຸ່ນນຳທາງສາສນາປະຈຳມັກສົມຍາຫານຸດິນ ທີ່ມີບໍບາຫຸໃນກາຮຮັມພຸລົມກາກກ່າວ່າຜູ້ໃໝ່ບ້ານ ນອກຈາກນີ້ຢັງມີແກນນຳຂອງໝາຍຮ່າງຕະຫຼາດຫົວໜອງຈາກ ທີ່ມີອີທີ່ພົດຕ່ອງຄວາມຄືດໃນກາຮຮັມກ່າວ່າສິ່ງແວດລ້ອມດ້ວຍກາຮທຳເກີດຕະຫຼາດຫົວໜອງຈາກ ກາຮຮັມຕັ້ງກັນຂອງຈາກບ້ານມີບ້ານນີ້ຂຶ້ນອູ້ກັບລັກຜະນະຂອງກິຈກາຮ ອຍ່າງໄກກົດຕາມຈະມີຫາວັນທີກະຕືອງວ່າຈາກບ້ານທີ່ກະຕືອງວ່າຈາກບ້ານນີ້ປະມານ 10 ດວຍຕົວຢ່າງ ປົນຕົວໄທຍມຸສລິມທີ່ໃຫ້ຄວາມຮ່ວມມືກັບກິຈກາຮຂອງຊຸມໜີມາໂດຍຕລອດ ສ່ວນຄົນໄທຍພຸທຣຍັງມີສ່ວນຮ່ວມໃນກິຈກາຮຂອງຊຸມໜີນື້ອຍ ອາຈານເນື່ອງດ້ວຍສ່ວນໃໝ່ມີສູ້ານະຍາກຈຸນຈຶ່ງ ຕ້ອງທຸ່ມເວລາໄປກັບກາຮທຳກິນຫາອູ້ ໂຮງເຮັຍນມີສ່ວນໃນກາຮຮັມຄອຍ່າງມາດໂດຍເພັະຜູ້ປັກຄຣອນນັກເຮັຍແຕ່ສ່ວນໃໝ່ເປັນກິຈກາຮຂອງໂຈງເຮັຍ ເຊັ່ນ ກາຮຈັດວັນແມ່ ເປັນຕົ້ນ ສ່ວນຫາກເປັນກາຮທຳຫຼຸດເຂົ້າໂຈງເຮັຍ ຕ້ອງຂຶ້ນອູ້ກັບຄວາມສາມາຮຖາແລະຄວາມສົ່ມພັນນີ້ທີ່ອາຈາຍໃໝ່ມີຕ່ອງຊຸມໜີ**

ผู้นำชุมชนที่มีอิทธิพลต่อความคิดของคนในชุมชนคือ นายสวัสดิ์ นิกาจิ อิหม่ามแห่ง มัสยิด “อาชานุดิน” ซึ่งเป็นผู้ที่มีลักษณะเคร่งขรึม ซ่างคิด ความสัมพันธ์กับชุมชนดีพอสมควร เนื่องจากมีเครื่องถวายในชุมชนในขณะเดียวกันตำแหน่งอิหม่ามก็ต้องมีการลงสมัครแข่งขันกัน จึง บางครั้งดูเหมือนจะแบ่งเป็นฝ่ายเป็นฝ่าย ซึ่งเป็นเรื่องปกติในชุมชน แต่เมื่อมีปัญหาหรือการต้องการ ความร่วมมือกันก็จะรวมกันได้อย่างดี แต่ลักษณะที่สำคัญของอิหม่ามคือเครื่องศาสนา สังเกตจาก ไม่ว่าจะมีภารกิจที่ไหนอย่างไร เมื่อถึงเวลาของภาระหน้าดจะนำสมาชิกในชุมชนละหมาดตาม เวลา

นอกจากนี้ยังมีนายสอย ทับทิม เป็นคนที่กล่าวไทยพุทธด้วยกันให้ความเชื่อถือ เป็นคนที่มี ให้ความร่วมมือกับส่วนรวมเป็นอย่างดี ไม่ว่าจะเป็นกิจกรรมของโรงเรียนหรือกิจกรรมของชุมชน

- **ด้านรูปแบบความสัมพันธ์ของสมาชิกในชุมชน** ชาวบ้านในชุมชนคลาดแสลง ทั้ง ไทยพุทธและไทยมุสลิมมีความสัมพันธ์กันเชิงเครื่องถวาย ให้ความช่วยเหลือกัน บางครั้ง ชาวไทยพุทธก็แต่งงานกับชาวไทยมุสลิม ดังนั้นความสัมพันธ์จึงไม่เป็น แบบฝักฝ่าย ชาวไทย มุสลิมในชุมชนเป็นตระกูลตั้งเดิมตั้งแต่พยพมาจากการเดินทาง ให้ ในการ แต่งงานกันในตระกูล ความสัมพันธ์จึงเป็นแบบเครื่องถวายในขณะที่ชาวไทยพุทธจะมี ศกุล ทับทิม มิงมาตร ปานแก้วรัศมี และสามเสือ อยู่กันในชุมชนคลาดแสลงมานาน ความสัมพันธ์มี การช่วยเหลือกันมีความสัมพันธ์เป็นแบบเครื่องถวายตั้งแต่กัน

ชาวบ้านมีฐานะต่างกัน หากเป็นชาวไทยมุสลิมจะมีฐานะค่อนข้างดีมีอาชีพทำนาแต่เมื่อ ที่ดินเป็นของตัวเอง ต่างกับชาวไทยพุทธมีฐานะยากจนที่ต้องเข้าที่นาจากนายทุนโดยให้ค่าตอบ แทนเป็นข้าว 10-15 ถัง กล่าวได้ว่าความสัมพันธ์ระหว่างชาวนาที่เป็นไทยพุทธกับนายทุนเป็น ความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์

นอกจากนี้ชาวไทยมุสลิมเมื่อมีปัญหาใดๆ ส่วนใหญ่จะปรึกษากับอิหม่ามซึ่ง นายสวัสดิ์ นิกาจิ ชาวไทยพุทธปรึกษานายสอย ทับทิม ส่วนเรื่องเกี่ยวกับการเกษตร จะเป็นชาวบ้านด้วย กันซึ่งมีความรู้เรื่องการเกษตรอย่างดี คือ นายอุดร มะแฉ นายสนาน มะแฉ นายชอลี อี มะแฉ รวมทั้งแก่นนำชุมชนเกษตรรวมชาติหนองจอก ได้แก่ นายโนรี แฟฟิกฟัน และนายประเสริฐ ศุข ถาวร ต่างก็เป็นผู้นำที่ไม่เป็นทางการเกี่ยวกับการเกษตร

1.5 การอบรมลูกหลาน ชุมชนคลาดแสลงเป็นชุมชนชนบท ลักษณะของครอบครัวมี ลักษณะรวม เป็นอิสลามร้อย 60 ชุมชนพุทธร้อยละ 40 ภายในครอบครัวมีทั้งพ่อ แม่ และญาติผู้ ใหญ่ ที่ช่วยกันอบรมกล่อม gelela ลูกหลานในบ้านให้เป็นเยาวชนที่ดี มีความเข้มแข็งและดังใจ เรียนหนังสือ

วิธีการอบรมมีทั้งการอบรมกล่าวหรือสังการ รวมทั้งช่วยกันทำงาน เช่น พ่อ แม่ ลูก ช่วย กันขายของ ช่วยกันทำสวน ช่วยกันทำความสะอาดบ้าน เป็นต้น

นอกจากนี้ ยังใช้กิจกรรมด้วยร่วมกันทำงาน เช่น พ่อ แม่ ลูก ช่วยกันทำสวน ซึ่งทำให้ลูกเกิดการเรียนรู้จากการปฏิบัติ ในชุมชนศala แดงคนในครอบครัวมีความใกล้ชิดกันมาก

1.6 การปลูกผึ้งเรื่องจิตสำนึกสาธารณะ ชุมชนมีการสร้างจิตสำนึกสาธารณะ ด้วยวิธีการร่วมกันพัฒนาคลองแสนแสบ เพราะก่อนปี 2537 คลองเต็มไปด้วยผักตบชวาและหญ้ารุกข์เข้าไปในคลองหลังจากนั้นทุกวันที่ 20 กันยายน วันอนุรักษ์รักษาคุณลองแห่งชาติ ชาวบ้านจะหยอดงานเพื่อมาช่วยกันลอกคลอง ทำให้เกิดจิตสำนึกในการรักษาคลองมากขึ้น นอกจากเหตุการณ์ที่สำคัญคือ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา สยามบรมราชกุมารีได้เสด็จประพาสคลองแสนแสบทำให้ชาวบ้านเห็นคุณค่าของคลองแสนแสบมากยิ่งขึ้นดังที่นายสอย ทับทิมกล่าวว่า “คลองแสนแสบเป็นคลองพระเทพฯ พระเทพเสด็จฯ มา”

นอกจากนี้การสร้างจิตสำนึกต่อคลองทำได้โดยนีกถึงประโยชน์ของคลองแสนแสบและจากการอนุรักษ์คลองแสนแสบด้วยกิจกรรมการพัฒนาคลองแสนแสบร่วมกัน ดังคำพูดที่ว่า

“การพัฒนาคลองแสนแสบ...ที่เอาหญ้าขึ้นจากลำประโถง โดยบอกชาวบ้านแต่ละคนว่า ไม่ให้หญ้าค้าปิดริมคลอง...ปัญหาที่เกิดขึ้น จะเชิญชวนกัน ลูกบ้านทำกันเองโดยวิถีน้ำเข้ามา เราช่วยกันเอง ไม่ต้องให้เขตช่วย...”¹

ดังนั้นจะเห็นว่าชุมชนศala แดงมีแนวโน้มที่มีการพัฒนาคลองแสนแสบได้ดี เพราะชาวบ้านได้รับการปลูกจิตสำนึกให้รักษาคลอง และมีการพัฒนาร่วมกันทุกวันที่ 20 กันยายน ของทุกปี

2. ชุมชนกماลุลิอิสลาม

ชุมชนกماลุลิอิสลาม มีสภาวะพื้นฐานในการดูแลคลองแสนแสบ รวมถึงลักษณะโดยทั่วไปของชุมชน เช่น โครงสร้างอาชญากรรมในชุมชน การอบรมสมาชิก การสร้างจิตสำนึกสาธารณะในการรักษาคลองแสนแสบ เป็นต้น

2.1 สภาพน้ำและการดูแลรักษาคลองแสนแสบ คุณภาพน้ำตลอดแนวคลองในชุมชน แห่งนี้อยู่ในสภาพดีถึงดีมากเห็นได้จากการที่ปลาที่ต้องอยู่ในน้ำสะอาดอย่างปลาตะเพียนหรือชาติ กม/o อยู่มากในบริเวณนี้ และเมื่อปี พ.ศ. 2540 กรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อมได้มาตรวจสภาพน้ำ ปรากฏว่ามีค่าออกซิเจนถึง 6.6 ซึ่งสูงกว่าค่ามาตรฐาน (เกณฑ์มาตรฐานคือ 2 ขึ้นไป) นอกจากนี้ชาวบ้านยังมีความหวังเห็นและอนุรักษ์รักษาสภาพคลองให้คงอยู่ในสภาพเดิม มีการรวมตัวกันตั้งเป็นชุมชนพัฒนาคลองแสนแสบและชาวบ้านจะมาร่วมกิจกรรมการพัฒนาคลอง เช่น กำจัดผักตบชวาและไม้ทึบของเสียหรือสิ่งปฏิกูลลงในคลองอยู่เป็นประจำ ซึ่งเป็นการจัดการทรัพยากรน้ำในด้านการอนุรักษ์ ส่วนในด้านการใช้ประโยชน์และการทำลายคลองแสนแสบมีดังนี้

¹ สอย ทับทิม, สมภาษณ์, 14 มีนาคม 2542

2.2 การใช้ประโยชน์จากคลองแสนแสบ ชาวบ้านแถบนี้ใช้น้ำในการประกอบอาชีพ ได้แก่ ทำนา ทำสวนชุดป่าเลี้ยงปลาและการเลี้ยงปลาในกระชัง ใช้ชักเสือผ้า ลังภาชนะรดน้ำต้นไม้ผักสวนครัวและสวนสมุนไพรริมคลอง การดึงน้ำไปใช้จะใช้เครื่องสูบน้ำผ่านท่อพลาสติกไปเก็บไว้ในถุงหรือถังและใช้ตามบ้านเรือน

2.3 การทำลายคลองแสนแสบ พบร่วมน้ำเสียที่หลุดจากบ้านเรือน ส่วนมากจะปล่อยลงดินไม่เห็นทางระบายน้ำลงในคลองโดยตรง บางบ้านอยู่ติดคลองซ้ายก็ปล่อยน้ำลงคลองซ้ายเหล่านั้น แต่อย่างไรก็ตามก็ไม่มีทางระบายน้ำตามหลักสุขาภิบาล น้ำที่ใช้แล้วไม่มีระบบบำบัดน้ำเสีย ไม่มีบ่อกำจัดไขมัน

ในปี พ.ศ. 2538 บริษัทชั้นนำญี่ปุ่น เออร์แซล อีเลคทริค จำกัด ซึ่งตั้งอยู่ริมคลองแสนแสบ ในนิคมอุตสาหกรรมบางชัน มีนบุรี ได้ปล่อยน้ำเสียจากโรงงานลงคลองทำให้ปลาในกระชังของชาวบ้านตายจนเกือบหมด น้ำใช้ไม่ได้

ตั้งแต่ปี 2530 เป็นต้นมา มีบ้านจัดสรรเกิดขึ้นหลายโครงการริมถนนประชารัฐฯ บ้านกฤษฎากรได้ปลูกสร้างบ้านจัดสรร โดยตามลำร่างสาธารณะ(คลองกามลุล) บางส่วน (คลองกามลุล) เชื่อมต่อคลองแสนแสบที่ด้านข้างมัสยิดกามลุล อิสลาม ทำให้น้ำไม่หมุนเวียน เกิดน้ำนิ่งและเน่าในที่สุด นอกจากบ้านจัดสรรในเขตนี้ถ้าเป็นหมู่บ้านเก่าๆ จะไม่มีการบำบัดน้ำเสียก่อนปล่อยลงคลอง แต่หมู่บ้านที่สร้างใหม่ขนาดใหญ่บางโครงการจะมีระบบบำบัดน้ำเสียด้วย

เกษตรกรที่ทำงานในชุมชนนี้มีไม่มากนัก ชาวนาส่วนใหญ่ยังใช้สารเคมีพวงຍາทา ยาฆ่าแมลง เช่น

2.4 โครงการสร้างอาชญาของชุมชน

- **ด้านองค์กรประชาชน** จากความเห็นของชุมชนแห่งนี้ เกือบทั้งหมดของชุมชนเป็นชุมชนดังเดิมที่มีการพยายามตั้งแต่อดีตสมัยรัชกาลที่ 1 ประชาชนจึงมีความผูกพันกันอย่างหนึ่งแน่น ชุมชนนี้เกือบทั้งหมดเป็นชาวไทยมุสลิมและมักเป็นเครือญาติกัน การรวมตัวกันเกิดจากจิตสำนึกในการที่รักษาและพัฒนาท้องถิ่นของตนเอง โดยมีหวังสิ่งของตอบแทนโดยมีอิหม่ามแห่งมัสยิดกามลุล อิสลามเป็นศูนย์รวมดังที่นายวินัย สะสมอนุ อิหม่ามของมัสยิดแห่งนี้ได้กล่าวถึง การร่วมกันไม่ให้ความจับปลาที่เลี้ยงอยู่ในกระชังของมัสยิดเลี้ยงว่า

"...ชาวบ้านจะผลัดเวรกันมาดูปลาในกระชังทุกคืน เพราะไม่ต้องการให้ความชั่วโมย ชาวบ้านเข้ามาทำกันเองไม่ได้มีค่าตอบแทนใด ๆ ..."

องค์กรประชาชนที่นี่เข้มแข็งมาก ได้คิดสร้างสรรค์การพัฒนาด้วยตัวเองโดยไม่หวังพึ่งพาภาครัฐ เนื่องจากการเลี้ยงปลาในกระชังซึ่งเป็นวิธีคิดของชาวบ้านว่า ที่เมื่อน้ำได้กลับมาใช้ประโยชน์

จากน้ำในคลองเนื่องอดีตซึ่งโครงการนี้ทำให้ชาวริมคลองหันกลับมาดูแลคลองที่อยู่หน้าบ้านตนมากขึ้น

การจะทราบว่าองค์กรชุมชนมีความเข้มแข็งมากน้อยเพียงใดต้องสังเกตจากเวลาที่มีปัญหา เช่นเมื่อปี พ.ศ. 2538 บริษัทเอกชนแห่งหนึ่ง ในเขตมีนบุรี ได้ปล่อยมลพิษทางอากาศ และมลพิษทางน้ำคือ ปล่อยน้ำเสียและน้ำมันลงคลองแสนแสบส่งผลให้ปลาในกระชังของชาวบ้านตายจำนวนมาก น้ำในคลองไม่สามารถนำมาใช้บริโภคหรือใช้คุปโภคได้ ชาวบ้านได้สูดอากาศเป็นพิษเกิดอาการปวดศีรษะโดยไม่ทราบสาเหตุ องค์กรในชุมชนคือชุมชนพัฒนาคลองแสนแสบประกอบด้วย ประชาชนผู้รักสิ่งแวดล้อมซึ่งมีทั้งกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน กรรมการมัสยิด ข้าราชการ และผู้ประกอบอาชีพสุจริตทั่วไป ได้ทำหังสือร้องเรียนถึงรัฐมนตรีว่าการกระทรวงอุตสาหกรรมและสำเนาถึงประธานชุมชนรวมใจกัดธงชัยแม่น้ำลำคลอง หนังสือพิมพ์มติชนฯ เพื่อให้เกิดพลังต่อรอง และนำไปสู่การเจรจาแก้ไขระหว่างชุมชนและโรงเรียน จนทำให้โรงเรียนดังกล่าวจากเดิมที่ไม่ยอมชดใช้ค่าเสียหาย ต้องยอมจ่ายในที่สุด

ความเข้มแข็งของชุมชนแห่งนี้ที่เกี่ยวกับคลองแสนแสบเห็นได้ชัดเจน จากการรวมตัวกันตั้งเป็นชุมชนพัฒนาคลองแสนแสบ เพื่อให้เกิดพลังต่อรองและนำไปสู่การเจรจาแก้ไขระหว่างชุมชนและโรงเรียน มีนายวินัย สะมะอุน เป็นประธานฯ การทำงานจะประสานกับหน่วยราชการโดยเฉพาะกรมประมง กรมชลประทาน สำนักงานเขตมีนบุรี ฯลฯ และดำเนินการตามแผนคืนชีวิตแก่คลองแสนแสบมีวิธีขั้นตอนดังนี้ 1.) ขุดลอกคลองแสนแสบให้พ้นสภาพดื้ัดอัด 2.) ขัดผัดบัว 3.) ปลูกพืชเศรษฐกิจริมคลองหน้าบ้าน เช่นผักบุ้ง ผักกะเฉด บัว เป็นต้น เพื่อเพิ่มรายได้แก่ประชาชนที่มีรายได้น้อย 4.) ปลูกต้นไม้ในบริเวณที่ดินว่างเปล่า 5.) สร้างเสริมให้ประชาชนใช้เรือในคลอง 6.) จัดกิจกรรมน้ำ 7.) สร้างเสริมประชาชื่นให้เลี้ยงปลาในกระชังริมคลองเพื่อเพิ่มรายได้ 8.) จัดเรือเก็บขยะในคลองเป็นประจำทุกวัน 9.) ให้หน้ามัสยิดและวัดเป็นเขตอภัยทานห้ามจับสัตว์น้ำ และในปัจจุบันได้ร่วมกับสำนักงานเขตคลองสามวาจัดทำศูนย์กีฬาด้านยาเสพติดด้วย

จากการศึกษาพบว่าสมาชิกในชุมชนให้ความเชื่อถือ และศรัทธาผู้นำชุมชน คือ นายวินัย สะมะอุน หรือชื่อในภาษาอาหรับว่า มารوار อิหม่านแห่งมัสยิดกามลาลลิสลา� อดีตเลขานิการจุฬาราชมนตรีคนก่อน (นายประเสริฐ มะระหมัด) อดีตวุฒิสมาชิก เนื่องจากนายวินัย สะมะอุน เป็นผู้มีความคิดดี ปฏิบัติดี และเป็นผู้มีวิสัยทัศน์กว้างไกลน้ำด้วยการสอนทางศาสนามาประยุกต์ในการพัฒนาท้องถิ่น เป็นผู้นำที่รู้จักการวางแผนที่ดี มีมนุษยสัมพันธ์ทั่วไปกับคนในชุมชน องค์กรของรัฐ เช่นสำนักงานเขต กรมประมงฯ องค์กรเอกชน เช่น ชุมชนร่วมใจกัดธงชัยแม่น้ำลำคลอง (เดิมชื่อโครงการรวมใจกัดธงชัยแม่น้ำลำคลอง) นอกจากนี้ยังปฏิบัติตัวให้เป็นแบบอย่างแก่สมาชิกในชุมชน โดยมีความเลื่อมใสและแน่วแน่ มั่นคงในการปฏิบัติศาสน

กิจและการพัฒนาโดยมุ่งมั่นที่จะให้ความรู้แก่ประชาชน โดยใช้สื่อหลักสื่อ เช่น สื่อเสียงตามสาย สื่อวิทยุภาคເອົ້ມ ດັ່ງນັ້ນເມື່ອนายວິໄນຍ ສະມະຄຸນ ຂອງພວກເຮົາມີຄວາມຮັ້ນມື້ອປະຊຸມໃນຊຸມຊັນຜ່ານເສີ່ງຕາຍສາຍ ສາມາຊີກໃນຊຸມຊັນຈະໃຫ້ພວກເຮົາມີຄວາມຮັ້ນມື້ອປະຊຸມດີຍິ່ງ

- **ด้านรูปแบบความสัมพันธ์ของສາມາຊີກໃນຊຸມຊັນ** ຄວາມສັນພັນທີຮ່ວມມື້ອປະຊຸມໃນຊຸມຊັນມີຄວາມສັນພັນທີກັນໂດຍສາຍເລືອດແລະມີຄວາມເກີ່ວດອັນກັນຮ່ວມມື້ອປະຊຸມໃນຊຸມຊັນນີ້ເປັນຊຸມຊັນດັ່ງເດີມທີ່ອພຍພາຈາກການໄດ້ ມີຄວາມເຂົ້ອທາງຄາສານແລະຈາກວິດປະເປົນເຄື່ອງຄວັດ

ຄວາມສັນພັນທີຂອງຄົນມຸສລິມໃນຊຸມຊັນນີ້ ມີຄວາມເກີ່ວດຂໍອງກັນກັບແບບຄວາມສັນພັນທີເຊີ້ອງຄົງທີ່ ສ່ວນຄວາມສັນພັນທີແບບອຸປະດົມກົງຈະມີຢູ່ບ້າງໃນແໜ່ຄນທີ່ມີສູານະດີກວ່າ ໃຫ້ພວກເຮົາມີຄວາມຊ່ວຍເຫຼືອຄນທີ່ມີສູານະດີຍິກວ່າ ໂດຍໄດ້ຮັບປະໂຍ້ນຈຳກັງການທາງດ້ານການທຳມາ ການຊຸດປ່ອເລີ່ຍປລາເປັນຕົ້ນ ສ່ວນຮູບແບບທີ່ເປັນແບບ **ຝັກຝ່າຍ** ຈາກການທີ່ມີປະຊາທິປະໄຕສ່ວນປະມານຮ້ອຍລະ 5-6 ເປັນຫາວິທີ ພຸຖທ ຕັ້ງບ້ານເຮືອນປະປັນກັນໄປໃນຊຸມຊັນມຸສລິມ ສ່ວນໃໝ່ປະກອບອາຊີພັດ້າຂາຍ ເຊັ່ນຮ້ານຂາຍຂອງໜ້າແລະປິ່ນໜ້າມັນ ແລະມົງກົດໜີ້ວິວກົດທີ່ແຕກຕ່າງກັບຊຸມຊັນມຸສລິມ ໂດຍມີລັກຊະນະຕ່າງຄນຕ່າງອູ້ໄໝເຂົ້າຮ່ວມກິຈກຽມຕ່າງໆ ຂອງຊຸມຊັນ ຈຶ່ງເກີດຮູບແບບຄວາມສັນພັນທີແບບ **ຝັກຝ່າຍກາຍໃນຊຸມຊັນ**

ໃນກຣົນທີ່ຂາວບ້ານມີປັນຫາທີ່ຕ້ອງການຄຳປົກກ່າຍ ທີ່ຮ້ອງຂອງຄວາມຊ່ວຍເຫຼືອກາຍໃນຊຸມຊັນນັກຈະເຂົ້າພັບຜູ້ນໍາທາງຄາສານ ຜົ່ງຄື່ອງເປັນຜູ້ນໍາຕາມຮຽນຮາດທີ່ຂ່າຍຕັດສິນຫຼືກ່າປັນຫາໃ້ ປັນຫາດັ່ງກ່າວ ໄດ້ແກ່ ການແຕ່ງງານ ການຍ່າວ່າງ ການທະເລະວິວາທ ປັນຫາເສັດຖິດ ການພັນ ການຊ່ອງສຸມ ການປະນິປະນົມ ເປັນຕົ້ນ ທັ້ງນີ້ອີ່ມ່ານຈະຕ້ອງດໍາຮັງສູານະເປັນປະຫານຄະກຽມກາງຂອງມັສຍິດ ຜົ່ງທີ່ກ່າວກ່າວທີ່ບໍລິຫານມັສຍິດໃຫ້ເກີດຄວາມເຈົ້າ ສົງບສຸຂ ເປັນຈະເປົ້າປະເປົ້າຮ້ອຍ ຫັກຊາວໃ້ສາມາຊີກໃນຊຸມຊັນປະກອບແຕ່ຄຸນມາດວິນາມດີ ລະເວັ້ນຄວາມຊ້າ ແລະເປັນຜູ້ນໍາທາງພົມກົງກໍາມາດລັກຄາສານ ດັ່ງນັ້ນຜູ້ນໍາທາງຄາສານຂອງຊຸມຊັນ ສຸເຫຼົາທ່າງຍາກອງດິນຈຶ່ງເປັນຜູ້ນໍາທາງສຳຄັງຂອງຊຸມຊັນແລະເປັນທີ່ຮັກໄວ້ນັບຄື່ອງສາມາຊີກໃນຊຸມຊັນ

ສ່ວນກຳນັນທີ່ຂາວບ້ານຈຶ່ງໄດ້ຮັບການເລືອກຕັ້ງຈາກຂາວບ້ານ ຈຶ່ງເປັນຜູ້ນໍາແບບເປັນທາງການຈຶ່ງໃນຊຸມຊັນນັບທາງຂອງກຳນັນຜູ້ໃໝ່ບ້ານຈະດ້ວຍກ່າວຜູ້ນໍາທາງຄາສານ ແຕ່ການສັນກາຍຄົນຜູ້ນໍາແບບເປັນທາງການພົບວ່າມີກາຍອມຮັບນາຍວິໄນຍ ສະມະຄຸນ ໃນຮະດັບສູງ ຈຶ່ງໄໝເກີດຄວາມຊັດແຍ້ງໄດ້ ປັນຫາທີ່ຂາວບ້ານມາຂອງໃຫ້ກຳນັນຜູ້ໃໝ່ບ້ານຊ່ວຍເຫຼືອມັກເປັນປັນຫາທີ່ຈະຕ້ອງຕັດສິນ ເຈົ້າປະສານງານຫຼືຍື່ນຂໍ້ເສັນອຕ່ອහນ່ວຍງານຕ່າງໆ

ນອກຈາກສກາພໂຄຮ່າງທາງສັງຄມຂອງສູ່ເຫົາທ່າງກອງດິນມີລັກຊະນະຜສມຜສານຮ່ວມມື້ອປະຊຸມໃນຊຸມຊັນນັບທາງສູງກວ່າຊຸມຊັນເມື່ອງ ເນື່ອຈາກປະຊາກສ່ວນໃໝ່ຢັ້ງມີອາຊີພເກະຍົດກຣມ ປະຊານຈາກທ່ອງຄືນອື່ນຍັງໄມ້ຕັ້ງຄືນສູານອູ້ມາກນັກ ໄມມີໂຮງການອຸດສາຫກຮວມຂາດໃໝ່ມີເພີ່ງໜູ້ບ້ານຈັດສຽງເກີດໄມ້ມາກນັກມີແພຳຕອງການເຄະແໜ່ງໜັດ 1 ແກ່ງ ກອງປັບຕັ້ງແຕປີ 2539 ເກີດກາວະກິດເສັງຫະກິດ ການຂ່າຍເຫັນການອຸດສາຫກຮວມລດລົງ ທຳເກີດຊຸມຊັນຢັ້ງຄົນມີ

ลักษณะเป็นชนบทเช่นเดิม จากลักษณะที่เป็นสังคมชนบทจึงยังรักษาขนบธรรมเนียมประเพณีแบบดั้งเดิมของไทย คือความร่วมมือร่วมใจ ช่วยกันคิด ช่วยกันทำ มีน้ำใจเอื้อเฟื้อเผื่องกันและกันไว้ได้อย่างเห็นได้ชัด

2.5 การอบรมลูกหลาน บุคคลที่มีบทบาทหน้าที่ในการอบรมลูกหลานในครอบครัว นอกจากจะเป็นพ่อแม่ แล้วจะมีตัวชี้งหมายถึง ตา ยาย ปู่หรือย่า ค่อยอบรมเลี้ยงดูด้วย เพราะลักษณะครอบครัวเป็นแบบรวมกลุ่ม ดังนั้นมีอีก一人ได้รับการอบรมจากโรงเรียนแล้ว คนที่มีส่วนอย่างมากในการสนับสนุนหรือคัดค้านคำสอนของครูมักจะเป็นตัวแทนของ วิธีการถ่ายทอด มีทั้งการบอกเล่าหรือการแสดงให้เห็น ดังเช่น ครูกุลนรี (ครูโรงเรียนสุหร่าทรายกองดิน) มักจะสอนลูกหลานให้เคร่งศาสนาและทำประโยชน์ให้กับมัธยม เป็นต้น

2.6 การปลูกฝังเรื่องจิตสำนึกสาธารณะ (social consciousness/ public consciousness) ในชุมชนโดยเฉพาะที่มีสูญเสียลุลอดิสلام มีกิจกรรมการอบรมค่ายสิ่งแวดล้อมทุกปี โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อให้เยาวชนในชุมชนมีความรักในครอบครัว และพร้อมที่จะอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติไว้

คนรุ่นเก่า (อายุ 50 ปีขึ้นไป) ปลูกฝังให้คนรุ่นใหม่มีจิตสำนึกสาธารณะต่อคลองแสนแสบ โดยคนรุ่นเก่าในชุมชนกามลาล มีความผูกพันธ์กับคลองแสนแสบมาก เพราะมีความภูมิใจว่าพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระราชบรมราชโองการที่ 5 ได้เสด็จประพาสคลองแสนแสบ และได้เสด็จผ่านชุมชนทรายกองดิน ซึ่งต่อมาระองค์ได้มอบทรัพย์สินส่วนพระองค์สำหรับชื่อทราย เพื่อก่อสร้างมัสยิด เช่นกัน ดังนั้นชุมชนกามลาลอดิสلامจึงเป็นชุมชนแรกที่ลูกขึ้นมาร่วมกันกำจัดผักตบชวา ซึ่งในขณะนั้นแన่นเต็มคลอง คนรุ่นเก่าได้ใช้วิธีการเล่าให้คนรุ่นใหม่เกิดความภูมิใจในชุมชนและสร้างให้เกิดความต้องการที่จะให้คลองแสนแสบสะอาดดอไป นอกจากนี้อีกม่ำเม่น นำชุมชนดังกล่าว ให้ข้อคิดเกี่ยวกับการอบรมลูกหลาน โดยการถ่ายทอดความรู้ภายนอกครอบครัวและระหว่างครอบครัวให้กับลูกหลาน ทำการเรียนรู้ซึ่งกันและกัน ทำกิจกรรมร่วมกัน ใช้การประชาสัมพันธ์เป็นการตึงคน ใช้ตัวกิจกรรมเป็นการถ่ายทอด มีการถ่ายทอดทั้งคนรุ่นเดียวกันและคนต่างรุ่น ไม่จำกัดอายุ แล้วแต่ลักษณะความรู้และกิจกรรม ส่วนความแตกต่างระหว่างจิตสำนึกของคนที่รักษาคลองและคนที่ไม่รักษาคลอง คนในชุมชนที่รักษาคลองมักจะเป็นดั้งเดิม ในพื้นที่ ส่วนคนที่ไม่รักษาคลอง เช่น เจ้าของโรงงานอุตสาหกรรมชั้นนำอย่างบริษัททวี ที่ปล่อยน้ำเสียลงคลอง จนกระทั่งปลาในกระชังตาย รวมถึงเจ้าของบ้านจัดสรรงารไหอยู่ ที่ถูกทิ้งทับลงมาที่เชื่อมกับคลองแสนแสบ ทำให้น้ำในคลองซื้อย่าน้ำเสีย

นอกจากความผูกพันธ์ของชาวบ้านในชุมชนกับคลองแสนแสบแล้ว สิ่งที่ทำให้เกิดจิตสำนึกสาธารณะในการรักษาคลองฯ ที่สำคัญประการหนึ่งคือคำสอนของพระอัลเลาะห์แห่งศาสนาอิสลามที่ว่า

“เหล่านี้การตอบแทนของพากษา คือการอภัยโทษจากพระผู้อภิบาลของพากษา และส่วนสวาร์คหลากหลาย ณ เปื้องล่าง มีสำน้ำหลากสายไหหล่ำ เป็นผู้พำนักในนั้น และซ่างดีนี เสียกระไรร่างวัดของผู้ทำงาน”²

อีกทั้งในชุมชนกามาลุลิสلامมีผู้นำทางศาสนาที่ได้อบรมบ่มเพาะให้ชาวบ้านเกิดจิตสำนึกรักษาคลองแสนแสบ โดยใช้แนวคิดทางศาสนาอิสลามมาเป็นตัวปลูกจิตสำนึกรักษาคลองแสนแสบที่อยู่หน้าบ้านของตน ส่วนเรื่องการรณรงค์ไม่ทิ้งขยะ ใช้หลักศาสนาที่สอนว่า การที่เราเก็บขยะออกจากทางเดินถือเป็นการทำทาน ทำบุญ ดังนั้นหากเก็บขยะออกจากคลอง เรียกได้ว่าเป็นการทำบุญกันโดยไม่ต้องลงทุน แต่หากเราละเลยเท่ากับเราขาดครัวหาต่อพระเจ้า ส่วนคนหรือลุ่มที่ไม่วรักษาคลอง มักไม่มีความผูกพันธ์กับคลองมาก่อน จึงได้แต่หาผลประโยชน์จากการแต่ไม่เคยดูแลรักษา ไม่ได้รับการอบรมบ่มเพาะจากผู้นำทางศาสนาของชุมชน เป็นต้น

กล่าวได้ว่าชุมชนกามาลุลิสلامมีพลังชุมชนสูง เพราะมีเศรษฐกิจดี จากการใช้ประโยชน์จากการคัดลอกแสนแสบในการทำการเกษตรริมน้ำส่วนผสม และไม่ใช้สารเคมี นอกจากนี้มีการเลี้ยงปลาในกระชัง ด้วย นอกจากนี้ยังมีพลังชุมชนจากการมีทุนทางสังคมในระดับที่สูง เพราะมีความร่วมมือร่วมใจในการพัฒนาคลองแสนแสบก่อนที่ชุมชนอื่นจะตื่นตัวและรักษา มิตรภาพดังกล่าวได้อย่างต่อเนื่องและยืนยาว

เงื่อนไขและปัจจัยที่ทำให้ชุมชนกามาลุลิสلام มีพลังชุมชนในระดับที่สูงนี้ของชาผู้นำทางศาสนา นายวินัย สะมะอุน ได้มีการนำคำสอนในศาสนาอิสลามมาประยุกต์เข้ากับการพัฒนาชุมชนส่วนใหญ่เมืองสร้างคำน้าjs่วนใหญ่เป็นเครือญาติกัน ทำให้ทุกครอบครัวพร้อมที่จะเดินทาง เพื่อศาสนาและชุมชน

นอกจากนี้เยาวชนของชุมชนศาลาแดงยังเป็นกำลังสำคัญในการพัฒนาชุมชน เพราะให้ความสนใจในคำสอนทางศาสนา จึงใช้เวลาว่างในการเสวนานেื่อหาในคัมภีร์กรุอ่าน และมีส่วนร่วมในการจัดรายการหรือกระบวนการเช่าให้กับชุมชน โดยจัดผังรายการที่หลากหลาย ทั้งความรู้ทั่วไป เรื่องข่าวสารบ้านเมือง ความรู้ในคำสอนทางศาสนา ส่วนกระบวนการจัดการเรื่องการกล่อมเกลา เยาวชนให้มีจิตสำนึกรักษาสิ่งแวดล้อม โดยมีสิ่งจะจัดค่ายสิ่งแวดล้อมให้กับเยาวชนในชุมชนทุกปี ด้วยการสนับสนุนของชาวบ้านที่เป็นผู้ปกครองของเยาวชนนั้นเอง

สรุปได้ว่าชุมชนกามาลุลิสلامเป็นชุมชนที่มีพลังชุมชน มีศักยภาพสูงในการพัฒนาชุมชน ด้วยตนเอง ควรแก่การเป็นแบบอย่างของการพัฒนาชุมชนและการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ

² กฎอ่าน 3: 134-136.

กระบวนการถ่ายโอนภูมิปัญญาเรื่องการรักษาคลองแส่นแสบ จากชุมชนกماลุลอดิสلامที่มีปัจจัยที่ทำให้ชุมชนสามารถรักษาคลองแส่นแสบได้ดี คือ วิสัยทัศน์ของผู้นำทางศาสนาที่เชื่อมโยงระหว่างคำสอนศาสนาอิสลามกับการพัฒนาแหล่งน้ำได้อย่างมีเหตุมีผล ส่วนเงื่อนไขที่ทำให้สำเร็จคือ การเป็นสังคมเครือญาติ ความเคร่งศาสนาของชาวบ้าน การมีกิจกรรมที่เน้นการมีส่วนร่วมมาโดยตลอด โดยมีจุดเริ่มต้นจากการกิจกรรมทางศาสนาที่เป็นข้อบังคับนั่นคือ การละหมาดร่วมกันอย่างน้อยอาทิตย์ละหนึ่งครั้งในวันศุกร์

ส่วนปัจจัยของชุมชนศacula แดง ซึ่งวิสัยทัศน์ของผู้นำทางศาสนาที่เน้นเรื่องของศาสนา แต่ยังแยกกับการพัฒนา ดังนั้นหากทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้กันระหว่างผู้นำทางศาสนา อาจ จะทำให้เกิดจุดเริ่มต้นได้ อย่างไรก็ตามยังมีประเด็นของเงื่อนไขของผู้นำทางศาสนาที่ต่างกัน คือ ในด้านอำนาจหรือการมีของผู้นำทางศาสนา ที่ชุมชนกามาลุลลิอิสลามค่อนข้างมีอำนาจเบ็ดเสร็จ เนื่องจากดำรงตำแหน่งมานาน มีผลงานเป็นที่ยอมรับของชุมชนและสังคมระดับกว้าง และมีลักษณะเป็นนักคิดเป็นนักปรัชญา ใจรับการยอมรับจากสถานบันการศึกษาในระดับอุดมศึกษา ทั้งสถาบันราชภัฏจันทรเกษม และคณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

การทำการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเจึงได้เริ่มขึ้น ด้วยกิจกรรมการนำผู้นำทาง
ศาสนา ชาวบ้าน ครูและนักเรียน จากชุมชนศาลาแดง มาดูงานเรื่องการรักษาคลองแส่นและระบบของ
ชุมชน gamma ลุลวิสุลาม ด้วยการให้เห็นสภาพแวดล้อมบริเวณมัสยิด gamma ลุลวิสุลามที่น้ำสะอาด มี
ปลาอยู่เป็นจำนวนมาก จากนั้นล่องเรือที่ร่วมกันสนับสนุนทุนในการสร้าง และคนในชุมชนซึ่งเป็นคน
ขับเรือดีเด่นๆ ชื่อ湿润 ที่เป็นผู้ก่อสร้าง ไปเยี่ยมชมกิจการไวน์สาบสมุนไพรที่ใช้ประโยชน์จากน้ำใน
คลองแส่นและระบบของ นายยศดัช ลีเมะมาะ และกลุ่มแม่บ้านที่นำผลผลิตปลอดสารเคมีมาบรรจุป
ขาย และเลยไปดูตลาดร้างที่ศาลาครุฑ์ให้เห็นว่าอยู่ความเจริญที่ผ่านมา ระหว่างนั้นเรือจะมีครูเสรี
ครุสอนศาสนาอิสลามแห่งชุมชน gamma ลุลวิสุลามบรรยายตลอดทาง ครูเสรีได้แก้เห็นว่า คลองแส่น
และสายน้ำเป็นสายเดียวกันกับที่ผ่านหน้าบ้านเด็กๆ นั้นเอง และซึ่งให้เห็นการเปลี่ยนผันตัวที่อนุรักษ์
ปลากะพงแบบเดิมๆ ไม่มีการจับ แต่จะจับแต่ที่เลี้ยงไว้ในกระชัง

จะเห็นได้ว่าการดูงานครั้งนี้ในตอนแรกจะมีเป้าหมายไปที่ผู้ใหญ่ แต่สิ่งที่ได้มากคือเด็กๆ ที่ดูจะตื่นเต้นที่เห็นปลาหน้ามัสยิดที่ยว่าเท่าไหรแล้วมีหลักชนิด ที่สำคัญเป็นการจุดประกายให้เด็กต้องการอนุรักษ์คลองแสนแสบหน้าบ้านตนให้สะอาด ดังที่มีนักเรียนบางคนกล่าวว่าอย่างให้ศรัล คงมีประโยชน์มาก

กิจกรรมดูงานجبท้ายด้วยการบรรยายของ นายวินัย สมะอุนและคณะเรื่อง ศาสนา กับ การพัฒนา การมีส่วนร่วมของประชาชน จากการสังเกตพบว่าเด็กฯสนใจในช่วงแรกแต่ไม่มี

ปฏิกริยาตอบโต้ ส่วนผู้ใหญ่แม้จะไม่ได้มีปฏิกริยาตอบโต้ในตอนนั้น แต่สังเกตความสนใจในช่วงเวลาอื่น เช่น อิหม่ามสวัสดิ์ นิกาจី พูดตอนแรกที่เห็นเรือที่ร่วมกันสร้างของชุมชนมาลุลว่า “ที่เรา (ศาลาแดง) ก็นาที่จะทำเรือได้”

ซึ่งอาจจะมีความหมายสองอย่าง ประการแรกอาจจะเกิดแรงกระตุ้นที่ต้องการเลียนแบบซึ่งเป็นการถ่ายโอนภูมิปัญญาอย่างหนึ่ง หรืออาจมีความหมายเป็นการแข่งขันกีฬา ส่วนนายสมาน มะแฉ กล่าวตอนที่ทีมวิจัยไปสังที่บ้านว่า โดยกล่าวพร้อมกับกุมมือที่หน้าอกว่า

“นี่ไม่วราน (อิหม่ามวินัย สะมะอุน) ยังบอกเลยว่า เกษตรสำคัญที่สุด”

การแสดงออกของนายสมาน แสดงให้เห็นถึงการยกย่องนายวินัย สะมะอุน พร้อมทั้งเลือกที่จะรับรู้ในประสบการณ์ที่เกี่ยวข้องคือเรื่องของการเกษตร

จากการสัมภาษณ์นักเรียน “ได้คำตอบว่าได้ความรู้เรื่อง ความเป็นมา ประวัติคลองแสนแสบ ได้มาชมการเปลี่ยนแปลงจากหน้าบ้านของทุกหลังคาเรือน ได้เห็นความร่วมมือของคนในหมู่บ้าน ได้ทราบวิธีการรักษาในลำคลอง ได้ทราบวิธีการเลี้ยงปลาของชาวบ้าน ได้ทราบวิธีการประรูปตัดดินรวมชาติมาเป็นอาหาร ได้เห็นบางอย่างที่ชุมชนศาลาแดงไม่มี ได้รู้จักเครื่องมือทำงานในสมัยก่อน ได้เห็นปลาสวยงาม ห่าน เป็ดน้ำ ได้เห็นวิธีการทำเกษตรแบบพอเพียง การนำของขยะ ชาติตามดั้ดแปลงใช้ในชุมชน และผลิตสังขายเพื่อนำรายได้กลับมาสู่ชุมชน ได้เห็นวิถีชีวิตและความเป็นอยู่ของประชาชนชุมชนมาลุลอดิสلام ได้ทำบุญกับปลา ได้รู้เห็นสิ่งแผลกๆใหม่ๆ

ส่วนความรู้สึกเด็กๆกล่าวว่า รู้สึกว่าคลองแสนแสบอุดมสมบูรณ์ และพื้นที่ขึ้นมาก อย่างให้เด็กๆและเยาวชนมาเยี่ยมชมกันอีกครั้ง เพื่อเด็กๆทุกคนจะได้รับความประทับใจจากคลองแสนแสบอีกครั้ง และรู้สึกยินดีที่ได้นำที่นี่ทุกคน ความประทับใจของเด็กจะห้อนในข้อความที่ว่า

“..ดินนั้นเดินไปตามกระชัง ดินนั้นได้เห็นปลาหลายชนิด เช่น ปลาทับทิม ปลาตะเพียน ปลาแระ..”

สรุปว่ากิจกรรมการดูงานครัวเรือนนี้ ดูจะได้ผลกระทบหนึ่ง เนื่องจากบุญหาเรื่องการประสานงานกับโรงเรียนในเบื้องต้นยังไม่ราบรื่น จึงมีคู่รุ่มาร่วมงานเพียงคนเดียว แต่ได้พานักเรียนมาดูงานรวมทั้งสิ้นประมาณ 30 คน มีชาวบ้านมาดูงานเป็นกลุ่มที่มีส่วนร่วมกับกิจกรรมของชุมชนอยู่แล้ว นำโดยอิหม่ามสวัสดิ์ นิกาจី และสมาชิกอีก 4 คน นักเรียนดูจะมีความสนใจและประทับใจมากกว่าผู้ใหญ่ อย่างไรก็ตามนับได้ว่าเป็นการจุดประกายความคิดในการรักษาคลองแสนแสบได้ระดับหนึ่ง แต่ที่ยังไม่สนใจมากอาจเป็นเพราะปัจจัยเงื่อนไขที่แตกต่างกัน เช่น ความรุนแรงของบุญหาน้ำเสียในชุมชนศาลาแดงเห็นไม่ชัดเท่านชุมชนมาลุลอดิสلامที่เป็นพื้นที่ที่ได้รับผลกระทบจากการปล่อยน้ำเสียของโรงงานอุตสาหกรรมที่ทำให้ปลาตายเป็นกระชัง การเกิดความรู้สึกว่ามีภัยของชุมชนต่อบุญหามลภาวะทางน้ำจึงมีอยู่ไม่นัก ดังนั้นสิ่งสำคัญอันดับต้นของชุมชนศาลาแดงคือ

การสร้างความตระหนักในปัญหามลภาวะในน้ำที่ยังเผยแพร่ตัวชัดเจน ซึ่งต้องผ่านกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ที่มากขึ้น

ความต่อเนื่องเรื่องการถ่ายโอนภูมิปัญญาระหว่างชุมชนดังกล่าวในเรื่องการรักษาคลองคือ บทความที่ลงในหนังสือพิมพ์ชุมชนศาลาแดงที่จัดโดยโครงสร้างวิจัย ซึ่งมีชื่อหัวหนังสือพิมพ์ว่า “เสนแสบ” ได้แก่ “จากวันนั้น ถึงวันนี้ของคลองเสนแสบ” “การพัฒนาคลองเสนแสบ” “ย้อนรอยชีวิตเกษตรกรไทย” “ชุมชนละล้าน : ความหวังกับการพัฒนาที่ยั่งยืน” “มาตรฐานทำลายสิ่งแวดล้อม”

เนื้อหาโดยสรุปของบทความเรื่อง “จាយวันนั้น ถึงวันนี้ของคลองแส้นແسب” กล่าวถึงการสร้างคลองแส้นແسب ต่อมาได้ใช้สำหรับการสัญจรและขนส่งระบายสินค้า ชีวิตริมสองฝั่งคลองแสดงออกมาในรูปของวัฒนธรรมตามหลักศาสนาที่แต่ละกลุ่มนับถือ เช่น ศาสนาพุทธ ศาสนาคริสต์และศาสนาอิสลาม โดยชาวมุสลิมใช้น้ำในคลองสำหรับลavage ชาวพุทธใช้สรงน้ำพระในวันสงกรานต์ ส่วนกิจกรรมทางน้ำที่ทำการแสดงออกมาในรูป กีฬาทางน้ำ เช่น การว่ายน้ำแข่งกัน มีการประดิษฐ์ห้ามการว่ายน้ำต่างๆ เช่น ห้ามว่ายกรรเชียง ห้ามดื่มน้ำ ห้าด寝น้ำ เป็นต้น ส่วนวัฒนธรรมการจับปลา มีเครื่องมือมากมาย เช่น แห ควน ตุ่ม เบ็ด ฉบวง และการจับปลาโดยไม่ได้ใช้เครื่องมือ เช่น ทำหมู่โจน ขุดปล่องปลา นอกจากนี้ยังมีการใช้น้ำในคลองในการทำงาน ทั้งยังได้ประโยชน์จากการพืชที่ขึ้นในน้ำอีกด้วย คลองแส้นແسبในอดีตใส่เมืองตาตั้กแทน จีดสนิทจึงบริโภคอย่างไม่ตระหนิดตัวเอง ประชาชนมีชีวิตอยู่กับคลองเป็นส่วนใหญ่ แม้แต่การพักร่อนหลบบอนก็ใช้ร่วมไม่ริมคลองจอดเรือหลบเงินหนึ่งหรือสองคืน ต้นไม้ริมคลองขึ้นเองไม่ต้องปลูก ช่วยทำให้คลองร่มรื่นมากขึ้น ส่วนการวัฒนธรรมนิเวศสมាជิกรุกคนต่างมีต้องรับผิดชอบร่วมกัน แต่ตั้งแต่มีแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติดับที่ 1 ทำให้การพัฒนาด้านวัฒนธรรม กระบวนการผลิตเสียต่อสิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรม ส่งผลให้สภาพน้ำดูดีไม่สมบูรณ์ของคลองแส้นແسبเปลี่ยนไป วิถีชีวิตของชาวบ้านเปลี่ยนไป คลองเน่าเสียจากการทิ้งขยะลงในคลอง ในพื้นนาเต็มไปด้วยมลพิษจากยาฆ่าแมลง ปัจจัยที่สำคัญและมีการปล่อยสารพิษลงคลอง ทำให้น้ำเน่าเสีย ผักตบชวาเต็มคลอง ปลาสูญพันธุ์ สภาพดังกล่าวเกิดมาเป็นเวลานานจนกระทั่งปี พ.ศ.2527 มั่สิคได้ซักชวนให้ชาวบ้านช่วยกันเก็บผักตบชวา รื้อฟื้น ทำให้คลองพื้นคืนชีพมากบ้าน แต่ไม่ยั่งยืน และกินพื้นที่แค่ขอบเขตมั่สิค (กมาลุล อิสลาม) เท่านั้น ต่อมาในปี พ.ศ.2537 ดร.โกวิท วนพิพัฒน์ ได้จัดตั้งชมรมรวมใจก้าวเดียว คลองแส้นແسبและกราบบังคมทูลเชิญสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ ทำให้คลองสะอาดอย่างแท้จริงตลอดคลองจากสะพานผ่านฟ้าลีลาศ ถึงจังหวัดฉะเชิงเทรา ระยะทางกว่า 73 กิโลเมตร

จากบทความเข้างต้านเป็นการปลูกกระเสกาเรรักษาคลองแสตนແສบได้เป็นอย่างดี ทำให้คนรุ่นใหม่ได้ทราบข้อมูลเกี่ยวกับคลองในอดีต ความเปลี่ยนแปลงไปในด้านลบ และพยายามพัฒนาให้ดีขึ้นในปัจจุบัน

บทความต่อมาเป็นเรื่อง “การพัฒนาคลองแส่นแสบ” มีเนื้อหาเกี่ยวกับ ความคิดในการพัฒนาคลองแส่นแสบของมัสยิดagmaลูลิสลา� ได้แรงบันดาลใจมาจากคำสอนของศาสนาอิสลามที่เกี่ยวกับความเชื่อคือ มนุษย์ทุกคนต้องเชื่อว่าพระเจ้าสร้างสรรพสิ่งทั้งหลายเพื่อยังประโยชน์แก่มวลมนุษยชาติ เป็นการเดือนให้มนุษย์ว่า มนุษย์ได้รับประโยชน์จากสรรพสิ่งทั้งปวงด้วยความเมตตาของพระเจ้า ดังนั้นมนุษย์ต้องช่วยกันดูแลรักษาสรรพสิ่งเหล่านั้นด้วย ส่วนคลองแส่นแสบที่เคยสะอาด มีปลาชุม และมนุษย์ได้ใช้อาบ ดื่ม จับปลาและเก็บผักหัวมายังชีพ แต่ปัจจุบันคลองแส่นแสบมีสภาพแeurวัย จึงรู้สึกว่าเรากำลังทรยศต่อพระเจ้า อดีติกบพระองค์ ปฏิเสธพระเมตตาธิคุณของพระองค์ และละเลยต่อหน้าที่ที่จะต้องเกิดมาเพื่อพัฒนาโลก มิใช่เกิดมาเพื่อป่อนทำลายโลก นั้นเป็นแรงบันดาลใจให้ชาว magmaลูลิสลา� เกิดจิตสำนึกรักน้ำที่ทำความสะอาดคลองแส่นแสบอย่างพร้อมเพรียงทั้งเด็กจนกระทั่งคนชรา ซึ่งในช่วงแรกไม่มีเครื่องมือใดๆ หากแต่มีแรงงานที่มารักษาในพระเจ้าเท่านั้น

จากบทความนี้เป็นความพยายามถ่ายโอนความคิดของชาว magmaลูลิสลาમที่ใช้ความศรัทธาต่อพระเจ้า มาเป็นแรงบันดาลใจในการรักษาคลองแส่นแสบ และให้ความคิดเรื่องที่เป็นหน้าที่ที่สำคัญในการรักษาธรรมชาติที่พระเจ้าให้มา ซึ่งมีประโยชน์ต่อชาวชุมชนศาลาแดงอย่างมากในการที่จะเรียนรู้ประวัติศาสตร์ของชุมชนที่ประสบความสำเร็จในการรักษาคลองแส่นแสบ

บทความที่สาม เรื่องย้อนรอยชีวิตเกษตรกรไทย กล่าวเน้นเรื่องการเกษตรที่เป็นอาชีพหลักของชาวชุมชนศาลาแดง โดยกล่าวว่า ปุ๋ย หรือยาฆ่าแมลงมาจากสารเคมี และสารเคมีเป็นต้นเหตุทำให้สิ่งแวดล้อมเสียหาย เช่น น้ำจากท้องนาแปดเปื้อนทั้งปุ๋ยและยาฆ่าแมลง เมื่อไหร่ลงคลองก็ทำให้คลองเสียตามไปด้วย แนวคิดของการทำนาทำสวนโดยใช้ปุ๋ยวิทยาศาสตร์มาจากการกล่าวว่าอาหารจะไม่พอเลี้ยงโลกเพาะปลูกพืชให้เจริญได้ดังต้องการ จำเป็นต้องพึ่งปุ๋ยวิทยาศาสตร์กันต่อไป การทำนาในปัจจุบันไม่สามารถทำได้อย่างมีคุณภาพเหมือนในอดีต นอกจากนี้ระบบนิเวศน์ที่เป็นการพึ่งพาระหว่างมนุษย์ สัตว์เลี้ยง พืชในที่เดียวกัน ในอดีตที่เคยหมัดลง เครื่องยนต์เข้ามาแทนที่ทำให้ต้นทุนการผลิตสูงขึ้น ซึ่งส่วนแบ่งรายได้เหล่านี้แต่เดิมแบ่งกันไม่กี่คน แต่ปัจจุบันต้องแบ่งกำไรให้แก่ผู้ปุ๋ย เจ้าของเครื่องยนต์ในนา อเมริกาที่เป็นพ่อค้านำมัน พ่อค้าคนกลางที่ขายยาเบรียบ รัฐที่เก็บภาษีอย่างโหดร้าย นายทุนที่ให้กู้ยืมเงินด้วยดอกเบี้ยราคาแพง เป็นต้น เหล่านี้เองที่ทำให้กระดูกสันหลังของชาติได้ผุก起อนลง

บทความข้างต้นได้ชี้ให้เห็นความเสียเบรียบจากการทำการเกษตรด้วยการใช้สารเคมี และสะท้อนให้เห็นอีกด้วยที่มีการพึ่งพาภัยของมนุษย์กับธรรมชาติที่เรียกว่าเป็นทุนทางธรรมชาติที่เกิดขึ้น แต่ปัจจุบันได้หมัดความหมายลงเนื่องจากมนุษย์ไปพึ่งทุนด้านเทคโนโลยี ที่ต้องการผลิตให้ได้

บริมาณมากฯ แต่กลับเป็นการทำลายวิถีชีวิตแบบพึ่งตัวเองของเกษตรกรไทย บทความนี้เป็นการถ่ายทอดองค์ความรู้ที่เห็นการเชื่อมโยงของวิถีของเกษตรกรชุมชนศาลาแดงในปัจจุบัน กับปัญหาด้านสิ่งแวดล้อมที่กำลังเผชิญอยู่

บทความต่อมา เป็นเรื่อง ชุมชนละล้าน : ความหวังกับการพัฒนาที่ยั่งยืน เป็นการสะท้อนความคิดต่อเหตุการณ์ที่กำลังเกิดขึ้นในชุมชนศาลาแดงรวมทั้งชุมชนอื่นทั่วประเทศ ที่ภาครัฐต้องการให้เงินหมุนบ้านละ 1 ล้านเพื่อตั้งเป็นกองทุนหมุนบ้าน แต่มีเงื่อนไขว่าจะต้องเป็นชุมชนที่ใช้เงินเพื่อดำเนินตามแผนที่ชุมชนกำหนดได้ เมื่อกับเป็นการยัดเยียดให้นำเงินล้านไปทางดำเนินการเอาเอง การเอาอนาคตที่ไม่วางแผนมาแจกเท่ากับอนาคตแห่งความเป็นลูกหนี้มาให้ดังนั้นชุมชนบางแห่งจึงปฏิเสธ เพราะคิดไม่ออกว่าจะเอาเงินไปทำอะไร จึงจะได้ผลตอบแทนกลับคืนมาเป็นกำไร และสามารถรักษาเงินจำนวนดังกล่าวได้ได้เต็มล้านอย่างที่ตั้งเป้าไว้

บทความนี้นายวินัย สมบูรณ์ได้สะท้อนมุมมองทางด้านการเมืองของกามา เพราภารมของผลกระทบที่มีต่อชุมชนจะมองเพียงปัญหาสิ่งแวดล้อมอย่างเดียวไม่ได้ ในชุมชนศาลาแดงก็มีเหตุการณ์จากการแบ่งคนเป็นสองกลุ่ม คือกลุ่มนี้ที่ต้องการบางบประมาณมาทำเป็นโรงสีของชุมชน ที่ตั้งเป้าหมายที่จะปลูกข้าวแบบปลอดสารอุกมิตร แต่คือกลุ่มโดยเฉพาะที่เป็นชาวบ้านกลุ่มไทยพุทธที่เป็นหนึ่งในภาคเพื่อการเกษตร (อภส.)อยู่แล้ว ไม่ต้องการสร้างหนี้จากเงินกองทุนหมุนบ้านเพิ่มขึ้นอีก แต่ไม่แน่ใจว่ากิจกรรมที่จะดำเนินร่วมกันของชุมชนจะประสบผลสำเร็จหรือไม่

บทความสุดท้ายเป็นเรื่อง ชาตรการทำลายสิ่งแวดล้อม เป็นการย้อนเข้าเยือนเรื่องสิ่งแวดล้อมอีกรอบ โดยยกอักษรความตอนหนึ่งว่า “อันความเสื่อมที่เกิดขึ้นในทะเลและบนบกนั้น ด้วยฝีมือมนุษย์ทั้งสิ้น เพื่ออัลเลาะห์ได้ให้พวกเขารู้สึกจากการกระทำบางอย่างของพวกเขางเพื่อพวกเขาก็จะได้หวนกลับ (สูญเสียของพระอัลเลาะห์)” (รูม 41) เป็นการย้ำแนวคิดที่ว่าเป็นเพราภารมุษย์ทั้งสิ้นที่ทำให้เกิดความเสียหายต่อสิ่งแวดล้อมทั้งบก ได้แก่ แผ่นดินและน้ำ ไปจนถึงอากาศ ทั้งๆที่พระอัลเลาะห์ทรงบันดาลสรรพสิ่งเพื่อให้มนุษย์ได้ประโยชน์ แต่เมื่อมนุษย์ทำลายสิ่งแวดล้อมให้เสียหายเกิดมลพิษ ประโยชน์ที่ควรจะได้รับก็หายไป สาเหตุที่มนุษย์เป็นเช่นนี้เกิดคิดมาจากความคิดของมนุษย์ที่มีแต่ความโลภเพียงเพื่อทุนอย่างเดียว จึงเป็นมาตรฐานที่แท้จริงในการทำลายโลก และได้เสนอให้มนุษย์กลับไปสู่ธรรมชาติดั้งเดิมที่อัลเลาะห์สร้างไว้ จัดความสมดุลให้เกิดขึ้น ก่อนที่ทุกอย่างจะสายเกินแก้จากอันตรายที่มองไม่เห็น

บทความนี้ได้สะท้อนความคิดที่มีต่อสิ่งแวดล้อมโดยตรง โดยโยงให้เห็นข้อเจนกับแนวคิดทางศาสนาอิสลาม เป็นวิธีคิดของผู้นำชุมชนกماลุล อิสลามที่เชื่อมั่นและหนักมาโดยตลอด ส่งผลต่อแนวทางในการพัฒนาสิ่งแวดล้อมของชุมชนดังกล่าว นับว่าเป็นความพยายามในการถ่ายโอนความรู้ให้กับกลุ่มเป้าหมายของหนังสือพิมพ์แสนแสง นั่นคือชาวชุมชนศาลาแดงนั้นเอง

จะเห็นได้ว่าการถ่ายโอนที่ชุมชนกมกาลุลได้กระทำการเป็นการเน้นเรื่องวิธีคิด ซึ่งเป็นเรื่องสำคัญที่จะส่งผลต่อการปฏิบัติที่นักแ่นน ซึ่งจะมีความยั่งยืนต่อไป ดังบทสัมภาษณ์นายวินัย สมะอุน เรื่องความคิดเห็นต่อเรื่องการถ่ายโอนภูมิปัญญาจากชุมชนกมกาลุลไปชุมชนศาลาแดงเป็นจริงแค่ไหน ซึ่งได้รับคำตอบว่า

“หากดูที่เป็นรูปธรรมว่าเกิดการถ่ายโอนภูมิปัญญาหรือไม่ คงจะไม่ชัดในระยะเวลาสั้นๆ เพียงหนึ่งปี แต่ที่เรากระทำนั้นเป็นเรื่องของการถ่ายโอนวิธีคิดและความรู้ ซึ่งเป็นเรื่องสำคัญ”³

ดังนั้นการให้ความสำคัญกับการบรรยายให้นักเรียนประณีตศึกษาปีที่ 3 ถึงปีที่ 6 เรื่องศาสนาอิสลามกับการรักษาคลองแสนแสบ อีกครั้งกับการสอนหน่วยที่เกี่ยวกับ ศาสนา กับวัฒนธรรม ในหลักสูตรของหนู ภาคเรียนที่ 2/2545 จึงไม่ใช่เรื่องแปลกสำหรับผู้นำความคิดของชุมชนกมกาลุล อิสลามที่พยายามจะถ่ายโอนความคิดมาสู่เยาวชนของชุมชนศาลาแดง แต่อย่างไรก็ตามจากการสังเกตพบว่าเนื้อหาดังกล่าวอาจจะยากเกินกว่าเด็กจะเข้าใจ จึงมีปฏิกริยาตอบกลับน้อย ต่างกับการสอนของชาวบ้านที่ศาลาแดงเอง โดยนายสอย ทับทิม และนายอิสมาแอล มะแอ เรื่องประวัติความเป็นมาของเรื่องในชุมชน และการแข่งเรือ ซึ่งมีการเล่าเรื่องและร้องเพลง จึงสามารถเข้าถึงกลุ่มเป้าหมายที่เป็นเด็กได้มากกว่า

สรุปการถ่ายโอนภูมิปัญญาระหว่างชุมชนกมกาลุล อิสลามมาสู่ชุมชนศาลาแดง ยังไม่ประสบผลสำเร็จมากนัก เนื่องจากวิธีการที่ทีมงานวิจัยใช้ในเรื่องการดูงานก็ถูกเงื่อนไขทางด้านการจัดการเข้ามาทำให้กลุ่มเป้าหมายที่เป็นผู้ใหญ่มาได้น้อย อีกทั้งอาจเป็นเพราะเป็นการก้าวข้ามขั้นตอนของการที่ชุมชนศาลาแดงต้องตระหนักในปัญหาของมลภาวะในคลองแสนแสบเสียก่อน อีกทั้งพบว่าในชุมชนศาลาแดงเองก็ได้มีความแข็งแกร่งในการแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อมในรูปแบบของตัวเอง ดังนั้นจึงได้ข้อสรุปว่าภูมิปัญญานการรักษาคลองแสนแสบของชุมชนศาลาแดงน่าจะระเบิดจากข้างในมากกว่ามาจากข้างนอก อย่างไรก็ตามความพยายามในการถ่ายโอนภูมิปัญญา ไม่ได้เสียเปล่า เพราะเป็นการวางแผนรากฐานของวิธีคิดที่สำคัญยิ่งกว่าเชิงเทคนิคทั้งจากข้อเขียนที่ดำเนินอยู่นานเท่านานในชุมชน จากการเจริญที่ในหนังสือพิมพ์แสนแสบ อีกทั้งกลุ่มเป้าหมายรองที่เป็นเยาวชน แท้จริงคือกลุ่มที่สำคัญที่จะจัดการทรัพยากริมแม่น้ำต่อไปในอนาคต การหล่อหลอมความคิดจากการได้เห็นจริง จากการฟังผู้รู้ จากการได้อ่าน เหล่านี้มีปรากฏผลวันนี้ แต่กลับจะตราตรึงและยั่งยืนจากการวิธีคิดแบบองค์รวมที่เชื่อมระหว่างมนุษย์ ธรรมชาติและสิ่งที่เหนือธรรมชาติเข้าไว้ด้วยกัน

³ วินัย สมะอุน. สัมภาษณ์. วันที่ 30 พฤษภาคม 2545.

บทที่ 9

กระบวนการจัดทำหลักสูตรท้องถิ่นภาคเรียนที่ 1/2545

การศึกษาเกี่ยวกับการสร้างจิตสำนึกด้วยการศึกษานี้ มีจุดมุ่งหมายหลักที่จะใช้การศึกษา มาเป็นตัวหลักในการพัฒนาชุมชนท้องถิ่นหรือแก่ปัญหาที่เกิดขึ้นในท้องถิ่นนั้นฯ โดยมีการใช้กระบวนการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างโรงเรียนกับชุมชน หลักสูตรที่มีลักษณะดังกล่าวเรียกว่า “หลักสูตรท้องถิ่น” ที่ใช้หลักการของกระบวนการเรียนรู้ผ่านสถานศึกษาและระบบการศึกษา ในปัจจุบัน ซึ่งหลักการของกระบวนการเรียนรู้ดังที่กล่าวในบทที่ 2 แล้วว่า มีลักษณะ 1) เป็นกระบวนการกลางที่เรียนรู้ร่วมกัน เพื่อยกระดับสติปัญญา จิตสำนึกในการพัฒนาและการพัฒนาไปสู่ความยั่งยืน มีกระบวนการแลกเปลี่ยนความคิดเห็น วิพากษ์วิจารณ์ปัญหา เสนอทางเลือกในการแก้ปัญหาและตัดสินใจร่วมกัน 2) เป็นการเรียนรู้จากการลงมือปฏิบัติจริง จากกระบวนการคิด-ทำ-ทบทวนวิเคราะห์-ทำ 3) เป็นการเรียนรู้จากปัญหาในชีวิตจริงเพื่อพยายามแก้ปัญหาและ พัฒนาคุณภาพชีวิตของคนในชุมชนให้ดีขึ้น ส่งผลต่อการพัฒนาชุมชนโดยตรง 4) เป็นการเรียนรู้ และทำงานร่วมกันในลักษณะที่เป็นเครือข่าย มีความสัมพันธ์แบบเป็นแนวร่วบ ไม่มีโครงสร้าง อำนาจเจ้าบ้านบัญชา แต่เป็นความสัมพันธ์บนฐานความสมัครใจของกลุ่มคนที่มีวัตถุประสงค์จะเรียนรู้และทำงานพัฒนาร่วมกัน

ส่วนหลักสูตรท้องถิ่นเป็นส่วนหนึ่งของโครงสร้างหลักสูตร ที่มีทั้งหลักสูตรแบ่งบทหรือหลักสูตรแกนกลางซึ่งหมายถึงหลักสูตรที่กระทรวงศึกษาฯประกาศใช้ร่วมกันทั่วประเทศ มีจุดมุ่งหมาย และเนื้อหาสาระที่ให้ผู้เรียนระดับเดียวกันเรียนรู้สิ่งที่คล้ายคลึงกัน ย้อนกลับมาที่หลักสูตรท้องถิ่นที่มีความหมายถึงประสบการณ์ที่จัดขึ้นในและนอกห้องเรียน เพื่อพัฒนาผู้เรียนให้มีความรู้ ความสามารถ ทักษะ เจตคติและคุณภาพการดำรงชีวิตโดยพยายามใช้ทรัพยากรห้องถิ่น ภูมิปัญญา ห้องถิ่น ให้ผู้เรียนได้เรียนรู้บันพื้นฐานของสภาพชีวิต เศรษฐกิจ ลัษณะ วัฒนธรรมของตนเอง ตลอดจนมีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาต่างๆของชาติ บ้านเมือง

สรุปได้ว่าแนวคิดหลักสูตรท้องถิ่น เป็นการย้อนรอยแนวทางการศึกษาที่ผ่านมากว่าสี่ศตวรรษที่โรงเรียนแยกชุมชนออกไปจากโรงเรียน ซึ่งทำให้เกิดปัญหาในระดับปัจเจกคือทัศนคติไม่ยอมรับภูมิปัญญาห้องถิ่นของตน แต่กลับชื่นชมกับความก้าวหน้าที่มีเป้าหมายไปที่ส่วนกลางมากกว่าห้องถิ่น ปัญหาระดับปัจเจกส่งผลถึงระดับสังคมที่เติบโตแต่เพียงส่วนกลาง แต่ชุมชนห้องถิ่นกลับล่มสลายลง แนวทางการย้อนแนวคิดกลับของหลักสูตรห้องถิ่น ไม่ได้หมายถึงการย้อนไปสู่ความดั้งเดิม หากแต่เป็นการปรับเปลี่ยนระหว่างสิ่งเก่าที่มีคุณค่าอันส่งผลต่อความภูมิใจในชุมชน กับสิ่งใหม่ที่ทันยุคสมัยอย่างหลักสูตรแกนกลาง

ในการศึกษาครั้งนี้ การภารกิจสำคัญของทีมวิจัยคือการสนับสนุนให้โรงเรียนและชุมชนร่วมกันสร้างหลักสูตรท้องถิ่น เนื่องจากชุมชนศalaแดงมีปัญหาของการทิ้งสารปนเปื้อนสารเคมีลงคลอง ซึ่งไม่เพียงจะส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและสุขภาพอนามัยของชุมชนศalaแดงเท่านั้น แต่เนื่องจากคลองมีการเชื่อมต่อไปยังชุมชนอื่นๆ ทำให้ส่งผลกระทบอย่างมาก และจะมากขึ้นเรื่อยๆ หากไม่มีการสร้างจิตสำนึกรักษาคลองแสนแสบ งานของชุมชนรวมใจก้าวต่อไปได้ แม่น้ำลำคลองและสิ่งแวดล้อม เน้นแก้ปัญหาน้ำระดับโครงสร้างและเน้นกลุ่มเป้าหมายที่เป็นผู้ใหญ่ ส่วนเด็กจะเข้ามาร่วมเฉพาะในระหว่างครอบครัวบ้านอนุรักษ์รักษา แม่น้ำลำคลอง (20 กันยายน) เท่านั้น โครงการวิจัยนี้จึงเป็นการเติมเต็มในส่วนที่ยังขาดอยู่ คือเริ่มต้นที่ตัวเยาวชน โดยการมีส่วนร่วมของผู้ใหญ่ที่เป็นครูบาอาจารย์และบิดา มารดา ซึ่งนำส่งผลให้คลองแสนแสบสะอาดอย่างยั่งยืน

การสร้างหลักสูตรท้องถิ่นในงานวิจัยนี้ จึงประกอบไปด้วยสามเส้นหลัก คือ โรงเรียน ชุมชนและนักวิจัย ส่วนองค์กรที่มีส่วนร่วงลงไปคือ สำนักงานกรุงเทพมหานคร เขตหนองจอก, ชุมชนรวมใจก้าวต่อไป, สถาบันราชภัฏจันทรเกษมและศูนย์เกษตรกรรมชุมชนฯ ที่ให้ความร่วมมือในการออกแบบและพัฒนา

- ขั้นตอนการสร้างหลักสูตรท้องถิ่นของชุมชนศalaแดง แบ่งกรอบได้ 5 ขั้นตอน ได้แก่
1. ขั้นการเตรียมทำหลักสูตรท้องถิ่นชุมชนศalaแดง ประจำภาคเรียนที่ 1 ปีการศึกษา 2545
 2. ขั้นดำเนินการสอนตามหลักสูตรท้องถิ่นฯ ภาคเรียนที่ 1/2545
 3. ขั้นสรุปประเมินผลหลักสูตรท้องถิ่นฯ และนำเสนอการปรับปรุงหลักสูตรในภาคเรียนที่ 2 ปีการศึกษา 2545
 4. ดำเนินการสอนตามหลักสูตรท้องถิ่นฯ ภาคเรียนที่ 2/2545
 5. ขั้นสรุปประเมินผลในแต่ละกิจกรรม
- ตั้งรายละเอียดดังต่อไปนี้

การสร้างหลักสูตรท้องถิ่นชุมชนศalaแดง ประจำภาคเรียนที่ 1/ 2545

การสร้างหลักสูตร คือการสร้างความเข้าใจในหลักการของการทำหลักสูตรท้องถิ่นร่วมกันทั้งสามเสา คือ ครู ชาวบ้าน และนักวิจัย จากนั้นให้มีกระบวนการคิดและตัดสินใจร่วมกัน แม้ว่าในช่วงแรกที่เป็นช่วงการปรับตัวที่โรงเรียนจะเปิดรับให้ชาวบ้านมามีส่วนร่วมในการวางแผนและตัดสินใจ แทนบทบาทสนับสนุนงบประมาณให้โรงเรียนเท่านั้น ดังนั้นจึงพยายามให้ชาวบ้านมามีส่วนร่วมมากขึ้น การสร้างหลักสูตรท้องถิ่นในภาคเรียนที่ 1/2545 ประกอบด้วย การเตรียมทำหลักสูตรฯ การดำเนินการสอนตามหลักสูตรฯ และการประเมินผล ดังนี้

1. การเตรียมทำหลักสูตรฯ ขั้นเริ่มต้นการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมการทำงาน

ร่วมกันระหว่างโรงเรียนกับชุมชนซึ่งไม่เคยร่วมกันทำงานในระดับดังกล่าวมาก่อน จึงเริ่มต้นหลักสูตรท้องถิ่นชุมชนศalaแดงฉบับแรก ด้วยการเชิญตัวแทนชุมชนที่เป็นนักวิจัยชาวบ้านเข้าร่วมประชุมทั้ง 3 คน ได้แก่ อิหม่ามสวัสดิ์ นิกาจิ ลุสอย หับพิมและเซอร์(ลุง)สนาน มะแขอ เพราะ ต้องการความช่วยเหลืออย่างต่อเนื่อง

อย่างไรก็ตามสิ่งแรกที่สำคัญในการเริ่มต้นทำหลักสูตรท้องถิ่น คือการได้รับความร่วมมือจากผู้บริหารของโรงเรียนเนื่องจากวัฒนธรรมของโรงเรียนส่วนใหญ่ยังเป็นความสัมพันธ์ในแนวตั้ง การให้ความสำคัญกับผู้บังคับบัญชาควบคู่ไปกับการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันกับครูในโรงเรียน เป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่งสำหรับนักวิจัย

การเริ่มต้นการทำหลักสูตรท้องถิ่นของแต่ละแห่งมีความแตกต่างกัน ปัจจัยเงื่อนไขของชุมชนศalaแดงต่างกับชุมชนอื่นตรงที่มีปัจจัยนำเข้า (input) จากที่มีวิจัยเข้าไปสร้างความรู้ความเข้าใจในหลักสูตรท้องถิ่นทั้งกับครูและชาวบ้าน รวมทั้งสนับสนุนให้เกิดหลักสูตรท้องถิ่นขึ้นโดยเน้นการให้คำปรึกษาหรือการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นระหว่างกัน ในการดำเนินกิจกรรมตามหลักสูตรท้องถิ่น แต่ถ้าโรงเรียนอื่นที่ต้องทำด้วยตัวเอง ขั้นตอนแรกที่สำคัญคือการสร้างความเข้าใจให้สมาชิกในโรงเรียนและชุมชนถึงความสำคัญของหลักสูตรท้องถิ่น ที่จะช่วยลูกหลานของชาวบ้านให้รักถิ่นฐานแล้ว ยังเป็นการเริ่มต้นของการทำงานร่วมกันระหว่างโรงเรียนกับชุมชนเพื่อแก้ปัญหาที่เกิดขึ้น

หลักสูตรท้องถิ่นฉบับแรกของชุมชนศalaแดงเกิดขึ้นเพื่อการสนับสนุนของอดีตอาจารย์ใหญ่โรงเรียนสุเรศวรสalaแดง ที่สนับสนุนให้จัดการประชุมครุภั้งโรงเรียนและนักวิจัยชาวบ้าน การสรุปประเด็นจากวิทยากรแล้วนำมาสร้างสรรค์หลักสูตรท้องถิ่นที่เหมาะสมกับโรงเรียนสุเรศวรสalaแดง นั่นคือหลักสูตร “เรือกับวิถีชีวิตของชุมชนศalaแดง” ขึ้นมา สวนบทบาทของวิทยากรที่ช่วยได้มากคือ การบรรยายหลักสูตรท้องถิ่นด้วยตัวอย่างจากภายนอกและภายในชุมชน และเปิดโอกาสให้ครูได้คิดหลักสูตรด้วยตัวเอง แล้วจึงนำแนวคิดของแต่ละคนมาแลกเปลี่ยนในเวทีการระดมสมอง เพื่อประโยชน์สำหรับการนำไปปรับใช้ในโรงเรียนอื่น

จากการประชุมของคณะกรรมการฯและตัวแทนชาวบ้าน ได้ชื่อหลักสูตรท้องถิ่นฉบับแรกของชุมชนศalaแดงชื่อ “ศalaแดงแข่งเรือ” ต่อมา มีการเปลี่ยนชื่อให้ครอบคลุมเนื้อหามากขึ้นคือ “เรือกับวิถีชีวิตของชุมชนศalaแดง” มีทั้งหมด 6 หน่วยดังนี้

หน่วยที่ 1 เรือกับวิถีชีวิตของชุมชนศalaแดง ประกอบด้วย

- 1.1 เรื่องเล่าจากผู้เม่า ประกอบด้วยเรือเกิดจากอะไร และการแข่งเรือ
- 1.2 เรือหายไปไหน

หน่วยที่ 2 ประวัติชุมชนศาลาแดง ประกอบไปด้วยเนื้อหา

- 2.1 ชุมชน ประกอบด้วย ประวัติชุมชนสู่เรื่องราวและ ชีวิตความเป็นอยู่ สถานที่น่าสนใจ อาชีพในชุมชน
- 2.2 คลองแสนแสบ ประกอบด้วย ประวัติคลองแสนแสบ การคมนาคมและเรือของเราแต่ก่อน

หน่วยที่ 3 ศาสนาและวัฒนธรรม

- 1.1 ศาสนาอิสลาม ที่เกี่ยวโยงกับคนตระพื้นบ้าน “นาเสบ”
- 1.2 ศาสนาพุทธ ที่เกี่ยวโยงกับประเพณีล้อยกระหง (ได้อิทธิพลจากศาสนา Hindoo : ผู้เชื่อ)
- 1.3 การละเล่นพื้นบ้านทางน้ำ ได้แก่ การแข่งขันพายโ่องหรือพายกระหง ตีโปง หมาเน่า
- 1.4 การแข่งเรือ

หน่วยที่ 4 กำจัดจุดอ่อนก่อนแข่งเรือ ประกอบด้วย

- 4.1 จุดอ่อนด้านว่ายน้ำ
- 4.2 จุดอ่อนด้านพายเรือ
- 4.3 จุดอ่อนด้านต่อเรือ
- 4.4 จุดอ่อนด้านการตอกแต่งเรือ
- 4.5 ร่วมด้วยช่วยกัน
- 4.6 กติกา มารยาท

หน่วยที่ 5 โรงเรียนสู่เรื่องราวและพื้นที่การแข่งเรือ ประกอบด้วย

- 1.1 สนับสนุนประเพณี
- 1.2 การฝึกทักษะให้เยาวชน ได้แก่ การว่ายน้ำและการพายเรือ
- 1.3 จัดการแข่งขันพายเรือระหว่างนักเรียน

หน่วยที่ 6 มัคคุเทศก์น้อยทางเรือ ประกอบด้วย

- 6.1 การนำเที่ยวแหล่งท่องเที่ยว
- 6.2 ทักษะการพูด
- 6.3 ทักษะการพายเรือ

หลังจากการกำหนดหน่วยทั้งหมดนี้แล้ว ต่อไปเป็นการกำหนดรายละเอียดของกลุ่มเป้าหมาย โดยมีการแบ่งหัวข้อ แบ่งกิจกรรม แบ่งหน้าที่ระหว่างครูกับเด็ก จากนั้นครูที่รับผิดชอบแต่ละหน่วยมีการพูดคุยแลกเปลี่ยนกันเพื่อหาแนวทางปฏิบัติ สำหรับหน่วยที่ต้องปฏิบัติจริง เช่น

หน่วยที่ 4 ที่ต้องลงว่าญ้ำ พายเรือ อาจต้องหากลุ่มนักเรียนตัวอย่างมาลองเรียนดูก่อน เพื่อหาทางแก้ไขจุดบกพร่องต่างๆ ก่อนที่จะนำมาใช้เรียนจริง

นอกจากนี้กระบวนการเรียนการสอนที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ โดยสร้างกระบวนการเรียนรู้จากกิจกรรมบางอย่างที่เด็กต้องค้นคว้าเองจากข้อมูลเก่าที่มีอยู่ในชุมชน แต่ต้องให้เด็กเกิดกระบวนการคิดด้วยตัวเอง โดยครูเป็นผู้ช่วยทำให้เกิดด้วยกระบวนการสอนที่ใช้การตั้งคำถามกับเด็กในประเดิมที่เกี่ยวข้อง เช่น ในหน่วยที่ 1 ครูตั้งคำถามกับเด็กว่า ทำไมต้องมาศึกษาเรื่องเรือ เด็กอาจจะคิดว่า เพราะพ่อแม่เราอยู่ต่างนี้มาก่อน หรือเกี่ยวโยงกับคลองแสนแสบที่เป็นเส้นทางคมนาคม และอาจคิดไปว่าถ้าไม่เรียนเรื่องนี้จะทำให้ความเป็นชุมชนสูญเสียไป ส่วนในหน่วยที่ 2 เรื่องเล่าจากผู้เฒ่า ประกอบด้วยการเล่าจริงหรือการเล่าจากประจักษ์พยาน เช่น มีการจารึกไว้เป็นต้น

นอกจากนี้ที่ประชุมคณะกรรมการในเบื้องต้นว่า จะนำหลักสูตรท่องถินไปไว้ในกิจกรรม ประเทืองปัญญาแทนการบูรณาการไปไว้ในแต่ละวิชา เพราะการรวมศูนย์ไว้ที่วิชาเดียวจะง่ายใน การเรียนรู้สำหรับครูและชาวบ้านที่เริ่มทำหลักสูตรท่องถินเป็นครั้งแรก และในวิชาประเทืองปัญญาเด็กทุกคนจะได้ทำกิจกรรมทั้งหมด จากเดิมที่ใช้เวลาไปกับการทำซอมรرم โดยกำหนดนักเรียนตั้งแต่ชั้นประถมศึกษาที่ 3 ถึงชั้นประถมศึกษาที่ 6 รวม 4 กลุ่ม โดยให้ทุกคนเข้ากิจกรรมหลักสูตรท่องถินตั้งแต่หน่วยที่ 1 ถึงหน่วยที่ 6 และอาจารย์ทุกคนสามารถเป็นวิทยากรได้ในหนึ่งสuan หรือหนึ่งหน่วย

ในการทำกิจกรรมจะได้ข้อมูลจากเด็ก 4 กลุ่ม ที่มีความแตกต่างกันตามระดับของเด็กแม้จะเรียนในหน่วยเดียวกันก็ตาม เช่น ป.3 ทำรายงานธรรมชาติ ป.4 ทำรายงานที่ยกขึ้น ป.5 และป.6 ทำโครงการ หรือใช้อิควิชันที่ให้การลงทะเบียนรายชื่นไปเพื่อเน้นความหลากหลาย แต่ข้อเสียคือบางสuan เด็กเลือกมาก บางสuan เด็กเลือกน้อย จะเกิดการจำกัดจำนวน และเกิดการจับเด็กไปใส่ในส្តาบที่ไม่มีคนเลือก ซึ่งถือว่าเป็นการบังคับให้เด็กทำกิจกรรมที่ตนเองไม่ได้สนใจ ดังนั้นครูในแต่ละหน่วยต้องกำหนดกิจกรรมในแต่ละชั้นไป เช่น ป.3 และ ป.4 เชิญผู้รู้ในชุมชน ป.5 สัมภาษณ์ชุมชนท่องถิน ส่วน ป.6 เป็นโครงการที่ยกขึ้น เช่น วาดภาพประกอบ วาดรูปโมฆะนา และเมื่อข้อมูลลงตัวเป็นเวลาที่ครูและเด็กมาสรุปรวมกันและเห็นแนวโน้มที่จะทำเรื่องต่อไป สามารถนำมาแปลงเป็นกิจกรรมอื่นต่อไป ส่วนในประเดิมที่จำนวนนักเรียนมีมากถึง 120 คน ในขณะที่มีจำนวนครูที่ควบคุมดูแลขณะที่เด็กลงน้ำมีน้อย แก้ปัญหาโดยการให้ครูสอนเด็กโดยที่อยู่ชั้น ป.5 และป.6 ก่อน จากนั้นให้ไปสอนน้องหรือเรียกว่า "พี่สอนน้อง" แต่อย่างภายใต้การดูแลของอาจารย์ สิ่งที่จะได้คือ การที่มีการเด็กและครูเป็นศูนย์กลาง ในขณะที่ดำเนินกิจกรรมคร่าวมีการเก็บและบันทึก เช่น เก็บภาพและบันทึกแบบเด็กฯไว้ด้วย เมื่อจบแล้วครูนำまとอบคำถามตัวเองว่าตรงตามที่ตั้งวัตถุประสงค์ไว้หรือไม่ และแก้ไขด้วยประเมินจากการสอบถามเด็กโดยให้เป็นธรรมชาติ

ส่วนการแบ่งกิจกรรมตามเวลา โดยกำหนดให้หลักสูตรห้องถินทั้งหมดใช้เวลา 18-20 คaba จากนั้นมาแบ่งค่าของเวลาว่าแต่ละหน่วยใช้เวลาเท่าไร ดูว่าในช่วงที่มีการเรียนการสอนมีวันหยุดกี่ครั้ง บางครั้งอาจใช้เวลาอาทิตย์ละสองคaba โดยเอาเวลามาจากกิจกรรมลูกเลี้ยงและอนุภาคชาด นอกจากนี้อาจนับรวมเวลาที่เรียนนอกเวลา เช่น ช่วงปฏิบัติการว่ายน้ำ เด็กอาจไปฝึกที่อื่นก็ได้ แต่กิจกรรมที่มาร่วมกันคือกิจกรรมการแข่งขันว่ายน้ำหรือแข่งพายเรือของเด็กทุกชั้นปีที่ร่วมกิจกรรม นอกจากนี้กิจกรรมการสัมภาษณ์ผู้นำชุมชนอาจทำนอกเวลาเรียนได้ เช่นเดียวกัน ในที่นี้มีการกำหนดให้หน่วยที่ 1 ใช้เวลาเรียน 2 ครั้งฯลฯ 1 คaba รวม 2 คaba หน่วยที่ 2 และหน่วยที่ 3 รวมกัน 2 ครั้ง คิดเป็น 5 คaba หน่วยที่ 4 และหน่วยที่ 5 รวมกัน 3 ครั้ง คิดเป็น 8 คaba โดยชั่วโมงที่สอนจะสลับกับวิชาลูกเสือกับอนุภาคชาด

การนำเสนอแต่ละชั้นปีอาจแตกต่างกัน เช่น หน่วยย่ออยู่ที่ 1.2 เรื่องเล่าจากผู้เฒ่า ชั้นป.3-4 อาจนั่งฟังอย่างเดียว ป.5 และ ป.6 อาจจะวาดรูป ทำบทบาทสมมุติ เป็นต้น ที่สำคัญครุต้องเปิดโอกาสให้เด็ก โดยมีเวทีให้เด็กที่จะนำเสนอข้อมูลด้วยวิธีการถ่ายทอดที่ต่างกัน นอกจากนี้เน้นเรื่องการนำเสนอเป็นกลุ่มมากกว่าการนำเสนอแบบเดี่ยวเพื่อความหลากหลายของข้อมูล

สรุปได้ว่าวิธีการทำหลักสูตรห้องถินมีหลายวิธี ขึ้นอยู่กับเนื้อหาและเวลา อาจใช้วิธีการเอาทุกภูมิปีเป็นตัวนำแล้วหาวิธีการให้สอดคล้อง หรือจะใช้วิธีทดลองทำแล้วสรุปบทเรียนเป็นหลักสูตรห้องถินที่มีความสอดคล้องกับพื้นฐานของห้องถินนั้นๆได้ ในที่นี้ได้ใช้วิธีหลัง

2. การดำเนินการสอนตามหลักสูตรฯและการประเมินผลหลักสูตรฯ การดำเนินการสอนหลักสูตรห้องถิน “เรือกับวิถีชีวิตของชุมชนศalaแดง” ได้ดำเนินตามที่วางแผนในขั้นตอนที่ 1 ไม่ว่าจะแยกเป็น 6 หน่วยการเรียนรู้ การแบ่งเวลาในแต่ละหน่วย การใช้เวลาเรียนในวิชา การพัฒนาตนสลับกับวิชาลูกเสือและอนุภาคชาดที่เรียนช่วงป่ายวันพุธส การแบ่งครุฑ์รับผิดชอบในแต่ละหน่วย การกำหนดเนื้อหา วิธีการเรียนการสอน กิจกรรม สื่อการสอน วิธีการประเมินผลการเรียนการสอน ได้กำหนดขึ้นมาในแต่ละหน่วย นอกจากนี้ในแต่ละหน่วยจะมีการเขียนแผนการสอน บันทึกการสอน ผลการประเมิน และข้อเสนอแนะสำหรับการสอนครั้งต่อไป ดังรายละเอียดต่อไปนี้

หน่วยที่ 1 เรือกับวิถีชีวิตของชุมชนศalaแดง

หน่วยที่ 1 แบ่งเป็นสองหน่วยย่อคือ 1.1 เรื่องเล่าจากผู้เฒ่าและหน่วยย่ออยู่ที่ 1.2 เรื่องเรื่อหายไปไหน เริ่มต้นด้วยอาจารย์ผู้รับผิดชอบหน่วยที่ 1 จัดแผนการจัดการเรียนรู้ให้กับนักเรียนทั้ง 4 ชั้น คือชั้น ป.3 ถึงชั้น ป.6 จำนวน 2 ชั่วโมง จุดประสงค์การเรียนรู้คือ นักเรียนสามารถบอกความสำคัญเรือที่มีต่อชุมชนศalaแดงได้ และสามารถบอกเล่าความเป็นมาเกี่ยวกับการใช้เรือของชุมชนศalaแดงได้ ส่วนสาระการเรียนรู้ ได้แก่ 1. ทำไม้ต้องเรียนรู้เรื่องเรือ ประกอบด้วยความ

สำคัญของเรื่อง และความสัมพันธ์ของเรื่องกับชุมชนศaculaแดง 2. ผู้เฒ่าเล่าเรื่อง ประกอบด้วย เรื่อง กีดขึ้นมาอย่างไร เรื่อหายไปไหน และการแข่งเรือ

กระบวนการจัดการเรียนรู้ ครูและนักเรียนสนทนากันถึงเรื่องเรือ ครูตั้งประเด็นให้นักเรียนคิดว่า ทำไมต้องเรียนเรื่องเรือ มีความจำเป็นหรือไม่ อย่างไร ให้นักเรียนอภิปรายและแสดงความคิดเห็น จากนั้นแบ่งนักเรียนออกเป็น 4 กลุ่มๆละ 6-7 คน เพื่อหาข้อมูลเกี่ยวกับเรื่องเรือในชุมชนศaculaแดง กำหนดบุคคลที่จะไปหาข้อมูล ช่วยกันตั้งคำถามให้ตรงประเด็นและครอบคลุม เนื้อหาสาระ จากนั้นนักเรียนใช้เวลาในการไปหาข้อมูล เมื่อได้ข้อมูลครูและนักเรียนช่วยกันสรุป และตัดเลือกผลงานที่ได้ข้อมูลมากและน่าสนใจ เพื่อจะได้เชิญผู้ที่เล่าเรื่องให้นักเรียนกลุ่มนั้นๆ มาเล่าให้นักเรียนทั้งหมดฟังในการเรียนครั้งต่อไป ท้ายสุดมีการเชิญวิทยากรที่มีความรู้เกี่ยวกับเรื่องในชุมชนศaculaแดง มาเล่าให้นักเรียนฟังในสองประเด็น คือ นายอิลมาแอล มะแอ บรรยายเรื่อง เรือในชุมชนศaculaแดง ในอดีต และลุงสอย ทับทิม บรรยายเรื่องการแข่งเรือในอดีต

กระบวนการวัดและประเมินผล ครูผู้รับผิดชอบหน่วยที่ 1 ได้กำหนดกระบวนการวัดและประเมินผล ได้แก่ 1) การสังเกตพฤติกรรมของนักเรียนในด้านต่างๆ เช่น ความกล้าแสดงออก ความคิดสร้างสรรค์ ความร่วมมือในการทำงาน และความตั้งใจในการทำงาน 2) การตรวจผลงานกลุ่มและการนำเสนอผลงาน 3) การสัมภาษณ์นักเรียนหลังจากที่ได้ฟังเรื่องราวด้วยวิทยากร

แหล่งการเรียนรู้ ประกอบด้วย ภูมิปัญญาท้องถิ่น ได้แก่ บุคคลและสิ่งของในที่นี่คือเรื่อ รวมทั้งห้องสมุดโรงเรียน ห้องสมุดประชาชนเขตหนองจอก

แนวทางดำเนินงานสำหรับครู ได้มีการจัดการเรียนการสอนในหน่วยที่ 1 จำนวน 2 ครั้งๆละ 1 คาบ ครั้งแรกเป็นการกำหนดประเด็นในการสำรวจข้อมูลพื้นฐานของชุมชน โดยอาจารย์ผู้รับผิดชอบเก็บนักเรียนถึงความเป็นมากที่ต้องเรียนเรื่องเรือ จากนั้นให้เด็กแบ่งกลุ่มระดมสมอง ตั้งคำถามที่จะสอบถามผู้รู้ในชุมชน โดยที่ครูจะช่วยวิเคราะห์คำถามว่าตรงประเด็นและครอบคลุม หรือไม่ ก่อนที่นักเรียนจะนำไปงานดังกล่าวไปสืบหาข้อมูลกันเอง หลังจากที่นักเรียนได้ข้อมูลในชุมชนมา ให้แต่ละกลุ่มน้ำเสนอ และเลือกผู้ที่ให้ข้อมูลเรื่องเรือได้มากที่สุดมาเป็นวิทยากรในการเรียนครั้งที่สอง ในที่นี้ได้แก่ นายอิลมาแอล มะแอ อิหม่ามแห่งมัสยิดไกลีเคียงแต่อัศยอุญในชุมชนนี้ อีกคนคือนายสอย ทับทิม เกษตรกรและนักวิจัยชาวบ้าน เป็นชาวไทยพุทธ โดยประเด็นที่เชิญบรรยายคือ เรื่อในชุมชนศaculaแดง ในอดีต และการแข่งเรือ

ผลการดำเนินการสอน หลังจากที่ได้ทบทวนวิทยากรที่นักเรียนเสนอว่าให้ข้อมูลเรื่องเรือได้ละเอียดและเข้าใจง่าย ได้แก่นายอิลมาแอล มะแอ และนายสอย ทับทิม วิทยากรดังกล่าวได้บรรยายในวันพุธที่ 28 มกราคม 2545 ณ อาคารอนกประสงค์

จากการสังเกต ผู้วิจัยเห็นว่าบรรยายในวันที่ผู้เฒ่าเล่าเรื่องดีมาก เพราะเต็มไปด้วยเสียงหัวเราะและดวงตาที่เปลี่ยนไปด้วยความสนใจให้รู้ของเด็กๆ เมื่อลุงอิลมาแอลเล่าให้ฟังเรื่องเรือมาก

นายในอดีตที่ใช้คลองแสนแสบในย่านนี้ ยิ่งชื่นมื่นเมื่อท่านครึ่งใจร้องเพลงเล่าเรื่องให้เด็กฟัง ส่วนลุงสอยบอกว่าวันนี้แต่งตัวเรียบร้อยที่สุด เพราะวันนี้เป็นวันพิเศษของตนที่ได้รับเกียรติจากโรงเรียนให้ขึ้นบรรยายซึ่งนับว่าเป็นครั้งแรกในชีวิต สรุปการเล่าเรื่องการแข่งเรือในสมัยก่อน ลุงสอยเล่าว่า ชุมชนacula แดง มีชื่อเสียงมาก ในการจัดกิจกรรมแข่งเรือซึ่งคนจากชุมชนอื่นๆ ทราบกันดี

ส่วนการเก็บตกเรื่องที่ผู้เฒ่าเล่าเรื่องมีดังนี้

“ชุมชนacula แดง เป็นชุมชนเล็ก ๆ ตั้งอยู่ริมฝั่งคลองแสนแสบ ถนนชานเมืองกรุงเทพฯ ทางด้านทิศตะวันออก ซึ่งมีมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 3 ชาวบ้านในชุมชนนี้ มีอาชีพเกษตรกรรม เพาะปลูก เลี้ยงสัตว์ และมีความผูกพันกับคลองสายนี้ เพราะต้องใช้น้ำในคลองในการดำเนินชีวิตประจำวัน จนเปรียบคลองเป็นแม่น้ำเส้นเลือดในปู่เลยที่เดียว”

เมื่อมีคลอง สิ่งที่จะขาดหายไปจากคลองไม่ได้เลย ก็คือ เรือ ซึ่งเป็นพาหนะพาผู้คนไปไหนมาไหน จนถือว่าเรือเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตของพากษา ลุงอิسمาร์ มะแอ ผู้ทรงคุณวุฒิในชุมชนเล่าว่า ในสมัยก่อนนั้น ชุมชนacula แดง ยังไม่มีถนนตัดผ่าน การเดินทางต้องใช้เรือเพียงอย่างเดียว เรือคือชีวิต ถ้าขาดเรือก็เหมือนขาดหัวใจว่ายาที่สำคัญบางส่วนไป และท่านยังเล่าให้ฟังอีกว่าเรือ นำความรู้มาสู่ชุมชนacula แดง เพราะครูทุกคนที่มาสอนต้องเดินทางมาทางเรือทั้งสิ้น ถ้าไม่มีเรือ ก็ไม่มีครู

ส่วน ลุงสอย ทับทิม ผู้เฒ่าอีกคนหนึ่งในชุมชนแห่งนี้ เล่าให้ฟังเช่นเดียวกันว่า

“ เรือเป็นหัวใจในการดำรงชีวิต ทุกบ้านต้องมีเรือเพื่อใช้ในการเดินทาง การประกอบอาชีพ และเมื่อถึงเทศกาลวันสำคัญต่าง ๆ ในหน้าหนาว ก็จะมีการแข่งเรือในคลองแสนแสบแห่งนี้ ลุงเล่าว่า เรือที่นำมาแข่งมีหลายประเภท การแข่งเรือมีความสนุกสนาน ตื่นเต้น เร้าใจ และนอกจากนี้ยังมี การละเล่นพื้นบ้านทางน้ำอีกมากมายที่เดียว... จนกระทั่งนับย้อนหลังไปไม่เกิน 10 - 15 ปี เริ่มมีถนนตัดผ่านชุมชนacula แดง เริ่มมีการใช้รถ ความจำเป็นที่จะต้องใช้เรือจึงลดลง บทบาทของเรือจึงค่อย ๆ ลดความสำคัญลงไปเรื่อยๆ วิถีชีวิตแบบเก่าก่อนเริ่มหายไป ประเพณีการแข่งเรือก็หายไปด้วยตามสภาพของชุมชน จนปัจจุบันไม่มีการแข่งเรือให้เห็นอีกแล้ว ส่วนเรือที่ผู้เฒ่าเล่าว่า เหนือนชีวิต บัดนี้ ก็ไม่พียงช้าบ้านเพียงไม่กี่หลังค่าเรือนเท่านั้นที่ยังใช้เรืออยู่บ้าง เรือที่มีอยู่ก็มีพังไปตามกาลเวลา และไม่มีการสร้างขึ้นมาทดแทนอีกเลย”

การประเมินผล

ในขั้นการเตรียมความพร้อม แม้ว่าจะมีการตั้งจุดประสงค์และแผนการเรียนรู้ดี แต่การรวมรวมข้อมูล เตรียมบุคลากร งบประมาณและสถานที่อยู่ในระดับปานกลาง และเมื่อถึงขั้นดำเนินการสอนพบว่าวิทยากรจากชุมชนในที่นี้คือนายอิسمาร์ มะแอ และนายสอย ทับทิมกับทำได้ดีไม่ว่าจะเป็นเรื่องความรู้เรื่องเรือและการถ่ายทอดข้อมูลทำให้นักเรียนบอกความสำคัญของเรือให้ดี ส่วนกระบวนการเรียนรู้ของเด็กไม่ว่าจะเป็นกระบวนการรวมกลุ่ม การค้นคว้าและการค้นคว้าหรือ

สืบค้นข้อมูลอยู่ในระดับปานกลาง ทักษะด้านการสรุปและนำเสนอข้อมูลยังน้อยอยู่ (รายละเอียดข้อมูลการประเมินผลอยู่ในภาคผนวกที่ 3)

งานนี้อาจารย์ที่รับผิดชอบหน่วยที่ 1 นี้ได้เสนอแนวทางการพัฒนาการเรียนการสอนมีหลายประการ ได้แก่ จัดกิจกรรมที่เหมาะสมกับวัยของนักเรียน เช่น หาข้อมูลจากหนังสือที่ครูเตรียมให้หรือฟังวิทยากรบรรยายแล้ววัดภาพเรื่องภารกิจชีวิตของชุมชนศalaแดงในสมัยก่อน เพิ่มเวลาการเรียนเป็น 3 ครั้งๆละ 2 ชั่วโมง จัดหาสื่อเพิ่มเติม เช่น รูปภาพเรื่องในสมัยก่อน วีดีทัศน์เกี่ยวกับเรื่องประเพณีต่างๆเพื่อให้นักเรียนได้เห็นภาพที่ชัดเจน จัดหาแหล่งค้นคว้าเพิ่มเติม เช่น หนังสือแหล่งข้อมูลทางอินเตอร์เน็ต วีดีทัศน์ ก่อนการทำงานครุภารมีการบรึกษาแนวทางการจัดกิจกรรมก่อนเพื่อความเข้าใจที่ต้องกัน และนักเรียนควรมีการปฏิบัติฐานด้านการสัมภาษณ์ การสืบค้นข้อมูลและการสรุปข้อมูลในการเรียนวิชาภาษาไทย และวิชาสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตให้มีความพร้อม

จากข้อมูลข้างต้นสามารถวิเคราะห์ได้ว่า ครูได้พยายามสร้างคุณค่าของคลองแสนแสบชุมชนศalaแดง และเรื่อง โดยจัดกิจกรรมที่ให้ความสำคัญกับชุมชนศalaแดง ในประเด็นของผู้รู้ในท้องถิ่น ให้ศักดิ์ศรีหรือที่เรียกว่าอุดมการณ์เชิงอำนาจกับชุมชนศalaแดงที่ว่าแม่ว่าชุมชนดังกล่าวจะเป็นชุมชนเล็กๆแต่ในประวัติศาสตร์เคยมีเจ้าฟ้าเจ้าแผ่นดินเสด็จประทับเมื่อครั้งเสด็จประพาสต้น แต่การซุปประเด็นของคลองแสนแสบยังไม่มากนักเนื่องจากเป็นบทบาทของบทที่ 2 แต่ที่เป็นตัวเอกของหน่วยนี้คือเรื่องเนื้องจากต้องผลิตช้ำในด้านความหมาย เนื่องจากในปัจจุบันมีเรื่องที่อยู่ในชุมชนเพียง 2 ลำเท่านั้น หมายถึงความหมายด้านประโภชน์ใช้สอยได้มีคุณค่าลดลง ดังนั้นครูและวิทยากรที่รับผิดชอบได้สร้างความหมายใหม่คือเรื่องมีคุณค่าในแง่ของประวัติศาสตร์ชุมชน ซึ่งหากพิจารณาจากชีวิตประจำวันอาจจะคิดว่าเมื่อไม่ได้ใช้ประโยชน์หมายถึงการใช้คุณค่า แต่หากพิจารณาให้ลึกซึ้งคุณค่าใหม่ของความภูมิใจในรากเหง้าของตนส่งผลต่อจิตสำนึกมากยิ่งกว่า ซึ่งจากการสังเกตของนักวิจัยพบว่าเด็กๆให้ความสนใจกับประวัติศาสตร์ดังกล่าวเป็นอย่างมาก แต่ปัญหาที่ต้องขับคิดต่อคือการจะทำอย่างไรที่จะ Yingให้สิ่งจิตสำนึกในการรักษาคลองแสนแสบ เนื่องจากการเชื่อมโยงยังหยุดอยู่แค่ชุมชน และเรื่องเท่านั้น ยังไม่ลงถึงน้ำในคลองแสนแสบ ได้มีการแลกเปลี่ยนพูดคุยกับครูที่รับผิดชอบ ตกลงกันว่าจะทำการเพิ่มในประเด็นความเชื่อมโยงในภาคเรียนต่อไป ซึ่งประเด็นนี้ก็จัดว่าเป็นปัจจัยที่เป็นข้อเด่นของการทำงานในโรงเรียนนั่นคือ สามารถที่แก้ไขสิ่งที่ทำแล้วยังพบข้อบกพร่องไปผลิตช้ำใหม่ในภาคเรียนต่อๆไป เนื่องจากเด็กฯต้องเรียนกับโรงเรียนไปอีกหลายปี หรืออีกหลายภาคเรียน เงื่อนไขต่างๆจะค่อยๆเปลี่ยนไป ซึ่งครูสามารถจะปรับการเรียนการสอนได้ทันอย่างค่อยเป็นค่อยไป ต่างจากการทำวิจัยในสังคมกว้างที่มีปัจจัยเงื่อนไขที่เปลี่ยนไปอย่างรวดเร็ว การควบคุมบริบทต่างๆทำได้ยาก นอกจากนี้ที่จัดให้เด็กได้ใช้ชีวิตร่วมกับชุมชนท้องถิ่น เป็นการให้เด็กได้เรียนรู้วิธีการค้นหาความรู้ ซึ่งจะทำให้เด็กมีพลังในการเฝ้าระวังและตัดสินใจในสถานการณ์ต่างๆ

หากความรู้เพิ่มเติมขึ้นเรื่อยๆ ยิ่งทำความรู้มากก็จะกล้ายเป็นผู้ที่มีความรู้มาก นอกจากนี้เป็นการฝึกกระบวนการทักษะการเรียนรู้ที่หลากหลายไปพร้อมกัน นั่นคือ การพูดจากการสัมภาษณ์ การฟังจากการฟังผู้อื่นโดยบาย การอ่านคือการหาความรู้เพื่อจะนำไปสร้างคำ答 การเขียนคือการบันทึกจากผู้อื่นได้ให้สัมภาษณ์

หน่วยที่ 2 ประวัติชุมชนศalaแดง

หน่วยที่ 2 ประกอบด้วยเนื้อหาเกี่ยวกับ ข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับชุมชนศalaแดง และคลองแสนแสบ แผนการจัดการเรียนรู้หน่วยที่ 2 ประวัติความเป็นมา หน่วยย่อยที่ 1 – 2 เรื่องชุมชนศalaแดงและคลองแสนแสบ เวลา 2 ชั่วโมง จุดประสงค์การเรียนรู้ นักเรียนสามารถ 1) เล่าประวัติของชุมชนศalaแดงและคลองแสนแสบได้ 2) บอกได้ว่าชุมชนศalaแดงมีชีวิตความเป็นอยู่อย่างไร 3) บอกสถานที่่่น้ำในชุมชนศalaแดงได้ 4) บอกอาชีพในชุมชนที่สำคัญของชุมชนศalaแดงได้ 5) บอกความสำคัญของคลองแสนแสบในด้านการคมนาคมได้ 6) บอกชนิดของเรือที่มีมาแต่ก่อนได้

สาระการเรียนรู้ คือ ในรัชสมัยของรัชกาลที่ 3 ได้โปรดเกล้าให้มีการขุดคลองแสนแสบ เพื่อขยายการคมนาคมทางน้ำและเป็นประโยชน์ในด้านยุทธศาสตร์ ชุมชนศalaแดงตั้งอยู่ริมคลองแสนแสบ ประชาชนส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทำนาทำสวน รับจ้างทั่วไป และเป็นลูกจ้างของโรงงาน

กระบวนการจัดการเรียนรู้ ใช้การจัดกิจกรรมสลายพฤติกรรมและแบ่งกลุ่มนักเรียนออก เป็น 11 กลุ่ม โดยการเล่นเกม ดังนี้ จัดทำฉลากชื่อสัตว์ 11 ชนิด เท่ากับจำนวนนักเรียน แล้วให้นักเรียนแต่ละคนจับฉลากชื่อสัตว์คนละ 1 ใบ โดยไม่ให้เปิดดูก่อนจนกว่าทุกคนจะจับฉลากครบ เมื่อนักเรียนเปิดฉลากดูห้ามบอกใครและให้แสดงท่าทาง และเสียงร้องเลียนแบบสัตว์ชนิดนั้น จากนั้นให้นักเรียนแสดงท่าทาง และเสียงร้องเลียนแบบสัตว์ที่ตนจับได้แล้วรวมกลุ่มสัตว์ชนิดเดียวกันอยู่ด้วยกัน เมื่อมดเวลาทำการสอบถามว่า�ักเรียนแต่ละกลุ่มแสดงท่าทางเลียนแบบสัตว์ชนิดใดบ้าง มีใครรวมกลุ่มผิด หรือหากกลุ่มไม่เจอบ้าง ท้ายสุดเมื่อจัดกลุ่มได้แล้วให้ส่งตัวแทนออกมารับซองใส่เกมต่อจิ๊กซอจากครู ซึ่งเป็นรูปภาพที่เกี่ยวข้องกับเรื่องต่อไปนี้ ก) ประวัติคลองแสนแสบ ข) การคมนาคม และเรือของเราแต่ก่อน ค) ประวัติชุมชนศalaแดง ง) สุเหราศalaแดง จ) อาชีพในชุมชน จากนั้นให้นักเรียนอ่านคำสั่ง และลงมือต่อจิ๊กซอให้เรียบร้อย แล้วส่งตัวแทนออกมาร่ายงน้อย 2 คน มาอ่านบทความที่เกี่ยวข้องกับรูปจิ๊กซอที่กกลุ่มของตนต่อเสร็จ และนำเสนอบอกงานหน้าซึ้น

กระบวนการวัดและประเมินผล ประกอบด้วยการถาม – ตอบในชั้นเรียน สังเกตความสนใจของนักเรียนในการเข้าร่วมกิจกรรม และสังเกตจากการทำงานเป็นกลุ่ม

แหล่งการเรียนรู้ ประกอบด้วยรูปภาพที่เกี่ยวกับคลองแสนแสบ การคมนาคมและเรือในอดีตที่ใช้ในชุมชนศalaแดง ประวัติชุมชนศalaแดง ประวัติสุเหราศalaแดง และอาชีพในชุมชน

สาระการเรียนรู้ ประกอบไปด้วยเนื้อหาอธิบายภาพต่อจำนวน 7 ภาพ ประกอบด้วย เนื้อหาเกี่ยวกับประวัติคลองแสนแสบ การคมนาคมและเรือของเราแต่ก่อน ประวัติชุมชนสุเหราศalaแดงและสุเหราศalaแดง (รายละเอียดในภาคผนวกที่ 1)

ผลการดำเนินการสอนหน่วยที่ 2

จากการสังเกตการเรียนการสอนในหน่วยที่ 2 ประวัติชุมชนศalaแดง ครูผู้รับผิดชอบประจำหน่วยคืออาจารย์ผู้รับผิดชอบหน่วยที่ 2 ได้มีการวางแผนการสอน เตรียมการสอนเป็นอย่างดี ดังนั้นในขั้นดำเนินการสอนจึงเป็นไปด้วยดี ดังแต่ละขั้นตอนดังนี้
ในการทำกิจกรรมกลุ่ม ตั้งแต่แบ่งกลุ่ม รับซองที่เป็นรูปภาพที่ตัดเป็นชิ้นส่วน การทำงานกลุ่มที่เอกภาพมาต่อ กันจนเสร็จ เพิ่มความสนุกสนานด้วยการแข่งขันกันแต่ละกลุ่ม เสร็จแล้วให้กับลุ่มที่เสร็จก่อนส่งตัวแทนมาเล่าเรื่องจากภาพซึ่งจะมี 5 เรื่อง แต่บางเรื่องจะได้รับสองกลุ่มที่แบ่งเนื้อหากัน

จากการสังเกตกิจกรรมเป็นไปด้วยความสนุกพอกวารโดยเฉพาะขั้นตอนต่อภาพ แต่ทั่วไปของการเล่าเรื่องยังค่อนข้างเป็นไปในลักษณะการท่องตามเนื้อหาที่อาจารย์ได้เตรียมไว้ให้ อีกทั้งขาดการสรุปบทเรียนของการแข่งขัน ซึ่งอาจจะมีการกระตุ้นให้เด็กได้คิดและฝันหลังจากต่อภาพ เสร็จจากนั้นจึงมารวมกับข้อมูลที่อาจารย์ประจำหน่วยเตรียมไว้ให้และเน้นว่าเป็นเพียงข้อมูลส่วนหนึ่งหากต้องการทราบข้อมูลที่ใกล้ตัวเรามากขึ้นอาจจะไปตามคุณพ่อคุณแม่ หรืออาจจะเป็นผู้รู้ในชุมชนก็ได้ ส่วนการแข่งขันอาจจะต้องสรุปว่ากิจกรรมทุกอย่างต้องมีทั้งผู้แพ้และผู้ชนะซึ่งต่างมีความสำคัญทั้งสองกลุ่มหากไม่มีผู้แพ้ก็ไม่มีผู้ชนะ หากไม่มีผู้ชนะก็ไม่มีผู้แพ้ แต่บทเรียนกลับสำคัญกว่า

อย่างไรก็ตามผู้วิจัยเห็นว่า อาจเป็นเพราะเวลาไม่จำกัด เด็กจำนวนมาก และเป็นการดำเนินกิจกรรมครั้งแรกจึงไม่สามารถที่จะทำในรายละเอียดได้มาก แต่ที่น่าชื่นชมมากที่สุดคือความคิดสร้างสรรค์ที่อาจารย์ผู้รับผิดชอบได้คิดกิจกรรมที่สามารถให้ทั้งสาระและความสนุกสนานให้กับเด็ก อีกทั้งมีกระบวนการแข่งขันการทำงานอย่างเป็นขั้นตอน ดังแต่การค้นหาข้อมูลชุมชนอย่างละเอียด จากนั้นจึงมาแตกเป็นกิจกรรม และมีการเตรียมการประเมินผลอย่างเป็นระบบ การดำเนินงานอย่างตรงไปตรงมา ไม่มีการแต่งข้อมูลแต่อย่างใด ดังนั้นข้อมูลจึงมีความน่าเชื่อถือ ดังนั้น แต่ที่มากของความคิด การดำเนินการ และกระบวนการวัดและประเมินผล จึงเป็นตัวอย่างที่ดีของโรงเรียนอื่นที่จะต้องทำหลักสูตรห้องถัง ที่ความตรงไปตรงมากของกรากรทำแม่ข้อมูลหรือผลที่ออกมามากไม่แสดงผลที่ดีที่สุด แต่จะเป็นผลดีในการแก้ไขปรับปรุงในครั้งต่อไป ต่างกับข้อมูลหรือ

ผลที่ส่วนมากแต่กลับไม่เกิดผลดีในทางปฏิบัติ เนื่องจากไม่มีส่วนที่จะต้องปรับปูจให้สอดคล้องกับความต้องการของผู้เรียนและชุมชนอย่างแท้จริง

การประเมินผล จากการประเมินของอาจารย์ผู้รับผิดชอบหน่วยที่ 2 พบว่าแม้ว่าขั้นการเตรียมความพร้อมและขั้นดำเนินงานไม่ว่าจะนำเข้าสู่บทเรียน การดำเนินการสอนจะต้องถึงการสรุปบทเรียนการสอนจะอยู่ในระดับปานกลาง แต่ขั้นตรวจสอบกลับได้ผลเป็นที่น่าพอใจ เพราะนักเรียนสามารถเล่าประวัติของคลองแสนแสบและชุมชนศala แดงได้ สามารถบอกชีวิตความเป็นอยู่สถานที่น่าสนใจ อาชีพในชุมชนที่สำคัญ ความสำคัญของคลองแสนแสบด้านคุณภาพ และที่สำคัญนักเรียนมีความสนใจและมีความสนใจต่อ กิจกรรม ส่วนเรื่องการทำงานเป็นกลุ่มยังอยู่ในระดับปานกลาง (รายละเอียดข้อมูลการประเมินผลอยู่ในภาคผนวกที่ 3)

ซึ่งอาจารย์ผู้สอนได้เขียนข้อเสนอแนะไว้ว่าการเรียนหน่วยที่ 2 นี้ควรมีจำนวนนักเรียนที่น้อยกว่านี้ และควรแยกกลุ่มเด็กเล็กและเด็กโตและควรเพิ่มเวลาให้มากกว่านี้ แต่หากเพิ่มไม่ได้ควรนำเนื้อหาไปแทรกในวิชาแก่นที่สามารถแทรกได้ ดังนั้นการพัฒนาหลักสูตรหน่วยที่ 2 ควรแยกระดับชั้นการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนเป็น ระดับชั้น ป.3 – 4 กับระดับชั้น ป.5 – 6 เพราะหากนักเรียนมากเกินไปทำให้นักเรียนบางคนมีส่วนร่วมต่อ กิจกรรม ได้ไม่เต็มที่ ส่วนกิจกรรมการเรียนการเรียนการสอนต้องทำให้น่าสนใจยิ่งขึ้น เช่น ในระดับชั้น ป.3 – 4 ให้มีเนื้อหาการตัดจิ๊กซอฟท์ง่ายขึ้น ส่วนนักเรียนชั้น ป.5 – 6 จะเพิ่มกิจกรรมเขียนบรรยายภาพในหัวข้ออย่างต่าง ๆ ส่วนการประเมินการสอน จะประเมินจากกิจกรรม และผลงานของนักเรียนโดยให้นักเรียนได้ประเมินตนเอง มีเพื่อนนักเรียนและครุยว่ารวมประเมินด้วย

ส่วนการวิเคราะห์หน่วยที่ 2 พบว่าเป็นเนื้อหาเกี่ยวกับประวัติชุมชนศala แดง ประวัติ คลองแสนแสบ ซึ่งยังเป็นการใช้แนวคิดวัฒนธรรมชุมชน หากพิจารณาตามแนวคิดของ R. Williams ที่พิจารณาว่าวัฒนธรรมเป็นวิถีชีวิตทั้งมวล “ไม่ว่าจะเป็นชีวิตทางวัฒน ทางปัญญาหรือทางจิตวิญญาณ ดังนั้นการเริ่มต้นการสร้างจิตสำนึกในการรักษาคลองแสนแสบผ่านหลักสูตรท่องถิ่น” จึงใช้แนวทางของวัฒนธรรมชุมชนที่คลองแสนแสบเป็นทั้งวัตถุและสะท้อนถึงจิตวิญญาณ ความเป็นอัตลักษณ์ของชุมชนศala แดงโดยเฉพาะ ส่วนกระบวนการทางการศึกษาผ่านกระบวนการทางวัฒนธรรมได้เพิ่มพูนปัญญาที่ครูได้เสนอแนะว่าการพัฒนาครั้งต่อไปต้องให้เด็กได้รู้จักการประเมินตนเอง และประเมินร่วมกับผู้อื่น เหล่านี้เป็นการเพิ่มมิติทางด้านการวิเคราะห์ให้กับเด็ก แทนการรับรู้อย่างศิโรราบซึ่งไม่อาจจะสร้างปัญญาได้อย่างแท้จริง แต่ส่วนที่ได้มีการพูดคุยแลกเปลี่ยนกับอาจารย์ที่รับผิดชอบหน่วยนี้คือ เนื้อหาการลงลึกเรื่องชุมชนและคลองแสนแสบดีแล้ว แต่ยังขาดการเชื่อมโยงไปสู่จิตสำนึกในการรักษาคลองแสนแสบที่เป็นวัตถุประสงค์ของการจัด ทำหลักสูตรท่องถิ่น ซึ่งจะได้ทดลองทำให้ภาคเรียนถัดไป

หน่วยที่ 3 ศาสนา กับวัฒนธรรม

หน่วยที่ 3 ศาสนา กับวัฒนธรรม แบ่งเป็นหน่วยอยู่ 2 หน่วย ได้แก่ หน่วยอยู่ที่ 3.1 ประเพณีและวัฒนธรรม และหน่วยอยู่ที่ 3.2 การละเล่นพื้นบ้านทางน้ำ ดังนี้

หน่วยอยู่ที่ 3.1 ประเพณีและวัฒนธรรมท้องถิ่น

แผนการจัดการเรียนรู้ หน่วยอยู่ที่ 3.1 ประเพณีและวัฒนธรรมท้องถิ่น ใช้เวลาประมาณ 1 ชั่วโมง มีจุดประสงค์การเรียนรู้ เพื่อให้นักเรียน 1) ทราบประวัติความเป็นมาของประเพณี และวัฒนธรรมท้องถิ่นในชุมชนศาลาแดงของแต่ละศาสนาได้ 2) ตระหนักรเห็นถึงความสำคัญของประเพณีและวัฒนธรรมท้องถิ่นของชุมชนศาลาแดง ซึ่งสืบทอดมาจากบรรพบุรุษ

กระบวนการจัดการเรียนรู้ ประกอบด้วยสร้างความสนใจของนักเรียนด้วยการร้องเพลง และให้นักเรียนร่วมกิจกรรม มีการเชิญวิทยากรท้องถิ่นกล่าวถึงประวัติความเป็นมาและสาหริtipการเล่นดนตรีพื้นบ้าน “นาเสบ” ให้นักเรียนได้ฟัง จากนั้นครูและนักเรียนได้ร่วมสรุปเกี่ยวกับการเล่นนาเสบ โดยการถาม – ตอบ (เนื่องจากเวลาไม่พอ จึงจัดเฉพาะนาเสบ ส่วนงานลอยกระทงไว้ใจในหลักสูตรท้องถิ่นเทอมอื่น)

กระบวนการวัดและประเมินผล ประกอบด้วย 1) การถาม – ตอบใบข้อเรียน 2) สังเกตความสนใจของนักเรียนในการเข้าร่วมกิจกรรม 3) สมภาษณ์นักเรียนที่เข้าร่วมกิจกรรม ว่ากิจกรรมที่จัดมีความน่าสนใจ ให้ความรู้ และมีประโยชน์อย่างไร

แหล่งการเรียนรู้ ได้แก่ คณะวิทยากรในชุมชน

สาระการเรียนรู้ ได้แก่ ในชุมชนศาลาแดงประกอบด้วย ศาสนาอิสลาม และศาสนาพุทธ มีประเพณีท้องถิ่นสำคัญของแต่ละศาสนา ดังนี้ชาวไทยอิสลามมีประเพณีการเล่นนาเสบ ชาวไทยพุทธมีประเพณีลอยกระทง ในที่นี้ได้กล่าวเฉพาะประเพณีการเล่นนาเสบเนื่องจากชุมชนศาลาแดงมีวิถีชีวิตรุ่งเรืองตั้งแต่อดีตมาจนถึงปัจจุบัน (รายละเอียดในภาคผนวกที่ 1)

ผลการดำเนินการสอน จากจุดประสงค์ของกระบวนการจัดการเรียนรู้ในหน่วยที่ 3.1 ประเพณีและวัฒนธรรมท้องถิ่น เพื่อสร้างความสนใจของนักเรียนด้วยการร้องเพลงเจ้า และให้นักเรียนร่วมกิจกรรม ร่วมร้องเพลง ทำท่าประกอบ โดยครูที่รับผิดชอบหน่วยนี้ได้เชิญวิทยากรท้องถิ่นจำนวน 5 คน เริ่มด้วยเชิญนายอาบีดีน วงศิตต์ เป็นผู้เล่าประวัตินาเสบ แต่ในวันงานไม่สบาย มาร่วมงานไม่ได้แต่ได้ส่งตัวแทนคือคุณварี นิกาจิ์และคณะ ซึ่งเป็นกลุ่มน้ำมุ่นสาวที่มีบทบาทหลายด้านในชุมชน เช่น เป็นคณะกรรมการของชุมชน เป็นครูพี่เลี้ยงศูนย์เด็กอ่อน (ขึ้นกับสุ่หร่าศาลาแดง) นอกจากนี้ยังมีงานอดิเรกเป็นคณะกรรมการรับเล่นนาเสบทั้งในกรุงเทพฯ และต่างจังหวัด

การสังเกตการณ์ของนักวิจัยพบว่า บรรยากาศในป่ายวันพุธสหนึ่งของเดือนมิถุนายน 2545 คณะครูพี่เลี้ยงจำนวน 5 คนได้ทำหน้าที่ของวิทยากร ที่มีความกระฉับกระเฉงเพราะอยู่ในวัยหนุ่ม วัยสาว มาพร้อมกับอุดมการณ์ที่อยากให้เด็กรุ่นใหม่ได้สืบทอดความเป็นศิลปินนาเสบต่อไป

การแสดงออกมีการเคลื่อนไหว มีการพูดจาหยอกล้อผู้ฟังแทรกการสอนให้เป็นคนดี ห่างไกลจาก ya เสพติดและยึดมั่นในศาสนาไม่ว่าจะเป็นอิสลามหรือพุทธ บรรยายกาศการเรียนการสอนในวันนั้น จึงยากจะลืมเลือน ในปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้สอนและผู้เรียน ความซาบซึ้งในดูดื่นรีนาเสบที่เด็กๆ สะท้อนออกมากด้วยการร้องเพลงด้วยเสียงกระหึ่มพร้อมเคาะโต๊ะให้จังหวะ แม้อาหารออนไลน์ประสงค์ ของโรงเรียนมิได้หรูหราเหมือนโรงเรียนดังๆ แต่ในวันนั้นสถานที่แห่งนั้นกลายเป็นสถานที่เรียนที่วิเศษสุดของหลักสูตรห้องถินของชุมชนศาลาแดง

ส่วนรายละเอียดของการบรรยายพร้อมสาธิตของคณะวิทยากร เริ่มนั้นด้วยการเล่าประวัติ ความเป็นมาของการเล่นนาเสบ ในลักษณะปุจชา วิสัชนา ซึ่งเป็นบรรยายกาศที่มีปฏิสัมพันธ์ที่เป็นการสื่อสารสองทางที่เป็นรวมชาติ ไม่เครียดหากแต่ครอบคลุมไปด้วยบรรยายกาศแห่งความสุขของทั้งผู้สอนและผู้เรียน ดังนั้นจึงอาจจะไม่เรียกว่าเป็นการบรรยาย หากแต่เรียกว่าเป็นการสนทนแทน หลังจากจบการสนทนากับคณะวิทยากรได้สาธิตการเล่นนาเสบทลายเพลง เป็นช่วงที่นักเรียนได้สนุกสนานกันอย่างเต็มที่ บางเพลงนักเรียนส่วนใหญ่ร้องกันเป็นก็จะร่วมร้องกับคณะวิทยากรไปด้วย และออกไปเต้นเป็นทางเครื่องให้กับคณะวิทยากรซึ่งยิ่งเป็นการเพิ่มสีสันให้กับการเรียนการสอนยิ่งนัก เมื่อจบการแสดงและการฝึกผิงการเป็นคนดี และการป่วยนาตัวที่จะสอนเด็กที่สนใจที่จะเล่นนาเสบเพื่อต้องการการสนับสนุนจากคนรุ่นใหม่ และมีเด็กหลายคนแจ้งความประสงค์ที่จะฝึกเล่นสืบพื้นบ้านดังกล่าว

การประเมินผล จากผลการประเมินของอาจารย์ผู้สอนพบว่า เนื่องจากเป็นคณะครุชุดเดียว กันกับหน่วยที่ 2 ที่เห็นอุปสรรคและปัญหาในการสอนหลักสูตรห้องถิน จึงมาปรับแก้ไข ทำให้มีการเตรียมการพร้อม การดำเนินการสอนอยู่ในขั้นดีเป็นส่วนใหญ่ ที่สำคัญบทบาทการดำเนินการสอนครั้งนี้ได้ยกให้กับวิทยากรเกือบทั้งหมด ซึ่งวิทยากรทำได้มากดังที่กล่าวข้างต้น สิ่งที่เห็นได้ชัดคือความเป็นกันเองแบบพื่น้อง ทำให้วิทยากรสามารถเข้าไปปั่งอยู่ในใจของเด็กได้ดี ดังนั้นมีอะไรที่คณนาเสบมาเล่นให้นักเรียนฟังจะได้รับการตอบรับทุกครั้ง หากเบรียบกับเด็กในเมืองน่าจะเป็นบรรยายกาศแบบเดียวกันกับนักร้องขับญี่จิวยุ่นเล่นคอนเสิร์ตนั้นเอง ดังนั้นจึงไม่ต้องสงสัยเลยว่าขั้นการตรวจสอบอยู่ในระดับมากทุกข้อ ไม่ว่าจะเป็นการเล่าความเป็นมาของนาเสบได้ ตระหนักถึงความสำคัญของวัฒนธรรมห้องถินของชุมชนศาลาแดง ทุกคนชื่นชอบ สนุกสนาน กิจกรรมนี้สนใจที่จะฝึกหัดการเล่นนาเสบ และอย่างจะให้จัดขึ้นอีก (รายละเอียดข้อมูลการประเมินผลอยู่ในภาคผนวกที่ 3)

ข้อเสนอแนะของวิทยากรเสนอให้ทางโรงเรียนอนุรักษ์การเล่นนาเสบ โดยการฝึกนักเรียนให้เล่นนาเสบให้เป็น เพาะเป็นวัฒนธรรมของห้องถินที่ชาวมกันได้ยกในปัจจุบัน นอกจากนี้ วิทยากรยินดีที่จะฝึกนักเรียน ส่วนกิจกรรมที่ใช้เวลาเกินกำหนด เนื่องจากนักเรียนกำลังสนุกสนานเพลิดเพลินและวิทยากรกำลังสาธิตเพลงต่าง ๆ ให้นักเรียนได้รับชมยังไม่จบ ประกอบกับกับได้

รับความสนใจจากผู้ปกครองที่อาศัยใกล้เคียงโรงเรียนและที่มารอรับบุตรหลาน อาจารย์ที่รับผิดชอบหน่วยนี้จึงเสนอว่าควรเพิ่มชั่วโมงให้กับกิจกรรมนี้ และควรประชาสัมพันธ์ให้คนในชุมชนได้มาร่วมชมกิจกรรมของทางโรงเรียน ส่วนการพัฒนาหลักสูตรในการจัดการเรียนการสอนครั้งต่อไปคือเพิ่มเวลาในการจัดกิจกรรม และจัดให้มีการประชาสัมพันธ์ให้คนในชุมชนได้มาร่วมชมกิจกรรมของทางโรงเรียน และควรมีการฝึกนักเรียนให้เล่นนาฬาเป็น แล้วมาแสดงให้เพื่อนนักเรียน และผู้ปกครองได้ชมกัน เพราะเป็นวัฒนธรรมท้องถิ่นที่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษจึงควรอนุรักษ์ไว้

สามารถวิเคราะห์แนวทางของการสอนครั้งนี้ว่าเป็นการเร้นกระบวนการเรียนรู้แบบ Social Constructivism คือการที่ผู้เรียนสร้างความรู้ด้วยการมีปฏิสัมพันธ์ทางสังคมกับผู้อื่นในที่นี้ คือวิทยากรนำเสนอ โดยผู้เรียนมีส่วนร่วมในกิจกรรมหรืองานในบริบททางสังคมโดยที่เด็กมีส่วนร่วมร้องเพลง เคาะตีตะให้จังหวะ บางคนก็ออกไปเต้นเป็นทางเครื่องบนเวที เรียกได้ว่าเกิดปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้เรียนกับผู้สอน จะทำให้ผู้เรียนสร้างความรู้ด้วยการเปลี่ยนแปลงความเข้าใจเดิมให้ถูกต้องหรือทำให้ความเข้าใจเดิมมีความซับซ้อนมากขึ้น ในที่นี้จากเดิมเด็กอาจจะมีความชอบดนตรีนาฬาเป็นทุนเดิมอยู่แล้ว แต่เมื่อได้มีปฏิสัมพันธ์ดังกล่าวทำให้เด็กได้เรียนรู้มากขึ้นถึงประวัติความเป็นมา การเชื่อมโยงกับศาสตร์ นอกจากนี้ยังเกิดความตระหนักรูปแบบนิดหน่อยในการเป็นคนดีตามคำสอนของพระเจ้าในศาสนาอิสลาม ทั้งนี้ เพราะแม้ว่าเพลงของนาฬาจะมีเด่นตรีเร้าใจ แต่เนื้อร้องจะสอนให้ศรัทธาและเชื่อฟังพระเจ้า กตัญญูต่อบิดา มารดา และวิทยากรยังสอดแทรกเหตุการณ์ในปัจจุบันที่ให้ห่างไกลจากยาเสพติดอีกด้วย

อย่างไรก็ตามแม้ว่าการเรียนการสอนในหน่วยนี้จะผลเป็นอย่างดี แต่ยังขาดการเชื่อมโยงกับหัวใจของหลักสูตรท้องถิ่นคือการสร้างจิตสำนึกรักต่อสิ่งแวดล้อมในที่นี้คือคลองแสนแสบ เพราะโถงเฉพาะเรื่องของศาสนาและสังคมที่ไม่ไปเท่านั้น เมื่อได้แลกเปลี่ยนพูดคุยระหว่างครูผู้รับผิดชอบวิทยากรท้องถิ่นและนักวิจัย จึงเห็นตรงกันว่าจะมีการปรับเนื้อร้องให้โยงกับการสร้างจิตสำนึกรักต่อสิ่งแวดล้อมและส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่น เช่น การรักษาคลองแสนแสบในภาคเรียนถัดไป

หน่วยย่อยที่ 3.2 การละเล่นพื้นบ้านทางน้ำ

แผนการจัดการเรียนรู้หน่วยย่อยที่ 3.2 การละเล่นพื้นบ้านทางน้ำ ใช้เวลาประมาณ 2 ชั่วโมง มีจุดประสงค์การเรียนรู้ เพื่อให้นักเรียน 1) ทราบประวัติความเป็นมาของประเพณี วัฒนธรรมท้องถิ่น และการละเล่นพื้นบ้านทางน้ำของชุมชนศาลาแดงได้ 2) ตระหนักรู้ถึงความสำคัญของประเพณี วัฒนธรรมท้องถิ่น และการละเล่นพื้นบ้านทางน้ำของชุมชนศาลาแดง ซึ่งสืบทอดมาจากบรรพบุรุษ 3) สามารถปฏิบัติเกี่ยวกับประเพณี วัฒนธรรม และการละเล่นพื้นบ้านทางน้ำได้อย่างถูกต้องเหมาะสม

สาระการเรียนรู้ การละเล่นพื้นบ้านทางน้ำที่โรงเรียนสู่เรื่องราว ได้เลือกมาสอนในหลักสูตรท้องถิ่น “เรือกับวิถีชีวิตของชุมชนศาลาแดง” ประกอบด้วย พายกระทะ (ในที่ใช้พายกระลงมั่งแทน) ตีโป่งและหมาเน่า (รายละเอียดในภาคผนวกที่ 1)

กระบวนการจัดการเรียนรู้ มีการจัดในรูปของการแข่งขันโดยการส่งตัวแทนนักเรียนมาคนละลีล 1 คน ตามประเภทของการละเล่นพื้นบ้านทางน้ำ ประกอบด้วยพายกระลงมั่ง (ชายหรือหญิง) ตีโป่ง (หญิง) และหมาเน่า (ชาย)

กระบวนการวัดและประเมินผล 1) สำรวจความสนใจของนักเรียนในการเข้าร่วมกิจกรรม 2) สมภาษณ์นักเรียนที่เข้าร่วมกิจกรรม ว่ากิจกรรมที่จัดขึ้นน่าสนใจและมีประโยชน์หรือไม่ แหล่งการเรียนรู้

ผลการดำเนินการสอน หน่วยย่อยที่ 3.2 การละเล่นพื้นบ้านทางน้ำ

คณครุได้มีการประชุม วางแผนเกี่ยวกับการจัดกิจกรรมนี้ พบรัญหาในเรื่องของอุปกรณ์ คือ กระทะใบบัว ไม่สามารถหาซื้อได้จำนวนมาก ประกอบกับเมื่อกระทะจะมีน้ำกรุขึ้นมาค่อนข้างลำบากจึงได้ตกลงกันที่จะใช้ กระลงมั่งทาง部落กลางของยางในของรถสิบล้อแทน และเรียกการแข่งขันนี้ว่า พายกระลงมั่ง

มีการแจ้งนักเรียนแต่ละคณะสีล่วงหน้า ให้ส่งตัวแทนแข่งขัน คณะสีลีล 1 คน ตามประเภทของการละเล่นพื้นบ้านทางน้ำ ดังนี้ แข่งกระลงมั่ง (ชายหรือหญิง) ตีโป่ง(หญิง) และหมาเน่า(ชาย) และเรียกนักเรียนรวมกันที่หน้าเสาธง ตัวแทนแต่ละคณะสี เปลี่ยนเครื่องแต่งกาย ส่วนนักเรียนที่ไม่ได้ร่วมแข่งขันไปนั่งเชียร์ทีมเพื่อนและบนสะพาน พบร้าเนื่องจากเดคร้อน นักเรียนบางส่วนจะให้ความสนใจในช่วงแรก ๆ หลังจากนั้นก็เริ่มจะจัดการแข่งขันอย่างเป็นทางการ

จากนั้นได้มีการเชิญวิทยากรสาธิตการพายกระลงมั่ง ให้นักเรียนได้ชม ได้รับความสนใจจากนักเรียนเป็นอย่างดี ซึ่งตัวแทนคณะสีช่วยเชียร์สีของตนเองอย่างเต็มที่ ต่อด้วยการเชิญวิทยากรอีกกลุ่มนึงสาธิตตีโป่งและหมาเน่า ให้นักเรียนได้ชม โดยมีชาวบ้านในที่นี่คือลุงสองทับทิม เป็นผู้ช่วยให้คำอธิบายการเล่นหมาเน่า

เมื่อให้สัญญาณการเริ่มแข่งขัน ตัวแทนคณะสี หญิง แต่ละสี แข่งตีโป่ง นักเรียนหญิงจะพบรัญหาเนื่องจากบางคณะสีขาดเชือกในการรัดผ้าให้แน่น จึงทำให้ตีโป่งได้慢นานผ้าหลุดก่อนแข่งขัน นักเรียนแก้ปัญหานั้นโดยใช้เข็มขัดยูกาชาดรัดแทน การแข่งขันตีโป่งได้รับความสนใจจากนักเรียนเป็นอย่างมากต่างส่งเสียงเชียร์กันสนุกสนาน ส่วนตัวแทนคณะสี ชาย แต่ละสี แข่งหมาเน่า มีนักเรียนเตรียมผ้าขาวม้ามาเพียงสีเดียว คณะสีอื่นไม่ได้นำมา จึงทำให้ไม่สามารถจัดแข่งหมาเน่าได้ จึงมีเพียงการสาธิตจากคุณครูทรงศักดิ์ บีดลและ แล้ว เด็กชายอานันท์ มะแพร่เท่านั้น แก้ปัญหาโดยให้นักเรียนชายแข่งตีโป่งแทนการแข่งหมาเน่า ซึ่งได้สร้างความสนุกสนานให้กับนักเรียนเช่นกัน

ส่วนการสังเกตและสัมภาษณ์ของทีมวิจัยเมื่อดังนี้

บรรยายการสอนหน่วยที่ว่าด้วยการละเล่นพื้นบ้านของโรงเรียนสุนเรห์ศalaแดงเรียกได้ว่าที่เส้นธ์เป็นอย่างมากในทศวรรษของทีมวิจัยที่คุณเคยกับสภาพของเมืองคอนกรีตในกรุงเทพฯชั้นใน ห้องเรียนขนาดใหญ่ในวันนี้ไม่มีผู้นั่งกัน แต่กลับมีท้องฟ้าเป็นเพดานห้อง และผืนน้ำของคลองแสนแสบเป็นที่ทดลองวิทยาศาสตร์ของนักเรียนว่ารู้จักภูมิปัญญาพื้นบ้านพายกากะมัง ตีโป่งแล้ว หมายเหตุได้มากันน้อยแค่ไหน

วันนี้ครูของเด็กฯยิ้มแย้มแจ่มใส่ทุกคน ครูเกือบทั้งโรงเรียนมาช่วยกันดูและความปลดภัยในนักเรียน ไม่ได้มีแต่ครูที่รับผิดชอบหน่วยนี้เท่านั้น ทราบมาว่าเย็นวันพุธครูไม่ได้ไปไหนกัน เพราะต้องเตรียมสถานที่ในคลอง เช่น การซิงเชือกแบ่งลูกในน้ำ ทำเส้นชัย ให้เด็กฯ และแม่แต่ครู พลະที่รับผิดชอบหน่วยที่ 4 และ 5 แต่มาช่วยเป็นกรรมการบันบกและกรรมการในน้ำ ครูที่สอนหน่วยที่ 1 เสร็จแล้วกลับมาช่วยตัดสินและเป็นผู้บรรยายเคลื่อนที่ (เพราะใช้ไมโครโฟนลอย และใช้เรือเป็นพาหนะพาไปแนะนำในจุดต่างๆของการแข่งขัน) อดีตอาจารย์ใหญ่เป็นคนที่ค่อยดูแลภาพรวมทั้งหมดให้ดำเนินไปตามแผนงานที่วางแผนอย่างรัดกุมที่เน้นเรื่องความปลอดภัยของเด็ก

เด็กทุกคนมีส่วนร่วมในกิจกรรม หากไม่ได้เป็นคนแข่งขันก็จะเป็นผู้เชียร์เพื่อนๆตามขอบสระและสะพานสูงเหนือคลองฯ นองๆชั้น ป.1- ป.3 ได้มีส่วนมาให้กำลังใจพี่ๆที่อยู่สีเดียวกัน และเมื่อสอบถามได้ความว่า “ตอนนี้ตนเองอยู่ชั้น ป.3 ตื่นเต้นว่าปีหน้าจะอยู่ชั้น ป.4 แล้วตัวเองจะได้เรียนหลักสูตรท้องถิ่นเหมือนพี่ได้เรียนกัน ได้เล่นน้ำ ได้พายเรือ”

เมื่อกำหนดตั้งชื่อ ตัวแทนของสีต่างๆได้รับพายจักระมังที่ล้อมอยู่ในห่วงยาง ไปทางขวา บ้างทางซ้ายบ้าง เนื่องจากไม่ได้ฝึกการพายเรือมานาน เสียงเชียร์ดังไปทั่วคลองแสนแสบหน้าชุมชนศalaแดง เด็กๆทุกคนใบหน้าเปื้อนยิ้ม และดูตานีประกาย วันนี้เด็กฯไม่อ่านักวิจัยที่เก็บภาพนิ่งและวีดีโอพร้อมสัมภาษณ์ ตรวจข้ามยินดีที่จะให้สัมภาษณ์และต่างวิ่งเข้าหากล้อง

หลังจากการแข่งขันพายกระมังเสร็จ ก็เป็นการแข่งขันต่อไป เด็กผู้หญิงนุ่งโสร่งเพราะ เวลาลงน้ำโสร่งจะปิงออกแรงดันของน้ำ ทำให้ว่ายไปถึงเส้นชัยยากขึ้น ดังนั้นครัวร่ายไปถึงเส้นชัยก่อนจะเป็นผู้ชนะ จานนี้เป็นการแข่งขันหมายเหตุ ได้เห็นเด็กชายอานนท์ มะแอหะมัดทะแมงด้วยฝ้าขาวม้าผูกหัวท้ายคลุมตัวแล้วนอนหายตัวในน้ำ พร้อมกับว่ายน้ำไปในขณะฝ้าขาวม้าเห็นอีกด้วย เด็กก็ปิงขึ้นด้วยแรงน้ำและอากาศ ทำให้มีภาพลักษณ์เหมือนกับหมายเหตุจิวิฯ สร้างความสนุกสนานให้กับผู้ชมข้างคลอง

การประเมินผล จากการประเมินของอาจารย์ที่รับผิดชอบหน่วยนี้พบว่าขั้นการเตรียมความพร้อมมีการตั้งจุดประสงค์และเตรียมสถานที่ดี ส่วนการจัดแผนการเรียนรู้และการเตรียมเนื้อหา ข้อมูล อุปกรณ์อยู่ในระดับปานกลาง ส่วนขั้นการดำเนินการส่วนใหญ่อยู่ในระดับดีทั้งวิทยากรที่สาขิต การจัดสถานที่ และการแข่งขันของเด็กฯ ติดขัดอยู่บ้านในเรื่องความพร้อมของอุปกรณ์

และการประชาสัมพันธ์ให้นักเรียนทราบในแต่ละคณะสี แม้ว่าจะมีติดขัดอยู่บ้างแต่ผลการประเมินในขั้นตรวจสอบอยู่ในขั้นดีทั้งหมด ตั้งแต่ความรู้ที่เด็กบอกประเภทของการละเล่นพื้นบ้าน ความสำคัญ ทัศนคติในด้านความชื่นชอบ ความสนุกสนาน ความสนใจ และมีความต้องการให้จัดกิจกรรมนี้อีก (รายละเอียดข้อมูลการประเมินผลอยู่ในภาคผนวกที่ 3)

การวิเคราะห์การที่หน่วยนี้เป็นที่ชื่นชอบของเด็กๆ เนื่องผู้เรียนได้สร้างความเข้าใจในสิ่งที่เรียนรู้ด้วยตนเอง เช่น การหาวิธีการที่จะเรียนรู้การละเล่นพื้นบ้านที่ไม่เคยเล่นมาก่อน การเรียนรู้สิ่งใหม่ขึ้นอยู่กับความรู้เดิมและความเข้าใจที่มีอยู่ในปัจจุบัน เช่น นำเทคโนโลยีการว่ายน้ำที่เป็นอยู่แล้วมาปรับใช้การเล่นตีโป่งและหมาเน่า ส่วนนำวิธีการพยายามเรือมาใช้กับการพยายามกระโดด เป็นต้น การปฏิสัมพันธ์ทางสังคมมีความสำคัญต่อการเรียนรู้ ในที่นี่คือการเรียนรู้จากอาจารย์ที่ได้สาธิตการละเล่นตีโป่ง และหมาเน่า ท้ายสุดมีการจัดกิจกรรมและสิงแวดล้อมที่คล้ายคลึงกับวิชีวิตจริง คลองแสนแสบทำให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้อย่างมีความหมายที่จะไปปรับใช้ในชีวิตประจำวัน สรุปได้ว่าเป็นการสร้างองค์ความรู้ ทั้งที่เป็นทฤษฎีการเรียนรู้พุทธิปัญญา (Cognitive Constructionism) และทฤษฎีการสร้างความรู้ด้วยการมีปฏิสัมพันธ์ทางสังคมกับผู้อื่น การเรียนรู้ด้วยวิธีนี้

เนื้อหาหน่วยนี้ได้ผลดีในแง่ของเป็นการสอนให้เด็กคลองแสนแสบทางอ้อม เพราะการที่เราได้คุยกคลิกับอะไร ได้รับความสุขจากสิ่งนั้น ทำให้เกิดความผูกพัน ตามมาด้วยความหวังเห็น期盼นาที่จะให้คลองแสนแสบสะอาดและจะไม่เป็นผู้หนึ่งที่จะทำให้คลองสกปรก สิ่งเหล่านี้เรียกว่า จิตสำนึกสาธารณะนั่นเองซึ่งไม่สามารถสอนกันได้ด้วยการบรรยาย การถูภาพในห้องเรียน เพราะการสอนดังกล่าวยังไม่สามารถเข้าไปนั่งในใจของเด็กได้ การสอนครั้งนี้ไม่ได้คาดหวังว่าจิตสำนึกจะเกิดขึ้น ต้องค่อนเป็นค่อนไปแต่สิ่งที่จะทำได้คือการสร้างทัศนคติที่ดีต่อสิ่งแวดล้อม นั่นคือเป็นสิ่งที่ใกล้ตัว มีความสนุกสนาน เด็กอาจจะทบทวนด้วยกลุ่มหรือตัวเองเมื่อไหร่ก็ได้ เพราะตัวเราเองในสิ่งที่คือ คลองแสนแสบที่แหล่งน้ำชุมชนคลาเด็งมานานหลายชั่วอายุคน

ส่วนข้อเสนอแนะคือ ควรให้นักเรียนผู้เข้าชมได้เตรียมหามากมาย หรือร่วมมากันเดด ส่วนการบริหารเวลาอย่างไม่ตี เนื่องจากในช่วงการแข่งขันจะมีเวลาอันจำกัดอยู่นานเกินไป ทำให้กิจกรรมการเรียนรู้นี้เกินเวลาที่กำหนด และควรให้มีการเตรียมความพร้อมกับนักเรียนในเรื่องอุปกรณ์ ที่ใช้ในการแข่งขัน ให้ชัดเจนและรอบคอบยิ่งขึ้น

ส่วนขั้นตอนการพัฒนาในการจัดการเรียนการสอนครั้งต่อไป เน้นการแข่งขันให้มากยิ่งขึ้น และบริหารเวลาในการจัดกิจกรรมให้กับรัชบัตรต่อเนื่องกัน และควรมีการประกวดกองเชียร์เพื่อเพิ่มความสนุกสนานและให้นักเรียนผู้เข้าชมได้เตรียมหมวด หรือร่วมมากันเดด นอกจากนี้ควรเตรียมความพร้อมกับนักเรียนที่เข้าแข่งขันในเรื่องอุปกรณ์ที่ใช้ในการแข่งขันให้ชัดเจนและรอบคอบยิ่งขึ้น

หน่วยที่ 4 กำจัดจุดอ่อนก่อนแข่งเรือ

หน่วยที่ 4 กำจัดจุดอ่อนก่อนแข่งเรือ ประกอบด้วยจุดอ่อนด้านต่างๆ ได้แก่ จุดอ่อนของการว่ายน้ำ จุดอ่อนของการพายเรือ นอกจากนี้ยังเรื่องของการร่วมด้วยช่วยกัน กฎกติกา มารยาท กิจกรรมดังกล่าวจัดขึ้นในวันพุธสัตหีบเดือนสิงหาคม 2545 ใช้เวลา 2 ชั่วโมง

จุดประ友善ค์การเรียนรู้ เพื่อให้นักเรียน 1) เรียนรู้การเตรียมร่างกายก่อนว่ายน้ำและพายเรือ 2) ทราบและมีทักษะในการปฐมพยาบาลช่วยเหลือคนตกน้ำ 3) ทราบกฎกติกา รวมทั้งมารยาทในการแข่งว่ายน้ำและพายเรือ

กระบวนการจัดการเรียนรู้ แบ่งนักเรียนเป็นสองกลุ่มใหญ่ๆ กลุ่มเด็กเล็กหรือนักเรียนชั้น ป.3-4 และเด็กโตหรือนักเรียนชั้น ป.5-6 แยกกันเรียนกับอาจารย์ที่รับผิดชอบ กลุ่มเด็กเล็กเริ่มอธิบายเรื่องความสำคัญของการเตรียมร่างกายก่อนลงว่ายน้ำและแข่งเรือที่สำคัญคือป้องกันการบาดเจ็บที่จะเกิดขึ้นจากการล่นกีฬา พร้อมสาธิตการวิ่งเหยาะฯจากเข้าเป็นเรือและเรือที่สุด และลงมาช้ำไปเรื่อยๆ และเด็กทำตาม จากนั้นครูสอนถึงสภาพโดยทั่วไปของร่างกาย จากนั้นได้ทดลองว่ายน้ำแบบฟรีสไตล์ในคลองแสนแสบ โดยอาจารย์ประจำกลุ่มและอาจารย์ในหน่วยอื่นมาค่อยช่วยดูเรื่องความปลอดภัย

ส่วนกลุ่มเด็กโต อาจารย์ประจำกลุ่มเริ่มอธิบายถึงความสำคัญของการเตรียมร่างกายก่อนว่ายน้ำและแข่งเรือ และกล่าวถึงความสำคัญของการร่วมด้วยช่วยกัน นั่นคือการช่วยเหลือและปฐมพยาบาลคนที่ตกน้ำ จากนั้นมีการสาธิตการช่วยคนตกน้ำพร้อมให้เด็กมาทดลองทำ จากนั้นฝึกความคุ้นเคยน้ำ ด้วยการล่นน้ำตามใจชอบและดำเนินการตาม指示

สาระการเรียนรู้ ในหน่วยที่ 4 กำจัดจุดอ่อนก่อนแข่งเรือ ในตอนแรกกำหนดให้มีเนื้อหาดังนี้ 1) ความปลอดภัยทางน้ำ ประกอบด้วยการเดินในน้ำอย่างปลอดภัย ข้อควรระวังในการว่ายน้ำ การช่วยเหลือตัวเองอย่างง่าย 2) ฝึกความคุ้นเคยกับน้ำ ประกอบด้วย เล่นน้ำตามใจชอบ ดำเนินการตาม指示 3) ทักษะว่ายน้ำเบื้องต้น ประกอบด้วยการหายใจกับการว่ายน้ำ การทรงตัวในน้ำ (ปลาดาวค้ำ ปลาดาวหงาย) การลอดตัวแบบง่ายๆ (สูนขอกน้ำ ปลากระดี่) 4) การว่ายน้ำแบบพื้นบ้าน (วัด瓜) แต่เนื่องจากเวลาจำกัดจึงสอนเพียงสองประเต็นคือ การเตรียมร่างกายก่อนลงว่ายน้ำและพายเรือ และความปลอดภัยทางน้ำ ประกอบด้วยการเคลื่อนที่ในน้ำอย่างปลอดภัย ข้อควรระวังในการว่ายน้ำ การช่วยเหลือคนตกน้ำแบบต่างๆ และฝึกความคุ้นเคยกับน้ำ ประกอบด้วยดำเนินการ – ดำเนินการ (รายละเอียดในภาคผนวกที่ 1)

กระบวนการวัดและประเมินผล 1) สำรวจความสนใจของนักเรียนในการเข้าร่วมกิจกรรม 2) สมภาษณ์นักเรียนที่เข้าร่วมกิจกรรม ว่ากิจกรรมที่จัดขึ้นน่าสนใจและมีประโยชน์หรือไม่ แหล่งการเรียนรู้ คลองแสนแสบ และอุปกรณ์ปฐมพยาบาล

ผลการดำเนินการสอนหน่วยที่ 4 กำจัดจุดอ่อนก่อนแข่งเรือ

ในการดำเนินการสอนในหน่วยที่ 4 เป็นไปอย่างเข้มแข็ง เนื่องจากโรงเรียนสุ่มเรื่องสาขาวิชาเดง มีอาจารย์พลศึกษาถึง 3 คน และมีครูในหน่วยอื่นที่ว่ายน้ำเป็น ทำให้เรื่องยากๆคือการให้เด็ก สัมผัสกับคลองแสนแสบอย่างแท้จริง นับเป็นจุดเริ่มต้นของการสร้างจิตสำนึกให้รักษาคลองแสนแสบ ซึ่งจากการศึกษาในชั้น R1 พบร่วมในบางโรงเรียนมีความกลัวที่เด็กจะได้รับอันตรายจาก คลองฯมากถึงขนาดกันร้าวไม่ให้เด็กลงไปสัมผัสด้วย ซึ่งก็เท่ากับว่าเป็นการทิ้งโอกาสของการที่มี ห้องเรียนธรรมชาติที่มีค่ามหาศาลทั้งทางด้านลิงแวดล้อมและวัฒนธรรมของคลองแสนแสบ ต่าง กับโรงเรียนสุ่มเรื่องสาขาวิชาเดง ที่มีการวางแผนการเรียนการสอนในการให้เด็กได้สัมผัสด้วย คลองแสนแสบอย่างรัดกุม ทั้งการเตรียมความรู้และร่วงกายของเด็กก่อนลงคลอง การเตรียมสถานที่ด้วยครู ชาวบ้านและเด็กนักเรียนที่โตและว่ายน้ำแข็ง การเตรียมบุคลากรทุกคนไปช่วยกันทั้งสอน ประชา สัมพันธ์และดูแลเรื่องความปลอดภัย ทั้งนี้ด้วยการมีทีมงานที่มีฝีมือและผู้บริหารที่มีความสามารถ ซึ่งเป็นข้อคิดสำหรับโรงเรียนที่มีแหล่งน้ำธรรมชาติอยู่ติดกับโรงเรียน สามารถที่จะใช้ประโยชน์จาก แหล่งน้ำนั้นได้ หากมีการร่วมกันวางแผน ร่วมกันทำงาน และร่วมกันประเมินผลงานร่วมกัน และ ที่สำคัญต้องไม่อยู่เพียงคนอาจารย์เท่านั้น ดึงชาวบ้านมาช่วยการคิด ช่วยกันสอนลูกหลานของเข้า กำลังของครูที่มีจำนวนน้อยก็จะสามารถแก้ไขได้ด้วยชาวบ้านที่มีความรู้และมีทักษะที่ดี

การประเมินผล จากการประเมินผลพบว่าขั้นการเตรียมการและการนำเข้าสู่บทเรียนอยู่ ในระดับปานกลาง แต่เมื่อถึงขั้นดำเนินการสอนไม่ว่าจะเป็นการเตรียมร่างกายและการปฐม พยาบาลคนตogn้ำขั้นสูงการเรียนการสอนอยู่ในระดับมาก ผลงานให้ขั้นตรวจสอบให้อ่าย ในระดับที่มากไม่ว่าจะนักเรียนสามารถบอกความสำคัญของขั้นตอนการเตรียมร่างกาย การปฐมพยาบาลให้ ทัศนคติที่ดีคือมีความสนใจและสนุกสนานกับกิจกรรม และสามารถปฏิบัติได้ (รายละเอียดข้อมูล การประเมินผลอยู่ในภาคผนวกที่ 3)

ข้อเสนอแนะของอาจารย์ไม่มี มีเฉพาะนักวิจัยที่เสนอว่าควรให้อาจารย์ที่มีความสัมพันธ์ด ในการเรื่องของการเรียนจุดประสงค์และแผนการสอนมาแลกเปลี่ยนให้กับอาจารย์ที่รับผิดชอบในกลุ่มนี้เนื่องสัมพันธ์ในการดำเนินการสอนได้ดียิ่ง แต่ไม่สัมพันธ์เรื่องการเรียนและการสรุปงาน และ สถานที่ในการสาธิตที่ศาลาวิมาน เด็กที่อยู่ด้านหลังมองไม่เห็น ดังนั้นขั้นตอนการพัฒนาควรจัด กระบวนการแลกเปลี่ยนทักษะการสอนระหว่างผู้สอน เพื่อช่วยให้เกิดการพัฒนาเรื่องการเรียน โครงการและหลักสูตรท่องถิน และควรเปลี่ยนไปใช้สถานที่ใหม่นั่นคืออาคารเรือนกประสงค์ในการ สอนสาธิตคนตgn้ำ แทนการใช้ศาลาวิมาน เพราะเด็กๆที่อยู่ด้านหลังมองไม่เห็นกิจกรรมได้ชัดเจน

การวิเคราะห์หน่วยที่ 4 นี้ ที่ใช้ทฤษฎีการสร้างความรู้ในแนวพุทธิปัญญาจากตัวเด็กเอง หรือเรียนรู้ด้วยการปฏิบัติจริง ไม่ว่าจะเป็นการเตรียมร่างกายด้วยการวิ่งอยู่กับที่จากหมายถึงเร็ว ที่สุดหรือการปฐมพยาบาล เด็กต่างมีพื้นความรู้เดิมในเรื่องการวิ่งและการปฐมพยาบาลแต่ครูมา

โง่ให้เห็นถึงการนำมาประยุกต์ใช้กับการเตรียมร่างกายก่อนว่ายน้ำ และการนำมาใช้ในการช่วยเหลือชีวิตคนที่ตกน้ำ

หน่วยที่ 5 โรงเรียนสุเรศานาดาและพื้นฟูการแข่งเรือ ประกอบด้วยการฝึกทักษะการว่ายน้ำ การพายเรือ และการแข่งขันการพายเรือ

จุดประสงค์การเรียนรู้ เพื่อให้นักเรียน 1) เรียนรู้ทักษะการว่ายน้ำ 2) เรียนรู้ทักษะการพายเรือ 3) ฝึกความชำนาญของการพายเรือ

กระบวนการเรียนรู้ มีการแบ่งเด็กเป็นสองกลุ่ม ได้แก่ กลุ่มเด็กเล็กและกลุ่มเด็กโต โดยกลุ่มเด็กเล็ก (ชั้น ป.3-4) ฝึกหัดว่ายน้ำท่าพรีสไทล์ กลุ่มเด็กโต (ชั้น ป.5-6) เรียนการลอยตัวในน้ำ และว่ายพรีสไทล์ ให้ลุก soy ทับทิม ช่วยหาเรือเพื่อมาใช้ในการเรียนพายเรือ จากนั้นรวมกลุ่มเด็กเล็ก และใหญ่ที่ศาลาวิมคลองแสนแสบ อาจารย์ที่รับผิดชอบหน่วยที่ 5 สาธิตการพายเรือให้เด็กได้ดูแล้วแบ่งเด็กลงเรือละ 4 คน 2 ลำ รวม 8 คน โดยผลัดกันเป็นกลุ่มๆ หายพายไปข้างหน้า ถอยหลังและเลี้ยวกลับ จากนั้นให้ฝึกหัดที่บ้านต่อ เพื่อนัดอีกหนึ่งอาทิตย์ในการแข่งขันการพายเรือ

ในการเรียนครั้งที่สองในอาทิตย์ถัดมาเป็นการแข่งขันการพายเรือ โดยมีการเตรียมสถานที่เป็นลู่ในน้ำ และเส้นชัย แบ่งนักเรียนออกเป็นคณะสี่ จัดให้กองเชียร์อยู่ริมคลองและบนสะพานเหนือคลอง และกลุ่มที่เป็นตัวแทนในการแข่งขัน วางวัลการแข่งขัน คือ ผู้ชนะได้รับการคัดเลือกเพื่อไปแข่งขันกีฬาทางน้ำในวันอนุรักษ์ วัฒนามั่น้ำลำคลอง (20 กันยายน 2545) ที่จะจัดขึ้นบริเวณโรงเรียนสุเรศานาดาและ

สื่อการเรียนรู้ เรือ

แหล่งการเรียนรู้ คลองแสนแสบ

กระบวนการวัดและการประเมินผล ใช้วิธี 1) การสังเกตกิจกรรมการเรียนการสอน และสังเกตความสนใจของนักเรียน 2) การสัมภาษณ์นักเรียนที่เป็นผู้ให้ข้อมูลหลัก โดยการให้เพื่อนแนะนำต่อๆ กัน

สาระการเรียนรู้ ประกอบไปด้วยเนื้อหา 2 ส่วน ได้แก่ การว่ายน้ำ และการพายเรือ (รายละเอียดในภาคผนวกที่ 1)

ผลการดำเนินการสอนหน่วยที่ 5 ในการสอนหน่วยที่ 5 ต้องแต่การหัดว่ายน้ำเบื้องต้น และการพายเรือ จบด้วยการแข่งพายเรือ นับว่าเป็นโรงเรียนที่จัดกิจกรรมทางน้ำได้มาก เด็กทุกคนได้รับความสนุกสนานและมีความรู้ ในขณะเดียวกันมีความปลดภัยมากที่สุดเนื่องจากการระдумคุยกับทุกคน รวมทั้งชาวบ้านมาช่วยกันดูและความปลดภัย เช่น มีการนับจำนวนเด็กที่ลอยตัวอยู่ในน้ำตลอดเวลา มีครูที่ว่ายน้ำได้ลอยตัวเพื่อคอยช่วยเด็กตลอดเวลา หรือกล่าวได้ว่าการสอนครั้งนี้อาจเป็นเรื่องยากสำหรับโรงเรียนอื่น แต่โรงเรียนสุเรศานาดาสามารถทำให้ง่ายด้วยการทำงาน

ประสานกันเป็นทีม และที่สำคัญคือทุกคนเห็นความสำคัญของการสอนในคลองแส้นแสบ ซึ่งเป็นห้องเรียนธรรมชาติของชุมชนศalaแดง

การสอนอย่างเป็นเป็นขั้นตอน จากง่ายไปยาก และสอนให้รู้เทคนิคของการว่ายน้ำ และการพายเรือ โดยมีลุงสอง ทับทิม ค่อยปล่อยตัวเด็กลงเรือ และค่อยดูเรื่องความปลอดภัยของเด็กด้วย อนึ่งครูได้ใช้วิธีให้เด็กที่ว่ายน้ำและพายเรือเก่งสอนเพื่อนและน้องๆ เนื่องจากมีเด็กหลายคนที่ว่ายน้ำเป็นอยู่แล้ว แต่มีน้อยคนที่พายเรือได้ ดังนั้นจึงเป็นที่欽佩ของคุณป้าที่มีบ้านริมคลองและตรงข้ามโรงเรียนที่เห็นเด็กพายเรือเป็นไปมา

นอกจากบรรยากาศที่เป็นยิ่งและเสียงหัวเราะของเด็กๆแล้ว กลุ่มพี่น่าเสบและครูได้ร่วมสร้างบรรยากาศด้วยการเอาดนตรีนาเสบมาเล่นให้กำลังใจเด็กๆถึงริมคลอง ซ่างเป็นความกลมกลืนของบรรยากาศของคลองแส้นแสบ เพลงเก่าๆคลอด้วยดนตรีนาเสบ

เวลาของความสุขทั้งครู ศิษย์และชาวบ้าน อยู่ในช่วงของการสอนวิชาหลักสูตรท้องถิ่นเรื่องเรือ กับวิถีของชุมชนศalaแดงนี้เอง ไม่ได้แยกจากกันระหว่างโรงเรียนกับชุมชน ไม่แยกจากกันระหว่าง การเรียนรู้กับความสุขเลย

การประเมินผล ในหน่วยที่ 5 เช่นเดียวกับหน่วยที่ 4 เนื่องจากเป็นกลุ่มอาจารย์ที่รับผิดชอบกลุ่มเดียวกัน ดังนั้นในขั้นของการเตรียมความพร้อมที่จะต้องเขียนจุดประสงค์และแผนการสอนอย่างละเอียดจึงเป็นเรื่องที่ยาก ส่วนใหญ่เป็นลักษณะแผนร่างเท่านั้น แต่เรื่องที่เป็นสิ่งที่ยาก สำหรับการจัดการสอนในแนวปฏิบัติที่ต้องลงคลองสำหรับที่อื่นกลับเป็นเรื่องง่ายสำหรับอาจารย์ที่รับผิดชอบกลุ่มนี้ มีขั้นตอนการทำงานที่ละเอียดรอบคอบ ทำให้กิจกรรมผ่านมาทุกครั้งด้วยความปลอดภัย การสอนไม่ว่าจะเป็นเรื่องการว่ายน้ำ หรือพายเรือประเมินได้ว่าอยู่ในระดับที่มาก ทำให้ผลที่ได้ในขั้นตรวจสอบจึงอยู่ในระดับที่มากทั้งหมด ได้แก่ นักเรียนอธิบายความสำคัญและขั้นตอนของการว่ายน้ำและพายเรือได้ ด้านทัศนคติเด็กมีความเห็นว่าการสอนหน่วยนี้น่าสนใจ และสนุกสนาน ด้านการปฏิบัติเด็กสามารถท่องตัวในน้ำ ว่ายน้ำ พายเรือ และทำงานเป็นกลุ่มในที่นี่คือพายเรือเป็นทีมได้ (รายละเอียดข้อมูลการประเมินผลอยู่ในภาคผนวกที่ 3)

นอกจากนี้ทีมวิจัยได้ทำการสัมภาษณ์นักเรียนห้องกลุ่มโดยใช้วิธีสุ่มถามและเด็กบอร์ดชี้คุณที่สามารถที่กล้าแสดงความคิดเห็นได้ นักเรียนที่เป็นผู้ให้ข้อมูลหลักให้คำตอบว่า ชอบพายเรือและว่ายน้ำมาก นักเรียนบางคนช้านาญกร่วมน้ำและพายเรือมากก่อนก็จะค่อยสอนเพื่อนๆ นอกจากนี้สังเกตพบว่า การเรียนครั้งนี้เป็นการเรียนในห้องเรียนธรรมชาติที่เด็กมีความสุขมาก เห็นได้จากการตั้งใจที่ฝึกพายเรือให้ได้ และความสนใจที่จะพายเรือ ว่ายน้ำ ท่ามกลางเสียงหัวเราะอย่างสนุกสนาน การไม่ยอมขึ้นจากเรือทั้งๆที่หมดเวลาเรียนแล้ว รวมทั้งการหาเวลา มาเล่นน้ำในคลองแส้นแสบกันเอง เป็นต้น

จากการสัมภาษณ์นักการที่เป็นชาวบ้านในพื้นที่ และมีส่วนในการช่วยปรับสถานที่ในคลองก่อนที่เด็กๆจะมาเรียน ได้คำตอบว่า “ตัวเองดีใจที่มีส่วนช่วยให้เด็กได้เรียนว่ายน้ำในคลองแสนแสบ เพ考ะก่อนวันที่จะเรียน ได้ช่วยกันกับครูและเด็กติในการเก็บขวดแตกที่อยู่ในน้ำ เก็บก้อนหินใหญ่ๆออกจากคลอง เพื่อให้นักเรียนปลอดภัยจากการเรียนในคลองแสนแสบ” และแสดงความรู้สึกว่า “ดีใจที่เด็กได้มาระยนแบบนี้ ไม่เคยมีมาก่อน เด็กๆสนุกมาก.....เท่าที่ถ้ามีผู้ปกครองก็สนับสนุนกันดี”

นอกจากนี้ลุงสอย ทับทิม นักวิจัยชาวบ้านได้มีส่วนร่วมกับการเรียนในหน่วยนี้ โดยทั้งให้และหายึมเรือให้เด็กได้เรียน และมาให้กำลังใจและสอนเด็กพายเรือด้วย และแสดงความคิดเห็นว่า “เด็กๆเค้าดูมีความสุขที่ได้นั่งพายเรือ”

สรุปได้ว่าหน่วยที่ 5 ที่ยากมากนั้น ครูและชาวบ้านร่วมกันทำให้ประสบความสำเร็จได้เป็นที่พอใจของทั้งผู้เรียน ผู้สอนและผู้ปกครอง อย่างไรก็ตามมีข้อเสนอแนะและการพัฒนาดังนี้

ข้อเสนอแนะของอาจารย์ที่รับผิดชอบคือ เวลาที่ใช้ในการสอนมีน้อยเกินไปควรมีเวลามากกว่านี้ นอกเหนือนี้มีเรือที่จะให้เด็กฝึกพายเรือได้น้อยในชุมชนเหลือเพียง 2 ลำเท่านั้น แนวทางการพัฒนาในภาคเรียนต่อไปอาจจะนำหน่วยนี้ไปบรรจุข้อมูลเข้าไปในวิชาพลศึกษาศึกษาที่สอนอยู่แล้ว ซึ่งจะทำให้มีเวลาในการสอนมากขึ้น ส่วนเรื่องเรืออาจจะระดมความช่วยเหลือของชุมชนหารือที่ยังไม่ได้ซ้อมที่ไม่ได้ใช้แล้ว หากน้ำไว้ซ้อมและความบกบุรรณ์สำหรับการศึกษาให้กับโรงเรียน

สำหรับข้อเสนอแนะของที่มีวิจัยเหมือนกับหน่วยที่ 4 คือการจัดกระบวนการสร้างเสริมศักยภาพด้านการเรียนและการสอนให้กับอาจารย์ที่รับผิดชอบหน่วยนี้ เพื่อเติมเต็มในสิ่งที่มีศักยภาพสูงด้านการดำเนินการสอนอยู่แล้ว โดยใช้แนวทางของเพื่อนสอนเพื่อน นอกเหนือนี้จากการแลกเปลี่ยนกับอาจารย์ผู้สอนได้ข้อสรุปว่าแม้ว่าการสอนจะเป็นที่ถูกใจเด็กๆ แต่ประเด็นหลักของการโยงเข้าสู่เรื่องการสร้างจิตสำนึกในการรักษาคลองขาดหายไป ซึ่งสามารถโยงในขั้นตอนการสรุปการสอนได้ นอกเหนือความร่วมมือจากอาสาสมัครชาวบ้านที่ช่วยเหลือกันของครูทุกคนที่มีอยู่แล้วซึ่งสามารถทำได้ในภาคเรียนถัดไป

การวิเคราะห์หน่วยที่ 5 นี้เข่นเดียวกับการวิเคราะห์ที่ผ่านมา ซึ่งใช้ทฤษฎีการสร้างองค์ความรู้ทั้งทางด้านพุธิปัญญาและด้านปฏิสัมพันธ์กับสังคม เนื่องจากเด็กมีความรู้เดิมเรื่องของ การว่ายน้ำอยู่แล้วเนื่องจากเกิดอยู่ริมน้ำ และยังใช้น้ำสำหรับการอาบ อาจจะมีบางไม่กี่คนที่ว่ายน้ำไม่ได้ ส่วนการพายเรือเป็นการเรียนรู้ด้วยการสอนจากครูและชาวบ้านที่อาสาช่วยสอน ซึ่งเป็นสิ่งที่เด็กสามารถเรียนรู้ใหม่เนื่องจากสมัยนี้ใช้การสัญจารทางถนนที่ขับคลองทั้งสองฝั่งสะดวกกว่า การใช้การสัญจารทางน้ำ แต่การนำเรือมาเป็นสื่อการเรียนการสอนในห้องเรียนธรรมชาติ เพื่อเป็นอุปกรณ์ให้เด็กได้สัมผัสน้ำทางกาย อันจะส่งไปถึงใจที่ผูกพัน รักและหวงแหน ไม่อยากทำร้าย

คลอง รวมทั้งค่ายเตือนผู้อื่นที่ทำร้ายคลองแส้นและอยู่ในปัจจุบัน ดังจะได้เห็นจากการสะท้อนความคิดเห็นของเด็กในการประเมินผลภาพรวมต่อไป ซึ่งการอธิบายในส่วนนี้สามารถในแนวคิดเรื่องมิติเชิงช้อนเข้ามาได้ร่วมในขณะที่เราสอนให้เด็กมีทักษะการว่ายน้ำและพยายามเรื่อ ลิ่งที่เกิดช้อนขึ้นมาจากการความผูกพันกับน้ำที่ได้ไปว่ายที่ได้ไปพายเรือ นั่นคือจิตสำนึกที่อยากเป็นส่วนหนึ่งที่จะรักษาคลองแส้นและไว้ไม่ให้ครومาทำลาย หรืออธิบายได้ด้วยแนวคิดที่ว่าภูมิปัญญาที่จะทำให้ชุมชนเข้มแข็งได้ที่สำคัญต้องมีอำนาจที่จะทำให้ชุมชนรู้ถึงคุณค่าและเกิดภาคภูมิใจในชุมชนของตน จึงจะเกิดกิจกรรมขึ้นเคลื่อนได้ หากมาปรับใช้กับกระบวนการสอนในหน่วยนี้ กล่าวได้ว่าความรู้ที่จะผลักดันให้เด็กเกิดการเห็นคุณค่าของคลองแส้นและ คือนอกจากจะภูมิใจแล้วยังส่งผลดึงการมีจิตสำนึกรักษาและเกิดกิจกรรมที่สำคัญต้องมีอำนาจต่ออุดมการณ์ของเด็กจึงส่งผลสะเทือนได้ ดังนั้นการสอนพายเรือหรือว่ายน้ำหากผนวกกับการสร้างอุดมคติของการเป็นการอนุรักษ์คลองแส้นและแล้วจะเกิดขึ้นได้มากและยิ่งกว่านี้

หน่วยที่ 6 มัคคุเทศก์น้อยทางเรือ

หน่วยที่ 6 มัคคุเทศก์น้อยทางเรือ มีหน่วยย่อย 3 หน่วย ได้แก่ หลักการของมัคคุเทศก์ วิธีการพูด และการทำของชำร่วย ดังรายละเอียดดังนี้

หน่วยย่อยที่ 6.1 หลักการของมัคคุเทศก์

หน่วยย่อยที่ 6.1 หลักการของมัคคุเทศก์ จัดในวันที่ 5 กันยายน 2545 ใช้เวลา 1 ชั่วโมง มีเนื้อหาที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ ทักษะในการพูด márathy ใน การต้อนรับแขก บทบาทสมมุติเรื่อง มัคคุเทศก์น้อย ความรู้ในหลักการของมัคคุเทศก์ มี

จุดประสงค์การเรียนรู้ เพื่อให้นักเรียนมีความรู้เกี่ยวกับทักษะการพูด ทักษะในการต้อนรับ มีความรู้ความเข้าใจในหลักการของมัคคุเทศก์น้อย

กระบวนการจัดการเรียนรู้ เริ่มจากครูให้ความรู้เกี่ยวกับการพูดที่ถูกต้อง เช่น อักษร อักษรควบกล้ำ เป็นต้น และความรู้เกี่ยวกับมารยาทในการต้อนรับโดยนักเรียนศึกษาจากเอกสารที่ครูแจกให้ (ศึกษาเป็นกลุ่ม) จากนั้นเชิญวิทยากรมาให้ความรู้เกี่ยวกับเรื่องมัคคุเทศก์ เพื่อประเมินผลความรู้ความเข้าใจนักเรียนชั้น ป.5-6 แสดงบทบาทสมมุติ แล้วครูสรุปและซึ่งแนะนำบุคคลที่นักเรียนควรแก้ไขและปรับปรุงให้ดีขึ้น หลังจากนั้นหากช่วงเวลาพานักเรียนศึกษานอกสถานที่

สาระสำคัญ คือ มัคคุเทศก์น้อยเป็นวิชาพื้นฐานสำหรับให้เด็กฯ ได้ทำความรู้ไปใช้ในการประกอบอาชีพมัคคุเทศก์เพื่อแนะนำให้คนอื่นหรือผู้ที่มีความสนใจได้รู้จักแหล่งท่องเที่ยวที่มีอยู่ในชุมชนของตนเอง และ ทำให้เด็ก กล้าพูด กล้าทำ และกล้าแสดงออก

สื่อการเรียนการสอน ประกอบด้วย 1) แบบบันทึกข้อมูลของนักเรียน 2) เอกสารที่คู่

၁၇၈

กระบวนการรับและประเมินผล ได้แก่ 1) การสังเกตพฤติกรรมของนักเรียน 2) คะแนนจากการแสดงบทบาทสมมุติ 3) ตรวจจากบันทึกข้อมูลของนักเรียน

ผลการดำเนินการสอนหน่วยย่อยที่ 6.1

เนื่องจากครูที่รับผิดชอบหน่วยที่ 6 ไม่สัมภัตในการสอนเรื่องมัคคุเทศก์ จึงมีแนวคิดที่จะเชิญวิทยากรจากภายนอก แต่เนื่องจากเวลาจำกัดจึงไม่สามารถเชิญวิทยากรมาได้ จึงปรับกระบวนการสอนโดยไปดูงานนิทรรศการของโปรแกรมวิชานิเทศศาสตร์ คณะวิทยาการจัดการสถาบันราชภัฏจันทรเกษม ซึ่งจัดนิทรรศการชื่อ “หัวใจ สะพายเป” ซึ่งมีวัตถุประสงค์เพื่อให้ความรู้ เรื่องการท่องเที่ยวเชิงนิเวศน์แก่ประชาชนทั่วไป ตลอดจนสร้างจิตสำนึกให้ผู้ที่ไปเที่ยวนำเสนอในกระบวนการนิเวศน์

ทีมวิจัยฯ ซึ่งเป็นอาจารย์ในสถาบันราชภัฏจันทรเกษมได้คำนวณความสอดคล้องในด้านรถประจำทางที่รับเด็กนักเรียนจำนวน 200 คน พิริยมอาจารย์ให้กู้ คู่ประจำหน่วย คู่ประจำชั้น และนักวิจัยชาวบ้านทั้ง 3 ท่าน

บรรยากาศในงานเริ่มตั้งแต่พิธีเปิด การแสดงบนเวที เนื้อหาที่แสดงตามบอร์ดต่างๆ มีหัวข้อที่เกี่ยวข้องได้นำเสนอ ได้แก่ กรมป่าไม้ มูลนิธิคุ้มครองสัตว์ป่าและพรรณพืช แห่งประเทศไทยฯ เป็นต้น กิจกรรมที่สร้างความสนุกสนานให้กับเด็กๆ คือการปีนหน้าผาจำลอง นอกจากนี้ทางสถานบันราษฎร์ฯ ได้จัดนักศึกษาในเทศศาสตร์ดูแลนักศึกษาเป็นกลุ่มๆ เพื่อให้เกิดกระบวนการเรียนรู้จากพื้นท้อง

เด็กฯสนุกสนานจากการเรียนรู้นอกสถานที่ ได้สนุกสนานร่วมกับการเรียนรู้เนื้อหาต่างๆที่ มีในนิทรรศการและจากคำแนะนำของพี่ๆที่พาเที่ยวงาน นับว่าเป็นกระบวนการเรียนรู้อย่างหนึ่ง แม้ว่าจะออกในรูปแบบของความสนุกสนานมากไปหน่อย แต่ต้องมีการสรุปให้นักเรียนอีกรอบหนึ่ง ว่า ทำไมต้องเป็นท่องเที่ยวเชิงนิเวศน์ รวมทั้งเชื่อมโยงให้เห็นว่าหากเป็นที่ชุมชนสามารถจะจัด การท่องเที่ยวเชิงนิเวศน์ขึ้นมาจะมีการนำแนวคิดมาใช้อย่างไร

การประเมินผล พบว่าในขั้นการเตรียมเรื่องหลักการมัคคุเทศก์อยู่ในระดับปานกลาง แต่ การเตรียมเด็กที่จะได้มาทศนศึกษาค่อนข้างดีทำให้เด็กกระตือรือล้นเป็นผลให้เด็กมีความกระตือรือล้นที่จะเรียนรู้ ปฏิบัติภาระที่จัดขึ้นที่สถาบันราชภัฏจันทรเกษม เช่น การฝึกปืนหน้าผาเที่ยม เป็นต้น ส่วนขั้นการตรวจสอบว่านักเรียนยังมีความรู้เรื่องมัคคุเทศก์ปานกลางเนื่องจากการศึกษาดูงานอย่างเดียวไม่เพียงพอ อาจต้องสรุปเชื่อมโยงในขั้นตอนการสรุปอีกครั้งหนึ่ง (รายละเอียดข้อมูลการประเมินผลอยู่ในภาคผนวกที่ 3)

การวิเคราะห์พบว่าการที่หน่วยนี้ประสบความสำเร็จในระดับปานกลาง อาจเป็นเพราะการวางแผนของการสอนในตอนแรกที่เห็นควรต้องมีเรื่องมัคคุเทศก์เป็นเรื่องดี แต่ในส่วนความเป็นจริงอาจารย์ที่รับผิดชอบไม่ได้สนใจเรื่องการฝึกกระบวนการของ การเป็นมัคคุเทศก์ หากแต่เมื่อความเชี่ยวชาญอย่างมากในเรื่องการเกษตรนี้ของจากเดย์ได้ร่วงวัลการสอนดีเด่นด้านการเกษตรมาก่อน ดังนั้นอาจต้องมีการปรับเนื้อหาในหน่วยนี้ไปสู่เรื่องที่อาจารย์มีความเชี่ยวชาญ แทนการต้องพึ่งวิทยากรจากภายนอก หรือมีจะนั้นต้องเริ่มสำรวจวิทยากรในห้องถินที่มีความรู้ความสามารถในเรื่องมัคคุเทศก์ แต่ที่ศึกษามายังไม่มีใครโดยเด่น ดังนั้นเป็นไปได้สูงที่ในภาคเรียนถัดไปจะเปลี่ยนจากหน่วยที่ 6.1 เป็นเรื่องเกี่ยวกับเกษตรแทน

หากวิเคราะห์ตามแนวทางทฤษฎี อธิบายได้ว่าการจะเกิดผลลัพธ์ที่ดี ควรมีทั้งพยากรณ์และกระบวนการที่เหมาะสม ทรัพยากรชั้นปกติรวมถึง ทุนทางสังคม ทุนมนุษย์ ทุนธรรมชาติ และทุนที่ถูกสร้าง ซึ่งในที่นี้ใช่เรื่องทุนธรรมชาติและทุนมนุษย์อธิบาย ดังนี้แม้ว่าเราจะมีทุนทางธรรมชาติคือ มีแหล่งทรัพยากรธรรมชาติอย่างคลองแสบในชุมชนacula แต่เราไม่มีทุนมนุษย์ คือ ผู้สอนยังไม่มีความชำนาญในประเด็นเรื่องมัคคุเทศก์ เมื่อประเมินดูผลลัพธ์ยังไม่เป็นที่น่าพอใจ การย้อนกลับไปสู่การเลือกใช้ทรัพยากรใหม่น่าจะเป็นทางออกที่ดี เช่น ในชุมชนมีทรัพยากรธรรมชาตินั้นคือการทำการเกษตรธรรมชาติสวนทางกับคนส่วนใหญ่ที่ทำเกษตรที่ใช้สารเคมี มีทุนมนุษย์ทั้งอาจารย์ที่มีความสามารถด้านการเกษตรและแกนนำชุมชนเกษตรธรรมชาติ หน่องจากที่เข้มแข็ง และมีทุนทางสังคมคือความไว้นี้เชื่อใจกันซึ่งกันและกันที่จะเชื่อมมาเป็นวิทยากรให้กับเด็ก ในขณะที่ชาวบ้านก็เชื่อใจในเรียนรู้จะนำความรู้ของเข้าไปสร้างคนรุ่นใหม่ให้มีจิตสำนึกรักการเรียนรู้สิ่งแวดล้อม ดังนั้นการเปลี่ยนเนื้อหาในภาคเรียนถัดไปเป็นเรื่องเกษตรธรรมชาติ แทนมัคคุเทศก์น้อยลงมีเหตุผล

ส่วนการอย่างกับเรื่องการสร้างจิตสำนึกรักษาคลองแสบหรือไม่นั้น หากใช้เรื่องความองแบบองค์รวม สามารถจะเห็นการเชื่อมโยงระหว่างน้ำในคลองแสบและ ดินที่ใช้ทำการเกษตรธรรมชาติหรือมีป่าหมายสูงสุดของชุมชนเกษตรธรรมชาติฯ นั้นคือเกษตรอินทรีย์คือไม่มีการแปดเปื้อนสารเคมีทั้งดินและน้ำ ดังนั้นหากทำร้ายดินด้วยสารเคมีดังที่เป็นอยู่ การจะล้างสารเคมีที่หน้าดิน และการซึมลงสู่น้ำของชั้นดินที่มีสารเคมี ในที่สุดก็จะไหลไปสู่คลองแสบเช่นกัน ดังนั้นหากทำเกษตรธรรมชาติ ก็จะรักษาดิน และรักษาน้ำในคลองแสบในที่สุด

หน่วยย่อยที่ 6.2 การนำเที่ยวแหล่งท่องเที่ยว

แผนการสอนหน่วยย่อยที่ 6.2 การนำเที่ยวแหล่งท่องเที่ยว ในวันที่ 5 กันยายน 2545 ใช้เวลา 1 ชั่วโมง มีเนื้อหาเกี่ยวกับ การสำรวจแหล่งท่องเที่ยวในคลองแสบ และประวัติและความสำคัญของสถานที่ท่องเที่ยว

จุดประสงค์การเรียนรู้ ได้แก่ 1) เพื่อสำรวจแหล่งท่องเที่ยววิมคลองแสนแสบ 2) เพื่อให้ทราบประวัติและความสำคัญของสถานที่นั้น 3) เพื่อให้นักเรียนทุกคนได้รู้จักเกี่ยวกับสถานที่ท่องเที่ยวบริเวณวิมคลองแสนแสบ

กระบวนการเรียนรู้ เริ่มจากแบ่งนักเรียนชั้น ป. 3 – 6 ออกเป็น 4 กลุ่มๆ ละท่ากัน และให้แต่ละกลุ่ม เลือกประธาน รองประธาน และเลขานุการ เพื่อเป็นตัวแทนกลุ่มในการดำเนินงานต่อไป จากนั้นให้นักเรียนแต่ละกลุ่มออกไปสำรวจแหล่งท่องเที่ยววิมคลองแสนแสบและสถานที่น่าสนใจในชุมชน หรือ ใกล้เคียงรวมทั้งแหล่งประวัติศาสตร์และสถานที่สำคัญ แบ่งการสำรวจออกเป็น 4 เส้นทางแต่ละเส้นทางมีครุภาระอย่างไร้ซึดกลุ่มละ 2 คน โดยให้แต่ละกลุ่มสอบถาม หรือสัมภาษณ์ ผู้ใหญ่ในชุมชน หรือผู้นำท้องถิ่นที่มีความรู้เฉพาะด้านนั้นๆ รวมทั้งสังเกตและจดบันทึกไว้เพื่อเป็นข้อมูลในการนำเสนอต่อไป เสร็จแล้วให้นักเรียนแต่ละกลุ่มส่งตัวแทนออกมารอภิปรายเกี่ยวกับสถานที่ที่กลุ่มของตนไปสำรวจมาแล้วได้พบเห็นมาแลกเปลี่ยนความรู้ซึ้งกันและกันในประเด็น ประวัติความเป็นมาของสถานที่นั้นๆ สิ่งที่น่าสนใจและน่าศึกษา สิ่งที่กลุ่มประทับใจจากการพัฒนาปรับปรุงเพื่อเป็นแหล่งท่องเที่ยวต่อไป หลังจากได้รับการอบรมมัคคุเทศก์น้อย ได้ทดสอบสิ่งที่เรียนมากโดยพากเพกหรือผู้ที่มีความสนใจเที่ยวชมสถานที่ที่ท่องเที่ยวที่ไปสำรวจมาและทำหน้าที่มัคคุเทศก์น้อยอย่างเต็มรูปแบบ ร่วมกับให้นักเรียนแต่ละกลุ่มร่วมกันจัดป้ายนิเทศผลงานของกลุ่มตนเอง ท้ายสุดครุและนักเรียนร่วมกันสรุป

สาระสำคัญ คือ คลองแสนแสบเป็นคลองที่มีความสำคัญต่อประชาชนที่อาศัยอยู่ริมคลองเป็นอย่างมาก เพราะประโนดิตประชานต้องอาศัยน้ำที่อยู่ในคลองแสนแสบใช้เพื่ออยู่อาศัยและบริโภคและสามารถพัฒนาให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวได้แต่ในปัจจุบันประชาชนไม่สามารถที่จะใช้น้ำในคลองแสนแสบเพื่ออยู่อาศัยและบริโภคได้จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่จะพัฒนาคลองแสนแสบให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวต่อไป

กระบวนการวัดและประเมินผล จาก 1) สังเกตพฤติกรรมของนักเรียน เช่น ความสนใจ ความร่วมมือ การทำงานเป็นกลุ่ม และการแสดงบทบาทสมมุติ 2) การตอบคำถาม 3) การอภิปราย 4) บทปฏิบัติการ

ผลการดำเนินงาน

ตั้งที่กล่าวไว้แล้วในหน่วยที่ 6.1 ที่เนื่องจากเวลาเมื่อก้าว จึงใช้การประยุกต์เป็นกิจกรรมการดูงานที่สถาบันราชภัฏจันทรเกษมแทน อย่างไรก็ตามในเรื่องการสำรวจชุมชนและประวัติชุมชนได้มีการสอนไปแล้วในหน่วยที่ 1 และหน่วยที่ 2

แนวคิดและกระบวนการเรียนการสอนที่เตรียมไว้มีความสมบูรณ์ดีมาก อาจนำไปใช้ในภาคเรียนถัดไปได้

หน่วยอยที่ 6.3 ของที่ระลึก

หน่วยอยที่ 6.3 ของที่ระลึก จัดขึ้นในวันที่ 12 กันยายน 2545 ใช้เวลา 1 ชั่วโมง มีเนื้อหาเกี่ยวกับการประดิษฐ์จากการบ่มเพาะเพื่อเป็นของที่ระลึก

จุดประสงค์การเรียนรู้ เพื่อให้นักเรียน 1) สามารถประดิษฐ์รือการบ่มเพาะได้ 2) มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ในการประดิษฐ์ต่างๆได้ 3) มีความสามัคคีและทำงานเป็นกลุ่มได้ 4) เห็นความสำคัญของสิ่งประดิษฐ์ขึ้นเพื่อเป็นของระลึก 5) มีความภาคภูมิใจในผลงาน

กระบวนการเรียนรู้ ประกอบด้วยการแบ่งนักเรียนออกเป็น 5 กลุ่มเท่าๆกัน โดยให้แต่ละกลุ่มเลือกประธาน รองประธาน และ เลขาธิการ แล้วแต่ละกลุ่มจะมีครุฑ์ปรึกษากลุ่มละ 2 คน วิทยากรที่เลี้ยงอีกกลุ่มละ 2 คน (นักเรียนชั้น ป. 6 ที่ได้รับการฝึกฝนมาแล้ว) ซึ่งจะควบคุมดูแล และให้คำปรึกษาอย่างใกล้ชิด จากนั้นครุฑ์จะไปงานการประดิษฐ์รือการบ่มเพาะให้ทุกกลุ่มๆละ 10 ใบงาน และครุนำตัวอย่างรือการบ่มเพาะที่ประดิษฐ์สำเร็จรูปแล้วมาให้นักเรียนดู กลุ่มละ 2 ชิ้น แล้วให้ประธานอ่านใบงานให้สมัชิกกลุ่มฟัง 1 รอบ และช่วยกันศึกษาใบงานให้เข้าใจ จากนั้นให้แต่ละกลุ่มลงมือปฏิบัติ ประดิษฐ์รือการบ่มเพาะตามขั้นตอนในใบงาน โดยมีวิทยากรพี่เลี้ยง (นักเรียน ป. 6) ควบคุมดูแลอย่างใกล้ชิดเมื่อเวลาไม่ปัญหาจะได้สอบถาม และให้แต่ละกลุ่มคัดเลือกผลงานที่ดีที่สุดมานำเสนอหน้าชั้นเรียนนักเรียนกลุ่มละ 1 ชิ้นและอภิปรายคุณภาพและความน่าสนใจในผลงาน แล้ววิธีแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นในกลุ่มของตนเองให้เพื่อนสมาชิกกลุ่มอื่นได้รับรู้เพื่อให้เป็นข้อคิดและแนวทางในการทำงานครั้งต่อไป ท้ายสุดให้นักเรียนแต่ละกลุ่มจัดแสดงนิทรรศการผลงานของตน เองเกี่ยวกับการประดิษฐ์รือการบ่มเพาะตั้งแต่ชั้นตอน แรกจนถึงขั้นสุดท้ายเพื่อให้ผู้ที่มีความสนใจได้ชมและศึกษาในโอกาสต่อไป

สาระสำคัญ คือ การบ่มเพาะเป็นของเหลือใช้ที่คุณมองผ่านไม่เห็นความสำคัญแต่จริงๆ แล้วถ้าเรานำมาประดิษฐ์เป็นของใช้เพื่อมอบให้เป็นของขวัญหรือของชำร่วยได้เป็นอย่างดี เช่น ประดิษฐ์เป็นรือการบ่มเพาะ และอื่นๆอีก มากมาย เป็นต้น ซึ่งสามารถนำไปจำหน่วยเพื่อเป็นรายได้เสริมได้อีกด้วย

สื่อการเรียนการสอน ประกอบด้วย 1) ตัวอย่างรือการบ่มเพาะที่สำเร็จรูปแล้ว 2) ใบงาน 3) กับบ่มเพาะ กาว แซลก์

กระบวนการวัดและประเมินผล ประกอบด้วย 1) สังเกตการทำงานกลุ่ม เช่น ความสามัคคี ความเสียสละ ความรับผิดชอบ ฯลฯ 2) ตรวจผลงานรือการบ่มเพาะ

ผลการดำเนินการสอน

ได้มีการแบ่งงานให้เด็กๆคุ้มครองที่มีอยู่ในห้องถิน คือการบ่มเพาะ เพื่อนำมาทำรือ และให้เตรียมคุ้มครองอื่นๆ เช่น กรรไกร สี แซลก์ เป็นต้น จากนั้นแบ่งเป็นกลุ่มๆละประมาณ 4-5

คน จำนวน 6 กลุ่ม จากนั้นครูได้นำตัวอย่างเรื่องที่ทำด้วยกับแบบพร้าวที่เสร็จแล้วให้เด็กดู พร้อม สาธิตการทำเรื่องอย่างเป็นขั้นตอน พร้อมแจกใบงาน

แต่เนื่องด้วยมีเวลาจำกัด ร่วมกับอุปกรณ์ไม่เพียงพอ ทำให้เกิดอุปสรรคการทำางพอด้วยความต้องการที่จะให้เด็กได้สัมผัสรู้สึกความสำคัญของการนำวัสดุท่องถินที่คนอาชจะมองไม่เห็นค่า เช่น กากะ มะพร้าว แต่สามารถมาทำให้เกิดของที่ระลึกที่ประทับใจแก่ผู้มาเยือนได้เป็นอย่างดี

ประเมินผล เห็นได้ว่าอาจารย์ที่รับผิดชอบมีการเตรียมในเรื่องการให้ความรู้ในขั้นดี แต่ติดขัดที่นักเรียนไม่ได้เตรียมอุปกรณ์มา ทำให้แม่เด็กจะเข้าใจขั้นตอนและวิธีปฏิบัติอย่างดี แต่ไม่สามารถประดิษฐ์เรื่องการทำแบบพร้าวได้ ส่งผลให้งานที่ทำ และการพัฒนาเรื่องความคิดสร้างสรรค์และความภูมิใจต่องานในขั้นปานกลาง (รายละเอียดข้อมูลการประเมินผลอยู่ในภาคผนวกที่ 3)

ข้อเสนอแนะของอาจารย์ผู้สอนคือในการประดิษฐ์ของที่ระลึกเรื่องการทำแบบพร้าวโดยแบ่งเด็กชั้นละ 1 คนโดยให้เด็กนักเรียนชั้น ป. 6 เป็นหัวหน้า และนักเรียนชั้น ป. 3 – 5 ชั้นละ 1 คน รวมเป็น 4 คน และในการเตรียมอุปกรณ์ให้เด็กนำอุปกรณ์มาสักก่อนถึงวันที่จะประดิษฐ์ 1 อาทิตย์เพื่อเป็นการตรวจสอบอุปกรณ์ให้ครบ และระยะเวลาในการดำเนินการควรเพิ่มเป็น 1 สัปดาห์ หรือประมาณ 5 ชั่วโมง เป็นอย่างน้อย

จากการสังเกตการณ์ของนักวิจัย พบร่วบระหว่างการเรียนการสอนการประดิษฐ์ของที่ระลึกค่อนข้างเคร่งเครียด อาจเป็นเพราะความไม่พร้อมในอุปกรณ์ที่เด็กไม่ได้นำมา อีกทั้งจำนวนเด็กมีมาก อาจารย์ที่สอนมีน้อย นักวิจัยและอาจารย์ที่รับผิดชอบหน่วยนี้จึงได้พูดคุยแลกเปลี่ยนกันและนักวิจัยเสนอให้การปรับกระบวนการสอนเรื่องเรื่องการทำแบบพร้าวโดยใช้วิทยากรจากพิพิธภัณฑ์เรือจิwa เพื่อให้เกิดกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างวิทยากรกับอาจารย์ที่รับผิดชอบ และแก้ปัญหาเรื่องจำนวนเด็กที่มากทำให้สอนได้ไม่ทั่วถึง เป็นการขออาศัยครุจำนวนจำกัดที่ 20 คนที่สนใจการทำเรื่องจิwaเท่านั้น ส่วนเรื่องอุปกรณ์วิทยากรเป็นผู้จัดเตรียมมาให้

การวิเคราะห์หน่วยที่ 6.3 เรื่องการทำแบบพร้าวที่จริงแล้วเป็นแนวคิดที่ดีที่ใช้วัสดุในห้องถิน แต่ปัญหาอยู่ที่ความไม่พร้อมของผู้เรียน และวัสดุอุปกรณ์ นอกจากรู้สอนไม่สามารถสร้างบรรยายการเรียนที่ทำให้เด็กสนุกที่จะเรียนได้ ทำให้ผลลัพธ์ของกระบวนการสอนอยู่ในระดับปานกลาง หากลองเปลี่ยนบริบทใหม่ทั้งผู้สอน ผู้เรียน วัสดุอุปกรณ์ บรรยายการเรียนในภาคเรียนตัดไป เพื่อทดสอบดูว่าเมื่อบริบทเปลี่ยนจะทำให้กระบวนการเรียนรู้เปลี่ยนหรือไม่ในภาคเรียนตัดไป ซึ่งแนวคิดนี้มาจากแนวคิดเรื่องบริบทที่แนวทางการจัดการศึกษาที่เน้นผู้เรียนให้มีความสามารถที่จะเรียนรู้และพัฒนา นอกจากการจัดกระบวนการเรียนรู้เกี่ยวกับสารการเรียนรู้ต่างๆแล้ว บรรยายการ สภาพแวดล้อม สื่อการเรียนก็มีความสำคัญเช่นกัน ดังนั้นหากปรับหั้ง

บริบทดังกล่าว และสารการเรียนรู้เป็นเรื่องเรียนมีองค์ความรู้แบบหนึ่ง น่าสนใจว่า ความสนใจของเด็กจะเป็นอย่างไร ดังนั้นจึงได้จัดการเรียนการสอนดังกล่าวในภาคเรียนตัดไป

จากการศึกษาภาพรวมหลักสูตรท้องถิ่นเรือกับวิถีชีวิตของชุมชนศala แสดงที่ประกอบไปด้วย 6 หน่วย ประเมินผลได้ว่า ส่วนใหญ่อยู่ในระดับดี ยกเว้นหน่วยที่ 2 ประวัติของชุมชนศala แสดง และหน่วยที่ 6 มัคคุเทศก์น้อยอยู่ในระดับปานกลาง ที่เป็นเช่นนี้ เพราะในหน่วยที่ 2 อาจารย์ผู้รับผิดชอบเริ่มจัดทำกระบวนการสอนเป็นครั้งแรกจึงยังไม่สามารถทำได้ราบรื่น แต่สังเกตว่าได้มีการนำบทเรียนที่ผิดพลาดมาแก้ไขทำให้หน่วยที่ 3 สามารถจัดการสอนได้ดี ส่วนหน่วยที่ 6 เป็น เพราะอาจารย์ที่รับผิดชอบหน่วยนี้เป็นอาจารย์เกษตรไม่สันทัดเรื่องมัคคุเทศก์ที่ต้องสอนพูด สอนมารยาทด้วยเพื่อการนำห้องเรียนที่ยวในชุมชนได้

สรุปการวิเคราะห์รวมหลักสูตรท้องถิ่นชุมชนศala ภาคเรียนที่ 1 ปีการศึกษา 2545 พบว่าสารการเรียนรู้ได้นำแนวคิดใหม่ๆ มาสองประเด็นคือแนวคิดวัฒนธรรมชุมชน และทฤษฎี การสร้างองค์ความรู้ในแนวพุทธิปัญญาและแนวปฏิสัมพันธ์กับสังคม โดยในแนววัฒนธรรมชุมชน เน้นแนวแนวคิดที่ว่าภูมิปัญญาที่จะส่งผลสะเทือนต้องเป็นภูมิปัญญาที่มีลักษณะเป็นอุดมการณ์ อำนวยที่ส่งผลให้นักเรียนเห็นคุณค่าของชุมชนศala แสดง คล่องแส้นแสบ และเรื่อง นอกจากนี้แนวคิดที่นำเรื่องมาใช้เป็นตัวสื่อการเรียนการสอนซึ่งจะทำให้เด็กใกล้ชิดกับน้ำ เนื่องจากเรื่องสามารถสร้างบรรยากาศให้เด็กสนุกได้ง่าย ในขณะเดียวกันก็สามารถดึงให้เด็กได้มาสัมผัสกับน้ำอันจะทำให้เกิดความรัก ความผูกพันธ์ของเด็กที่มีต่อน้ำ ซึ่งวิธีคิดดังกล่าวที่เกิดการให้คุณค่าสองประการในเวลาเดียวกันเรียกว่าใช้แนวคิดของมิติเชิงข้อนี้ นอกจากนี้จากข้อสรุปของการจัดทำหลักสูตร ท้องถิ่นภาคเรียนแรกที่เกี่ยวกับการสร้างจิตสำนึกให้รักชาติ longing แสดงผ่านทางหลักสูตรเรือกับวิถีชีวิตของชุมชนศala แสดงที่จะประสบความสำเร็จมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับปัจจัยดังนี้ วิสัยทัศน์ ของผู้บริหารที่เห็นความสำคัญของหลักสูตรท้องถิ่นตลอดจนความสามารถในการบริหารบุคคล เวลา และวัสดุอุปกรณ์ที่นำมาใช้เป็นสื่อในการสอน ผู้สอนที่มีความรู้ในประเด็นนี้มากที่สุด ที่รับผิดชอบผู้เรียนที่มีทัศนคติด้านบวกต่อรูปแบบการสอนแบบปฏิบัติจริง ชุมชนที่ให้การสนับสนุนด้านความคิดและอุปกรณ์การเรียนการสอนในที่นี่คือเรือ และนโยบายที่จะต้องจัดหลักสูตรท้องถิ่นในปีการศึกษา 2546

ส่วนเงื่อนไขที่ทำให้หลักสูตรดังกล่าวในภาคเรียนนี้ประสบความสำเร็จมากหรือน้อย ขึ้นอยู่กับ ประสบการณ์เดิมของนักเรียนที่ผูกพันธ์กับธรรมชาติตั้งแต่เกิดเนื่องจากชุมชนศala แสดงอยู่ชานเมืองและเป็นพื้นที่เกษตร จิตใจของเด็กจึงค่อนข้างอ่อนโยนต่อธรรมชาติ พึงพอใจกับการเล่นน้ำและพยายามเรือ นอกจากนี้ประสบการณ์ที่คุ้นเคยกับเพลงพื้นบ้านไม่ได้ถูกแทรกแซงจากสื่อมวลชนเนื่องจากวิถีชีวิตที่อยู่ในสังคมที่ครอบครัวเป็นชาวมุสลิมที่ต้องประกอบพิธีกรรมทางศาสนา เช่น การละหมาด 5 เวลาทุกวัน และเด็กได้ทำละหมาดที่มัสยิด伊斯兰教 ดีนตอนที่ยังคงทำ

ให้นำเสนอเข้าไปปอยู่ในใจของเด็กอย่างเข้มแข็ง จนเพลงที่มาราบที่สามารถไม่สามารถเบียดให้ตกร่องไม่ได้เหมือนดังที่ทำกับสังคมอื่นได้ นอกจากนี้เป็นเรื่องเงื่อนไขของการที่เป็นโรงเรียนขนาดเล็กทำให้การลื่นไหลเปลี่ยนแปลงเวลา เนื้อหาในการเรียนไม่ยกัน ก็ต้องมีรูปแบบของการที่ครูต้องมาช่วยกันทำให้แม่ไม่ใช่น่วຍของตัวเอง นอกจากนี้เป็น เพราะเป็นชุมชนที่คุ้นเคยกับการใช้น้ำในคลองแสนแสบในชีวิตประจำวัน ดังนั้นการที่เด็กจะมาเรียนเรื่องการพายเรือ การว่ายน้ำในคลองแสนแสบจึงไม่แปลกอะไร กลับเห็นดีด้วย เพราะจะได้นำมาปรับใช้ในชีวิตประจำวัน

สำหรับที่จะบอกว่าหลักสูตรนี้ประสบความสำเร็จหรือไม่ในภาคเรียนนี้ ที่มีวิจัยเห็นว่าประสบความสำเร็จส่วนหนึ่งของการที่เด็กให้การยอมรับ และเกิดความรู้และทัศนคติที่ดีต่อชุมชน คลองแสนแสบและเรือ แต่ยังไม่ถึงเป้าหมายของการที่เด็กจะเกิดจิตสำนึกในการรักษาคลองแสนแสบเนื่องจากยังขาดการเชื่อมโยงจากเนื้อหาที่สอนไปสู่เรื่องการสร้างจิตสำนึกดังกล่าว ซึ่งจะได้มีการปรับปรุงข้อบกพร่องในภาคเรียนถัดไป